

Col·lecció Estudis Socials

Núm. 8

Espanya davant la immigració

Víctor Pérez-Díaz

Berta Álvarez-Miranda

Carmen González-Enríquez

Fundació "la Caixa"

Els espanyols estem construint un debat cívic sobre la immigració. Som testimonis d'una notable intensificació de l'arribada d'estrangers, especialment de zones del món menys afavorides en termes econòmics. Els acollim, però, amb un bagatge lleuger d'experiència, pel caràcter nou i sobtat de la tendència immigratòria en un país en què la tradició més recent ha estat l'emigració.

Tenim, per tant, un munt de coses per aprendre, a l'hora de posicionar-nos davant la immigració, de l'experiència d'altres països europeus i dels Estats Units. El curs pres pel debat públic sobre la Llei d'Estrangeria i la seva reforma entre els anys 1999 i 2001 mostra el marge obert a l'aprenentatge. Les posicions dels principals partits polítics han evolucionat notablement, de manera que el to encès de la discussió s'ha vist temperat per alguns acords subjacents, que tendeixen a apropar la nostra política d'estrangeria a les practicades en altres països europeus.

En l'opinió pública també s'observa la influència de l'experiència de la convivència amb els estrangers: els espanyols consideren que per al país és cada cop més important la immigració, sobre la qual tenen una barreja de generositat i de preocupació pels costos. Les enquestes analitzades en aquest llibre mostren un predomini dels sentiments humanitaris, però també la inquietud pels temes relacionats amb el treball i el respecte a la llei, mentre que, als grups de discussió convocats per a aquest estudi, els qui viuen, treballen i eduquen els seus fills en zones amb molta presència d'immigrants expressen una percepció aguda de les dificultats en la convivència.

Espanya davant la immigració

Víctor Pérez-Díaz
Berta Álvarez-Miranda
Carmen González-Enríquez

Edició electrònica disponible a Internet:
www.estudis.lacaixa.es

Fundació "la Caixa"

© Víctor Pérez-Díaz, Berta Álvarez-Miranda, Carmen González-Enríquez
© Fundació "la Caixa", 2001

La responsabilitat de les opinions emeses en els documents d'aquesta col·lecció correspon exclusivament als seus autors. La Fundació "la Caixa" no s'identifica necessàriament amb les seves opinions.

Edita

Fundació "la Caixa"

Av. Diagonal, 621
08028 Barcelona

Patronat de la Fundació "la Caixa"

President

Josep Vilarasau Salat

Vicepresidents

Josep Joan Pintó Ruiz

Enric Alcántara-García Irazoqui

Alejandro Plasencia García

Patrons

Joan Antolí Segura

Francesc Bové Tarragó

Antoni Brufau Niubó

Marta Corachán Cuyás

Ramon Fàbrega Sala

Isidre Fainé Casas

Josep Ramon Forcada Fornés

Maria Isabel Gabarró Miquel

Salvador Gabarró Serra

Manel García Biel

Javier Godó, Comte de Godó

M. Begoña Gortázar Rotaeché

Federico Mayor Zaragoza

Jordi Mercader Miró

Miquel Noguer Planas

Rosa Novell Bové

Montserrat Orriols Peitivi

Anton Pie Mestre

Mateu Puigròs Sureda

Manuel Raventós Negra

Maria Pilar Riart Gil

Luis Rojas Marcos

Joan Vilalta Boix

Secretari

Ricard Fornesa Ribó

Vicesecretari

Alejandro García-Bragado Dalmau

Col·lecció Estudis Socials

Director

Josep M. Carrau

ÍNDIX

	PAG.
PRESENTACIÓ	7
<hr/>	
I. CONDICIONS HISTÒRIQUES I SUPÒSITS TEÒRICS D'UN DEBAT SOBRE LA IMMIGRACIÓ	9
El canvi dràstic de l'escenari històric	9
La immigració a Espanya s'engrandeix i s'accelera l'últim decenni del segle xx	11
Algunes xifres de la immigració a Espanya: comparacions, tendència i composició	15
Les bases històriques de la resposta a la immigració: experiències prèvies dels espanyols	19
Supòsits teòrics dels debats normatius: moral abstracta i moral viscuda	25
Raonaments estratègics subjacents a les polítiques públiques	28
El pla d'aquest llibre	33
<hr/>	
II. L'EXPERIÈNCIA D'EUROPA I DELS ESTATS UNITS	36
Les filosofies i les pràctiques socials de la incorporació dels immigrants dels diversos països	36
Les polítiques d'avui: la regulació dels immigrants legals	52
Els intents de control de la immigració il·legal a la Unió Europea i als Estats Units	70
La configuració recent del debat públic	80
<hr/>	
III. EL DEBAT PÚBLIC A ESPANYA ENTORN DE LES LLEIS D'ESTRANGERIA	86
Els avatars de la legislació espanyola: les dues lleis d'estrangeria de l'any 2000	86

	<u>PAG.</u>
L'evolució del discurs dels principals partits polítics: ¿cap a una comunitat de discurs entorn d'una política (relativament) estricta de la immigració?	104
La comunitat de discurs dels partidaris d'una política relativament permissiva de la immigració	122
Observacions generals sobre el debat públic a Espanya	131
<hr/>	
IV. L'OPINIÓ PÚBLICA A TRAVÉS D'ENQUESTES:	
LA VISIÓ DES DE LLUNY	136
Les enquestes	136
Una actitud molt favorable en comparació de la d'altres països europeus segons una enquesta de 1999	138
Una valoració positiva però reticent segons l'enquesta espanyola de l'any 2000	140
Els efectes positius de la immigració «en general»	144
Efectes negatius o dubtosos: ¿prenen treball els immigrants als espanyols?, i ¿són responsables de l'augment de la delinqüència?	147
La regulació de la immigració: «que vinguin amb un contracte de treball i (en aquest cas) que tinguin tots els drets»	153
Convivència i tracte: convivències imaginàries i projecció dels sentiments	157
L'enquesta de febrer del 2001: s'accentua la reticència envers la immigració	165
<hr/>	
V. L'OPINIÓ A TRAVÉS DELS GRUPS	
DE DISCUSSIÓ: UNA VISIÓ DE PROP	169
Grups de discussió en zones de convivència	169
Les dificultats de la convivència: la pèrdua de «la casa»	171
El compliment de les regles: el mercat i l'ordre públic	179

	<u>PAG.</u>
Les raons de la distància reticent o hostil: la barreja de recels pràctics i d'estranyesa i irritació davant formes de vida diferents	183
La preocupació per una política d'immigració efectiva	194
El problema dels nens immigrants a l'escola	203
La violència com un futur imaginable: «no sorprèn, no, ho veus a venir»	210
Immigració laboral o immigració permanent	213
<hr/>	
EPÍLEG: UN DEBAT CÍVIC DIFÍCIL PERÒ FACTIBLE	218
Les premisses	218
És un debat difícil	219
Però el debat és factible	224
<hr/>	
REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES	227
<hr/>	
ANNEX: FITXES TÈCNIQUES	235
<hr/>	

Presentació

El fenomen de la immigració va ser el tema del primer volum d'aquesta Col·lecció d'Estudis Socials, i, de llavors ençà, la immigració ha adquirit un notable protagonisme a la nostra societat, fet que justifica la conveniència d'ocupar-nos novament de la qüestió.

La immigració, amb una llarga tradició als Estats Units i en alguns països europeus, és un fenomen molt recent a Espanya i que s'ha produït de forma molt accelerada, ja que, al llarg dels anys noranta, s'ha triplicat el nombre d'estrangers de fora de la Unió Europea residents al país. La immigració, a més a més, es concentra en poques zones, ja que el 60% de la població estrangera es localitza en sis províncies.

En general, es tendeix a considerar que la immigració comporta beneficis econòmics per al país receptor, derivats del major creixement que permet assolir. Avui en dia, a més a més, sembla que, tant al nostre país com a Europa en general, la immigració s'ha convertit en necessària, atesa la regressiva evolució demogràfica, per garantir el nivell de creixement econòmic futur i el manteniment de l'estat del benestar. Però, quan el corrent migratori supera la capacitat d'absorció del país, sorgeix la immigració il·legal. A més a més, paral·lelament a les conseqüències econòmiques, apareixen les conseqüències socials, no menys importants i molt més visibles. Per aquest motiu, aquest treball recull les experiències dels països amb tradició immigratòria, ja que el seu coneixement pot ser útil per enfocar el fenomen migratori a Espanya.

El tema central de l'estudi, però, és l'opinió que els espanyols tenen sobre la immigració i els immigrants. Per conèixer-la, els autors procedeixen, primer, a analitzar les enquestes recents. En aquest sentit, posen de manifest una actitud més oberta i generosa que en altres societats europees. No obstant això, els resultats d'aquestes enquestes contrasten amb els d'una sèrie d'entrevistes de grup realitzades en barris de diferents ciutats espanyoles, en què es manifesten els problemes i les dificultats que sorgeixen de la convivència entre persones de cultures manifestament diverses i les opinions sobre el fort corrent immigratori que registra el nostre país.

A l'epíleg de l'obra, els autors exposen la necessitat d'un debat cívic sobre la immigració, debat que, tot i ser factible, consideren difícil. El treball ha estat dirigit per Víctor Pérez-Díaz, catedràtic de Sociologia de la Universitat Complutense de Madrid, amb la col·laboració de Berta Álvarez-Miranda, professora de Sociologia de la mateixa universitat, i de Carmen González-Enríquez, professora de Ciència Política de la Universitat Nacional d'Educació a Distància.

Alejandro Plasencia

Vicepresident

Fundació "la Caixa"

Barcelona, gener de 2002

I. Condicions històriques i supòsits teòrics d'un debat sobre la immigració^(*)

El canvi dràstic de l'escenari històric

Durant els deu o dotze anys posteriors al final de la guerra freda, els països occidentals han tingut una oportunitat que no han sabut aprofitar per establir un ordre internacional durador i estable. Encegats per la victòria i pel caràcter aparentment incontenible de la globalització, del desenvolupament de les noves tecnologies i del creixement econòmic, s'han oblidat de manera continuada i sistemàtica d'endregar la seva pròpia casa, ocupar-se dels seus veïns i preveure els perills i les amenaces de l'exterior. En aquest sentit, els esdeveniments de l'11 de setembre del 2001, l'atemptat terrorista que va destruir les Torres Bessones de Nova York, i la posterior declaració d'un estat de «guerra contra el terror» a escala mundial, marquen un abans i un després per a la percepció que els països occidentals, inclòs Espanya, tenen de la seva posició en el món, i aquest canvi afectarà decisivament les seves actituds i polítiques en relació amb la immigració i, concretament, amb la immigració de persones d'ètnies i religions diferents.

Sigui quin sigui l'escenari dels anys vinents, és molt probable que els aspectes econòmics i jurídics de la immigració, que havien prevalgut fins

(*) Agraïm a Juan Fernández, Inmaculada Herranz i Erik Beach la seva valuosa ajuda en les tasques de recopilació i ordenació de la informació utilitzada en aquest llibre, en particular pel que fa a les experiències d'altres països, al seguiment del debat públic i a la localització d'informes diversos. Agraïm també a Manuel Pérez Gómez, Susana López, Ana María Corral, Miguel Pajares Alonso, José Antonio Moreno Díaz, Kamal Rahmouni i Pedro Álvarez la seva amable disposició a entrevistar-se amb alguns dels autors d'aquest llibre.

ara, passin a un segon pla i tornin a destacar factors sociopolítics i de defensa estricta. Això significa, entre altres coses, que l'aire de conversa inacabada que ha tingut, i encara té, la discussió sobre els problemes de la immigració a molts països occidentals, i entre ells Espanya, serà substituït pel d'un debat cívic molt més rigorós.

La diferència entre una conversa inacabada i un debat cívic rigorós està en el fet que la primera aboca cap a mitges mesures (ja siguin mesures que no s'apliquen o que es preveu que canviaran per poc que es faci alguna pressió en aquest sentit) i el segon sol desembocar en polítiques públiques dotades de vigència efectiva i d'una certa estabilitat. En el cas de la conversa inacabada, abunda el desplegament de posicions políticament correctes o moralment correctes, mentre que en el debat cívic rigorós els qui fan una proposta responen (o compten que probablement hauran de respondre) de les conseqüències de l'aplicació. Els mers conversadors acostumen a intentar «posicionar-se» i es justifiquen apel·lant al que Max Weber va anomenar una ètica de la convicció (o de les bones intencions), mentre que per als que participen en un debat cívic rigorós, la paraula va seguida d'una decisió que s'aplica immediatament, i solen justificar-se apel·lant a una ètica de les conseqüències (Weber, 1967 [1919]).

Però, encara que el canvi imposat pel nou escenari històric sigui dràstic, no és totalment inesperat. En aquest llibre observarem com la conversa sobre aquestes qüestions a Espanya s'ha anat convertint gradualment en un debat. Això ha tingut lloc a un ritme lent i més tard que en altres països europeus (com es veurà al capítol II), perquè l'experiència immigratòria dels espanyols només s'ha fet massiva i ostensible al llarg dels anys noranta del segle passat. Però ha passat, i la discussió sobre la llei d'estrangeria (que s'analitza al capítol III) ha representat un punt d'inflexió en la presa de consciència del problema per part dels espanyols; com sens dubte ho serà la seqüència de successos que seguiran els de l'11 de setembre.

En aquest llibre posem en relleu les transformacions d'aquest debat sobre la immigració a Espanya i la seva complexitat. Complexitat en dos sentits. En primer lloc, complexitat deguda al fet que la conversa i el debat es porten a terme en diferents estaments de la societat: el de l'espai públic on actuen la classe política i una infinitat d'organitzacions socials (analitzat

al capítol III), el de l'opinió pública que es manifesta a través d'enquestes anònimes (estudiat al capítol IV) i el de les formes de sociabilitat relativament bàsiques l'estudi del qual abordarem a través dels grups de discussió (vegeu el capítol V). Però alhora, com veurem més endavant, aquest debat té una complexitat derivada dels múltiples aspectes de la qüestió i del caràcter ambigu o contradictori de les actituds de les persones segons que considerin els uns o els altres.

La immigració a Espanya s'engrandeix i s'accelera l'últim decenni del segle xx

Espanya tenia uns 600.000 immigrants l'any 1996, un 1,5% de la seva població, i s'estima que cinc anys més tard, a mitjan any 2001, devia tenir 1.200.000 immigrants, és a dir, un 3% de la població. Amb això, el percentatge de la població immigrant sobre el total d'habitants se situa ja en un índex pròxim al del Regne Unit (que era del 3,7% l'any 1997, encara que s'ha de tenir en compte que aquest percentatge no inclou els que, procedents de països de la *Commonwealth*, s'han convertit en ciutadans britànics i no es comptabilitzen com a immigrants). Si les coses segueixen així, d'aquí a pocs anys Espanya tindrà el doble o el triple d'immigrants. Allò que no era un problema a principis dels noranta, ja ho és al començament del nou mil·lenni (se'n parla com el tercer problema del país, darrere dels del terrorisme i l'atur: vegeu el capítol IV). I ho serà bastant més molt aviat.⁽¹⁾

En molt poc temps, el país s'ha trobat immers en una situació que no esperava. Durant més d'un segle ha estat un país de migracions interiors i d'emigració. Les migracions internes es van portar a terme a través d'una sèrie d'onades, la més recent de les quals va ser la dels anys cinquanta i seixanta del segle passat. Aquestes migracions han donat lloc a les dues poblacions relativament equilibrades entre immigrants i nadius que coneixem avui dia a Catalunya i al País Basc, i a les dues grans capitals econòmiques i culturals del país, amb prop dels cinc milions d'habitants cadascuna, Madrid i

(1) L'estimació d'1.200.000 immigrants procedeix d'unes declaracions del Delegat del Govern per a la Immigració, Enrique Fernández-Miranda (*El Mundo*, 10-6-2001).

Barcelona, i tot això a costa d'una relativa despoblació de la comunitat de Castella i Lleó, d'Aragó, i, en general, de l'Espanya interior.⁽²⁾

En relació amb l'emigració exterior, durant molt temps es va dirigir a països d'Iberoamèrica, de parla hispana. Més endavant, i durant a penes dues dècades, entre mitjan anys cinquanta i mitjan anys setanta del segle passat, i paral·lelament a l'onada expansiva de l'economia espanyola de l'època i de les migracions internes mencionades abans, hi va haver una important emigració laboral cap a l'Europa occidental. Finalment, ara, com a colofó de la segona gran onada de creixement de mitjan dels vuitanta fins al principi del nou mil·lenni (amb una fase depressiva en els primers anys de la dècada dels noranta), i quan les migracions internes pràcticament s'han aturat, Espanya s'ha convertit per primera vegada en un país atractiu per als immigrants.

Juga a favor de l'estat actual de coses el contrast entre les bones notícies pròpies i les notícies dolentes dels altres països al llarg, com a mínim, dels últims deu anys. Des de les reflexions de Ravenstein, de fa gairebé un segle i quart, se sap que les migracions obeeixen *grosso modo* a una determinada combinació de forces d'atracció i de repulsió, de *pull and push*.⁽³⁾ Les anàlisis sobre les migracions s'han complicat i s'han sofisticat considerablement, i també s'han enriquit amb una pluralitat d'enfocaments disciplinars (vegeu Brettell i Hollifield, 2000); no obstant això, es continua aplicant un nucli de consideracions de caràcter molt general de *pull and push*. Donant per descomptat un mínim de capacitat per traslladar alguns referents bàsics (subsistència i millora econòmica, cohesió i estatus familiar) d'una cultura a una altra, els emigrants individuals i/o les seves famílies emigren més o menys en funció de les diferències econòmiques entre el lloc d'origen i el de destinació, dels costos de l'operació i dels riscos i les probabilitats d'èxit que l'acompanyen, però la motivació econòmica acostuma a formar part d'un conjunt més ampli de motivacions. Entre elles hi ha les distàncies i el cost del transport, però també la informació, l'homogeneïtat cultural i les xarxes socials.

(2) Des del punt de vista de les regions emissores d'emigrants, vegeu, per exemple, Pérez-Díaz, 1969.

(3) Vegeu Ravenstein, 1976 (els seus textos van aparèixer els anys 1885 i 1889). Vegeu també Arango, 1985.

El fenomen migratori vist des del costat d'Espanya

En aquest cas, Espanya depèn dels seus propis èxits, relatius, en termes de creixement econòmic, de cohesió social i d'estabilitat política. En certa manera els èxits han estat tants que el creixement econòmic ha estat compatible amb una taxa d'activitat molt reduïda i amb el fet que gran part de la població laboral ha decidit estar a l'atur i cobrar el subsidi corresponent, a costa de l'erari públic i, possiblement, d'una ajuda de la família, abans que posar-se a fer cert tipus de feines, que prefereix deixar per als immigrants.

La taxa d'ocupació a Espanya és extremament baixa, i això significa que, en principi, hi ha lloc perquè un nombre considerable d'espanyols (homes i dones) entrin en el mercat de treball. Aquesta taxa és, efectivament, del 56,1% de les persones empleades d'entre 15 i 64 anys en relació amb el total de persones compreses entre aquestes edats. La mitjana a la Unió Europea és del 63,6%. La d'Itàlia és lleugerament inferior (53,4%), la de França, una mica superior (61,1%). Les d'Alemanya (66,3%) i del Regne Unit (72,4%) són bastant superiors, com ho són les dels Estats Units (74,1%) o de Suècia (74,2%) (OECD, 2001:209).

Una part de l'explicació de la baixa taxa d'ocupació té a veure amb la baixa activitat femenina (i dels grups de més edat) i una altra amb la taxa d'atur, que a Espanya ha estat molt superior a la mitjana a Europa (gairebé el doble de la mitjana europea occidental, que alhora ha estat aproximadament el doble de la nord-americana) durant gairebé dues dècades. De fet, la taxa d'atur a Espanya se situa actualment (a mitjan del 2001) entorn del 13% (segons l'Enquesta de Població Activa); taxa que mai es menciona sense anar acompanyada d'expressions de pena o d'indignació, de lamentacions, de denúncies i de crides a la «lluita contra l'atur». Però el fet és que tots els que s'expressen així, és a dir, polítics, sindicalistes, empresaris, dirigents d'ONG, periodistes, acadèmics (inclosos els científics socials) i clergues (regulars i ordinaris), saben perfectament que si no fos pels immigrants, uns quants centenars de milers de feines de poca o baixa qualificació es quedarien sense fer.

És evident que una bona part de l'atur és de caràcter voluntari, ja que molts espanyols prefereixen l'atur, amb el pagament del subsidi corresponent, que el treball assalariat. Així s'explica, per exemple, el fet que a mitjan any 2001 hi hagi 223.000 persones cobrant el subsidi agrari quan hi ha àmplies zones del camp espanyol en les quals els empresaris han de recórrer a la immigració perquè no troben mà d'obra (*Expansión*, 17-9-2001).

El fenomen migratori vist des dels països emissors

Veient les coses des de l'altre costat de la barrera, els països d'emigració, la situació és relativament clara. Les distàncies són grans però no insuperables i, si és el cas, el transport és en cert sentit «facilitat» per unes empreses de transport il·legal d'immigrants, cada vegada més poderoses i eficaces, i que actuen amb una impunitat notòria.⁽⁴⁾ La informació sobre els llocs de destinació és per tot arreu i cada vegada més abundant i, aparentment, més persuasiva, i possiblement es beneficia dels paisatges imaginaris suscitats pels mitjans de comunicació de masses (Appadurai, 1990), i especialment pels espais publicitaris i, en tot cas, de la comunicació a través de les xarxes socials que es van formant a l'entorn de la mateixa emigració.

Ara bé, res de tot això impulsaria per si sol una migració de magnituds massives si no passés que molts llocs de l'anomenat tercer món s'han instal·lat en una situació de crisi gairebé permanent durant una o més generacions. Les raons d'això canvien d'un país a un altre i no són les mateixes a Rússia o a l'Europa de l'Est que a Àfrica o Amèrica Llatina o Filipines. Pel que fa a la immigració a Espanya, és important destacar el «desastre» de l'Àfrica subsahariana dels últims vint anys. Sobretot és important assenyalar l'aparent incapacitat del Marroc per accelerar el seu ritme de creixement i per traduir-lo, en primer lloc, en benestar social i educació i, en segon, en la contenció demogràfica que sol anar associada amb l'educació de la dona i la seva entrada en el mercat de treball. I a això, s'hi afegeixen les conseqüèn-

(4) En aquest moment s'estima que cada any circulen uns 30 milions d'emigrants il·legals en el món, i això representa una xifra de negoci d'entre 12.000 i 30.000 milions de dòlars. Cada any entren uns 300.000 immigrants il·legals a Estats Units, i uns 500.000 a la Unió Europea. A Estats Units, s'estima que ja hi ha entre cinc i sis milions d'immigrants il·legals. Les dades procedeixen de Stelzer, 2001, que al seu torn cita *The Economist*, 10-2-2001, i el *Financial Times*, 16/18-3-2001.

cies de les dificultats cròniques dels països llatinoamericans per simplement «endreçar les seves cases», per motius diversos, alguns dels quals responen a trajectòries històriques molt llargues.

El resultat final és que, ara com ara, una Espanya relativament rica, amb una renda per càpita que és el 80% de la mitjana de la Unió Europea, i amb dos milions d'aturats que es poden permetre el luxe de no treballar en les feines que no els agraden prou (perquè tenen subsidis d'atur, una xarxa de benestar estatal i familiar que els protegeix, treballs disponibles en l'economia subterrània o per altres raons), es troba en una situació en la qual no atreu a penes immigració qualificada, però sí molta immigració amb qualificacions professionals baixes o mitjanes procedent de països pobres i relativament pròxims (físicament o culturalment), com són el Marroc i els països llatinoamericans, i rep una part de la població que fuig d'un subcontinent en un estat relativament caòtic com és l'Àfrica subsahariana.

Algunes xifres de la immigració a Espanya: comparacions, tendència i composició

Convé recordar algunes dades sobre la immigració a Espanya durant aquesta última dècada. La primera cosa que cal fer és fixar-se en el fet que, com ja hem assenyalat abans, es tracta d'una immigració recent. La novetat de la immigració es reflecteix en la presència relativament reduïda de residents estrangers al nostre territori, en comparació amb la mitjana europea i amb la d'alguns països amb més tradició d'immigració.

La xifra enregistrada oficialment el 1998 era aproximadament la meitat de la xifra d'immigrants estimada a Espanya avui dia. Si la utilitzem amb finalitats comparatives, trobem que, en aquell moment, davant d'una mitjana europea del 5% de població estrangera l'any 1998, a Espanya els ciutadans d'altres països tot just superaven l'1,5%. S'alineava així amb el grup de països del sud d'Europa (Grècia, Portugal i Itàlia) que tenien una presència d'immigrants similar a l'espanyola, i s'allunyava dels màxims del 9% d'Alemanya o d'Àustria.

La taula 1.1 recull informació sobre la densitat d'estrangers legalment establerts en els quinze països de la Unió l'any 1998, i distingeix

segons que el seu origen sigui comunitari o extracomunitari. Cal tenir en compte que cada govern elabora les seves xifres d'una manera peculiar; aquí es combinen xifres basades en registres de població (com el del padró municipal), en estadístiques de permisos de residència o d'estada concedits (per períodes que varien també segons els països), en censos i en enquestes de població activa.

Taula 1.1

POBLACIÓ ESTRANGERA, UNIÓ EUROPEA, L'1 DE GENER DE 1998

Absoluts i percentatges sobre la població total

País	Total		Nacionals d'altres països de la UE-15		Nacionals de països tercers	
	Absoluts	%	Absoluts	%	Absoluts	%
Alemanya	7.365.800	9,0	1.850.000	2,3	5.515.800	6,7
Àustria	734.300	9,1	94.000	1,2	640.300	7,9
Bèlgica	903.100	8,8	562.000	5,5	341.100	3,3
Dinamarca	249.500	4,7	51.200	1,0	198.300	3,7
Espanya	609.800	1,6	260.600	0,7	349.200	0,9
Finlàndia	79.900	1,6	14.900	0,3	65.000	1,3
França ⁽¹⁾	3.596.600	6,3	1.321.500	2,3	2.275.100	4,0
Grècia ⁽²⁾	161.100	1,5	45.000	0,4	116.100	1,1
Holanda	678.100	4,3	190.200	1,2	488.000	3,1
Irlanda ⁽³⁾	111.100	3,0	85.300	2,3	25.800	0,7
Itàlia ⁽²⁾	884.500	1,5	133.500	0,2	751.000	1,3
Luxemburg	147.700	34,8	131.400	31,0	16.300	3,8
Portugal	175.200	1,8	46.000	0,5	129.200	1,3
Regne Unit ⁽²⁾	2.121.000	3,7	805.000	1,4	1.316.000	2,3
Suècia	522.000	5,9	176.800	2,0	345.200	3,9
Total	19.100.000	5,1	6.000.000	1,6	13.100.000	3,5

(1) Dades del cens de 1990.

(2) Dades de 1997.

(3) Enquesta de població activa, de la primavera de 1998.

Font: Elaboració pròpia a partir d'Eurostat, 2000: 40-43.

L'escassa densitat de població estrangera en el territori espanyol amagava la pauta d'una concentració important en determinades zones. El 1998, quatre de cada cinc residents legals vivien en sis comunitats autònomes corresponents als arxipèlags (Balears i Canàries), a la costa llewantina (Cata-

lunya, València, Andalusia) i a la capital (Madrid). Gairebé el 60% de la població immigrant se situava en sis províncies (Madrid, Barcelona, Màlaga, Alacant, Balears i Tenerife). Si ens fixem en el percentatge que representen els estrangers sobre el total de la població, entre les províncies amb més presència estrangera hi ha Balears i Tenerife, amb un 5%; les segueix Girona, amb un 4,6%; Màlaga, Las Palmas, Almeria i Alacant, amb més del 3%; Madrid amb un 2,9%, i Barcelona, Tarragona i Castelló, amb un 2%. Això confirma un mapa en què les illes, la costa mediterrània i Madrid destaquen per la concentració d'immigrants (Col·lectiu Ioé, 2000: 34-37).

El reduït percentatge mitjà d'estrangers en la població espanyola també amaga una notable tendència a l'alça. Al llarg de la dècada dels noranta, com mostra la taula 1.2, el nombre d'estrangers gairebé s'ha duplicat i el nombre d'estrangers de països que no pertanyen a la Unió Europea (procedents sobretot del Magrib i Llatinoamèrica) ha superat el dels comunitaris. La taula està basada en la informació sobre estrangers amb residència legal a Espanya, elaborada per l'Institut Nacional d'Estadística a partir del Registre d'Estrangers Residents de la Direcció General de la Policia, del Ministeri de

Taula 1.2

ESTRANGERS RESIDENTS A ESPANYA, EL 31 DE DESEMBRE, 1990-1999

Absoluts i percentatge sobre la població total

Any	Total		Nacionals d'altres països de la UE-15		Nacionals de països tercers	
	Absoluts	%	Absoluts	%	Absoluts	%
1990 ⁽¹⁾	407.647	1,3	263.468	0,7	144.179	0,4
1991	360.655	0,9	166.634	0,4	194.021	0,5
1992	393.100	1,0	181.799	0,5	211.301	0,5
1993	430.422	1,1	200.536	0,5	229.886	0,6
1994	461.364	1,2	219.783	0,6	241.581	0,6
1995	499.773	1,3	235.602	0,6	264.168	0,7
1996	538.984	1,3	251.915	0,6	287.069	0,7
1997	609.813	1,6	260.599	0,7	349.214	0,9
1998	719.647	1,8	295.259	0,7	424.388	1,1
1999	801.329	2,0	312.203	0,8	489.126	1,2

(1) La reducció entre 1990 i 1991 és deguda al fet que un tractament informàtic més complet va permetre, l'any 1991, segregar i eliminar les residències concedides els anys anteriors i que caducaven aquell any.

Font: Elaboració pròpia a partir de l'Estadística d'estrangers residents a Espanya i les Projeccions de població el 31 de desembre, basades en el cens de 1991 de l'INE (www.ine.es).

l'Interior. Les fonts per a aquesta taula i l'anterior són les mateixes, ja que les estadístiques de l'Eurostat es basen tant en l'INE com en el Ministeri de l'Interior. No obstant això, les dades publicades per al 1998 per l'INE (taula 1.2) i l'Eurostat (taula 1.1) no són comparables, perquè les primeres es refeixen al 31 de desembre i les segones a l'1 de gener. Sí que coincideixen, en canvi, les dades de l'1 de gener del 1998, publicades per l'Eurostat, i les del 31 de desembre de 1997, publicades per l'INE.

Les dades provisionals disponibles per a l'any 2000 confirmarien la tendència cap a un increment ràpid dels estrangers entre la població espanyola, a un ritme superior als 100.000 anuals aquests últims anys. Dels 801.329 estrangers residents censats l'any 1999, s'hauria passat l'any 2000 a 938.783, dels quals 515.955 eren no comunitaris i 418.374 comunitaris. En total representen al voltant d'un 2,7% de la població.⁽⁵⁾ Successives onades d'immigració i de regularitzacions de la situació dels immigrants han abocat a l'estimació, mencionada anteriorment, d'1.200.000 immigrants prevista per mitjan de l'any 2001.⁽⁶⁾

(5) Aquestes xifres van ser publicades pel govern a la fi del mes de desembre, quan va considerar tancat el procés extraordinari de regularització que va acompanyar la nova llei d'estrangeria (encara que en realitat, posteriorment han estat rectificades lleugerament a la baixa). De les 246.089 sol·licituds de permís de residència presentades, 137.454 s'havien resolt a favor dels candidats, xifra que, sumada als residents de 1999, dona la dada facilitada pel govern aquesta data. No inclou el contingent anual, que va ser de 145.000 regularitzacions més l'any 2000 (*El Mundo*, 2-4-2001), ni les concessions de permisos de residència que es poguessin haver fet per les vies ordinàries. Els efectes del procés extraordinari de regularització es projectaran també en les xifres de l'any 2001. Per començar, les 19.519 sol·licituds que quedaven per tramitar el desembre del 2000, quan el govern va publicar els resultats, i a les 61.365 que el govern es va comprometre en aquell moment a revisar d'ofici, podrien sumar un altre nombre considerable de residents estrangers (*El País Digital*, 22-12-2000). En conjunt, les 82.845 sol·licituds denegades corroboren les repetides estimacions d'uns 100.000 immigrants il·legals al país a final dels anys noranta, i podem suposar que es queden curtes, ja que molts no es devien presentar perquè no complien els requisits i perquè no es volien delatar. De fet, després de les mobilitzacions d'immigrants il·legals que van tenir lloc a principis del 2001, el govern va ampliar les seves promeses de revisió a un nombre superior d'expedients rebutjats en el procés de regularització extraordinària de l'any anterior. A més, va iniciar un programa especial de concessió de permisos de treball i de residència a ciutadans equatorians en situació irregular a Espanya, i va proposar arribar a acords semblants amb els d'altres països. L'entrada en vigor de la llei d'estrangeria reformada, que preveia l'expulsió dels immigrants en situació il·legal, va iniciar una espiral de mobilitzacions d'il·legals i de cessions governamentals que permet esperar un increment també notable dels residents amb permís l'any 2001.

(6) Les dades facilitades per la policia sobre la seva actuació a les fronteres són coherents amb aquest increment dels fluxos migratoris. La pressió és especialment dràstica a l'estret de Gibraltar, per la freqüència de les arribades fora dels llocs fronterers en unes embarcacions fràgils (les tristament famoses «pasteres») i pels naufragis. L'any 2000 (fins el 12 de desembre) van ser detinguts 14.893 estrangers que tractaven d'entrar en pasteres a Andalusia, Ceuta i Melilla o Canàries, un nombre que quadruplica els 3.569 detinguts l'any anterior. També el 2000, 1.087 naufragis van ser rescatats de les aigües que separen Espanya d'Àfrica, però es van haver de lamentar 47 desapareguts i 58 cadàvers recuperats (als quals caldria sumar tots els naufragis no enregistrats per la policia espanyola). També aquestes dades de naufragis contrasten amb les de l'any anterior, notablement inferiors: 377 rescats, 23 desapareguts i 29 cadàvers recuperats (*El País*, 6-2-2000).

La composició de la immigració ha canviat extraordinàriament al llarg d'aquesta dècada. Si ens fixem en les xifres proporcionades per la base de dades de l'INE sobre «estrangers residents a Espanya» (www.ine.es) i comparem les xifres desagregades del 2000 (la suma total de les quals, de 895.720 persones el 31 de desembre, és lleugerament inferior a les xifres avançades pel govern a finals de desembre que acabem de comentar) amb les del 1991, observem el següent.

Durant aquests deu anys, la xifra d'immigrants europeus ha passat de 180.655 a 361.437, és a dir, s'ha doblat. Dins d'aquest grup, els procedents d'Europa de l'Est han passat d'una mica més de 5.000 a uns 40.000. Els procedents d'Amèrica, sobretot els llatinoamericans, han passat de 83.257 a 199.964. Els asiàtics (especialment xinesos i filipins) han passat de 31.996 a 71.015. Però el gran salt l'ha fet el nombre d'africans, que ha passat de 62.925 a 261.385; és a dir, s'ha multiplicat per 4,1. Dins d'aquest grup, és molt remarcable el cas dels marroquins, que han passat de 49.513 a 199.782.

Però convé distingir entre la primera i la segona meitat de la dècada dels noranta. L'impuls fonamental a la immigració ha tingut lloc a partir del període 1995-1996. En aquesta segona meitat dels noranta, s'ha doblat la xifra d'immigrants americans (la dels equatorians es multiplica per quinze, es triplica la dels oriünds de Colòmbia i de la República Dominicana, es duplica la del Perú), i s'ha triplicat la dels africans.

Les bases històriques de la resposta a la immigració: experiències prèvies dels espanyols

¿Com està reaccionant el país davant d'aquesta situació? Reacciona amb una confusió moderada, d'altra banda bastant comprensible, si tenim en compte que el país es troba immers sense precaucions, com de cop i volta, en una situació molt complexa, i abocat a un procés d'aprenentatge difícil i que s'ha de fer en poc temps, i per a això s'ha de posar d'acord amb ell mateix sobre els mateixos termes del debat, sobre com defineix el seu problema i com el resol.

Per entendre més bé aquesta dificultat, cal tenir en compte que l'anterior experiència del país no ha preparat gaire bé els espanyols per a la tasca

d'entendre i formular el problema, i que aquesta experiència està darrere de la seva comprensió de les qüestions normatives implicades en aquesta immigració. Com sabem, aquestes qüestions són variades i complexes. Una primera qüestió normativa és la que es discuteix entre posicions més o menys liberals (en el sentit europeu o clàssic del terme, que emfatitza el valor de la llibertat individual) i altres de més o menys comunitàries. Es pressuposa que un país té fronteres, però es tracta de saber si aquestes fronteres han d'estar més o menys obertes. En certa manera, la postura liberal tendeix que estiguin al més obertes possible. Això es pot justificar amb la pretensió de crear o reforçar un ordre de llibertat dels individus a escala mundial o regional, la qual cosa posa l'accent en els drets dels individus i de les famílies a moure's. Però, d'altra banda, es pot donar el cas que es vulgui defensar i protegir l'ordre de llibertat del país en qüestió davant d'una invasió externa que el pogués posar en perill. En aquest cas, la postura liberal es pot acostar a una postura comunitària que vulgui reforçar el control d'un territori per part de la població que l'habita des de temps, diguem-ne, immemorials, que se sent propietària i senyora d'una «casa» en la qual accepta, eventualment, uns hostes.

Experiències migratòries dels espanyols

Però les discussions normatives no es basen només en simples teories, sinó també en les experiències històriques dels qui participen en la discussió. Amb aquesta finalitat convé recordar que els espanyols no tenen a penes experiència del que és traslladar-se a un altre país buscant una societat en la qual imperi un grau de llibertat, com (amb tots els seus defectes i limitacions) és Estats Units. Posem-nos per un moment en la pell dels europeus que van emigrar a Amèrica del Nord entre els anys 1820 i 1914, i que van deixar enrere una Europa composta per societats semiliberals o autoritàries, amb unes estructures de classes relativament rígides, plenes d'amiguismes i de clientelismes, i amb unes arrelades tradicions de deferència cap a les autoritats i les esglésies establertes. Aquestes societats, després del trauma de la Gran Guerra, van derivar cap a sistemes polítics entre autoritaris i totalitaris que, al seu torn, van ser posats en qüestió per uns moviments radicals sovint de signe també totalitari. En canvi, aquells emigrants se'n van anar a un «país lliure», on el que els va passar va poder ser més o menys atzarós i

susceptible de les interpretacions més variades i sofisticades, però la conseqüència final d'aquesta experiència és *òbvia*: que els fills d'aquests emigrants formen part dels exèrcits que aquest país envia a Europa per posar fi al nazisme i als seus aliats els anys quaranta, i per impedir el triomf del totalitarisme comunista i dels seus aliats entre mitjan dels quaranta i finals dels vuitanta del segle passat. Això fa possible el grau de llibertat (amb totes les seves limitacions) que tindrà Europa occidental des de mitjan anys quaranta, la qual cosa induirà, al seu torn, el grau de llibertat que hi ha a Espanya a partir de mitjan anys setanta fins avui dia.

Però els espanyols no van emigrar a Amèrica del Nord, sinó a la del Sud, perquè els era més pròxima, tant per l'idioma com per la cultura. La seva experiència no va ser la d'anar cap a un món de llibertat, sinó cap a un altre dominat per unes experiències polítiques recurrents de cabdillatge, de populisme i de corrupció de l'estat de dret per part d'un capitalisme ranquejant inserit en unes estructures econòmiques agràries tradicionals de caire latifundista, per una estructura social rígida i extremament desigual i per una cultura exempta d'originalitat i, en general, anèmica. De manera que, en els seus propis records i experiències, no tenen les bases per al desenvolupament d'una empatia amb els immigrants que puguin arribar fugint de les experiències opressives dels seus països d'origen (tret del cas, important, de la memòria de la generació dels vençuts en la guerra civil espanyola dels anys trenta).

Del que sí han tingut experiència és d'haver estat ells mateixos immigrants a l'Europa occidental entre els anys cinquanta i primers anys setanta del segle passat. En aquest cas sí que van anar a unes societats liberals i democràtiques, amb unes potents economies de mercat i amb uns estats de dret suficientment arrelats. Hi van anar amb contractes de treball, de manera regulada, i es van sotmetre a les lleis i a les regles de les societats receptores, amb les quals compartien, en gran mesura, una cultura comuna. Per a la majoria, va ser una experiència d'emigració laboral, de la qual van tornar al cap d'uns anys.

Experiències dels espanyols de «la casa que s'ha de defensar»

Si la problemàtica del grau de llibertat suggereix l'obertura de les fronteres, la de «la casa que s'ha de defensar» suggereix més aviat el control i la vigilància d'aquestes fronteres. Hans Magnus Enzensberger ens recorda l'observació de Claude Lévi-Strauss que diu que, en la majoria de cultures, els significats de pertinença a la tribu i de pertinença a la humanitat s'expressen amb el mateix terme, com si la línia que divideix la humanitat de la resta passés pels límits de la mateixa tribu. La construcció de l'«hoste» com una figura revestida d'un cert caràcter sagrat, a la qual s'ha de donar protecció, és un pas cap a l'ampliació del cercle de la humanitat més enllà de la tribu. Però, com assenyala el mateix Enzensberger, si bé l'hoste és sagrat a la casa (o a la tenda del nòmada o al territori tribal), se suposa que no s'hi quedarà sempre (Enzensberger, 1995: 23, 17). Els pobles mediterranis o els beduïns del desert que apliquen les lleis de l'hospitalitat, ho fan amb el supòsit que l'hoste no es quedarà a viure amb ells. Són xenòfils i no xenòfobs, però entre el membre de la comunitat i l'hoste (*xenon*) hi ha una barrera que l'hoste només podrà traspasar mitjançant una incorporació complexa, convertit en client o en quasiparent de la mateixa família.

Tampoc en aquest cas l'experiència dels espanyols els facilita, en principi, la comprensió del problema de les migracions com un problema que consisteix, en certa mesura, a defensar casa seva o a regular-ne l'accés. Amb el temps, han anat deixant de conrear l'experiència que tenen «una casa» de la qual són senyors i propietaris o, si més no, es troben una mica confosos en relació amb això. Fa temps que van deixar de saber quin era el veritable caràcter de casa seva; durant un parell de segles s'han debatut entre si era liberal o autoritària en el terreny polític, catòlica o semisecular en el terreny cultural, liberal o semicol·lectivista en el terreny econòmic; després, molts s'han quedat sense saber a quina tradició adscriure's, i el que és més sorprenent, indiferents davant la qüestió en la seva totalitat. La pregunta sobre què és Espanya o què no és, a molts els sembla una pregunta sense sentit, de caràcter purament retòric i molt antiquada. És possible que no sàpi-

guen com defensar casa seva, perquè no saben segur si tenen una casa per defensar.⁽⁷⁾

En un estat de suspensió de judici en relació amb això, a la pràctica molts han optat per distanciar-se de les tradicions d'Espanya com a tal i s'han centrat en el conreu de la tradició local. Sembla que molts volen ser espanyols i alhora membres d'alguna regió o d'alguna nació sense saber com posar juntes aquestes identitats diferents. Molts volen ser, simplement, una altra cosa: una part d'Europa. Potser cada vegada més es veuen abocats a ser «Europa». Però tampoc està molt clar en què consisteix aquest ser part d'Europa, o si això pot ser entès com si ara fos Europa la casa que s'ha de defensar. Potser ni tan sols pensen que tinguin una «casa», si entenem com a tal una comunitat política i cultural de vint, quaranta, o tres-cents milions de persones.

Experiències d'altres països europeus

Altres països europeus han tingut experiències d'immigració o han sentit la necessitat de reafirmar fronteres. Però a Espanya, des del final de la reconquesta, el fenomen de la defensa d'unes fronteres comunes ha estat una experiència excepcional.

El fet és que el país no té una tradició d'usos i creences, de ficcions o d'imaginacions, associada amb procediments d'incorporació dels hostes o estrangers que hi vénen a viure, com és el cas del Regne Unit, de França o d'Anglaterra, per no parlar dels Estats Units. Espanya no té la cultura d'una societat nacional homogènia que coexisteix més o menys pacíficament amb uns enclavaments culturals diferenciats (i en canvi, s'imagina que és una societat plural), com Anglaterra, ni la d'una societat obsessa amb l'assimilació dels estrangers a través del sistema escolar (i en canvi s'imagina que és una societat universalista), com passa en el cas de França. Tampoc és una societat habituada a la reafirmació del *ius sanguinis* per diferenciar-se clara-

(7) És possible pensar que un símptoma d'aquesta indecisió és el descens de l'interès i la disposició de la classe política, dels mitjans de comunicació i de les elits culturals a definir el servei militar obligatori com un deure patriòtic, i el dels joves a considerar-lo com a tal, la conseqüència del qual ha estat la seva gradual desaparició, enmig de la indiferència general, al llarg dels últims deu anys.

ment dels veïns que l'envolten, ni dels que no els separen unes barreres naturals clares, com és el cas d'Alemanya, ni una societat gresol o del *melting pot* d'immigrants, ni dels que s'espera que es converteixin en «americans» al cap d'una, dues o tres generacions, ni dels que es consideren a si mateixos americans-amb-arrels-ètniques (o «americans-amb-guió», italo-americans, irlandesos-americans, etcètera, segons l'expressió de Michael Walzer, 1992, 45), com és el cas dels Estats Units.

Tots els països anteriors tenen les seves pròpies tradicions d'incorporació d'estrangers i un patrimoni d'idees útils perquè els seus dirigents utilitzin un discurs polític i moral que la societat pugui acceptar, en el qual intenten un equilibri entre el que consideren la defensa dels seus interessos nacionals i el conreu de la imatge que es fan de si mateixos com a societats decents o civilitzades. No és que es tracti d'un equilibri sense tensions. Òbviament en té. Però almenys els qui pronuncien aquest discurs han passat per un procés d'aprenentatge per suavitzar-les, i de vegades, per dissimular-les, cosa que fins a cert punt els ajuda, a ells i als seus votants, a l'hora d'enfrontar-se amb el problema de la immigració de cada moment.

L'ajuda consisteix en la capacitat que han anat adquirint de dir les coses pel seu nom, o gairebé pel seu nom i, per tant, de discutir de manera explícita els límits i les condicions de l'entrada d'immigrants, d'una banda en termes morals, en el benentès que hi pot haver perspectives morals molt diverses i, de l'altra, en termes d'interessos col·lectius, de grup o individuals, en el benentès que aquests interessos són honorables o legítims. Mentre aquest aprenentatge no s'hagi dut a terme o es trobi en una fase inicial, hi ha una tendència a assumir que només hi ha una posició moral possible sobre la qüestió i a sentir-se inhibit a l'hora d'argumentar en termes d'interessos, ja siguin nacionals, de grup o individuals.

De totes maneres no convé exagerar la capacitat dels països europeus occidentals per enfrontar-se amb el problema de la immigració de països extracomunitaris, en particular, la dels africans o asiàtics (però també la dels països balcànics), tenint en compte les dimensions que ha adquirit durant els últims decennis. França, el Regne Unit i Alemanya pateixen els problemes als quals farem referència més endavant (vegeu el capítol II). Itàlia es troba

en una situació encara mes difícil, i amb una experiència en la incorporació d'immigrants encara més reduïda.⁽⁸⁾

Supòsits teòrics dels debats normatius: moral abstracta i moral viscuda

Societat oberta i fronteres obertes

En termes generals podem dir que, a l'hora de discutir la qüestió de les migracions en termes morals, aparentment, la primera qüestió és decidir si s'opta per una política de fronteres obertes per on flueixin les migracions humanes de manera il·limitada, o si es posen límits a aquests moviments. Però, formulada en aquests termes, es tracta d'una qüestió més aviat retòrica, perquè qui diu «un país» diu «unes fronteres», i per tant, no hi ha la possibilitat que aquestes no existeixin, i no existirien si fossin rigorosament i totalment obertes.

La primera qüestió real és, per tant, la de si volem o no volem una «societat oberta», en el sentit que se sol donar a aquesta expressió (i que Karl Popper ha formulat en la seva obra ja clàssica [1963/1945]), naturalment amb les seves pròpies fronteres. Una vegada resolta aquesta qüestió, podem avançar cap a les següents i, en aquest cas, decidir el grau d'obertura d'aquesta societat, i això inclou el grau d'obertura de les seves fronteres: si s'accepten més o menys immigrants, si s'estableixen criteris per acceptar-ne preferentment uns o altres, i com es regula la incorporació dels que són acceptats en la comunitat nacional (Sartori, 2001: 13seg.).

Moral abstracta i moral viscuda

La resposta a aquesta primera qüestió té a veure amb l'ús que en la deliberació es faci de la moral com una moral abstracta o com una moral incorporada a una forma de vida històrica relativament precisa. Encara que aquests usos semblen contraposats, un examen de la qüestió permet dubtar de la rigidesa de la contraposició.

(8) Cosa que es tradueix en una intensificació del debat públic. Això es reflecteix, en bona mesura, a les pàgines del llibre de Giovanni Sartori (2001). Vegeu també Della Porta (2000).

En el primer cas, és possible argumentar que tots els éssers humans tenen un dret natural a anar-se'n de les societats que els han vist néixer i a triar una altra societat on viure, i que el dret de gentes recull aquest dret en les seves formulacions positives, o l'hauria de recollir. Aquesta opinió es pot expressar en diversos llenguatges filosòfics, i alguns són avui dia més utilitzats que d'altres, sense que això impliqui necessàriament un enriquiment del seu contingut. Però el que interessa és assenyalar que la *capacitat persuasiva* d'aquest llenguatge moral depèn de les circumstàncies històriques de la societat a la qual s'adrecen aquests arguments.

Avui dia són més persuasius que en èpoques anteriors, perquè estem en una situació en la qual, almenys en el primer món, el dels països liberals i capitalistes, preval una forma d'autocomprensió que els defineix com a «societats obertes», i això implica que per definició siguin considerades «obertes», i, per tant, de fronteres poroses. En aquestes condicions, la moral abstracta de la humanitat, o d'uns drets humans que impliquin el de l'emigració (el qual, al seu torn, en pot implicar d'altres, com el de la reunió de les famílies, etc.) sembla que es desprèn de manera lògica i «natural» de les condicions institucionals i culturals que prevalen «en aquesta època». I més quan, de fet, aquestes societats, que són aquelles cap a les quals s'orienta l'emigració, han vist desaparèixer (en part) el seu caràcter de societats ètnicament i culturalment (casi) homogènies que van tenir (en algun cas més que en d'altres) en el passat.

En altres paraules, la moral abstracta de la humanitat s'ha anat convertint, *fins a cert punt*, en la moral concreta, històrica, de les societats occidentals dels últims decennis.⁽⁹⁾ No obstant això, l'altra cara de la moneda és que la mateixa tradició de «societat oberta» pressuposa la introducció de dos matisos en l'argumentació anterior, que la rectifiquen de manera decisiva.

El primer matís és que la societat oberta pressuposa un espai públic *relativament acotat*, on té lloc un diàleg entre l'autoritat pública i la ciutadana.

(9) En aquesta línia es mou John Gray, prenent com a punt de partida Oakeshott (Gray, 2000). Joseph Carens sembla que s'aproxima a aquesta posició a partir d'una moral «liberal i universalista» (Carens, 1988, 1995, 1999, 2000a, 2000b i 2000c). Alistair MacIntyre planteja aquesta situació com una situació que crea una contradicció i una confusió insoluble en determinades societats contemporànies, en particular a Estats Units (MacIntyre, 1995), encara que Walzer veuria una complexitat on MacIntyre veu una confusió (Walzer, 1992: 45-47).

nia entorn de les regles de la comunitat, les seves sancions, l'abast del poder de la mateixa autoritat (que, entre altres coses, aplica aquestes sancions) i, *last but not least*, la defensa de la comunitat precisament com a societat oberta enfront dels seus enemics interns i externs. Sense aquest acotament, no hi ha espai públic. Els límits poden variar, per descomptat. La *polis* grega tenia les dimensions d'una província castellana mitjana. En l'Imperi Romà, massa extens per a la nostra finalitat, no hi havia lloc per a un espai públic significatiu, com molt bé sabien els moralistes i els observadors de l'època, que recordaven amb nostàlgia els temps de la república. Entre els dos extrems, apareixen diversos intents d'equilibri, i l'estat nacional és simplement un d'ells. La qüestió és que, d'una manera o d'una altra, només dins de certs límits és possible discutir els assumptes, vetllar pel compliment de les decisions, exigir responsabilitats a l'autoritat: en definitiva, funcionar com una societat oberta.

Al mateix temps, el segon matís és que la tradició d'una societat oberta pressuposa unes societats històriques «realment existents», i aquestes existeixen a la manera dels individus, és a dir, només existeixen si estan *diferenciades* les unes de les altres (i no com a rèpliques les unes de les altres). En aquest sentit, podem recordar una qüestió òbvia, perquè en la conversa pública, sovint es parla de «la societat» de manera equívoca: s'al·ludeix a una societat en particular (per exemple, Espanya), però se'n parla com si fos una societat indiferenciada i abstracta.

Per això convé insistir en el fet que allò que és propi de l'individu és que, a més dels seus trets comuns amb altres individus de la seva espècie, té caràcters propis que el diferencien dels altres i sense els quals deixaria de ser l'individu en qüestió; de la mateixa manera, perquè una societat arribi a ser «oberta» ha de ser, per començar, una societat «particular i que existeixi realment», capaç de persistir en el temps i fer-se un forat en el medi on està situada.

L'experiència ens diu que cap de les societats (més o menys) obertes de l'actualitat va néixer així, ni va sortir revestida amb les seves vestidures de societat tolerant i lliure com quan Minerva, revestida amb les seves armes, va sortir del cap de Júpiter. S'han fet així com a conseqüència d'una llarga història, en el decurs de la qual els dos objectius suposadament inscrits en la seva

experiència, el de convertir-se en una societat oberta i el de seguir sent, d'alguna manera, ella mateixa, són inseparables. I, ara com ara, aquests dos objectius són indestriables. I més tenint en compte que els individus que componen aquestes societats *només* poden aconseguir els beneficis que es deriven del caràcter de societats obertes *mitjançant* la seva pertinença a la societat en qüestió.⁽¹⁰⁾ En altres paraules, s'ha de ser anglès o nord-americà o francès o espanyol, o d'aquesta comunitat política o d'una altra establerta com a estat de dret, per poder gaudir *realment* dels drets humans i civils que avui dia ens poden semblar inherents a la dignitat de l'individu humà en general.

Raonaments estratègics subjacents a les polítiques públiques

Novament en termes generals, i prosseguint aquesta reflexió teòrica, podem afegir que en el supòsit que una societat tingui una consciència d'ella mateixa com a societat particular i diferenciada de les altres i que es consideri una societat oberta, es pot anar plantejant les qüestions de quants i quins emigrants vol que entrin i en quines condicions. A l'hora de plantejar-se aquestes preguntes, és normal que els agents no tan sols facin reflexions morals de caràcter formal, sinó que tinguin molt en compte les conseqüències d'unes decisions o d'unes altres sobre el caràcter particular i obert de la seva pròpia societat. No és gens fàcil la feina de preveure i valorar aquestes conseqüències, i el debat sobre la matèria, segons com es faci, de vegades pot facilitar-la, i d'altres, dificultar-la.

Raonaments economicistes: balanços de pèrdues i guanys a curt i mitjà termini

Avui dia alguns pensen, amb referència a les societats occidentals en general, que un criteri raonable pot ser permetre l'entrada d'immigrants amb vista a maximitzar la riquesa de la societat que els rep, potser moderat per

(10) Per a un argument similar, vegeu Walzer (1983: 31-63). Vegeu també la crítica radical (des d'un altre punt de vista) de la connexió entre el lliure comerç (i, per implicació, la societat oberta) i l'absència de límits a la immigració, a Hoppe (1998).

algunes raons humanitàries de caràcter complementari (Stelzer, 2001). Segons aquest criteri, convindria establir quotes de treballadors segons la qualificació (i, en funció de les condicions del mercat de treball).⁽¹¹⁾ També podria ser convenient regular la reunió dels familiars amb l'immigrant laboral, o retallar més o menys substancialment el seu accés al sistema de benestar social (subsidi d'atur, per exemple). La idea és que els immigrants contribueixin a l'augment de la riquesa de la societat i no a la disminució.

Hi ha dos supòsits sociopolítics implícits en aquestes consideracions. El primer és la consideració de l'entorn històric com un entorn relativament aproblemàtic; potser se suposa que les societats particulars es troben en un món cada vegada més sotmès a un procés de «globalització» relativament benigne. El segon és la visió de la societat com una societat construïda a la manera d'una sèrie de cercles concèntrics. El nucli central estaria constituït pels ciutadans del país, als quals se'ls atribueix la plenitud de drets i de deures establerts per les lleis del país, entre ells, els d'assumir els sacrificis i obtenir els beneficis corresponents. En un cercle intermedi hi hauria, possiblement, els immigrants legals residents al país, en d'altres de més perifèrics hi podria haver els visitants i, finalment, els immigrants il·legals, desproveïts de molts drets però no, certament, de «tots» els drets. En l'atribució d'aquests drets hi té a veure la consideració de la contribució que fan, en un sentit o en un altre, al benestar o a la riquesa del país en qüestió.⁽¹²⁾

Aquest tipus de raonament pot ser ingenu en la manera de veure el món, però és interessant i suggeridor a l'hora d'entendre les societats particulars. Suposa un càlcul circumstancial i contradiu la tendència simplista a imaginar que la immigració enriqueix o empobreix «automàticament» la societat que la rep. El treball productiu dels uns pot ser compensat pel consum que els altres facin dels serveis del sistema de benestar. La població immigrant pot rejuvenir una població que està en decadència, o el rejuveni-

(11) Sempre tenint en compte les circumstàncies de la competició mundial pel treball molt qualificat, que pot fer molt difícil l'atracció d'aquest tipus de mà d'obra. Això es veu ara (estiu del 2001) en el cas d'Alemanya, on l'oferta de «targetes verdes» de residència a una mà d'obra molt qualificada a escala mundial s'ha trobat amb una resposta molt dèbil, encara que també es pot observar que aquesta reticència a aprofitar l'oportunitat de treballar a Alemanya implica la percepció d'una dificultat idiomàtica (o potser d'un ambient social poc propici a la plena incorporació de l'immigrant).

(12) Com veurem, almenys als països occidentals, hi ha una certa tendència a una ampliació dels drets reconeguts als immigrants en general, i fins i tot als immigrants il·legals. Vegeu Soysal, 1994; Rubio-Marín, 2000; Geddes, 2000.

ment pot ser il·lusori (com probablement ho és en el cas dels països europeus, tret que acceptem fluxos extraordinaris d'immigrants).

Sovint el que passa és que, segons els casos, enriqueix els uns i empobreix els altres. Per exemple, és molt probable que la immigració als Estats Units hagi reduït en un 44% el salari dels treballadors amb qualificacions inferiors d'entre els anys 1980 i 1994.⁽¹³⁾ Si això és així, no hi ha cap raó per no suposar, d'entrada, que pot passar una cosa semblat en països com Espanya, per exemple. No obstant això, no passa el mateix amb els empresaris que utilitzen els immigrants, i això s'aplica a empreses noves, que possiblement no s'haurien creat mai sense aquesta mà d'obra i que, amb el temps, poden «generar riquesa», és a dir, crear ocupació i augmentar les seves retribucions al personal i, eventualment, als accionistes, i d'aquesta manera obtenir a mitjà o llarg termini un efecte multiplicador.

L'afluència d'immigrants és una font de negoci o d'activitat o, simplement, de satisfacció per a molts col·lectius. Ho és per als comerciants i els arrendataris de pisos. Ho és per als que treballen en serveis de benestar, com els professionals sanitaris o els educadors i funcionaris públics, per exemple. Ho és, tanmateix, per als que volen tenir una ajuda domèstica, com passa amb les dones de les classes mitjanes que volen tenir una carrera professional, una vida social i una ajuda per cuidar els seus fills. Però, d'altra banda, aquesta mateixa afluència pot provocar, en determinades condicions, una degradació dels preus dels habitatges d'un barri determinat o un col·lapse dels serveis socials a costa dels interessos i de la qualitat de vida de la gent més modesta.

En altres paraules, qualsevol consideració sobre els efectes de l'emigració s'ha de fer a escala macrosocial, però també en estaments inferiors, desagregats, per determinar la distribució dels «guanyadors» i els «perdedors».

Alhora que es consideren els efectes previsibles a curt i mitjà termini, també s'han de tenir en compte els possibles efectes a llarg i molt llarg termini, que són difícils o impossibles de preveure, però no són impossibles

(13) O més aviat, dels salaris d'aquells que no han acabat els seus estudis secundaris. L'estimació procedeix del *National Research Council* de l'Acadèmia Nacional de les Ciències. Citat en Stelzer, 2001: 22.

d'«imaginar». El paper de la imaginació en aquest terreny no hauria de ser menyspreat, perquè permet posar de manifest les idees sobre el tipus de societat desitjable, acceptable o interessant que la gent pot alimentar.

Els raonaments sociopolítics: quin tipus de societat es vol ser

El que això significa és que, si bé una societat no pot preveure totes les conseqüències de les seves polítiques públiques, sí que pot desenvolupar *escenaris plausibles* de futur que siguin més o menys compatibles amb el tipus de societat que vol ser i que creu que pot arribar a ser. Per exemple, avui dia (si bé potser no «demà»), una societat com l'espanyola pot voler ser més aviat «europea» i «plural» i «molt dinàmica des d'un punt de vista econòmic», i no tan «molt espanyola», «bastant homogènia» i «extremament respectuosa amb el medi ambient». I, després de considerar les circumstàncies, pot arribar a la conclusió que una immigració abundant (i una política d'immigració molt generosa) és més compatible amb el primer cas que amb el segon.

Els nord-americans hostils a una política de fronteres obertes pels volts de 1850 volien impedir una aflluència d'irlandesos catòlics que, pensaven, no tenien l'educació ni el temperament necessaris per formar part d'una societat lliure. Veien la immigració com un perill per a la qualitat de vida cívica, i per això exigien el requisit de vint-i-un anys de residència abans de concedir la naturalització o la ciutadania (Walzer, 1992: 31-33). D'altres, en canvi, van imaginar una societat els impulsos de llibertat de la qual serien enriquits, a llarg termini, per les experiències d'un tipus d'immigrants ansiosos de fugir de la rigidesa de la vida econòmica, social, política i cultural del vell continent, disposats a treballar i capaços d'entendre, tard o d'hora, les regles de joc d'una economia de mercat i d'un sistema polític representatiu.

Aquesta contraposició entre «optimistes» i «pessimistes» troba ressò en la contraposició existent entre els diversos observadors de l'escena europea d'avui dia, que no respecta els camps ideològics habituals. Així, per exemple, es poden trobar conservadors britànics hostils a la immigració al costat de veus dissidents dins d'aquest camp, perquè entenen que, en una

generació, els immigrants es converteixen en «més britànics que els mateixos britànics», respectuosos amb la religió i la família reial, decidits a casar-se i a tenir fills, a continuar casats i a educar els seus fills de la manera apropiada. Aquests immigrants estan agraïts per la llibertat, la tolerància i les oportunitats que tenen al Regne Unit, i despleguen unes virtuts d'iniciativa, de treball dur i de confiança en si mateixos que no els converteix en simples clients de l'estat del benestar, sinó en part dels fonaments de la fàbrica social.⁽¹⁴⁾

És clar que totes aquestes idees de les persones favorables o contràries a la immigració comparteixen una determinada idea, més aviat narcisista sobre la seva comunitat, que dóna per descomptat que els immigrants han trencat o mig trencat els seus vincles amb les seves comunitats d'origen, i que no hi pretenen tornar, quan la veritat és que l'experiència històrica suggereix que, en molts casos, els moviments migratoris són circulars, en més o menys mesura, de manera que allò que als nadius els pot semblar un moviment irreversible, no sempre ho és.⁽¹⁵⁾

També pot passar que allò que alguns immigrants, o molts, pretenguin, sigui no incorporar-se al país receptor, sinó formar-hi un enclavament indiferent, recelós, que conrea un sentiment de greuge o d'humiliació, propens a la reivindicació permanent o, fins i tot, en alguns aspectes, hostil. Aquests immigrants utilitzarien la societat receptora però no sentirien que en formen part.

Com veiem, en aquestes condicions, la discussió sobre la immigració és molt complexa. Requereix considerar valors i interessos molt diferents, identificar la situació de qui intervé en el debat i considerar escenaris futurs diversos. Però no es tracta d'una discussió purament teòrica, sinó d'una discussió que es trasllada contínuament a la realitat, en les polítiques públiques i institucions. Amb el temps, el debat forma part d'una tradició que marca una memòria però també en un camí per on la societat transita cap al futur.

(14) Totes aquestes expressions es poden trobar a Andrew Gimson «Conservatives should embrace immigration», *The Wall Street Journal Europe*, 3-4-2001: 8.

(15) Sobre els contracorrents migratoris des d'una perspectiva a llarg termini vegeu Sassen, 1999.

El pla d'aquest llibre

A Espanya, assistim al començament d'una conversa sobre la immigració, i amb aquest llibre intentem contribuir a aclarir-la i a impulsar-la. Per això, aportem quatre peces d'informació i d'anàlisi.

Amb la primera peça, al capítol II, presentem el ventall de tradicions que afecten el tema immigratori al Regne Unit, França, Alemanya i Estats Units. Inclou una panòpia de filosofies i pràctiques socials, de peces legislatives i polítiques públiques, no sempre coherents entre si. Es tracta de tradicions d'un cert arrelament però subjectes a canvi i a controvèrsia. D'això, n'és testimoni el debat al voltant d'una política immigratòria en el conjunt de la Unió Europea.

Al capítol III s'analitza el debat dins de la classe política espanyola, amb intervencions de grups i d'organitzacions socials sobre els avatars de la legislació recent i, en particular, de la llei d'estrangeria i la llei de reforma d'aquesta mateixa llei al llarg del 2000. L'interpretem com un procés d'aprenentatge complex i confús per part de les forces polítiques, atentes al doble objectiu, d'una banda, de governar i d'ocupar un paper d'oposició al govern, amb un cert sentit de responsabilitat per les conseqüències de les seves decisions i, de l'altra, de millorar les seves perspectives electorals tractant de presentar-se davant de l'opinió de la manera més eficaç per oferir el perfil més favorable possible. El resultat no ha estat una, sinó dues lleis, i que el partit del govern i el principal partit de l'oposició hagin canviat de posició en aquest debat legislatiu en poc més menys d'un any.

No obstant això, el compliment de l'objectiu de la classe política de quedar bé amb l'opinió pública topa amb el problema que, aquesta opinió, tal com queda reflectida a les enquestes, pot ser una mica equívoca. Pot canviar, o pot ser més complicada del que sembla a primera vista. Això és el que suggerim al capítol IV. Les enquestes recents mostren una actitud complexa, amb dos components contraris. D'una banda, la societat sembla més oberta, receptiva i generosa que les altres societats europees, com si passés que a una immigració menor, més favorable és l'actitud de la població envers ella. Curiosament, la major taxa d'atur espanyola no és un obstacle perquè els espanyols vegin la immigració més favorablement que les societats en què la

taxa d'atur és molt inferior. Però és possible que l'opinió cada vegada més favorable a la immigració respongui, també, a una conjuntura econòmica particularment bona, com ha estat la de la segona meitat dels anys noranta.

En tot cas, però, ja els últims anys del segle passat i els primers del nou segle es pot observar una lleugera inflexió de la tendència favorable, i es fa més evident la tendència contrària (que sempre havia estat present). De manera que, ja l'any 2001, les manifestacions de reticència davant la immigració i les apel·lacions a controlar-la, es fan més ostensibles.

Però tot això és una visió «des de lluny». Tot i que quan a la pregunta, feta de manera més o menys casual en una enquesta, de si han tingut algun contacte amb immigrants, la població espanyola respongui afirmativament, en realitat no sabem en què ha pogut consistir aquest contacte. De manera que convé equilibrar la visió de lluny amb una visió de prop obtenint informació addicional per un mitjà diferent al de l'enquesta.

De vegades sembla que com més lluny s'està de les coses, més fàcil i menys compromesa és la resposta a través de la qual l'entrevistat expressa la seva adhesió a la posició que s'imagina com la «moralment correcta» o la «políticament correcta». Potser reduïm el risc de les respostes moralistes si contextualitzem el debat i l'observem en situacions més pròximes a les de la vida quotidiana. És important fer-ho així, precisament perquè és important (i molt) l'opinió de qui ha de *viure amb les conseqüències* de les seves opinions (i de les dels altres): per exemple, dels que viuran al mateix barri que els immigrants quan arribin (en part com a resultat d'una política pública decidida, justament, per uns polítics que no aniran a viure a aquest barri).

Per això, al capítol V, analitzarem els continguts de diverses entrevistes de grup dutes a terme en barris amb una notable presència d'immigració. Es tracta de quatre entrevistes fetes a Madrid, Barcelona, Mataró i Alacant, a les quals n'hem afegit una altra, la de València, de pares i educadors, sobre del tema dels problemes de les escoles on hi van fills d'immigrants i fills de nadius. En totes aquestes entrevistes es posa de manifest una actitud de profunda i intensa preocupació per un problema que, entès a mitges, sembla no obstant que augmenti per moments, i davant el qual una bona part de la població, la que hi viu més a prop i a vegades en unes condicions de vida modestes, se sent més aviat impotent.

Finalment, a l'epíleg, després d'establir les premisses del debat, mostrem que aquest debat pot ser difícil però que és possible, i apuntem la direcció en la qual es pot prolongar i relacionar amb temes connexos que, deliberadament, mantenim oberts.

És clar que amb tot això no cobrim tot el territori. Tampoc ha estat la nostra intenció fer-ho. Com no ho ha estat la d'oferir una solució al problema de la immigració, i formular una recomanació de política pública. El nostre objectiu ha estat i és el de contribuir que el debat públic es faci, en la mesura del possible, d'una manera raonable. Intentem proporcionar al lector un mapa o una carta de navegació sumària, i alertar-lo del perill de les simplificacions i de les confusions. Li recordem la diversitat de temes i de veus. Li suggerim que escolti aquestes veus amb les quals està en desacord i, fins i tot, l'animem que les entengui abans de jutjar-les.

II. L'experiència d'Europa i dels Estats Units

Les filosofies i les pràctiques socials de la incorporació dels immigrants dels diversos països

Convé considerar l'experiència espanyola de recepció d'immigrants en un context més ampli, com és el dels països de l'Europa occidental i els Estats Units. Però quan es té en compte el que ha passat en aquests països, ens hem de fixar en diferents formes de conducta i en els diversos components de la tradició que impera en cada un d'ells.

Les pràctiques socials relatives al tipus d'incorporació dels immigrants en el país que els rep estan en certa mesura condicionades per les «filosofies d'integració» establertes en el discurs públic de les elits polítiques, socials, acadèmiques i mediàtiques, durant períodes prolongats, les idees de fons consensuades entre elles, les seves justificacions i les seves maneres d'expressió. Aquestes filosofies han guiat els governs a l'hora de dissenyar les polítiques d'integració social dels immigrants i de les institucions, de manera que han influït, a llarg termini, en la configuració de les relacions establertes pels estrangers amb la resta de la societat; encara que, d'altra banda, sovint han estat poca cosa més que simples racionalitzacions de les pràctiques vigents per part d'aquestes elits o de la societat en general. A les pàgines següents, s'entremesclen, d'una banda, les observacions sobre les filosofies de les elits i les polítiques d'integració social que se'n deriven,

i, de l'altra, les pràctiques socials de la població, però també s'assenyalen les discontinuïtats o les faltes de coherència entre elles.

Quatre països amb una llarga experiència d'immigració ens serveixen per il·lustrar la diversitat de les solucions tradicionals en la incorporació dels immigrants. Als Estats Units, les successives onades d'immigració han generat una intensa discussió acadèmica sobre els efectes de l'anomenat *melting pot* americà, en particular, si la convivència de diverses generacions d'immigrants entre la població nord-americana més veterana ha contribuït a una progressiva assimilació cultural i social o més aviat a diverses formes de segmentació i d'estratificació ètnica. A Europa, centrem l'atenció en tres països amb experiències prolongades d'immigració i trobem diferències molt notables que impedeixen generalitzar sobre les maneres d'incorporar-se en aquest continent i conviden més aviat a imaginar l'entorn europeu com un gran trencaclosques. A França ha predominat una filosofia pública que defensa la integració dels estrangers en termes d'igualtat amb els nacionals, principalment mitjançant l'equiparació de drets, el pas per l'escola laica i homogeneïtat de la segona generació d'immigrants, i la seva conversió en ciutadans francesos semblants a la resta en les seves maneres de pensar i en la seva vida social. La Gran Bretanya, d'altra banda, ha adoptat una filosofia més favorable a l'anomenada «multiculturalitat» posant l'èmfasi en el respecte a unes normes mínimes de convivència que permetin mantenir l'ordre públic i evitar conflictes racials, més enllà de les quals cada grup d'immigrants conservarà les seves identitats col·lectives i les seves maneres de vida tant com vulgui. Finalment, Alemanya és un exemple de l'esforç de preservació de la identitat ètnica i cultural majoritària que, fins els anys noranta, va permetre defensar una tesi del caràcter excepcional de l'experiència segregacionista alemanya que, aquests últims temps, ha estat posat en dubte.

Espanya no té una experiència d'immigració tan àmplia, ni una filosofia pública referent a les maneres desitjables d'integració social dels immigrants ni d'un cos de treballs acadèmics sobre les pràctiques d'acomodació social comparables als nord-americans, francesos, britànics o alemanys. Només recentment, en la dècada dels vuitanta i, sobretot, en la dels noranta, el volum de la immigració ha exigint una reflexió en relació amb això. La situació aquí és, doncs, més oberta, més incerta, com és propi d'una

societat que per primera vegada es planteja les preguntes clau de com la creixent presència d'estrangers al seu territori afecta el seu futur. L'experiència dels veïns europeus més experimentats en aquest camp, i la dels Estats Units, pot servir d'orientació en la formulació d'un repertori de possibles respostes a aquestes preguntes.

L'«assimilació» nord-americana: els Estats Units com a gresol ('melting pot')

La societat nord-americana ha estat caracteritzada, en els treballs sociològics més clàssics i en els discursos públics, com una gran olla on es barregen els sabors dels seus diferents components ètnics, i es fonen els uns amb els altres fins donar una barreja diferent de cadascun dels ingredients i específicament nord-americana. En un procés espontani d'interacció social, en el marc d'unes institucions públiques la intervenció de les quals és reduïda i neutral, els grups minoritaris tendeixen a assimilar-se als majoritaris. Aquesta tradició sociològica de l'assimilació sempre ha xocat amb l'«experiència recalitrant» dels obstacles tradicionals a la integració dels indis aborígens i dels negres. A més, últimament ha estat posada en dubte a la vista, d'una banda, dels obstacles que han trobat alguns grups ètnics no europeus que fa poc que han arribat al país a l'hora de participar en termes d'igualtat en els processos de mobilitat ocupacional i d'integració espacial, laboral i matrimonial i, d'altra banda, dels desitjos que han expressat i dels esforços que han fet alguns d'aquests grups per retenir o conservar les seves identitats culturals d'origen en la societat de destinació.

La teoria de l'assimilació dels immigrants té les primeres expressions en els treballs de l'Escola de Chicago, dels anys vint, però la posterior formulació de Milton Gordon (1964) ha servit de guia per als nombrosos estudis empírics sobre la integració de diversos grups ètnics en la societat nord-americana. Gordon distingeix tres moments successius en el procés d'assimilació: la aculturació, l'assimilació estructural i la formació d'una identitat comuna. La aculturació consisteix en l'adopció per part dels grups minoritaris dels patrons culturals del grup majoritari, des del llenguatge i les maneres de vestir i d'expressió personal fins als valors més profunds; en un procés que és

inevitable, la cultura minoritària se subsumeix a la majoritària, que només resulta modificada en aspectes molt superficials. L'assimilació estructural té lloc a mesura que els immigrants van establint relacions de grup primari amb els receptors, com xarxes d'amistat, clubs i famílies, de manera que les formes de discriminació social desapareixen. Aquesta segona fase pot ser que es completi o no, però si es produeix normalment durà al grup immigrant fins a la tercera fase. En aquesta última fase, la de l'assimilació, es genera una identitat comuna, uns sentiments de pertinença a un mateix poble i a un mateix destí. Les tres fases constitueixen una seqüència d'incorporació generacional, de manera que, en un moment determinat, la societat nord-americana comptarà amb grups d'immigrants més o menys assimilats; encara que cada generació estarà més avançada dins del procés que l'anterior, la situació més habitual combinarà assimilació cultural amb pluralisme estructural (Alba i Nee, 1997: 827-832).

A les tres formes d'assimilació diferenciades per Gordon, posteriorment, en els estudis sobre la incorporació social dels immigrants als Estats Units, s'hi han sumat altres dimensions. Especialment rellevant és l'assimilació socioeconòmica, perquè la paritat de les oportunitats de vida dels individus de diferents orígens ètnics ofereix un indicador decisiu sobre la possible pervivència de formes de discriminació social. Per avaluar-la s'haurà de considerar si els estrangers participen en tot l'espectre de l'activitat econòmica o bé tendeixen a concentrar-se en enclavaments ètnics, i s'haurà de comparar la seva mobilitat ocupacional amb la de la resta dels individus. Finalment, és molt evident l'assimilació espacial, és a dir, en quina mesura la incorporació a la societat nord-americana es manifesta en una dispersió dels membres del grup entre tots els barris de la ciutat, o més aviat es produeix una segregació territorial que reflectiria una discriminació social més profunda (Alba i Nee, 1997: 835-837).

Els nombrosos estudis sociològics fets des del punt de vista de l'assimilació donen un resultat bastant clar pel que fa a les grans onades d'immigrants europeus que van arribar als Estats Units a finals del segle XIX i a principis del XX. Entre els anys vint i els anys cinquanta, els processos d'aculturació i d'assimilació estructural van tendir a entremesclar els nous i els seus fills amb la resta de la població nord-americana, gràcies a la

seva disposició a quedar-se al país, a aprendre la seva llengua, a assumir la seva cultura, a millorar els seus nivells de formació, a participar en els patrons generals de mobilitat ocupacional i a entremesclar els seus arbres genealògics mitjançant matrimonis mixtos. Les proves aportades per aquests estudis van contribuir a justificar i a reforçar la descripció habitual de la societat nord-americana en els discursos públics com un gran *melting pot*.

No obstant això, a partir dels anys seixanta, la filosofia de l'assimilació va començar a enfrontar-se amb l'evident persistència de diferències ètniques importants a pesar dels llargs períodes de residència dels immigrants als Estats Units, diferències relatives al fracàs escolar, a l'atur i a la mobilitat decreixent, a la segregació espacial i als comportaments delictius d'una part de la segona i tercera generació d'immigrants. Els fills dels immigrants arribats durant la segona meitat de segle no sembla que s'assimilessin al mateix ritme que els d'onades anteriors, sinó que fins i tot alguns grups arribaven a manifestar un rebuig explícit cap a les normes dominants de la societat nord-americana i a violar-les habitualment en les escoles, els barris i els sectors productius amb una elevada concentració d'immigrants.⁽¹⁾ Entre les diferents explicacions de per què la tendència a l'assimilació dels immigrants observada durant la primera meitat del segle s'hauria trencat en les dècades més recents, en trobem unes quantes referides als canvis en l'estructura de la societat receptora (per exemple, sobre la dualització de l'estructura ocupacional en treballs molt qualificats i en treballs manuals, amb una pèrdua del volum d'ocupació oferta en els nivells intermedis, que haguessin permès l'ascens progressiu de la segona generació), d'altres referides a la composició de les onades més recents d'immigrants (en particular, les seves característiques racials, que distingeixen més clarament els nousvinguts dels nadius que en el cas dels europeus).

(1) Per descriure la frustració de les expectatives d'ascens dels joves, fills d'estrangers, reticents a acceptar condicions d'ocupació i estils de vida comparables als dels seus pares nousvinguts, però al mateix temps, conscients de les barres a l'accés a un nivell de vida de classe mitjana, es van encunyar els termes de «decadència de la segona generació» (Gans, 1992) o «revolta de la segona generació» (Perlmann i Waldinger, 1996). Per denominar la pèrdua d'autoritat dels pares sobre uns fills adolescents més avançats que ells en el procés d'aculturació es va proposar el terme d'«aculturació dissonant» (Portes, 1997: 815). En el cas extrem, els joves de determinades minories ètniques arriben a rebutjar explícitament les normes dominants en la societat receptora i a construir-se una «subcultura d'oposició» o «adversària» que contribueix al seu fracàs escolar i laboral (Zhou, 1997: 986-989).

A la vista d'aquests canvis, i reprenent la línia de Gordon de diferenciar diverses dimensions d'assimilació, però trencant amb la concepció seqüencial d'aquestes dimensions, alguns sociòlegs nord-americans han descrit la situació actual com d'«assimilació segmentada» dels immigrants. Alguns grups ètnics han completat els seus processos d'aculturació i d'assimilació estructural, com preveia Gordon a llarg termini. D'altres, però, han seguit rutes de mobilitat descendent i de segregació, i han format enclavaments ètnics en l'economia i ghettos en les ciutats. Però també és possible una combinació dels dos processos, de manera que altres grups s'han beneficiat d'una mobilitat ocupacional creixent, combinada amb una estratègia de retenció ètnica en l'àmbit cultural o en l'estructural, és a dir, han expressat desitjos i han fet esforços de conservació (o de reinvençió) de les seves arrels culturals, i han construït les seves relacions personals en el si de les xarxes formades pel seu grup ètnic. Aquestes situacions mixtes no s'han de contemplar com estadis intermedis en un procés d'assimilació que culminarà en la fusió dels immigrants amb la societat receptora, sinó que poden constituir maneres d'incorporació social alternatives a l'assimilació, i possiblement, més beneficioses per a alguns grups de la segona i la tercera generació d'immigrants (Zhou, 1997).

La diferent sort dels distints grups d'immigrants als Estats Units ha arribat a ser descrita com un sistema d'estratificació ètnica (Shibutani i Kwan, 1965; Alba i Nee, 1997: 838-841). Si bé l'estratificació general de la societat nord-americana permet un cert grau de mobilitat ascendent, també ha incorporat marcadors ètnics que distingeixen l'estructura d'oportunitats en què es mouen alguns grups d'immigrants, en particular, els d'una raça diferent de la blanca. Encara que trobem exemples d'èxit individual, com a mitjana, els negres, els llatins i els asiàtics segueixen pautes de consecució ocupacional característiques del seu grup, diferents de les dels blancs, i el sostre de les quals queda per sota del general. D'aquesta manera, es reforcen les comunitats i els enclavaments ètnics, més que difuminar-los. Potser l'assimilació era la manera típica d'incorporació de les primeres onades d'immigrants europeus, però no es pot dir el mateix de les onades més recents d'immigrants llatins i asiàtics.

La discussió acadèmica sobre la incorporació dels immigrants als Estats Units aporta instruments molt útils per a la reflexió. La diferenciació

de diverses dimensions de l'assimilació contribueix a orientar l'observació de la realitat de cada ciutat, regió o estat; no convé donar per feta una seqüència entre elles, sinó observar-les per separat i considerar-ne el grau de coherència. Altres crítiques a la teoria clàssica de l'assimilació criden l'atenció sobre dos tipus d'explicació dels modes d'incorporació: la que se centra en les característiques de la societat receptora i la que considera les estratègies dels grups d'immigrants, que potser en alguns casos no siguin tan víctimes de la discriminació racial com protagonistes d'estratègies de retenció ètnica. En conjunt, l'enorme diversitat de les característiques dels mateixos immigrants (pel que fa al capital humà, al domini de l'anglès, a les xarxes d'acollida, a la raça, a l'estatus legal, a la generació, al temps de residència, etc.) permet imaginar que les seves experiències siguin ben dispars, i que només considerant períodes molt llargs de temps, que incloguin més de dues generacions, es pugui avaluar si tots participen en un procés general d'assimilació a la societat receptora. Si no és aquest el cas, caldrà posar en dubte l'homogeneïtat de la cultura i l'estructura de la societat receptora, que els teòrics de l'assimilació donaven per suposada, i passar a imaginar-la com un conglomerat multicultural en el qual no tan sols és possible un únic procés d'assimilació, sinó múltiples formes d'acomodació.

La política francesa d'«integració» dels immigrants

Si els nord-americans utilitzen el terme assimilació, els francesos prefereixen el d'integració per referir-se al procés d'incorporació dels immigrants a la societat gal·la. La integració té un sentit una mica diferent de l'assimilació: no es tracta d'un procés social espontani d'adaptació dels nousvinguts a la cultura, als cercles de relacions primàries i a l'estructura d'oportunitats educacionals i ocupacionals del país, sinó més aviat d'un procés polític de construcció deliberada, des de l'estat central, d'una ciutadania homogènia que acaba igualant els estrangers amb els nacionals en relació amb els drets i l'autonomia individual. En la filosofia pública compartida per la gran majoria de l'elit política i intel·lectual parisenca, la integració dels immigrants apareix com un objectiu derivat dels codis internacionals i constitucionals de drets humans, tot dos entesos com a manifestació de l'ideal revolucionari de la República laica de ciutadans lliures i iguals. A la pràctica, l'elevat grau de formalització i

l'ample consens polític construït entorn d'aquests objectius no han impedit formes de ressentiment per part de les minories immigrants i de la majoria francesa, així com l'aparició de ghettos urbans comparables als que tant han preocupat als sociòlegs nord-americans.

La filosofia pública de la integració és el resultat d'una àmplia entesa autodenominada «la nova síntesi republicana», els continguts de la qual van ser elaborats els anys vuitanta des de cercles intel·lectuals, polítics, educacionals i judicials (en termes molt explícits i amb àmplia publicitat), i que ha aconseguit fins avui dia marginar tant les alternatives nacionalistes i exclusivistes de l'extrema dreta com les alternatives multiculturals i internacionalistes de l'esquerra més radical. Aquesta filosofia defensa, com a objectiu màxim de les polítiques d'immigració, la integració dels estrangers en una comunitat nacional universalista. Considera els immigrants com a individus que volen maximitzar la seva autonomia personal abraçant la ciutadania francesa, i que, per aquest motiu, s'han de comprometre voluntàriament a convertir-se en ciutadans francesos plens, directament i personalment, i no com a membres de cap minoria ètnica o comunitat religiosa reconeguda. El discurs sobre la integració dominant a França concedeix un gran protagonisme a l'estat central com a agent creador i garant de la llibertat, de la igualtat de drets i del laïcisme, i com l'espai en què es desenvolupa la participació política activa dels individus, és a dir, la posada en pràctica de la ciutadania. Des d'aquest punt de vista, el cor d'una política d'integració consisteix a clarificar i aplicar normes formals clares i iguals per a tots; en particular, les normes sobre pertinença, com les referents al procés de naturalització (Favell, 1998: 40-87; Soysal, 1994: 58-60).

Els defensors de la filosofia de la integració s'han esforçat a inscriure-la en la tradició republicana descrivint-la com una actualització de l'herència de la revolució, en què França es va definir a si mateixa com una nació universal de ciutadans lliures i iguals, així com de la separació de l'estat i l'Església, i de la utilització de l'escola i el servei militar com a mitjans d'integració de les diferents regions que componen el país. L'assimilació dels immigrants musulmans del Magrib constituïria avui dia la prova més recent de la capacitat de França per mantenir la seva tradició d'integració nacional. Efectivament, les actuals polítiques d'integració dels immigrants

estan en sintonia amb la trajectòria històrica de la construcció de l'estat francès, com ha corroborat Brubaker (1990) en la seva comparació de les gènesis de les lleis de naturalització francesa i alemanya. La llei francesa de 1889 ha prolongat la seva influència fins avui dia i ha garantit la ciutadania, en arribar a la majoria d'edat, als fills d'estrangers que haguessin nascut i residit a França, mentre que la llei alemanya de 1913, per contra, s'ha basat exclusivament en el *ius sanguinis*, sense fer concessions al naixement o a la residència –fins fa molt poc–. El *ius solis* francès és coherent amb una llarga història de l'estat francès en les seves formes monàrquica i republicana; la primera, en la mesura en què la monarquia no abraçava unitats polítiques inferiors o amb menys territori, com en el cas de l'imperi germànic, i la segona, per la concepció revolucionària de França com una unitat política i territorial abans que ètnica o cultural, i la confiança de les elits republicanes en les institucions estatals –l'escola, l'exèrcit, l'administració centralitzada– com a mitjans d'assimilació cultural de les poblacions perifèriques i immigrants. Aquesta continuïtat històrica ha estat explotada políticament –i en certa mesura, reinventada– durant els anys vuitanta i noranta, per part d'uns partits polítics interessats a rendibilitzar les seves inversions prèvies en les institucions i en els discursos sobre la integració, així com a limitar el risc de la competència a un marc consensuat en el debat públic (Favell, 1998: 27).

A la pràctica, encara que França sembla que enregistra uns graus elevats d'assimilació social dels immigrants, tal com mostren les xifres de matrimonis mixtos,⁽²⁾ les d'èxit escolar i ocupacional dels immigrants o les d'accés als càrrecs públics, la preocupació de la població quant a la integració d'una part substancial de la immigració, la població musulmana, era ja evident els anys vuitanta (Tapinos, dir., 1992: 285-302), i tant la majoria com les minories han manifestat en els anys noranta formes de descontentament en relació amb la convivència. La potencialitat electoral (intermitent) del populisme antiimmigració, liderat per Le Pen, reflecteix el ressentiment d'una part gens menyspreable de les capes «populars» franceses, obreres i de províncies, envers les elits parisenques; el seu temor per la pèrdua d'identitat i del nivell

(2) Les estadístiques de matrimonis i naixements mixtos mostren diferències notables entre els diversos grups d'immigrants. Per exemple, els algerians es casen amb francesos molt més freqüentment que els turcs, encara que tant els uns com els altres comparteixen les normes familiars islàmiques. D'altra banda, la freqüència dels matrimonis entre francesos i algerians a França avui dia contrasta amb l'experiència endogàmica dels colons a Algèria (Todd, 1996: 266-300).

de benestar social propi en favor dels nouvinguts i en nom d'una construcció europea d'avantatges incerts. També els immigrants han manifestat el seu descontentament amb la incapacitat d'afrontar, des de l'òptica universalista, els seus desitjos de conservació de les normes culturals i religioses, especialment quan amenacen el laïcisme de les institucions públiques (com el cas *affaire du foulard*, o del vel de les nenes musulmanes a les escoles).

El ressentiment dels immigrants, especialment els de segona i tercera generació, és més semblant a l'enregistrat als Estats Units quan té un contingut socioeconòmic. Igual que a les ciutats nord-americanes, se suposa que les *banlieues* racialment diferenciades d'algunes grans urbs franceses acusarien formes específiques de pobresa, delinqüència i exclusió social que alimenten el tan temut integrisme islàmic. Per afrontar aquest tipus de marginació, fins a mitjan anys vuitanta es van fer polítiques socials específiques en favor dels immigrants (habitatge, seguretat social, empadronament), entenent el problema de la immigració com un problema d'inserció socioeconòmica. Però la construcció del nou consens republicà (i l'amenaça d'una utilització populista per part del Front Nacional) va impedir la continuació de polítiques propícies a un tractament diferenciat dels immigrants a escala local i va afavorir l'enfocament centrat en la igualtat de drets a escala nacional.⁽³⁾ Tant els conflictes religiosos com els problemes de benestar social posen en qüestió l'adaptació de la filosofia de la integració a la situació real dels immigrants a França (Favell, 1998: 150-193).

La tolerància de «multiculturalisme», o els enclavaments ètnics dins d'una societat relativament homogenia en el cas britànic

També les elits polítiques, acadèmiques, educacionals i judicials britàniques han arribat a un ampli consens sobre com expressar i presentar al públic les polítiques d'integració social dels immigrants dutes a terme en el país, i com descriure els resultats de les pràctiques socials de relació entre

(3) Les polítiques socials específiques per a immigrants i d'escala local que han sobreviscut o que s'han creat els anys noranta, com les finançades pel Fons d'Acció Social per als Treballadors Immigrants i les seves Famílies o pel Ministeri d'Urbanisme, s'han concebut com a mesures temporals per afrontar els problemes més urgents i per facilitar la transició dels nouvinguts cap a les institucions d'assistència social general (Soysal, 1994: 59-61).

britànics i estrangers tal com han tingut lloc durant la segona meitat del segle xx. Potser els britànics no han elaborat ni han formalitzat tant com els francesos els continguts d'aquest consens, sinó que més aviat han consolidat en el seu discurs tota una acumulació de mesures i de pràctiques fragmentades, amb un sentit més pragmàtic i menys normatiu que els francesos. Entre les paraules clau d'aquest discurs hi ha les de «relació entre les races», «tolerància», «pluralisme», «multiculturalisme», «minories ètniques» i «igualtat d'oportunitats». Els immigrants hi apareixen com a individus que conserven una vinculació amb els seus grups d'origen, retenen les seves cultures i les seves xarxes socials i s'insereixen en la societat receptora mitjançant una cuidada estratègia de gestió de les relacions entre aquests grups (definitos com a «races»), amb la finalitat de conservar l'ordre públic i garantir a tots els britànics una manera de vida que puguin considerar civilitzada. No es tracta de convertir els immigrants en ciutadans al més semblants possible als oriünds del país, com volen els francesos, sinó d'evitar conflictes oberts entre col·lectius que poden conservar les seves diferències si ho desitgen.

Davant de la definició francesa de l'immigrant com a individu subjecte de drets que difuminen les seves arrels, la filosofia de la multiculturalitat britànica concep els individus en el si de categories adscriptives. En els discursos sobre immigració s'ha generalitzat l'acceptació de la Gran Bretanya com una societat multiracial, i s'ha tendit a ampliar el sentit del terme «raça» per incloure diferències de religió, de llengua, d'ètnia i de nacionalitat (fins al punt de desfigurar-lo i permetre alguna arbitrarietat en les decisions de les institucions públiques). Se suposa que els integrants de les minories ètniques voldran mantenir una part de la seva identitat cultural i de les seves pràctiques religioses, que formaran xarxes socials i barris, i que fundaran esglésies, escoles, associacions i grups d'interès que convindrà reconèixer i representar en les institucions locals. Encara que no estiguin previstes formes de representació d'aquestes organitzacions en les institucions de l'estat central, ni vies de participació en l'aplicació de les polítiques d'incorporació social dels immigrants, com es fa en estats de caire més corporativista, com el suec o l'holandès (Soysal, 1994: 65-82), sí que són considerades com objecte d'aquestes polítiques, ja que són cossos intermedis entre l'estat i els individus.

El punt de partida de les polítiques d'incorporació social dels immigrants a la Gran Bretanya concedeix a aquests últims un abast limitat. L'estat no ha de fer més que regular un marc mínim de drets i obligacions dels estrangers a partir del qual puguin participar en una manera de vida civilitzada (a la manera britànica); però la consecució d'aquest objectiu no depèn de les polítiques públiques sinó de processos socials espontanis: de la concessió de drets no es deriva directament la integració social. L'estat sí que pot, en canvi, intervenir en els conflictes entre immigrants i britànics natiu, cas per cas, en un procés d'acumulació pragmàtica de jurisprudència i normes d'àmbit limitat. En aquest sentit es van dictar les *Race Relations Acts* de 1965, 1968 i 1976, centrades a evitar la discriminació basada en la raça en tots els àmbits de la vida social i a evitar les manifestacions de racisme, sota la vigilància, a partir de 1976, d'una *Commission for Racial Equality*, que dona suport als demandants en els judicis per discriminació i que investiga en sectors concrets per denunciar pràctiques discriminatòries. La intenció final de la intervenció estatal no és construir cap model de societat, ni garantir cap dret universal a la igualtat, sinó evitar les conseqüències no desitjades que la discriminació racial ha demostrat tenir sobre l'ordre públic, en repetides explosions d'intolerància i *race riots* urbanes al llarg de les dècades dels seixanta, setanta i vuitanta. La igualtat d'oportunitats dels membres de les minories ètniques, entre si i amb la majoria, és defensada des de les institucions públiques, no tant perquè s'adhereixin a un principi general, sinó per temor a les conseqüències, és a dir, a l'amenaça que constitueix el ressentiment racial per a l'ordre públic i la vida civilitzada (Favell, 1998: 94-143).

L'actuació de la *Commission for Racial Equality* ha aconseguit combatre la discriminació en l'educació, en el treball, en les relacions amb les administracions, etc., en part, gràcies al progressiu desenvolupament d'una jurisprudència sobre relacions entre races i, en part, per la seva ampliació, per imitació, a institucions privades com les empreses. En molts casos, les seves iniciatives han precedit les demandes de les minories i les preferències de la majoria, amb la qual cosa sí que se li pot concedir un cert paper d'activisme o d'enginyeria social, però, alhora, ha servit per desplaçar els problemes d'immigració del centre de l'escena política i d'aquesta manera ha silenciat les qüestions racials i ha canalitzat els desitjos de mobilització o de

participació política de les minories cap a organitzacions locals centrades en l'acció cívica i social.

Aquesta tendència a silenciar o a privatitzar els problemes d'integració social dels immigrants serveix els objectius de manteniment de l'ordre públic i d'una «vida civilitzada», i contrasta amb les discussions polítiques, obertes i quotidianes, a França o als Estats Units. També amaga, potser, un procés d'estratificació social en què les diferències ètniques reforcen encara més les tradicionals distàncies entre classes, com defensa Emmanuel Todd (1996: 101-123), perquè els immigrants s'incorporen majoritàriament en una classe obrera amb unes oportunitats de mobilitat molt reduïdes. O potser amaga el risc de la presència callada d'una certa intolerància racial en la població britànica i de certes formes de ressentiment en grups minoritaris. Els límits de la tolerància multicultural no es descobreixen en conflictes com ara l'*affair du foulard*, perquè es permet un gran marge a les escoles (cada una té la possibilitat d'establir les seves normes sobre el vestit, la dieta o la no participació en algunes classes, i fins i tot, es financen escoles segregades per sexe). Al contrari, en la filosofia de la multiculturalitat, es dóna per descomptat que aquests límits del pluralisme s'aniran perfilant en la pràctica de les relacions socials, quan apareguin conflictes concrets, i es resoldran en els tribunals. L'estat no ha d'avaluar el contingut moral de les cultures, encara que se n'hagi de preservar en el cas de les que arriben a violar la sobirania del país, com l'exemple del «cas Rushdie» (Favell, 1998: 200-235).

La tendència alemanya a la segregació i la figura del 'Gästarbeiter'

La manera d'incorporació dels immigrants a la societat alemanya ha estat sovint criticada per la tendència a la segregació de les minories en relació amb la majoria receptora. Aquesta descripció de la realitat de les polítiques públiques d'immigració i de les pràctiques socials en els treballs acadèmics coincidia amb la supervivència, fins fa poc temps, d'uns discursos dominants en l'esfera pública que definien els estrangers presents al país com a «treballadors convidats» (la figura del *Gästarbeiter* o treballador hoste) que un bon dia tornarien als seus llocs d'origen. Concebutos com a resi-

dents temporals, no es pretenia l'assimilació, ni la integració ni la convivència multicultural a llarg termini amb els alemanys, sinó que les polítiques específiques anaven dirigides a aconseguir que tinguessin una millor inserció laboral en un entorn més o menys hospitalari. En particular, la interpretació segregacionista es basava en el cas extrem de les normes de naturalització alemanyes, que fins fa molt poc ha constituït una excepció a Europa, perquè únicament es basaven en el *ius sanguinis*. La rigidesa d'aquestes normes, que no oferien la nacionalitat a la segona generació d'immigrants, reforçava l'argument segons el qual la filosofia pública alemanya respecte als immigrants els exclouria indefinidament d'una comunitat que aspirava a continuar unida per l'homogeneïtat cultural i ètnica. No obstant això, aquesta interpretació xoca avui dia amb el reconeixement, des de diversos sectors de les elits polítiques i acadèmiques alemanyes, del caràcter permanent de la immigració i de les contradiccions creades per la política de fronteres obertes als estrangers ètnicament alemanys després de la crisi dels règims de l'Est europeu i per la diversitat en les pràctiques d'inserció social dels diversos grups d'immigrants.

William R. Brubaker (1990) interpreta en clau «particularista, diferenciadora, etnicocultural» l'estratègia alemanya d'incorporació dels immigrants. Proposa una explicació històrica de l'excepcionalitat de la llei alemanya de nacionalitat de 1913 (formulada per primera vegada el 1870), que es basava únicament i exclusivament en el *ius sanguinis*, i que va continuar bàsicament inalterada fins a finals de la dècada de 1990. La particularitat de les normes alemanyes queda ressaltada en el seu treball quan es contrasta amb l'aplicació automàtica del *ius solis* a la segona generació d'immigrants a França, també fins fa pocs anys, i els seus efectes queden aclarits quan es constata que les naturalitzacions són molt menys nombroses que en altres països amb índexs d'immigració semblants, com França o dels Estats Units.

L'excepció alemanya es pot entendre, d'acord amb Brubaker, en funció de la història de la construcció de l'estat. El sentiment nacional alemany es va desenvolupar abans que l'estat alemany pròpiament dit, i després es va tenyir d'un fort sentit comunitari, quan la unificació va tractar de fer coincidir estat i nació. Fins aleshores, els alemanys van haver d'imaginar la seva comunitat en el marc d'una realitat política aparentment «inadequada», és a

dir, la d'un imperi d'àmbit territorial supranacional que al seu torn agrupava diverses unitats polítiques d'àmbit «infranacional». Sota l'ocupació francesa, de signe universalista, el romanticisme va alimentar la recerca d'uns sentiments profunds de la unitat essencial del poble alemany i va permetre l'aparició de les seves manifestacions culturals. Aquests desitjos tampoc no van ser totalment satisfets amb la unificació, perquè la població alemanya d'Àustria quedava fora de les fronteres de l'estat i dins d'elles quedaven els francesos d'Alsàcia-Lorena, els danesos de Schleswig i els polonesos de Prússia.

La insatisfacció per un estat alemany les fronteres del qual no coincideixen amb la comunitat imaginada, ha estat posteriorment explotada políticament en diversos moments, tant en els intents d'expansió externa, com en els de segregació de les minories ètniques. En aquest segon aspecte, a principis del segle xx, els immigrants que arribaven de l'est d'Europa van ser qualificats de no desitjats, perquè el que feien era reforçar la diversitat de la població en les zones frontereres. D'acord amb la mateixa lògica, posteriorment, s'ha seleccionat els immigrants en funció del seu origen ètnic, amb la qual cosa s'ha afavorit els descendents d'alemanys i s'ha contemplat a la resta dels nouvinguts com a visitants temporals, la presència dels quals depenia estrictament de la seva contribució laboral, abans que com a candidats a convertir-se en residents permanents i encara menys en ciutadans alemanys. En cas que tingués lloc un procés de segregació dels estrangers a Alemanya, amb prou feines seria una preocupació com les que reflecteixen els debats públics sobre immigració als Estats Units, França o la Gran Bretanya sobre la manera d'incorporació dels immigrants a la societat receptora.

El consens sobre la preservació de la unitat ètnica i cultural alemanya a pesar de la nombrosa presència d'estrangers al país, s'ha enfrontat, ja a partir de la crisi econòmica i el tancament de fronteres dels anys setanta però sobretot dels anys noranta, a la proliferació d'arguments i de proves sobre la necessitat d'afrontar la immigració com un fenomen permanent, i no tan sols en el cas dels estrangers d'ascendència alemanya. A partir de la crisi econòmica, quan els governs alemanys van abandonar les polítiques de reclutament de mà d'obra estrangera i en van iniciar d'altres que incentivaven el retorn, els seus escassos resultats van demostrar la voluntat de permanència

dels treballadors convidats fins aleshores. Al llarg dels anys vuitanta, el tancament de fronteres no va aconseguir frenar les entrades, majoritàriament constituïdes per familiars dels immigrants anteriors i per sol·licitants d'asil. La caiguda dels règims comunistes, al final de la dècada, va alimentar el flux de refugiats i d'asilats, i va generar al llarg dels anys noranta un corrent de centenars de milers d'immigrants de l'est, d'origen ètnic alemany, per als quals les portes estaven obertes. Les dificultats d'inserció d'aquests últims van posar de manifest l'excés de voluntarisme ètnic i cultural en la selecció d'immigrants, ja que molts d'ells arribaven amb menys qualificació, menys domini de la llengua i menys opcions d'aculturació que, per exemple, els turcs presents en el país durant generacions (Hansen, 1999: 431-435).

L'acumulació de drets garantits als immigrants i de polítiques socials dissenyades específicament per a ells també donen fe del progressiu reconeixement, en la pràctica, de la seva presència i de les seves necessitats. L'ampliació dels drets ha afavorit sobretot els residents permanents, gràcies, en gran mesura, a l'acció del Tribunal Constitucional, i ha estat especialment notable en l'àmbit dels drets socials. No obstant això, el disseny i la implantació de les polítiques de suport als immigrants (amb un èmfasi en els serveis educacionals, especialment en els de formació professional), permet distingir un biaix diferenciador que seria coherent amb la filosofia pública de la segregació, encara que el paisatge sigui poc clar a causa de la varietat derivada del caràcter federal de l'estat. Si bé en el discurs públic no es fa referència a les minories ètniques com a tals, en termes organitzatius sí que se n'observa el reconeixement, de manera que la cobertura i els serveis no són homogenis, ni per a estrangers i alemanys, ni per als diferents grups d'estrangers. Els immigrants són assignats segons la seva religió a diverses organitzacions, en les quals els estats federats deleguen bona part dels programes d'assistència social. Per exemple, l'assistència social dels espanyols i dels italians està en mans de Càritas, la dels grecs, en mans de Diakonisches Werk, i la dels turcs, en mans d'una organització socialdemòcrata anomenada Arbeiterwohlfahrt (Soysal, 1994: 61-64, 77-79).

A la diversitat de vies d'accés a les polítiques d'assistència social, s'ha sumat l'evidència de les notables diferències en les pràctiques socials establertes pels diferents grups d'immigrants, després de dècades de presen-

cia al país. Si les considerem des del punt de vista de l'assimilació (socioeconòmica, cultural i matrimonial), alguns grups d'immigrants, com els iugoslavs, han aconseguit uns índexs d'èxit escolar i laboral, d'aculturació i d'interrelació primària amb els alemanys diferents de, per exemple, els dels turcs. En la interpretació d'Emmanuel Todd (1996: 147-169), els turcs a Alemanya posarien de manifest la vigència de les aspiracions d'unitat ètnica i cultural dels alemanys, que es manifestarien negativament en la segregació d'aquest grup –tot i la seva prolongada presència en territori alemany– els membres del qual van ser primerament definits com a «homes diferents» per motius més culturals (centrats en l'Islam) que racials.

El fet de posar en dubte el consens ètnic i cultural alemany dels anys noranta ha arribat a afectar fins i tot les normes de naturalització, que n'eren l'exponent més destacat. La llei d'estrangeria de 1990 va introduir per primera vegada la possibilitat que obtinguessin la nacionalitat els immigrants que hi havien viscut 15 anys i els joves que ho sol·licitessin entre els 16 i els 23 anys, sempre que haguessin viscut en territori alemany durant vuit anys i que haguessin assistit a l'escola alemanya durant sis anys. L'any 2000 la nova llei de ciutadania va convertir en alemanys els nens de pares estrangers nascuts a Alemanya sempre que un dels seus progenitors hagués viscut almenys vuit anys al país. En aquell moment obtenen la doble nacionalitat i, entre els 18 i els 23 anys, hauran de triar (*El País*, 16-1-2000). S'ha trencat així la tradicional excepcionalitat alemanya i les seves normes de nacionalitat/estrangeria s'han acostat a les dels altres països europeus d'una manera coherent, amb el progressiu reconeixement en els discursos públics dels reptes a mitjà i llarg termini que planteja l'acomodació d'uns immigrants que, de fet, estan fent arrels al país.

Les polítiques d'avui: la regulació dels immigrants legals

A continuació, descriurem i comentarem molt per sobre les polítiques d'estrangeria europees i nord-americana, i distingirem dos grups principals d'immigrants: els legals (residents, i si és el cas, nacionalitzats) i els il·legals. El nostre principal interès consisteix a presentar les reformes que recentment s'han fet de la regulació de la immigració, la qual cosa ens obli-

ga a considerar no tan sols les legislacions nacionals, sinó també les normes comunitàries. Els països del sud d'Europa (en particular, Itàlia, Espanya i Portugal), que aquests últims anys han afrontat el disseny d'unes polítiques d'estrangeria en funció de l'increment dels fluxos, s'han vist condicionats en aquesta tasca pels avenços en la posada en comú de les normes europees. Els acords de la Unió, tot i que amb un contingut encara molt limitat, han impulsat uns majors esforços de control de la immigració des de països tercers, en un moment en què la pressió migratòria augmentava com a contrapartida a la major llibertat de moviments de les persones un cop instal·lades en algun país membre.

En la descripció de les polítiques d'estrangeria i d'immigració reprenem l'esquema apuntat abans segons el qual els immigrants es distribueixen en diversos cercles concèntrics segons que el seu estatus jurídic s'acosti més o menys al dels ciutadans del país, encara que, en rigor, el grup dels immigrants il·legals se situa en una posició ambigua, a cavall entre dins i fora de la comunitat.

Per això, ens centrarem sobretot en les normes que conformen els diversos cercles d'estatus jurídic i els requisits d'accés a cadascun d'ells. Veurem com, a mesura que ens acostem al centre de l'esquema dels cercles concèntrics, les legislacions nacionals són més importants, mentre que en els cercles més externs, en què l'estatus jurídic dels estrangers està més allunyat del dels ciutadans del país, la seva situació està més regulada a escala internacional. Això ens deixa com a mínim amb tres àmbits d'anàlisi: el dels acords internacionals, en particular els de les Nacions Unides, el dels acords europeus, especialment els de la Unió Europea i el del grup de països Schengen, i el de les legislacions nacionals.

La descripció comença pels cercles centrals. Comencem amb els residents, que en anglès se solen denominar *denizens*, que inclou en un mateix terme els estrangers que són ciutadans d'altres països de la UE, els asilats i refugiats polítics, i els treballadors amb permisos de treball i residència i els seus familiars reagrupats. Entre els residents trobarem immigrants establerts permanentment al país receptor i d'altres amb uns visats, uns permisos de treball i uns permisos de residència que tenen un horitzó temporal fix, encara que generalment són renovables. Finalment, compartint

la plena ciutadania amb els nacionals del país, tindríem els estrangers nacionalitzats o naturalitzats.

Els immigrants legals residents

Els immigrants que es troben en una situació legal en l'estat de destinació es poden agrupar sota la rúbrica de residents,⁽⁴⁾ encara que d'aquesta manera barregem en una mateixa categoria persones que han accedit al país per vies diverses i que tenen l'estatus jurídic per períodes temporals també diferents, i això, al seu torn, introdueix matisos en el repertori de drets i obligacions al qual estan subjectes. La dimensió temporal és fonamental per entendre l'estructura d'oportunitats de permanència legal al país i d'accés als drets d'estrangeria i de ciutadania dissenyats en les normes dels països receptors: com més es prolonga el període de residència, més a prop s'està de l'estatus jurídic dels ciutadans, i un període llarg de residència sol ser requisit per a l'accés a la nacionalitat.

La diversitat de les oportunitats dels residents no tan sols és deguda al temps que fa que es troben en aquesta situació, sinó també al seu origen geogràfic i al seu mode d'accés a la residència. Segons el seu origen geogràfic, les normes europees, tant les comunitàries com les nacionals, creen una fractura entre els ciutadans d'altres països membres de la Unió i els de països tercers. Entre aquests últims, és habitual que els procedents de les antigues colònies de cada país tinguin més facilitats de cara a l'accés a la residència. Segons el mode d'accés, convé distingir entre els que arriben al país com a treballadors, asilats o refugiats, i els que arriben com a familiars dels estrangers residents. Després d'un temps de permanència al país, els drets i les obligacions de tots ells tendeixen a homogeneïtzar-se, i per això els tractarem en conjunt; aquestes distincions afecten sobretot les oportunitats d'accés a la residència.

(4) Més exacte resulta el terme anglès *denizens*, que agrupa els treballadors residents i els asilats i refugiats polítics. Aquí, el terme català de residents, generalment referit als treballadors i jubilats que vénen a retirar-se a la costa, l'ampliem als asilats i refugiats, per simplificar. També ens podríem referir a tots ells com a immigrants legals, però amb això es produeix el mateix efecte anterior pel qual pensem en treballadors abans que en refugiats.

Encara que l'estatus jurídic dels immigrants legals està definit sobretot per les normes de cada país, les normes internacionals també tenen per a ells una certa rellevància. L'Organització Internacional del Treball i les Nacions Unides han treballat i estan treballant en diversos aspectes de la situació dels treballadors immigrants, i els acords de la segona han establert els principis bàsics de les polítiques d'asil. D'altra banda, els estats de la Unió Europea s'han proposat en repetides ocasions posar en comú les seves polítiques de visats i d'asil i, en aquest sentit, han fet passos al llarg de la dècada dels anys noranta. Els ciutadans d'aquests països ja tenen una llibertat de circulació i de residència dins del territori de la Unió que els obre unes oportunitats d'immigració molt diferents de les dels que provenen d'altres països.

L'accés a la residència

Els principals avenços en la posada en comú de les polítiques d'immigració i d'asil dels països europeus s'han fet en el desenvolupament del Conveni de Schengen. El conveni va crear dues categories extremes de lliure circulació: la dels ciutadans dels països signants, amb llibertat de residència en qualsevol lloc de la UE, i la dels visitants de menys de tres mesos. No obstant això, el cas de les categories intermèdies, és a dir, la regulació de l'accés a la residència per més de tres mesos dels ciutadans de països tercers, va quedar totalment en mans dels governs nacionals. Més recentment, en aquest últim aspecte, el Consell Europeu reunit a Tampere l'any 1999 ha compromès els governs a perseguir una sèrie d'objectius comuns en la seva regulació de la situació dels residents extracomunitaris.

Els estrangers extracomunitaris que vulguin estar-hi menys de tres mesos (calculats dins dels sis mesos següents a la primera entrada, si es tracta d'una estada intermitent), segons el que es va acordar a Schengen, hauran de presentar un document de viatge vàlid, visat, en cas que provinguin d'algun dels països inclosos en una llista comuna que es va elaborar posteriorment, no hauran de ser una amenaça per a l'ordre públic o per a les relacions internacionals dels estats membres, hauran de documentar l'objectiu i les condicions de la seva estada (en concret, permisos de treball) i disposar de suficients mit-

jans de subsistència o d'estar en condicions d'obtenir-los legalment. Una vegada superats aquests requisits a la frontera d'algun dels països membres, l'estranger podrà circular lliurement per tot el territori Schengen durant un període que no superi els tres mesos, o que no superi la durada del seu visat, si és inferior a tres mesos (www.mir.es/extranje/schengen/acuschen.htm).

Aquestes primeres entrades en qualitat de visitants obren la possibilitat de trobar una feina o de cursar una sol·licitud d'asil o de reagrupament familiar (o diverses, en diversos països de la Unió, o fer diferents coses alhora), de manera que, encara que de moment no se'ls pugui considerar immigrants, s'hi poden convertir sense violar les normes d'accés (si compleixen després els requisits sobre visat de residència).

Els asilats i els refugiats

Tant els asilats com els refugiats busquen al país de destinació un lloc segur davant de les penúries socials i polítiques experimentades als seus països d'origen, però les seves oportunitats d'accés no són les mateixes. Els refugiats arriben organitzats pel país receptor o per organitzacions internacionals com l'anomenat Alt Comissionat de les Nacions Unides per als Refugiats (ACNUR), mentre que els sol·licitants d'asil arriben individualment. Els primers ja tenen el seu estatus decidit, mentre que els segons s'enfronten amb una incertesa més gran, i alguns, com els refugiats de guerra de Iugoslàvia, només tenen residència temporal fins que se solucionin els problemes del seu país (Brochmann, 1996: 121). En cas de ser admès, l'asilat o refugiat té una situació comparable a la dels treballadors residents; en cas de ser rebutjat, generalment té la possibilitat de recórrer la denegació davant les autoritats administratives i/o judicials.

Les normes bàsiques sobre asil i refugi tenen caràcter internacional, però la decisió d'acceptar o no els sol·licitants queda en mans de cada estat, així com la definició dels criteris que orienten aquesta decisió, el procediment, els drets concedits i les polítiques específiques de recepció i d'integració. La diferent generositat en les polítiques d'asil dels països occidentals ha concentrat els fluxos més recents en un grup de països (els Estats Units i, a Europa, Alemanya, Holanda, Suècia, Àustria, Dinamarca i Finlàndia), i això

ha comportat un esforç de posada en comú en el si de la Unió Europea i reformes restrictives en uns quants d'aquests països.

El patrimoni comunitari en aquest camp es basa en el principi fonamental establert en la Convenció de Ginebra de les Nacions Unides de 1951, el de la no devolució. La convenció defineix els refugiats com aquells que es troben fora del seu país perquè fugen per un temor fonamentat en la persecució per raons de raça, religió, nacionalitat, opinió política o pertinença a un determinat grup social. Mentre s'estimi que el risc de persecució persisteix, el país receptor no podrà expulsar el refugiat. Respectant aquest principi, els acords europeus pretenen posar en comú els criteris i procediments d'admissió per reduir les diferències en el nombre de sol·licituds dels països i evitar que diversos països examinin la mateixa sol·licitud.

Els acords de Schengen estableixen que qualsevol sol·licitud d'asil haurà de ser examinada, però només per un estat, el que ha concedit el visat o ha acceptat l'entrada. La Convenció de Dublín, en vigor des de 1997, va preveure les transferències de sol·licituds entre països, però va reafirmar el principi segons el qual els refugiats havien de demanar asil al primer país que trepitessin en entrar a la Unió. Finalment, entre els compromisos de Tampere de 1999, hi ha la construcció d'un sistema d'asil comú europeu. A llarg termini es pretén un procediment i un estatus de refugiat homogeni. Mentrestant, els objectius declarats inclouen la determinació clara i viable de quin estat és el responsable de l'examen de la sol·licitud d'asil, de les normes comunes de procediment i de l'aproximació de les condicions mínimes d'acollida i de reconeixement de l'estatus de refugiat.

La discussió entre els estats membres de la Unió pel que fa al repartiment dels costos d'acollida de refugiats s'ha prolongat al llarg de l'any 2000, en diversos fòrums i ocasions. A Tampere no va prosperar l'aspiració alemanya d'establir quotes per països per al repartiment de les sol·licituds d'asil, però aquest tipus de solució s'ha tornat a posar a sobre la taula en les reunions de ministres de l'Interior quan es tracta de repartir responsabilitats en cas que una guerra o una catàstrofe natural generin un èxode semblant al iugoslau. Es va optar per repartir els costos d'asil més que no pas els asilats creant un fons financer per afrontar-ne la integració als països de destinació; però quan es tracta d'ampliar aquesta solució a possibles contingències futu-

res han sorgit desavinences en relació amb la distribució dels fons per països.⁽⁵⁾ Potser més efectius que aquests intents de posada en comú a l'hora de limitar el creixement de les demandes d'asil, siguin les reformes restrictives portades a terme en la majoria dels països europeus aquests últims anys. En general, s'ha incrementat el percentatge de denegacions d'asil així com el de sol·licituds no resoltes.

A Espanya, una reforma de 1994 va atorgar al Ministeri de l'Interior la discrecionalitat de negar-se a examinar qualsevol sol·licitud manifestament infundada (Péres, 1999). França i Bèlgica han decidit no reconèixer com a asilats els ciutadans polonesos i hongaresos, i d'aquesta manera han tancat una font important de sol·licituds. També les mesures de reforç del control de la immigració il·legal (com la imposició de visats a determinats països i de multes a les línies aèries que acceptin passatgers sense la documentació adequada, o la inversió en mitjans de vigilància a les fronteres) incideixen sobre el nombre de sol·licituds d'asil, ja que moltes d'elles es cursen des de l'interior del territori nacional (Lorca, Alonso i Lozano, 1997: 185). No obstant això, es poden donar casos en què aquestes mesures impedeixin la protecció de persones que, precisament perquè estan en perill als seus països d'origen, no tenen la possibilitat de sol·licitar l'asil des d'allí.

També els Estats Units ha adoptat restriccions en les seves polítiques d'asil en la dècada dels noranta. En relació amb l'accés, qüestió que ara ens ocupa, s'ha simplificat el procediment seguit i s'ha retallat la capacitat de defensa dels candidats. Els oficials d'immigració de les fronteres han adquirit la competència de jutjar la «por a la persecució» dels que entren i sol·liciten asil, i de fer tornar immediatament els que no ho demostrin, o d'internar-los en un centre de detenció fins que els entrevisti un oficial d'asil. Si aquest oficial també denega l'asil, el candidat pot recórrer davant d'un jutge en un procediment d'urgència en què no pot presentar testimonis (Pistone, 1998, a www.cato.org).

(5) Com un mitjà nou per evitar la concentració de les sol·licituds en una colla de països, la Comissió Europea ha proposat l'harmonització dels drets concedits als refugiats en els diversos estats, que ha garantit l'accés a l'educació, a l'habitatge i a la sanitat i ha permès el treball remunerat (*ABC*, 16-10-1999; 23-5-2000; 30-5-2000).

Els treballadors de països tercers

L'accés als països europeus d'estrangers que ofereixen el seu treball està diferenciat clarament segons que el seu origen sigui europeu o no. Els nacionals de països que apliquen el conveni de Schengen tenen llibertat de moviment i d'establiment per tot el territori comú; ja que el compromís de la Unió Europea és fer coincidir, en un futur pròxim, aquest territori Schengen amb les fronteres de la Unió, fins i tot en cas d'ampliació als països de l'Est, podem considerar els ciutadans europeus com un cas diferent dels de països tercers. Aquests últims podran accedir o no als països europeus en funció de les normes nacionals, ja que no hi ha una regulació unificada. A pesar de la diversitat de les legislacions nacionals, tenen en comú, en primer lloc, que la residència al país està condicionada per l'ocupació d'un lloc de treball i, en segon lloc, que els permisos de residència es van succeint en el temps, amb una durada progressivament més gran fins a obtenir la residència permanent. Per aquest motiu, el factor temps influeix notablement sobre les oportunitats de permanència dels treballadors estrangers i sobre el seu estatus jurídic, fins a permetre'ls la naturalització o l'accés a la ciutadania plena.

Les polítiques d'immigració europees i nord-americana han tractat de dissenyar mecanismes per arbitrar entre l'oferta d'ocupació i les demandes d'entrada i de residència al país, de manera que s'apliqui la condició de disposar d'una oferta de treball en el moment de sol·licitar la residència. Per això (i per facilitar el control dels irregulars) han establert quotes i contingents anuals, que els governs negocien amb diverses combinacions d'empresaris, sindicats i autoritats locals, i que es poden modular segons els sectors productius, els orígens geogràfics o ètnics dels immigrants, els nivells de formació, les relacions familiars i laborals prèvies amb ciutadans del país, etc., i es poden aplicar també als processos de reagrupament familiar. Aquestes quotes generals van acompanyades de vegades de demandes extraordinàries i molt concretes, com la recent petició de 20.000 tècnics d'informàtica extracomunitaris per part d'Alemanya (*El País*, 1-6-2000), o d'acords bilaterals d'enviament en grup de treballadors temporals a determinats sectors i regions, com s'ha fet recentment en els sectors tèxtil i agrícola catalans. En el disseny de les quotes, com en l'acceptació de les sol·licituds individuals de permisos de treball i de residència, s'introdueix amb freqüència la condició que no hi

hagi treballadors nacionals disponibles per al lloc de treball (com en els casos d'Espanya i els Estats Units).

Els canvis legislatius en aquest últim país ofereixen un bon exemple de modulació de les quotes d'immigrants oficialment admesos en funció de criteris d'origen geogràfic, de formació i de relació familiar amb els ciutadans o residents del país. La primera norma d'immigració nord-americana, la *Immigration and Nationality Act* de 1952, encara constitueix avui dia la regulació bàsica. En aquella ocasió es van instaurar quotes per països, i quan la demanda d'entrades excedia la quota, s'aplicaven preferències per als treballadors més qualificats i pels familiars dels residents permanents. Una reforma de 1965 va reforçar la preferència pels familiars, va introduir l'exigència d'un certificat oficial que confirmés que no hi havia treballadors nord-americans per cobrir els llocs de treball que s'oferien als immigrants i va substituir el sistema de preferència nacional per un contingent anual per a l'hemisferi occidental. Deu anys després, l'any 1978, es va eliminar la diferenciació per hemisferis i es va establir un contingent per a tot el món, de manera que les quotes per origen geogràfic van perdre importància davant del sistema de preferències per característiques personals a l'hora de determinar la probabilitat d'admissió d'un immigrant (Keely, 1993: 60-69).

Com a resultat d'aquests canvis dels anys setanta, durant els anys vuitanta la composició ètnica de la immigració va canviar notablement en favor dels llatins i dels asiàtics, enfront de l'anterior predomini europeu, i això va generar un debat polític sobre la qüestió i va dur a reformes successives el 1986 i 1990. Aquesta última reforma va incrementar l'oportunitat d'immigració per treball (aparentment a costa de la immigració per motiu de reagrupament familiar, encara que els familiars segueixen obtenint la majoria dels visats). El motiu de l'entrada distingeix ara les quotes. Dins d'un contingent anual per al conjunt de la immigració, s'estableixen quotes per a familiars, treballadors i altres grups menors molt específics. Dins de cada grup, regeix un sistema de preferències. Per als familiars, la selecció dels sol·licitants segueix criteris de proximitat de parentiu i estat civil del familiar, així com d'estatus legal de l'immigrant (el resident permanent pot fer venir el seu cònjuge i els seus pares i fills, i el naturalitzat, a més, els seus germans). Per als treballadors, el criteri adoptat és el de la qualificació, entre

els que tenen una oferta d'ocupació i un certificat oficial que no fan la competència als nacionals (aquestes condicions no s'apliquen als professionals «amb habilitats extraordinàries» i als directius de multinacionals). Finalment, es reserva una petita quota per a inversors d'una determinada quantitat de diners (Keely, 1993: 79-83).

En els diferents països, la condició de l'oferta d'ocupació va seguida d'una condició de temps de residència. Una vegada es compleix la condició de tenir un contracte de treball (o en la seva formulació més general, de mitjans de subsistència suficients), els immigrants han de sol·licitar un permís de residència temporal, que més endavant es pot transformar en un permís il·limitat o permanent de residència. La durada i les condicions dels permisos varien en funció dels països. L'administració francesa, per exemple, ofereix dos permisos de residència: un vàlid per un any i renovable, i un altre vàlid per deu anys, que s'obté al cap de tres anys i que no exigeix un permís de treball sinó una justificació de qualsevol activitat lucrativa legal. Segons l'acord especial firmat amb Algèria l'any 1968, la majoria dels que van entrar a França procedents d'aquell país abans de 1991, van rebre un permís de deu anys que es podia renovar automàticament. També a Bèlgica es concedeixen permisos i són renovables per un any, però a partir de cinc anys es pot accedir a un permís de residència il·limitat, renovable automàticament, que només es perd si es comet un delictes greu. Els permisos de residència alemanys són permanents a partir de vuit anys de residència legal al país. Però, en aquest cas, s'introdueixen condicions pel que fa a la seguretat social, relatives als períodes en què s'hagi cobrat un subsidi d'atur i s'hagi cotitzat al sistema de pensions per jubilació (Lorca, Alonso i Lozano, 1997: 193-196).

La legislació espanyola vincula directament els permisos de residència amb els permisos de treball. Es distingeixen tres tipus de permisos de treball per compte d'altri (amb categories similars per al cas que es treballi per compte propi), que es poden succeir de manera que les oportunitats de mobilitat de l'immigrant augmentin amb el temps. El primer tipus (tipus A) té una naturalesa estrictament temporal, no renovable, d'una durada igual a la del contracte, amb un màxim de nou mesos, amb tres de gràcia per abandonar el país, i està limitat al sector i a la regió o fins i tot a l'empresa contractant. El

segon tipus (tipus B) també té una durada igual a la del contracte, amb un màxim d'un any, i límits en funció del sector, la regió i l'activitat, o fins i tot empresa, però en aquest cas es pot renovar dos anys més, amb la possibilitat d'exercir diverses activitats. Quan s'acaba aquest segon permís renovat, es pot obtenir el de tercer tipus (tipus C), vigent per tres anys, sense límits de sector ni de regió. Quan expira aquest permís més llarg, l'administració espanyola ofereix un permís de treball permanent per a qualsevol tipus de lloc de treball (www.mir.es/extranje/extranje.htm)

Un breu parèntesi sobre la «vida real»

És clar que tot el que hem dit fins aquí comporta un aparell d'implementació administrativa de la normativa vigent que pot funcionar amb més o menys eficiència segons el país en qüestió. Si per un moment el lector suspengués la contemplació de les normes i fes una breu immersió en la vida real, podria observar que, a Espanya, per exemple, l'administració no sol posar els mitjans necessaris per evitar la sobrecàrrega en la tramitació dels expedients dels estrangers residents al país. Per això, és relativament freqüent que els temps de tramitació dels permisos i de la seva renovació es comptin no per mesos sinó per anys.

Els procediments poden ser tortuosos, de manera que els residents estiguin obligats a fer tres cues davant les oficines, una per demanar informació (i més si es té en compte que els telèfons d'informació acostumen a funcionar de manera impredecible), una altra per recollir els formularis i, prèvia petició de cita, una altra per entregar-los. Sembla normal, per exemple, que una cita que es demana el mes d'abril es concerti pel mes d'agost (de vegades el termini d'espera és inferior, d'altres pot ser superior a un any).

Algunes de les cues poden ser experiències que equivalen, tal vegada, a un «ritus d'iniciació» en el qual els futurs residents posen a prova el seu caràcter i el seu enginy. Pot passar que les cues es comencin a formar a primeres hores de la matinada, si bé tampoc no és estrany que, en determinades èpoques, els sol·licitants passin la nit al carrer. De vegades, aquestes situacions també provoquen que els primers llocs de les cues es venguin al millor postor.

Tampoc és infreqüent que es denegui la renovació de permisos de treball a estrangers que ja estan treballant, perquè els funcionaris s'atenguin a unes estadístiques oficials segons les quals, considerant el presumpte atur existent en el servei domèstic i en el sector de la construcció, les sol·licituds dels estrangers per treballar en aquests sectors d'activitats haurien de ser postergades amb la finalitat de reservar aquests llocs de treball per a espanyols en atur. Naturalment, tenint en compte que en realitat els espanyols acostumen a no voler fer aquestes feines, aquelles denegacions es converteixen, amb el temps, en un suggeriment als estrangers perquè tornin a demanar «els papers».⁽⁶⁾

El reagrupament familiar

El temps de residència legal acumulat al país sol condicionar, d'altra banda, el reagrupament familiar. Les dones i els fills dels treballadors de països tercers, i els germans, constitueixen avui dia la principal font d'immigració als Estats Units i al centre d'Europa, mentre que el sud d'Europa continua rebent sobretot els mateixos treballadors. Al costat del temps de residència del treballador, les legislacions nacionals contempen altres requisits, com el grau de parentiu dels familiars, la seva situació de dependència, l'edat dels fills i la solvència i protecció social de l'immigrant que sol·licita el reagrupament, així com terminis mínims i màxims en què es pot sol·licitar l'entrada dels diversos familiars.

En un altre intent d'harmonització de les polítiques d'immigració dels governs europeus, la Comissió Europea va proposar una directiva sobre reagrupament familiar el desembre de 1999. D'acord amb aquesta directiva, podrien sol·licitar el reagrupament familiar els treballadors que resideixen legalment al país, amb permisos d'almenys un any, i els asilats. Entre els parents considerats, hi ha els cònjuges i les parelles de fet, els fills i els ascendents dependents. La Proposta de Directiva inclou reserves pel que fa a l'ordre públic i a la seguretat nacional, a les quals els estats podrien sumar l'exigència de demostrar la disponibilitat d'un habitatge, mitjans de subsis-

(6) Els diaris solen fer-se ressò d'aquestes situacions, especialment en ocasió de les grans operacions de regularització d'expedients dels immigrants irregulars, però el problema, en realitat, afecta els immigrants legals de manera gairebé permanent. Vegeu, a tall d'exemple, *El Mundo*, 12-4-2001.

tència suficients o assegurances mèdiques, i imposar un període d'espera no superior a un any. Una vegada acceptats, els familiars tindrien dret a educació, formació professional i treball.

L'estatus jurídic dels residents

El repertori de drets i obligacions que constitueix l'estatus jurídic dels estrangers residents varia en els diferents països segons que es tracti de treballadors i els seus familiars o d'asilats i refugiats, segons el seu origen geogràfic i segons el temps de permanència legal al país. Partint de les normes internacionals, abordarem després les legislacions nacionals i les seves reformes més recents.

Els acords internacionals són menys importants en el cas dels immigrants legals que en el dels il·legals. Ja vam mencionar el paper de l'ONU en la definició de l'estatus dels asilats i refugiats; en relació amb els treballadors, la Convenció per a la Protecció dels Drets de Tots els Treballadors Migrants i les seves Famílies, de l'any 1990, pretén garantir als immigrants drets molt pròxims als dels ciutadans, però no ha merescut encara el suport suficient per entrar en vigor. En aquest cas, però, l'Organització Internacional del Treball ha tingut un paper en la negociació d'acords com la Convenció sobre l'Ocupació i la Migració de 1949, i la Convenció sobre Treballadors Migrants de 1975.

Per la seva banda, recentment, el Consell Europeu ha fet, en la reunió de Tampere, una declaració de principis sobre la necessitat d'«acostar» les legislacions nacionals sobre les condicions d'admissió i de residència dels nacionals de països tercers, encara que sempre es tingui en compte la capacitat d'acollida de cada estat i els seus vincles culturals i històrics amb els països d'origen. Aquesta posada en comú s'ha d'encaminar a concedir als residents estrangers uns drets i unes obligacions uniformes a tots els estats «comparables» i «al més semblants possible» als dels ciutadans de la Unió. Una condició per a això seria haver residit legalment en un estat membre durant un període de temps encara sense determinar i tenir un permís de residència de llarga durada. L'estatus jurídic dels residents hauria d'incloure el dret a residir, a rebre educació i a treballar per compte d'altri o per compte

propi, sense oblidar el principi de no discriminació respecte als ciutadans de l'estat de residència. Després d'un període prolongat de residència legal, els estrangers tindrien la possibilitat d'obtenir la nacionalitat de l'estat membre en el qual resideixen (www.mir.es/extranje).

Actualment, en general, els residents permanents tenen dret a moure's lliurement pel territori nacional i a participar en totes les activitats econòmiques. No obstant això, podem assenyalar excepcions puntuals d'aquests drets, com per exemple els límits belgues a l'establiment de nous estrangers a Brussel·les (de 1985) i de Lieja (de 1990), o els límits finlandesos a la participació dels immigrants en la producció en qualitat d'autònoms i empresaris (Lorca, Alonso i Lozano, 1997: 194-196). Tots dos drets, el de lliure circulació i el d'activitat econòmica, se solen obtenir amb el temps, com hem vist en l'exemple dels permisos de treball espanyols, que se succeeixen de manera que a més temps de residència acumulat, més llibertat en l'elecció del sector productiu i de la regió per part del treballador estranger. En el cas dels asilats, alguns estats, com França, des del 1991, els han denegat el permís de treball mentre s'examina el seu cas; Alemanya denega també el dret de lliure circulació més enllà de les fronteres provincials.

La residència legal sol donar accés als drets socials bàsics establerts per als ciutadans de cada país. Qui treballa participa en les assegurances contributives, i tothom té accés, en general, a la sanitat i a l'educació gratuïtes, encara que les normes variïn pel que fa a l'habitatge i als programes assistencials, en funció, sovint, del temps de residència. Els sol·licitants d'asil solen ser objecte de polítiques específiques, ja que no és possible confiar en el treball com a mitjà de subsistència, i d'assegurança social si és el cas, i no poden ser expulsats mentre s'estudia la seva sol·licitud. Alemanya, país on la seva generositat amb els refugiats planteja avui dia debats d'ordre nacional i europeu, garanteix sostre, menjar i serveis mèdics mentre es tramiten les sol·licituds. Si són acceptats, els asilats tenen dret a una ajuda pel 80% de la suma de l'assistència dels alemanys més desvalguts, que reben una quantitat mensual de 640 marcs (54.000 pessetes), i 400 marcs més en concepte d'ajuda familiar (*El País*, 16-1-2000).

En un intent de separar l'asil de la immigració per motius econòmics, els països anglosaxons han rebaixat últimament les seves polítiques d'ajuda

als asilats. Als Estats Units, la concessió d'asil no implica automàticament el permís de treball, i s'ha fixat un termini màxim d'un any per sol·licitar-lo, a partir de l'entrada al país. A Anglaterra, la *Immigration and Asylum Act* de 1999 defensa que els refugiats rebin suport de les seves famílies, amics i comunitats, i només els que no tinguin aquesta ajuda recorrin al *National Asylum Support Service* i a les autoritats locals. Prèviament, en excloure els qui estan sotmesos al control d'immigració de l'*Income Support*, les reformes van incidir sobretot sobre els candidats a l'asil, excepte en el període durant el qual s'examinen les seves sol·licituds. El suport rebut es va rebaijar aleshores a xecs en espècies, a un subsidi reduït i a residències especials.

Més limitat és l'estatus jurídic dels immigrants residents pel que fa als seus drets de participació política. Els estrangers residents i no residents tenen les seves activitats polítiques restringides a Alemanya, Bèlgica i França. Els primers tenen dret d'associació i de manifestació, però els governs es reserven el dret de prohibir aquestes reunions per motius d'ordre públic i de seguretat nacional escassament definits a les normes (Rea, 1995: 182). Pel que fa al vot, els ciutadans dels estats membres de la Unió Europea tenen dret a la participació electoral, com a votants i com a candidats, en les eleccions locals i al Parlament Europeu, sigui on sigui que es trobin dins del territori de la Unió. A Suècia, Noruega, Dinamarca i Holanda, els residents permanents acostumen a votar en les eleccions municipals i comarcals (Brochmann, 1996: 17). El mateix passa amb els originaris de Brasil i Cap Verd en les municipals portugueses, dues categories nacionals a les quals se n'hi podran sumar d'altres en termes de reciprocitat (Dupraz i Vieira, 1999: 44, 48). Com veurem, els parlaments d'Itàlia i de França han discutit recentment la possibilitat d'incloure en el sufragi local els residents extracomunitaris, sense que aquestes propostes tiressin endavant.

En definitiva, si bé no es pot parlar d'un estatut de ciutadania de la Unió Europea, sí que podem afirmar que els nacionals d'altres estats membres de la Unió constitueixen un grup privilegiat entre els estrangers residents en aquests països. També els nacionals de les excolònies mereixen en diversos estats europeus un tracte de favor en relació amb l'accés a la residència i amb alguns dels drets que se'n deriven. Entre els residents legals, els treballadors i els asilats accedeixen a la protecció social per vies dife-

rents; i els residents permanents disposen d'un repertori de drets i de llibertats més ampli que els temporals. Alguns d'aquests residents permanents podran accedir a l'estatus jurídic de ciutadans, si ho volen, d'acord amb un ventall de criteris que comentem en la secció següent, entre ells, el temps de residència legal al país.

Els nacionalitzats

El temps de residència legal al país és només un dels criteris contemplats en les legislacions nacionals dels països europeus i els Estats Units per accedir a la nacionalitat i, per tant, als drets complets de ciutadania. Però, de fet, és el que ofereix una via de naturalització a la primera generació d'immigrants. El matrimoni i la consanguinitat acostumen a facilitar també el camí als familiars de la mateixa generació, i el naixement en territori nacional, als seus fills. A aquests criteris principals, se n'hi sumen d'altres que incrementen la desigualtat pel que fa a l'accés, com els d'origen ètnic, o a la discrecionalitat de l'administració que tramita la naturalització, com els relatius al grau d'integració social, econòmica o cultural (Bauböck, 1994: 72- 86).

El període de residència legal que es té en compte en els processos de naturalització varia entre els dos anys, a Austràlia, i els tres, al Canadà i Nova Zelanda, en l'extrem menys exigent, i els dotze anys a Suïssa, en l'extrem oposat. El període més comú és de cinc anys: aquest és el cas de Bèlgica, la Gran Bretanya, Finlàndia, França, Holanda, Suècia i els Estats Units.

Al costat d'aquests terminis generals, se solen establir diferents períodes de residència prèvia per a diferents categories d'immigrants. Per exemple, a Àustria es requereixen deu anys per accedir a la ciutadania plena; però els refugiats polítics, i els familiars directes dels ciutadans i candidats a ciutadans, poden sol·licitar la nacionalitat amb quatre anys de residència, i a partir dels trenta anys de residència ininterrompuda els immigrants tenen dret legal a la nacionalitat. A Espanya el període normal d'espera és de deu anys. Però els estrangers nascuts al país, els nascuts a l'estranger però fills d'un progenitor espanyol i els casats amb un espanyol, poden optar a la nacionalitat al cap d'un any de residència, i poden fer-ho al cap de dos anys, els ciutadans de països iberoamericans, Andorra, Filipines, Guinea Equato-

rial o Portugal i els jueus sefardites. D'aquesta manera, el criteri d'accés a la nacionalitat mitjançant un període prolongat de residència s'entremescla amb d'altres, com els de matrimoni i consanguinitat, o el de naixement en el territori del país i pertinença ètnica.⁽⁷⁾

El matrimoni i la consanguinitat amb un ciutadà del país han estat tradicionalment vies més ràpides d'accés a la naturalització. La majoria de països europeus occidentals i els Estats Units redueixen el temps de residència exigít per a les persones casades que sol·liciten la nacionalitat juntament amb la seva parella. La tendència més recent, però, és la de retallar aquests avantatges per evitar els matrimonis de conveniència; per exemple, França i Bèlgica han allargat el període d'espera de sis mesos a un i tres anys, respectivament. També és recent en diversos països la possibilitat que els menors d'edat accedeixin a la nacionalitat a través de tots dos progenitors, per reconeixement de la paternitat dels fills nascuts fora del matrimoni, i per adopció.

El naixement en el territori del país obre la principal via de naturalització de les segones generacions d'immigrants, encara que els seus pares no l'hagin sol·licitat mai per a ells mateixos o no tinguessin dret a fer-ho. A França, Itàlia i Bèlgica, els nascuts en el territori nacional de pares estrangers poden sol·licitar la nacionalitat en complir la majoria d'edat si ja fa un cert temps que resideixen al país. Fins a principis dels noranta, la naturalització era automàtica a França si el candidat no la declinava formalment; el govern conservador va introduir la necessitat de sol·licitud formal, i l'actual govern d'esquerres ha tornat a l'obtenció automàtica per a aquells que els seus pares han residit com a mínim cinc anys a França abans que facin els 18 anys (*El País*, 16-1-2000). Per la seva banda, Bèlgica ha introduït en els anys noranta la naturalització automàtica de la tercera generació.

Com ja ho hem assenyalat anteriorment, la pertinença ètnica ha estat tradicionalment el principal requisit d'accés a la ciutadania alemanya, la qual cosa distingeix aquest país de la resta d'Europa occidental, on aquest criteri sol facilitar la naturalització però no determinar-la. Els estrangers

(7) Alguns estats exigeixen que durant tot el període de residència s'hagi tingut un permís vàlid de residència, mentre que d'altres accepten almenys implícitament períodes d'il·legalitat. Molts controlen que mai no s'hagi estat deportat. Els Estats Units, Austràlia i la Gran Bretanya exigeixen una declaració d'intencions de residir al país després de la nacionalització, de manera que el requisit de residència es projecta cap al futur.

ètnicament alemanys obtenen automàticament la nacionalitat en el moment d'entrar al país, mentre que fa poc s'han obert altres vies importants d'accés a la nacionalitat alemanya, tot combinant, com hem vist, criteris de residència, naixement i formació a Alemanya.

Al costat d'aquests criteris principals d'accés a la ciutadania n'hi ha d'altres, de menys importants, que concedeixen més discrecionalitat a les administracions. Entre ells s'hi inclouen diverses mesures d'integració social, econòmica, cultural i política al país d'acollida. Alemanya, Suïssa i Bèlgica, per exemple, inclouen en les seves normes diverses condicions d'integració en el tipus de vida del país, o de voluntat d'integració. Els dos primers exigeixen que els candidats comptin amb mitjans suficients de subsistència; en la majoria de països aquesta condició és redundant ja que és un requisit per a la residència legal. Alemanya i els Estats Units inclouen en el procés de selecció proves d'idioma, orals i escrites; també les normes de França i Suïssa inclouen el coneixement de la llengua i dels costums del país. Àustria i els Estats Units contemplan condicions de coneixement del sistema polític i de no afiliació a organitzacions o a estats d'interessos contraris als del país.

Un requisit de no amenaça a l'ordre públic és comú denominador a les diverses legislacions sobre naturalització, ja sigui no tenir antecedents penals, no haver estat expulsat del país, no haver complert cap pena o una altra de diferent. D'altra banda, molts països ofereixen la nacionalitat com a pagament per serveis especials prestats a l'estat (i la participació en l'elit esportiva), i en alguns es converteix en una via estandarditzada d'accés, com a Grècia, on el servei militar voluntari també és un camí cap a la nacionalitat. Finalment, algunes legislacions exigeixen la renúncia a la nacionalitat anterior amb motiu de la naturalització, la qual cosa pot ser un fre important per als immigrants de primera generació, que conserven interessos i drets en els seus països d'origen. La tendència general a Europa, però, és la de flexibilitzar les exigències en aquest últim sentit, en una època en què els governs tracten de fomentar l'emigració de tornada.

La possibilitat de naturalització es pot comparar amb la finalitat d'un camí cap a l'equiparació de l'estatut jurídic dels estrangers immigrants amb els dels ciutadans del país. El trajecte està definit en les normes per múlti-

ples factors, com hem vist, en funció de si es viatja com a treballador, com a asilat o com a familiar d'un treballador. En tots els casos el viatge comporta un temps, i com més temps s'inverteixi, més a prop s'estarà de la destinació.

La tendència general als països que considerem en aquest estudi ha estat, aquestes dues últimes dècades, la de reforçar el control d'accés a cadascun dels cercles d'estatus jurídic i la de limitar moderadament la generositat dels drets socials que s'hi ofereixen. En el cas dels estats europeus, aquestes mesures han format part d'uns esforços de posada en comú que fins avui s'han centrat en els immigrants il·legals i en els asilats i refugiats més que en els treballadors residents i els seus familiars. Els països del sud d'Europa (en particular, Itàlia, Espanya i Portugal), que aquests últims anys han afrontat el disseny d'unes polítiques completes d'estrangeria i d'immigració, s'han vist condicionats en aquesta tasca per aquesta tendència general més restrictiva. Les novetats legislatives en aquests països han coincidit en el temps amb els compromisos d'homogeneïtzació de les polítiques d'immigració de la Unió Europea, amb una major interdependència d'aquestes polítiques per la major llibertat de moviments acordada a Schengen, i amb un increment de la pressió migratòria sobre la frontera sud del continent.

Els intents de control de la immigració il·legal a la Unió Europea i als Estats Units

El problema general dels immigrants il·legals

Els estrangers amb una situació jurídica més diferent de la dels ciutadans són aquells que viuen al país receptor al marge de les normes d'estrangeria. Es diferencien dels ciutadans del país, i de la resta dels estrangers, en un aspecte fonamental: estan subjectes a l'expulsió del territori nacional (o a la presó, com a Alemanya) si són descoberts. Aquest risc els col·loca en una posició de clandestinitat enfront de les forces d'ordre públic, la qual cosa no sempre significa que no puguin tenir un grau més o menys avançat d'integració familiar, social i laboral en el seu entorn. Al costat de les històries dramàtiques dels joves provinents de països menys desenvolupats que travessen les fronteres europees i nord-americanes amb risc per la seva vida, o del tràfic de dones a través de xarxes mafioses, tenim casos de famílies senceres

que s'acullen a les amnisties ofertes per les autoritats després de passar períodes relativament llargs i tranquils al país.

Els estrangers poden arribar a aquesta situació de clandestinitat per vies diverses. Està en situació il·legal aquell que té un permís de treball temporal per a un sector o regió diferent del que realment l'acull, el turista i el resident temporal que es queden al país quan el seu visat o el seu permís de residència han expirat, l'estudiant la presència del qual és legal però que treballa sense permís; en alguns països, el sol·licitant d'asil que treballa mentre s'examina el seu cas, i el que continua vivint al país després que se li hagi denegat l'asil. Tots aquests són casos d'irregularitat, de violació de les normes del país en algun dels seus aspectes. El cas més flagrant seria el de l'estranger que travessa la frontera en la clandestinitat, sense certificats d'identitat nacional, ni visats ni títols de viatge, i treballa de forma submergida.

La immigració il·legal es pot considerar l'altra cara dels esforços de control de fronteres i d'interior intensificats als països receptors l'últim quart de segle. De fet, els països de la Unió Europea i dels Estats Units s'han acostumat a viure amb la presència d'un nombre sempre incert d'immigrants il·legals. S'entén que sempre hi haurà estrangers disposats a afrontar el risc de la clandestinitat, tenint en compte les diferències en les oportunitats de subsistència ofertes per unes o altres societats, i considerant que els països receptors no els poden negar alguns dels seus béns públics bàsics. Es pot entendre que l'accés a l'ordre públic i l'estat de dret, i a un mercat de treball prometedor, és el principal bé que persegueixen els immigrants (Brubaker, 1989: 20; citat a Levelt, 1995: 201); quan es tracta de béns indivisibles és impossible evitar del tot que determinats individus hi accedeixin en funció dels documents que puguin presentar. D'altra banda, sempre hi haurà empresaris locals disposats a contractar mà d'obra (nacional o estrangera, però preferentment estrangera a causa de les diferències salarials) al marge de totes aquelles normes que incrementen els costos laborals i la responsabilitat de l'empresa. I la capacitat de les institucions encarregades de la vigilància de les fronteres, de l'ordre públic a dins del país i del treball, sempre serà limitada.

Suposada una immigració il·legal que «es combat», però amb la qual, si més no en part, «s'hi ha de viure», es plantegen llavors una sèrie de temes

econòmics i polítics (Tapinos, 2000) un dels quals és la qüestió de quin ha de ser el seu estatus jurídic a la comunitat. La seva no pertinença a l'estat nació amb què s'enfronten, es correspon amb el caràcter internacional dels acords que inspiren les normes sobre immigració il·legal als països occidentals. Si bé cada estat estableix en la seva legislació els drets i les obligacions d'aquests estrangers, amb aquesta tasca s'enfronta limitat pels acords i els convenis internacionals subscrits per aquests països, i molt especialment els relatius als drets humans. També tenen un caràcter supranacional, per als països membres de la Unió Europea, els compromisos de col·laboració en el control de la immigració il·legal.

L'intent de control dels immigrants il·legals, i la pauta de les amnisties periòdiques

El control de la immigració il·legal es produeix tant a les fronteres com a l'interior, i la seva finalitat és la denegació d'entrada o l'expulsió dels estrangers que no tinguin els visats, els documents d'identitat o els permisos de treball o de residència que s'exigeixin en cada cas. Els estats europeus i els Estats Units han tendit, durant les últimes dues dècades, a reforçar la vigilància a les fronteres amb uns mitjans de detecció més perfeccionats, unes barreres físiques fora dels passos fronterers, unes bases de dades d'expulsats i de llistes negres, i unes sancions a les empreses de transport que embarquin persones sense els documents requerits. A l'interior, els punts de control s'han multiplicat amb la introducció, per part de la majoria de països europeus, de multes per als empresaris que contractin il·legals (o fins i tot, amb l'obligació de pagar la repatriació, com a Bèlgica, Dinamarca, Alemanya i Grècia; o amb penes de presó, com a Noruega, Suècia, França, Grècia, Bèlgica i Holanda: Miller, 1994: 144-145), amb l'exigència de comprovacions en l'accés als serveis socials, educatius o sanitaris (com dicta la llei alemanya, no sempre acomplerta a la pràctica: Jurado, 2000), o comptant amb la col·laboració per part d'uns sindicats preocupats per la competència a la baixa en les pràctiques laborals i en els salaris (com és el cas d'Escandinàvia: Brochmann, 1996: 104).

Els governs han buscat un equilibri, difícil, entre l'eficàcia en el control i la garantia dels drets civils dels immigrants il·legals a l'hora de recór-

rer les ordres d'expulsió o les denegacions de visat: si bé d'una banda convé limitar la discrecionalitat de les administracions públiques que les emeten, tant al territori nacional com a través dels consolats, de l'altra, els terminis dels recursos administratius o jurisdiccionals ofereixen, als estrangers en situació irregular reconeguda, l'oportunitat de tornar a la clandestinitat si aquestes ordres no van acompanyades de detenció (com ho demostra l'experiència italiana amb la llei de 1990, fins que la llei de 1998 va establir la possibilitat de centres de permanència temporal: Ritaine, 1999b: 58, 62).

Més enllà de les fronteres nacionals, són fonamentals en els esforços de control de la immigració els acords de devolució als països d'origen i trànsit, sovint acompanyats d'una ajuda al desenvolupament.⁽⁸⁾ També requereixen la col·laboració dels països d'origen els esforços per desemascarar i desarticlar les organitzacions dedicades als trasllats clandestins, a la falsificació de documents i a la col·locació en xarxes de treball submergit, en ocasions delictives. De vegades, els mateixos immigrants il·legals veuen la seva situació afavorida per la falta de col·laboració dels estats d'on provenen, perquè això evita o retarda la seva expulsió; d'altres vegades, es veuen embolicats en situacions d'endeutament, d'explotació laboral, de dependència personal i d'indefensió jurídica després de posar-se en mans dels intermediaris de la immigració il·legal.

Els avenços en el procés d'integració europea aquests últims quinze anys han motivat un increment del control dins del territori i en les fronteres de la Unió a canvi de relaxar la vigilància a les fronteres «internes», és a dir, les que separen uns estats membres dels altres. Els països participants s'han compromès a posar en comú els seus esforços de control de la immigració, a concentrar-los en les fronteres exteriors i a liberalitzar progressivament els movi-

(8) En el cas espanyol, les relacions amb el Marroc són crucials en aquest aspecte. El 1991 Espanya va començar a exigir visat als que arribaven procedents de tots els països del Magrib, i diversos acords bilaterals firmats al llarg dels noranta responsabilitzen al Marroc de la sort dels immigrants il·legals que arriben a Espanya procedents d'aquest país. A canvi es va facilitar el pas per territori espanyol dels residents marroquins a la Unió, així com l'entrada i sortida dels habitants de les províncies limítrofes amb Ceuta i Melilla a aquests enclavaments; es va afavorir els marroquins concedint-los permisos de treball temporal en l'agricultura; i es van concedir crèdits de cooperació al desenvolupament (Pérez, 1999: 15-16). No obstant això, els resultats han estat més que dubtosos, la qual cosa no s'explica només per una falta de voluntat de les autoritats marroquines, sinó també per l'augment dels viatges clandestins provocat per la imposició del visat i per l'interès dels arribats de l'Àfrica subsahariana a ocultar tant la seva procedència com l'itinerari seguit. La Unió Europea ha insistit, sense èxit, en el fet que el Marroc ha d'exigir visats als subsaharians i permetre que la UE vigili els seus ports (*The Economist*, 12-8-2000).

ments dins de la Unió. Fins ara, però, els avenços en aquest sentit han estat mínims, i els acords firmats, tant al si de la UE com entre els nombrosos estats membres que s'han anat sumant al Conveni de Schengen, ofereixen futures línies d'actuació més que no pas normes de comportament actual.

El punt de partida de la col·laboració europea pel que fa al control de la immigració se situa en el compromís de llibertat de moviment de béns i serveis, capitals i persones, inclòs a l'Acta Única Europea de 1986. A partir de 1992 la llibertat de moviments va transformar les fronteres exteriors de qualsevol estat de la Unió en fronteres exteriors de tots els estats: qualsevol persona que obtingui la ciutadania d'un país membre té accés als altres. Conseqüentment, el tractat de Maastricht de 1991 va qualificar d'interès comú les polítiques d'asil, les normes per les quals es regeix el traspàs de fronteres exteriors i el seu control, la política d'immigració i les condicions d'accés, de circulació i d'estada dels ciutadans de països tercers al territori de la Unió, entre les quals hi ha l'ocupació, el reagrupament familiar i la lluita contra la irregularitat. D'aquesta manera els estats membres s'obliguen a cooperar en aquestes qüestions (Marquina, 1997: 92-98), a iniciativa pròpia o de la Comissió.

Fins avui dia, el control de la immigració s'ha tractat sobretot a escala intergovernamental. De fet, els acords de Schengen de 1985 i el seu conveni d'aplicació de 1990, el principal pas en la coordinació de les polítiques de fronteres, no formaven part de la normativa comunitària, sinó que van ser firmats per uns quants estats membres amb caràcter subsidiari, però aquests acords han orientat les posteriors decisions de la Unió amb l'objectiu final d'incloure'ls en el patrimoni comunitari. La progressiva incorporació d'estats membres de la UE a Schengen ha donat com a resultat que actualment apliquen plenament el conveni Alemanya, Àustria, Bèlgica, Espanya, França, Holanda, Itàlia, Luxemburg i Portugal; i parcialment, Dinamarca, Finlàndia, Grècia i Suècia. El 1999, l'acord de principis negociat a Tampere, va traslladar a la Unió els objectius i l'experiència del tractat, i va confirmar l'obligació dels nous candidats a la UE d'acceptar el patrimoni Schengen.

Pel que fa a la immigració il·legal, els signants de Schengen es van comprometre, a l'hora d'elaborar les seves legislacions nacionals, a fer recaure sobre els transportistes la responsabilitat del trasllat de persones en situació

irregular, i a sancionar els que col·laborin en l'entrada i en la permanència il·legal de persones amb ànim de lucre. En aquesta mateixa línia, els acords de Tampere de 1999 afirmen que la Unió «ha de desenvolupar» polítiques comunes en matèria d'asil i d'immigració que incloguin un control coherent de les fronteres exteriors per posar fi a la immigració il·legal i lluitar contra els que l'organitzen i els que cometen delictes internacionals connexos. Això poden fer-ho mitjançant una política activa de control de visats i de documents falsos, i aplicant unes sancions rigoroses als que es dediquen al tràfic d'éssers humans i a l'explotació econòmica. Finalment, a Tampere, el Consell Europeu es va fixar com a objectiu ajudar al compliment de les obligacions de repatriació i es va autoconvidar a celebrar acords específics o a incloure clàusules de readmissió en altres acords entre la Unió i tercers països.

Al costat d'aquests esforços de control de la immigració il·legal, recentment renovats i intensificats als països europeus i als Estats Units, els governs han recorregut a amnisties periòdiques dels estrangers il·legals que poden demostrar una certa integració laboral i social en el país. Els exemples són nombrosos al sud d'Europa, on han acompanyat els intents recents de regular els fluxos migratoris: Portugal va obrir processos extraordinaris de regularització els anys 1992 i 1996, mentre que a Itàlia s'han succeït cinc *sanatoria* (els anys 1982, 1986-1987, 1990, 1995-1996, 1998-1999) que van afectar un nombre creixent de clandestins (Dupraz i Vieira, 1999: 50; Pastore, 1999: 92; *ABC*, 11-2-1999). Però també França, Bèlgica i Anglaterra han iniciat recentment regularitzacions en bloc de treballadors i peticionaris d'asil (*El País*, 25-2-1999, 16-1-2000; *ABC*, 9-1-2000). Algunes legislacions, com la francesa i l'espanyola, inclouen un procés permanent de regularització dels il·legals que certifiquin un determinat període de presència al país: en el cas espanyol, podran sortir de la clandestinitat els que faci cinc anys que són al país i que tinguin suficients mitjans de subsistència. Aquestes mesures impliquen el reconeixement dels límits de les polítiques de control i responen a la preocupació pels riscos d'indefensió i de discriminació dels il·legals, però sovint són criticades, amb raó, per l'incentiu que poden representar per a la permanència prolongada en la clandestinitat.

Els efectes no desitjats de les amnisties han estat ben documentats en el cas de la *Immigration Reform and Control Act* nord-americana de 1986,

que va pretendre regularitzar bona part dels il·legals presents al país i instaurar mesures que evitessin l'arribada d'altres a partir d'aleshores. Per primera vegada es va declarar il·legal que els empresaris contractessin treballadors indocumentats, i es van introduir multes i penes de presó per als empresaris que no controlessin els permisos dels seus treballadors. També es va imposar la comprovació dels documents per tenir accés a polítiques socials finançades pel govern federal. Per fer taula rasa, es va oferir una amnistia a tots els estrangers indocumentats que demostrassin que havien residit al país a partir de l'1 de gener de 1982, els quals es trobaven en situació regular després d'un breu període de residència temporal i uns cursos d'anglès i de civisme. Els treballadors temporals del sector agrícola van obtenir un tracte molt generós, de manera que els que havien treballat almenys 90 dies a l'any en el sector agrícola en algun dels quatre anys anteriors van poder regularitzar la seva situació (Keely, 1993: 72-76).

Als Estats Units, els resultats d'aquesta combinació d'amnistia dels il·legals ja presents i de control dels que arribaran en un futur no són clars. Els gairebé tres milions de regularitzats a mitjan de la dècada dels vuitanta no van evitar que a mitjan anys noranta s'estimés que la xifra de la presència de clandestins tornés a ser la mateixa. No hi ha proves que aquells que no van aconseguir la regularització se n'anessin. En el programa de l'agricultura, menys exigent, el nombre de sol·licituds va desbordar totes les previsions, la qual cosa va contribuir al fet que es legalitzessin sobretot adults joves, homes, mexicans, d'escassa formació, amb familiars que residien ja de manera il·legal al país. El caràcter poc qualificat dels treballadors regularitzats va provocar posteriorment un debat sobre els costos que comportaven per al sistema de benestar, incrementats per les oportunitats de reagrupament familiar que obre la regularització, i sobre la reducció salarial que significarien en els sectors que es concentraven (ja que s'ha pogut comprovar que els immigrants legals provoquen una lleugera reducció dels salaris, però en tot cas, en major mesura que els il·legals) (González Baker, 1997: 5-25).

Espanya ha acumulat ja una certa experiència en processos extraordinaris de regularització d'immigrants il·legals. En dues ocasions ha ofert segones oportunitats a estrangers la il·legalitat dels quals pogués respondre a vicissituds d'ordre administratiu o laboral (el 1990-1991 per a marroquins i

el 1996 per a exlegals). En tres ocasions més, ha emprès operacions més ambicioses: en el període 1985-1986 va amnistiar 38.181 dels 43.815 il·legals que ho van sol·licitar; el 1991, 109.135 de 135.393 sol·licitants (Sáinz de la Peña, 1997: 132-150), i el 2000 es van acceptar 137.454 de les 246.089 candidatures (*El País*, 22-12-2000). Els rebutjats en aquesta última operació de regularització també tindrien la seva segona oportunitat, ja que el govern va accedir a examinar una segona vegada els casos eliminats únicament perquè no van poder demostrar la seva presència a Espanya abans de l'1 de juny de 1999.

L'estatus jurídic dels immigrants il·legals

En els debats públics sobre la immigració, els que adopten postures més restrictives solen negar la desconexió (que afirmen els que adopten una posició més àmplia) entre la qüestió de l'estatus jurídic dels immigrants il·legals i la del control de la immigració il·legal, argumentant que com més generós sigui el conjunt de drets atorgats, més incentius s'oferiran a la immigració i a la permanència al país dels immigrants, al marge del que prescriu les normes d'estrangeria. Aquest tipus d'argument ha trobat un cert suport en l'experiència relativa a l'asil: els països que han tingut unes polítiques més generoses i que han ofert més ajuda a la integració dels asilats i refugiats, com Alemanya, han rebut més sol·licituds, moltes de les quals han estat rebutjades. No obstant això, encara està pendent de comprovació empírica la qüestió de en quina mesura els immigrants en general, i els il·legals en particular, coneixen les diferències entre les legislacions dels països europeus i les sospesen a l'hora de triar la destinació, o si s'orienten principalment per la seva percepció de les oportunitats de treball i de suport de les xarxes socials establertes.

En general, les reformes legislatives sobre l'estatus jurídic dels il·legals, els anys noranta, als països europeus amb més immigrants i als Estats Units, han tingut l'objectiu de limitar-ne els drets, especialment els socials, amb l'argument de l'incentiu afegit. No obstant això, és inevitable la tensió entre les polítiques restrictives dels governs i les aspiracions universals dels codis de drets humans establerts en les convencions internacionals i reafir-

mats en les constitucions. Aquesta tensió ha estat present en els debats públics sobre les normes d'estrangeria (com veurem més detalladament en el cas espanyol), i al seu voltant s'ha generat, en la dècada dels noranta, un debat acadèmic entre els que defensen que la immigració està causant una «postnacionalització» dels drets de la persona, perquè ja no s'ancoren en identitats nacionals sinó en codis i discursos de drets humans universals (Soysal, 1994; Jacobson, 1997) i els que afirmen que els drets humans entren en vigor a partir del seu trasllat a les legislacions nacionals i la seva defensa davant els tribunals nacionals (Hansen, 1999).

El fonament de l'anomenat *estàndard mínim internacional* d'estatus jurídic de tots els immigrants, d'especial interès en el cas dels il·legals, és la Declaració Universal dels Drets Humans emesa per l'Assemblea General de les Nacions Unides el 1948. Posteriorment s'han elaborat en les organitzacions internacionals (inclosa la UE) diversos desenvolupaments i trasllats d'aquesta declaració, amb més o menys èxit a l'hora d'obtenir compromisos d'aplicació per part dels estats. Deixant ara de banda aquests acords i convenis posteriors, la Declaració Universal ofereix un ambiciós repertori de drets de la persona que, si es traslladen íntegrament a les legislacions nacionals d'estrangeria i es converteixen en drets exigibles davant els tribunals, col·locaria els immigrants il·legals en una situació pròxima a la dels ciutadans del país pel que fa als drets civils i socials (no als polítics), encara que sempre es distingirien pel risc que l'exercici d'aquests drets sigui interromput per l'expulsió.

La Declaració Universal considera subjectes dels drets que conté, tots els individus sense cap tipus de distinció, ni tan sols la que es basa en l'origen nacional. Únicament fa referència a la pertinença a un país en particular quan afirma el dret a participar en l'elecció democràtica del seu govern i a accedir als llocs públics de la seva administració. La immigració en si mateixa no es contempla entre els drets humans, ja que el text estableix les fronteres nacionals com a límit del dret a la lliure circulació i residència.⁽⁹⁾ Però en

(9) Diverses organitzacions no governamentals utilitzen a Espanya el text de l'article 13(a) de la Declaració Universal de Drets Humans com eslògan en favor de polítiques de fronteres més obertes, però una comparació de les traduccions acceptades per l'ONU mostra que aquest ús està escassament justificat. La versió espanyola resulta confusa referent a això, perquè estableix el «dret a circular lliurement i a escollir la residència al territori d'un Estat». No obstant això, en les versions francesa, anglesa i alemanya els límits d'aquest dret queden bastant més clars: se circularà i s'escollirà residència lliurement «à l'intérieur d'un État», «within the borders of a state» i «innerhalb eines Staates».

termes generals, afirma el dret a ser reconegut com a persona davant la llei a qualsevol lloc, i després recorda la igualtat de tots ells davant la llei i la no discriminació en la protecció legal. En particular, aquesta igualtat s'aplica a drets actualment limitats o discutits per als immigrants a escala nacional a Europa i als Estats Units, com són el dret d'associació, el de reunió i el de sindicació, la llibertat en l'elecció de la feina, o l'accés a les polítiques socials de manteniment d'ingressos (en cas d'atur, vellesa, invalidesa o malaltia), habitatge, sanitat i educació bàsica (www.un.org/rights/50/decla.htm).

La Constitució espanyola de 1978 parteix de l'estàndard mínim internacional definint els drets inalienables de la persona: «Les normes relatives als drets fonamentals i a les llibertats que la Constitució reconeix s'interpretaran de conformitat amb la Declaració Universal dels Drets Humans i amb els tractats i acords internacionals sobre les mateixes matèries ratificats per Espanya».⁽¹⁰⁾ A l'article 13.1 amplia les llibertats públiques constitucionals als estrangers, «en els termes que estableixin els tractats i les lleis», reserva que es repeteix a l'article 27 del Codi Civil, pel que fa als drets civils. No obstant això, diversos articles constitucionals reserven per als espanyols els drets que regulen: la participació en assumptes públics i l'accés a càrrecs públics, la lliure circulació i entrada i sortida del país, el treball i l'accés a la seguretat social, a l'habitatge públic i a les prestacions socials. En canvi, el text constitucional reconeix a tots els individus els drets de reunió, d'associació, de sindicació i de vaga (Sáinz de la Peña, 1997: 127-128).

Aquest últim grup de drets s'ha vist limitat, en el cas espanyol, en la llei de reforma de la llei d'estrangeria, aprovada recentment. Tots els immigrants tenen dret d'associació, de reunió, de sindicació i de vaga, però els il·legals no els podran exercir. L'última ronda de discussió parlamentària de la reforma, com veurem, es va centrar precisament en aquesta denegació. En canvi, la llei d'estrangeria reformada amplia els drets socials dels il·legals, en comparació amb la llei de 1985, en particular en l'accés a la sanitat. Tam-

(10) Entre altres: Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics (1966), amb els seus dos protocols (1966 i 1989); Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals (1966); Conveni Internacional sobre Protecció dels Drets dels Treballadors Migrants i les seves Famílies (1990); Conveni Europeu per a la Protecció dels Drets Humans i les Llibertats Fonamentals (1950) i els seus protocols addicionals; Conveni de les Nacions Unides sobre l'Estatut dels Refugiats (1951) i el seu protocol (1967); ídem d'Apàtrides (1954); Conveni relatiu a l'Estatut Jurídic del Treballador Migrant (1977); Conveni núm. 97 de l'OIT sobre Treballadors Migrants (1949).

bé Itàlia, en la llei de 1998, ha integrat els immigrants il·legals en alguns serveis socials i sanitaris. Les noves normes d'aquests dos països concedeixen assistència sanitària general als menors d'edat i a les embarassades, mentre que la resta dels il·legals només té dret a atenció d'urgència hospitalària o ambulatoria (Allasino, 1999: 72; *El País*, 16-1-2000).

Altres països, en canvi, han retirat recentment alguns drets socials als immigrants il·legals. A Anglaterra, els il·legals es van veure exclosos de diversos subsidis i desgravacions específics a mitjan anys noranta.⁽¹¹⁾ Als Estats Units, la *Illegal Immigration Reform and Immigrant Responsibility Act* de 1996 va negar la seguretat social als il·legals, i va establir procediments de comprovació de la nacionalitat per tenir accés als serveis i prestacions federals.⁽¹²⁾ Alemanya no ha renunciat a la seva denegació d'accés a la sanitat i a l'educació als il·legals, encara que la seva aplicació en la pràctica varia. Igual que en diversos països europeus, els tribunals han intervingut als Estats Units en contra d'aquest tipus de reformes restrictives; un bon exemple va ser la declaració d'inconstitucionalitat de la popular proposició 187 de Califòrnia, que restringia l'accés dels il·legals als serveis de sanitat i educació.

La configuració recent del debat públic

Als països europeus i als Estats Units, els arguments en favor d'una regulació més estricta i selectiva dels fluxos migratoris, concretament de la immigració il·legal, són ja habituals en el joc polític, i en alguns, fins i tot s'ha normalitzat (en el sentit que s'ha fet freqüent i que la seva legitimitat tendeix a no ser posada en dubte pels seus contrincants) un discurs sobre els efectes negatius de la immigració sobre l'ordre públic, el sistema de benestar i la cohesió cultural del país receptor. En aquests països, l'adopció d'actituds antiimmigració per part de partits populistes i d'extrema dreta ha obligat a la resta de les forces polítiques a afrontar arguments contundents sobre les polítiques de fronteres i d'integració social dels immigrants, a part de rebutjar contínuament els tints xenòfobs o racistes de la seva pròpia propaganda electoral.

(11) Com l'*Income Support*, *Housing Benefit*, *Council Tax Benefit* o el *Job Seekers Allowance* (www.dss.gov.uk).

(12) Aquest mateix any, la *Personal Responsibility and Work Opportunity Act* va introduir noves condicions de qualificació i de temps de residència al país en l'accés a les prestacions socials de caràcter federal, i va negar l'accés dels il·legals al programa de *Earned Income Credit* (travel.state.gov/tiv96.html).

En diversos països europeus, els partits polítics discuteixen actualment les maneres de limitar la immigració i/o de seleccionar-ne la composició. Els suïssos, per exemple, van rebutjar en el referèndum del 24 de setembre de 2000, la proposta de reduir a un 18% de la població la presència d'estrangers (des de l'actual 19,3%); proposta que constitueix ja tota una tradició, ja que en els últims 30 anys s'ha rebutjat sis vegades (*El País*, 25-9-2000). Encara que s'ha de tenir en compte que els suïssos solen tenir, en conjunt, una política que fa molt difícil la integració plena dels immigrants en la comunitat nacional.

D'altra banda, el govern socialdemòcrata alemany ha creat una comissió d'investigació sobre la política d'immigració que ha originat un debat que cap partit pot evitar: entre les propostes hi ha la de seleccionar immigrants segons la seva formació (per «enfocar la nostra política no ja cap a aquells que ens necessiten, sinó cap a aquells que nosaltres necessitem», segons els demòcrates cristians), la de reduir el nombre de sol·licitants d'asil, el de familiars reagrupats o el de ciutadans dels països de l'Est que tenen un accés il·limitat pel seu origen ètnic alemany (*The Economist*, 1-7-2000) i la de buscar maneres d'exigir als estrangers un compromís amb els valors bàsics de les societats occidentals. Però, novament, hem de recordar que la tradició alemanya ha estat la d'una aplicació del *ius sanguinis*, i, per tant, la d'una segregació dels enclavaments ètnics i culturals dels «treballadors hostes».

Els dos principals grups polítics britànics han plantejat obertament (en el manifest conservador per a les municipals del 2000 i en el *White Paper on Asylum* del govern, l'any 1998) la necessitat de combatre les màfies que estan inundant el país amb falsos peticionaris d'asil, la qual cosa ha impulsat el partit liberal a acusar tots dos partits, davant la *Commission for Racial Equality*, de polititzar un debat molt delicat (*The Economist*, 15-4-2000). Aquesta mateixa comissió ha proposat als partits un compromís de no utilitzar els conflictes racials com a munició en les eleccions generals de 2001; desqualificant-la i/o negant-se a firmar-la, diversos parlamentaris conservadors han posat de manifest la diversitat d'opinions dins del partit sobre la definició de la societat britànica en termes més aviat multiculturalis i multiracials o més aviat comunitaris, i han contribuït a debilitar el lideratge de William Hague (*The Economist*, 5-5-2001).

En l'última campanya electoral nord-americana, els dos principals candidats presidencials s'han presentat com a defensors dels interessos dels immigrants, amb mesures tendents a reagrupar les famílies i concedint als cònjuges visats de turistes mentre es tramita la reunificació (www.georgebush.com), o a millorar els drets socials, com l'assistència social per a ancians i invàlids, la formació professional, l'educació i la sanitat (www.algore2000.com). En canvi, el minoritari *Reform Party* de Pat Buchanan s'ha permès defensar una reducció de la immigració legal a la meitat i reconduir-la cap a la contractació de treballadors temporals amb un compromís de retorn al país quan falti mà d'obra nord-americana i amb una campanya nacional d'assimilació cultural. Davant dels gestos de simpatia cap als immigrants de George Bush i Al Gore, Pat Buchanan afirmava que les institucions culturals nord-americanes, ja afeblides, han estat incapaces d'assimilar els trenta milions d'immigrants que van entrar als EUA durant les tres últimes dècades, adduint que, com a conseqüència, s'observen un augment fulminant de les xifres de criminalitat, uns serveis socials saturats, un increment en la militància ètnica i una competència a la baixa en els salaris d'alguns sectors (www.buchananreform.com).

Arguments semblants han adoptat els partits populistes i d'extrema dreta europeus, com el *Front National* francès, el *Vlaams Blok* belga, l'austríac *Freiheitliche Partei Österreichs* (FPÖE), o les italianes *Legha Nord* i *Alleanza Nazionale*, aliades amb *Forza Italia* des de mitjan anys noranta. En els seus discursos, la reducció de la immigració forma part d'un conglomerat més o menys compacte de nacionalisme, proteccionisme, defensa de l'ordre públic i política social (Mudde, 1999) i adopta un to que la major part de la resta dels partits i moltes organitzacions no governamentals i esglésies, inclosa l'Església catòlica, rebutgen, perquè és xenòfob o racista.

La mobilització d'una àmplia aliança «proimmigració» formada per organitzacions i partits socials catòlics i d'esquerra davant d'un discurs antiimmigració emergent a Itàlia ens interessa especialment perquè, a pesar de la similitud de les situacions migratòries i de les històries legislatives dels dos països, hi ha una notable diferència amb Espanya (Ritaine, 1999a). Itàlia, com Espanya, és responsable d'una extensa línia fronterera entre l'Europa de Schengen i els països menys desenvolupats, i s'ha transformat, de sobte i en les últimes dues dècades, de país d'emigració en país d'immigració (tant

d'Àfrica com de l'Europa no comunitària). En dates molt pròximes a les espanyoles, el govern italià va afrontar per primera vegada una legislació de control de la immigració en aplicació dels compromisos europeus l'any 1986, i per última vegada el 1998 (amb l'experiència intermèdia de la llei de 1990), en un context en què les associacions humanitàries i els sindicats, catòlics i d'esquerres, han adquirit una gran influència en el disseny i en la implementació de les normes i en la configuració del debat públic sobre la base d'una concepció universalista dels drets individuals (Ritaine, 1999b, Pastore, 1999). No obstant això, també s'han pogut normalitzar discursos antiimmigració, que ressalten el contrast entre la laxitud de les normes d'estrangeria sobre el paper i encara més en l'aplicació real, summament permissives, i els sentiments de preocupació davant el fenomen immigratori d'una part molt important dels italians. Això ha repercutit tant en el debat intel·lectual (com es reflecteix, per exemple, a Sartori, 2001: 116-131) com en el debat polític partidista i en el debat entre les organitzacions socials i dins d'elles mateixes.

De fet, la incapacitat de l'estat per controlar la immigració ha centrat el debat entre els partits polítics italians a partir de la llei de 1990, la insuficiència de la qual s'ha estat discutint al llarg de la dècada i ha donat lloc a la nova norma de 1998. A principis dels anys noranta, el partit neofeixista (MSI), que després es transformaria en l'*Alleanza Nazionale*, va iniciar les tesi «antiimmigració», i aviat el va seguir la lliga llombarda (Lliga Nord a partir de 1991). Tots dos partits es van basar en la qüestió de la immigració per protestar contra la ineficàcia de l'estat, i van centrar en ella les seves campanyes electorals de 1993. La formació del Pol per la Llibertat (*Forza Itàlia*, *Lega Nord* i *Alleanza Nazionale*) va convertir els problemes de seguretat generats per la immigració en una qüestió central en les legislatives de 1994; i la crisi del sistema de partits italià a partir de l'operació *Mani Pulite* va permetre al Pol fondre l'assumpte de la immigració amb el de la moralització i el reforç de l'estat, tant si es tractava de l'administració central (segons l'*Alleanza*) com de la regional del nord (segons la *Lega*, que denuncia la «meridionalització de l'estat i l'africanització de la ciutat»). La polarització de les postures dels partits més clarament «anti» i «pro» immigració va afectar el projecte de llei de 1998, ja que els primers van evitar la conces-

sió del dret al vot als immigrants en les eleccions municipals, i els segons van aconseguir dificultar l'aplicació de la sanció d'expulsió i crear així un permís d'estada per a la recerca d'ocupació, de manera que es va afeblir el control de fluxos migratoris (Ritaine, 1999b). Finalment, s'ha de tenir molt present que, en el marc de l'aparent convergència en les propostes electorals en qüestions socioeconòmiques i de política exterior de les dues aliances principals, de l'Olivera i de la Casa de les Llibertats, liderada per Silvio Berlusconi, en les eleccions del mes de maig del 2001, la immigració ha ofert una clara oportunitat de diferenciació electoral i ha permès que la Casa de les Llibertats mostrés un major èmfasi en aspectes de control de fronteres i d'ordre públic que l'Olivera (*The Economist*, 5-5-2001), i això ha contribuït probablement al seu triomf tan ampli en aquestes eleccions.

Les protestes contra la falta d'instruments eficaços en el control de fluxos migratoris i contra la laxitud de la seva aplicació, ja han començat a sentir-se fins i tot en boca d'alguns representants de les associacions humanitàries i de l'Església catòlica, la qual cosa obre una línia nova en el seu discurs. Les organitzacions catòliques, des de les parròquies fins a Càritas i les associacions laiques, constitueixen la xarxa d'actors socials més important en el camp de l'acció social orientada cap als immigrants, i el seu efecte es deixa sentir tant pel que fa referència a l'assistència i a la implantació de les polítiques d'integració social (amb una llarga tradició fins si tot en l'organització de la migració des d'alguns països catòlics del tercer món) com en l'estructuració del debat públic.⁽¹³⁾ Però algunes d'aquestes veus perceben una amenaça per a la seva feina en la magnitud de la immigració irregular i en els problemes d'ordre públic que genera. Càritas ha denunciat en ocasions l'escassa eficàcia del govern en l'aplicació del control de fluxos previst per la llei (Ritaine, 1999b). La mateixa Església italiana ha demanat al govern més ferma per aturar i frenar la immigració clandestina, per dissenyar una veritable regulació dels fluxos migratoris, i ha alimentat polèmiques com la desencadenada pel cardenal de Bolonya, Giacomo Biffi, que va declarar

(13) Els anys vuitanta i noranta han comptat amb el suport de les associacions d'esquerra, amb les quals han constituït, com a Espanya, successives plataformes d'acció conjunta. Un bon exemple és el pacte *Nuovi diritti di cittadinanza per un Parlamento antirazzista*, que exigia als candidats a diputats i senadors en les eleccions de 1992 que s'adherissin al pacte per després aplicar els seus principis en la legislació.

la seva preocupació pel fet que un terç dels estrangers que resideixen legalment a Itàlia són musulmans (*El País*, 17-3-1999, 25-9-2000).⁽¹⁴⁾

En termes generals, el debat sobre la immigració s'ha anat fent cada vegada més intens. Allò que fa uns anys semblava un procés orientat cap a la formació d'un consens al voltant d'una política de liberalització de les lleis immigratòries, s'ha complicat gradualment, i les resistències en contra d'aquests processos s'han intensificat cada vegada més.⁽¹⁵⁾

(14) Vegeu una referència als moviments de protesta contra els immigrants a Itàlia, una bona part dels quals organitzats al voltant del tema de seguretat i lluita contra el crim, a Della Porta (2000: 118 ss.).

(15) Probablement, els esdeveniments de l'11 de setembre de 2001 reforçaran aquestes resistències, tal com ja s'observa als Estats Units (vegeu, a tall d'exemple *The Wall Street Journal Europe*, 30-10-2001).

III. El debat públic a Espanya entorn de les lleis d'estrangeria

Els avatars de la legislació espanyola: les dues lleis d'estrangeria de l'any 2000

L'evolució de la classe política i de la societat als països de la Unió Europea (i, d'una altra manera, als Estats Units) sembla que s'hagi orientat cap a una revisió de les seves legislacions i cap a un debat cada vegada més intens sobre el fenomen de la immigració. En certa manera, l'evolució a Espanya ha seguit aquesta direcció, encara que ho hagi fet de manera indecisa i hagi començat considerablement més tard. La classe política i la societat espanyola se n'han adonat tard i han anat darrere dels esdeveniments. El debat s'ha intensificat notablement just al final de la dècada dels noranta.

La tramitació parlamentària de la llei d'estrangeria i la seva llei de reforma

Durant els anys 1999, 2000 i principis del 2001, ha tingut lloc a Espanya un intens debat entorn de l'elaboració d'una nova norma bàsica sobre l'estatus jurídic dels estrangers, que ha estat protagonitzat pels partits polítics i per les associacions humanitàries i d'immigrants, amb la presència addicional de patronals, sindicats i de l'Església.

El debat es va originar al Congrés dels Diputats amb la presentació de tres proposicions de llei orgànica, per part de Convergència i Unió (CiU),

Izquierda Unida (IU) i el Grup Mixt, el dia 10 de març de 1998 (*Boletín Oficial de las Cortes Generales -BOCG-*, Congrés, Sèrie B, núm. 175-1 i 179-1, 18-3-1998; núm. 189-1, 2-4-1998). Després de celebrar una ronda d'esmenes per a cada una de les proposicions, els dies 18 i 19 de novembre, un any més tard, es va acordar fondre les tres proposicions en un únic text, que va seguir els tràmits de discussió parlamentària pel procediment d'urgència (*BOCG*, Congrés, Sèrie B, núm. 175-10 i 189-11, 18-11-1998; 179-10, 19-11-1998, núm. 330-2, 15-11-1999; també a www.congreso.es/public-oficiales/L7/cong/bocg i a www.reicaz.es/extranjeria).

Les tres proposicions de llei incloïen en la seva exposició de motius la necessitat de passar d'una política purament policial, o de control de fluxos, com la dissenyada a la Llei Orgànica 7/1985, de l'1 de juliol, sobre els drets i llibertats dels estrangers, a una política que permetés la integració social i que evités la discriminació d'uns immigrants les intencions de permanència dels quals eren evidents a final dels anys noranta. Per a això pretenien reconèixer als estrangers una sèrie de drets que tendissin a equiparar-los amb els espanyols i que permetessin l'exercici dels drets fonamentals que la Constitució ofereix sense límits de nacionalitat.

CiU incloïa entre aquests drets l'assistència sanitària, en cas d'urgència per malalties greus i accidents per als adults, i plena per als menors d'edat i aquelles persones amb recursos insuficients. Els menors accedirien també a l'educació gratuïta i obligatòria. Els que no tenien recursos econòmics suficients tindrien dret a l'assistència jurídica gratuïta i a un intèrpret en l'ordre jurisdiccional penal i contenciós-administratiu, i en l'àmbit administratiu pel que fa a l'asil i a l'expulsió. Es regularia també el dret al reagrupament familiar. Per facilitar l'accés a aquest conjunt de drets, es proposava una flexibilització de les causes que poden donar lloc a la pròrroga del permís de residència i a l'ampliació dels supòsits de renovació automàtica del permís de treball.

Per la seva banda, IU ressaltava la intenció igualitària de la seva proposta, ja que pretenia la «igualtat de drets» i la «màxima equiparació de drets». Entre aquests drets, també hi havia els de reunió i associació per a tots els immigrants, i els de sindicació i vaga per als legals, i subratllava la necessitat de garantir drets polítics als estrangers, sense concretar-los. L'ac-

cés als serveis de sanitat i educació s'inclouïa en termes generals, sense límits d'edat, recursos o tipus de serveis. També, igual que CiU, incloïa propostes per facilitar l'accés de més estrangers a més drets, com la garantia de la residència permanent a partir dels sis anys de residència a Espanya i la prohibició de limitar els permisos de treball a una determinada empresa o territori.

Finalment, el Grup Mixt, amb una definició d'objectius molt pròxima a la de IU, va presentar el projecte més generós. A més dels drets ja recollits als paràgrafs anteriors, incloïa, per a tots els estrangers, el dret a la creació de centres docents i l'accés a les prestacions i assistència socials, a l'ajuda a l'habitatge, al sistema de beques i a la funció pública. D'altra banda, ampliava el dret de sindicació i de vaga a tots els estrangers. Els immigrants il·legals podrien millorar la seva situació mitjançant un procés de regularització ordinari; els que volguessin treballar a Espanya tindrien un permís d'estada legal específic per buscar una feina, tots els aspirants a la residència podrien obtenir-la sense la condició prèvia del permís de treball, i tots els residents podrien treballar legalment, i eliminar d'aquesta manera el condicionament de l'escassetat de mà d'obra espanyola; finalment, els que fes quatre anys consecutius que estaven a Espanya, o sis anys no consecutius dels últims deu, podrien obtenir un permís de residència permanent.

El principal partit de l'oposició, el partit socialista (PSOE), va respondre a aquestes tres propostes amb nombroses esmenes, i amb una esmena a la totalitat que presentava un text alternatiu molt detallat. Partint d'una exposició de motius semblant a les dels partits anteriors, que afirmava la falta d'adequació entre la norma de 1985 i el caràcter estructural de la immigració a Espanya, la proposta del PSOE es distingia de les anteriors perquè incloïa una secció sobre «mesures per a la promoció i la integració social» dels estrangers que caracteritzava les condicions de participació dels estrangers en els sistemes educatiu i d'assistència social, tant en els programes generals com en els específicament previstos per als immigrants. Les polítiques d'integració es finançarien amb el fons de l'impost de la renda per a assumptes socials i amb un altre fons creat amb la totalitat de les sancions per aquesta llei, a més de les taxes pagades pels immigrants en la tramitació dels seus permisos de treball i de residència. El PSOE també va elaborar amb més detall que la resta de partits el règim jurídic dels estrangers, els

seus drets i llibertats, la seva tutela, la gradació de les infraccions i el règim sancionador. Podem destacar en el text algunes de les propostes en què posteriorment se centraria el debat públic: l'escassa vinculació entre presència il·legal en el país i expulsió,⁽¹⁾ la necessitat de presentar per escrit els motius de la denegació de visat, la participació de les organitzacions representatives d'immigrants en els litigis generats en l'aplicació d'aquesta llei i en la política local o l'obligació del govern d'establir un contingent anual de treballadors immigrants.

El partit en el govern, el Partit Popular (PP), va presentar també nombroses esmenes en aquesta primera ronda de discussió en el Congrés. En conjunt, anaven orientades, d'una banda, a assegurar la distinció entre immigrants legals i il·legals en l'exercici dels drets i llibertats reconeguts en la futura llei. De l'altra, pretenien detallar els requisits legals per a l'entrada al país, com per exemple comptar amb recursos econòmics suficients per a l'obtenció del permís de treball, i assegurar així el manteniment d'aquesta figura i per a la identificació dels estrangers que es trobin a Espanya per mitjà d'una sèrie de documents. Diverses de les esmenes es justificaven amb la necessitat d'adaptar la norma als compromisos europeus, en particular, als de Schengen i als de Dublín. El grup en el govern, amb una majoria limitada en el Congrés, no va proposar un text alternatiu i va renunciar a protagonitzar la discussió del text en aquesta cambra.

No obstant això, el Partit Popular va adoptar una posició notablement diferent en la tramitació de la llei al Senat. En aquesta cambra comptava amb la majoria absoluta, i en aquell moment, les diferències d'opinió dins del partit i del govern (que veurem més detalladament en la secció següent) s'havien saldat a favor de les postures més restrictives del Ministre de l'Interior, Jaime Mayor Oreja, en detriment de les del Ministre de Treball i Afers Socials, Manuel Pimentel, més pròximes a les dels altres grups. En aquella ocasió, el PP va presentar 112 esmenes, que van acabar modificant, en més o

(1) En la proposta del PSOE l'expulsió només s'aplicava als que no haguessin obtingut la pròrroga dels seus permisos d'estada o de residència, sempre que no els haguessin sol·licitat dins del termini adequat, i als que treballassin sense autorització i tampoc tinguessin permís de residència. Fins i tot en aquest cas, l'opció entre expulsió i multa dependria de la situació personal, familiar i d'arrelament de l'infractor. Els que haguessin entrat il·legalment o que tinguessin caducat el permís d'estada o de residència i no en sol·licitessin la renovació en un termini de deu dies, només serien multats.

menys mesura, la gran majoria de l'articulat de la llei (*BOCG*, Congrés, Sèrie B, núm. 330-6, 22-12-1999).

Entre les modificacions introduïdes destaquen les relatives a les causes i procediments d'expulsió dels immigrants il·legals i als seus drets i llibertats.⁽²⁾ La sanció d'expulsió del territori espanyol es vinculava més clarament a les infraccions molt greus i a algunes de greus. En particular, es contemplava l'expulsió en els casos de presència irregular o de treball irregular en el país (per no haver sol·licitat els permisos corresponents o per tenir-los caducats), així com en el cas d'incompliment de l'obligació de declarar a les autoritats els canvis en la situació personal que afectessin la legalitat de la presència i del treball. També podrien ser expulsats els estrangers que haguessin estat condemnats per un delictes castigat per la legislació espanyola amb pena de privació de llibertat superior a un any, tant si l'havia comès a dins com a fora del país. Els procediments d'expulsió s'especificaven més detalladament i es reforçaven en contemplar la possibilitat d'imposar a l'estranger, l'expedient del qual està en tràmit, l'obligació de residir en un lloc concret, la detenció cautelar per un màxim de setanta-dues hores o fins i tot l'internament per prevenir-ne la fugida. En particular, es creava un procediment d'urgència per a les expulsions a causa de presència irregular, de participació en activitats il·legals o contràries a l'ordre públic i la seguretat exterior, i tràfic de persones; en aquest cas l'expulsió s'executaria de forma immediata després d'un termini de quaranta-vuit hores, durant les quals l'afectat podria presentar les al·legacions oportunes. Finalment, s'agilitava el rebuig a les fronteres dels estrangers que no tinguessin la documentació requerida i d'aquesta manera s'evitava la intervenció judicial.

Les esmenes relatives als drets i a les llibertats es justificaven en nom de la desigualtat reconeguda en la Constitució entre espanyols i estrangers, i de la desigualtat de condició entre els estrangers amb presència legal i

(2) A més d'aquests dos grups d'esmenes podríem assenyalar altres qüestions que més endavant es reprendrien en la reforma de la llei. Entre elles hi ha la regulació més estricta del reagrupament familiar per evitar matrimonis de conveniència i l'ampliació sense límit del procés del reagrupament per motius humanitaris. El PP també pretenia condicionar la participació dels estrangers en les eleccions municipals a la reciprocitat en el país d'origen, i suprimir les vies de representació municipal paral·lela previstes en la proposició de llei aprovada en el Congrés. Va intentar evitar l'obligatorietat del contingent d'immigrants que el govern faria públic cada any. Finalment, va proposar obligar als transportistes que no comprovessin els documents dels estrangers que porten a Espanya a fer a càrrec seu la devolució sota pena de multa, confiscació de mitjans de transport o fins i tot de suspensió de l'activitat.

il·legal a Espanya. En conjunt, les esmenes aprovades limitaven als immigrants amb residència legal els drets de lliure circulació, reunió i associació, així com l'accés a l'educació pública no obligatòria, a la funció pública, a l'ajuda a l'habitatge i a l'assistència jurídica gratuïta (excepte en processos judicials que poguessin comportar expulsió o relatius a l'asil). Al mateix temps, es reservaven per als immigrants amb autorització per treballar, els drets vinculats a l'activitat laboral, com el mateix dret a l'activitat remunerada, per compte propi o d'altri, i els de sindicació i de vaga. L'oposició entre els partits popular i socialista en relació amb l'exercici d'aquests drets per part dels immigrants il·legals es convertiria més endavant en el centre del debat, amb motiu de la reforma de la llei (*BOCG*, Senat, Sèrie III B, núm. 44 (c), 10-12-1999).

Les modificacions introduïdes al Senat, però, van ser rebutjades en l'aprovació definitiva de la llei al Congrés, sense que el grup al govern ho pogués impedir, ja que no hi havia la majoria absoluta necessària, en el cas de les lleis orgàniques, per donar suport a la cambra baixa a les esmenes de la cambra alta. Afirmant que la llei d'estrangeria s'havia aprovat sense tenir en compte el grup en el govern, els representants del Partit Popular van incloure la seva reforma en el programa electoral i van posposar-ne el desenvolupament reglamentari en nom d'aquesta reforma.

Aquesta reforma de la llei d'estrangeria es va plantejar l'any 2000, en una conjuntura política marcadament diferent de la que va emmarcar la tramitació de la llei. El Partit Popular comptava en aquella ocasió, després de les eleccions generals, amb majoria absoluta en totes dues cambres legislatives, i mentre que Jaime Mayor Oreja havia mantingut la cartera d'Interior, Manuel Pimentel havia sortit del Ministeri de Treball i Afers Socials i de la política en general. Per la seva banda, el principal partit de l'oposició havia passat per un procés de renovació en el seu lideratge, ara encapçalat per José Luis Rodríguez Zapatero, que va iniciar la marxa amb un tarannà negociador amb el govern en assumptes considerats «d'estat», com el terrorisme i la immigració. Amb aquest panorama més favorable al PP, i amb una postura més contundent i una actitud més decidida en assumptes d'immigració, el grup popular va reprendre bona part de les esmenes rebutjades en la primera llei, quan va elaborar el seu Projecte de Llei Orgànica de reforma de la Llei

Orgànica 4/2000 de l'11 de gener sobre drets i llibertats dels estrangers a Espanya i sobre la seva integració social. Aquest projecte va iniciar la tramitació al Congrés el dia 5 de setembre del 2000, seguint el procediment d'urgència i oposant-se a la consulta al Consell d'Estat (*BOCG*, Congrés, Sèrie A, núm. 12-1, 11-9-2000); i finalment va aparèixer publicat al *Boletín Oficial del Estado* amb el número 8/2000, de 22 de desembre, per entrar en vigor el dia 23 de gener del 2001.

Al seu pas pel Congrés, el projecte del govern va topar amb sis esmenes a la totalitat de devolució, presentades per Izquierda Unida, el Grupo Parlamentario Vasco i el Grup Mixt, i amb 358 esmenes més a l'articulat. En el text finalment aprovat, hi trobem indicis de la influència de CiU en el Congrés relatives a la participació de les comunitats autònomes en diferents moments de la regulació dels fluxos, a través de visats i permisos de treball; així com del PSOE, referents a les mesures d'integració dels immigrants mitjançant l'accés al sistema educatiu no obligatori i a possibles programes educatius específics per a ells, l'ajuda d'un lletrat en cas de devolució o de rebuig a la frontera, la inclusió del concepte d'arrelament a l'hora de concedir permisos de treball o de residència, i la formulació dels drets d'associació, reunió, sindicació i vaga.⁽³⁾ Per la seva banda, el Senat no va introduir modificacions al text tramès pel Congrés, a pesar de les 180 esmenes i de les tres propostes de veto presentades pels grups de l'oposició, en un últim esforç simbòlic per mostrar el seu desacord amb la reforma. En l'aprovació final, el PP va comptar amb els vots de CiU i Coalición Canaria, però no amb els del PSOE, partit amb el qual havia consensuat bona part de les modificacions introduïdes durant la tramitació (*BOCG*, Congrés, Sèrie A, núm. 12-5, 18-10-2000; núm. 12-10, 29-11-2000; Senat, Sèrie II, núm. 9 (b) i 9 (e), 4-12-2000; núm. 9 (g), 19-12-2000).

(3) El govern també va modificar el seu projecte de llei per acollir algunes de les opinions del Consell General del Poder Judicial (CGPJ) i del Consell d'Estat, que van emetre els seus informes entre queixes per no haver estat consultats, tal com preveuen les normes. Però el govern no va fer cas de la recomanació del CGPJ de reconèixer els drets de vaga, sindicació, reunió i associació als irregulars. Les associacions de juristes estaven dividides en relació amb l'opinió sobre aquest últim aspecte: Jueces para la Democracia i Francisco de Vitoria van defensar el seu caràcter de drets de la persona, mentre que la Asociación Profesional para la Magistratura els va vincular a la condició de treballador o de resident legal (*El País*, 5-8-2000).

Una comparació de la llei d'estrangeria amb la seva llei de reforma

Una comparació detallada dels continguts de la llei 4/2000, habitualment anomenada d'estrangeria, i dels de la llei 8/2000 per a la seva reforma, permet comprovar com el partit en el govern, gràcies al canvi en la conjuntura política, va poder reprendre, en l'elaboració de la segona norma, les modificacions introduïdes a la primera en el Senat i rebutjades en l'aprovació definitiva del text en el Congrés. Assumia així el protagonisme en matèria d'immigració, complia el seu compromís electoral i generava una segona onada de debat públic, ja que s'enfrontava, en major o menor grau, a tots els partits de l'oposició i a les associacions i sindicats.

A continuació resumim els resultats de la reforma, comparant els dos textos legals segons l'ordre del seu articulat; d'acord amb el que ja s'ha comentat quan tractàvem de les esmenes en el Senat a la llei 4/2000, els punts crítics de la reforma afecten els immigrants il·legals, que no podran exercir tots els drets i llibertats contemplats en la llei i que seran expulsats del territori espanyol si són descoberts. Però a més d'aquests assumptes principals, la reforma introdueix un gran nombre de canvis menors que persegueixen un major rigor en el control de fluxos i una diferenciació més clara en l'estatus jurídic de les diferents categories d'immigrants, no tan sols entre legals i il·legals, sinó també entre residents i no residents. En conjunt, la magnitud dels canvis permet entendre la visibilitat de la qüestió de la immigració en el debat públic a finals de l'any 2000.

La justificació de la reforma inclosa en el preàmbul de la llei 8/2000 coincideix amb els dos principals arguments utilitzats pel govern en els mitjans de comunicació, com veurem més endavant. D'una banda, el fenomen migratori supera les previsions de la llei d'estrangeria, i s'ha de canalitzar per incentivar l'entrada i la permanència a Espanya dins del marc de la regularitat. De l'altra, és necessari adaptar la norma als compromisos europeus, en particular als adoptats a Schengen i Tampere, amb els països en els quals han estat eliminats o reduïts substancialment els controls fronterers en les rutes de trànsit des del nostre país.

El títol primer de totes dues lleis defineix l'estatus jurídic de les diferents categories d'immigrants, i n'especifica els drets i les llibertats. El principal canvi en aquest apartat és l'esmentada exclusió dels immigrants il·legals de l'exercici d'alguns dels drets, drets que es garantien a tots els estrangers sense distinció en la primera versió de la llei. Els drets de reunió, d'associació i de sindicació es modifiquen amb una formulació complicada i de constitucionalitat dubtosa (fruit de les transaccions amb el PSOE al Congrés), de manera que tots els estrangers els ostenten, però només els podran exercir quan obtinguin l'autorització d'estada o de residència a Espanya. Igualment, el dret de vaga només el podran exercir quan estiguin autoritzats a treballar; alhora, tindran dret al treball per compte propi o d'altri, en el sector privat, «quan reuneixin els requisits» legals necessaris, i en el sector públic, quan obtinguin un permís de residència. Finalment, l'ajuda a l'habitatge serà un dret exclusiu dels residents, quan la llei d'estrangeria incloïa tots els estrangers empadronats.

La norma reformada atribueix el dret al reagrupament familiar a l'estranger resident en comptes d'atribuir-lo als seus familiars, a més de definir-lo de manera més rigorosa i de condicionar-lo a nous factors. Ara el treballador haurà d'haver residit legalment a Espanya almenys un any abans de sol·licitar el reagrupament, i haurà de tenir permís per un any més, un allotjament adequat i mitjans de subsistència. Els familiars reagrupats obtindran una residència limitada en el temps, d'una durada igual a la del treballador resident. Només tindran permís de residència independent aquells cònjuges que obtinguin autorització per treballar i acreditin haver viscut dos anys a Espanya amb el treballador, i els fills, quan compleixin la majoria d'edat. Si es trenca el vincle matrimonial, els cònjuges conservaran la residència, però aquest dret es podrà limitar reglamentàriament introduint un temps de convivència previ a Espanya. Reglamentàriament també es podrà limitar el dret al reagrupament en cadena, és a dir, que els que hagin obtingut la residència per mitjà d'un reagrupament puguin fer venir al país els seus familiars.

Altres tres drets es defineixen més estrictament. Primer, el dret al sufragi en les eleccions municipals dependrà de criteris de reciprocitat, i els estrangers residents i empadronats en un municipi podran ser escoltats en els assumptes que els afectin, però sense els processos específics d'elecció

de representants d'estrangers en els municipis que preveia la llei 4/2000. Segon, el dret a l'accés a l'educació infantil, contemplat en termes generals en la primera llei, se substitueix per la garantia d'un nombre de places suficients per assegurar l'escolarització de la població que ho sol·liciti, i s'introdueix la possibilitat d'un ensenyament específic per a la integració dels immigrants en relació amb la seva identitat cultural. Tercer i últim, els límits al dret a la llibertat de circulació en cas d'estat d'excepció o de setge podran incloure la presentació periòdica davant les autoritats o l'allunyament de les fronteres o de nuclis de població concrets, mesures que el Ministeri de l'Interior haurà de prendre de forma individualitzada, motivada i proporcionals a les circumstàncies que les originen.

La relació dels estrangers amb les administracions públiques es veu modificada per la gradació del dret a l'assistència jurídica gratuïta, i per les excepcions introduïdes en les garanties sobre el procediment administratiu. L'assistència jurídica gratuïta es limita, en els procediments administratius i judicials que impliquin la denegació de l'entrada o l'expulsió, als estrangers que es trobin a Espanya i que no tinguin recursos econòmics suficients. En la resta de litigis judicials, aquesta assistència només s'ofereix als estrangers residents, quan la llei d'estrangeria l'oferia a tots els empadronats. En relació amb les garanties sobre el procediment administratiu, com l'audiència de l'interessat i la motivació de les resolucions, s'exceptuen els casos de denegació de visats, que només podrà estar motivada quan es tracti de reagrupament familiar o treball per compte d'altri. En la concessió de permisos de treball i de residència (però no en la seva pròrroga) el silenci administratiu tindrà caràcter negatiu, és a dir, si passats els tres mesos de termini comptats a partir del dia de la sol·licitud no hi ha resposta, s'haurà d'entendre que el permís ha estat denegat. En aquestes reformes de la llei es dona suport a les protestes de les associacions de representació i de suport als immigrants i a les dels partits de l'oposició, referents a la carència del dret a la tutela judicial efectiva dels estrangers.

El títol segon de la llei d'estrangeria i de la seva llei de reforma, de règim jurídic dels estrangers, especifica els requisits d'accés als diversos cercles d'estatus jurídic creats en el títol primer, a través de les condicions per a l'obtenció del visat o de l'autorització d'entrada al país, dels permisos

de residència temporal i permanent i dels permisos de treball. La llei de reforma contempla una via d'accés molt particular, però molt rellevant per al control dels fluxos des d'Àfrica, en el cas dels indocumentats no apàtrides, i detalla més bé els criteris de fixació de taxes per expedició de documents i permisos i els procediments per a la seva gestió i recaptació.

Entre els requisits d'entrada al territori espanyol i d'expedició de visats, la llei de reforma introdueix modificacions que fan referència als convenis internacionals, en particular als firmats a Schengen (que inclouen propòsits d'homogeneïtzació de criteris i formats dels visats, i una llista negra de persones no admissibles en els països signants). La nova llei permet orientar la concessió de visats en funció de les finalitats de la política exterior (i d'altres) espanyola; i elimina la referència a l'exempció de visat per motius humanitaris, sanitaris, de col·laboració amb la justícia o de reagrupament familiar. Com ja hem assenyalat, exclou la necessitat de motivar la denegació de visat, excepte per als de residència per reagrupament familiar i treball per compte d'altri, quan en la versió anterior de la llei la denegació només podria deixar de ser motivada excepcionalment i temporalment per als nacionals d'un determinat país o zona geogràfica, si no tenien un dret subjectiu, reconegut en les lleis, a residir a Espanya. Finalment, desapareix també el termini màxim per a l'expedició de visat, establert en la llei 4/2000, de tres mesos a partir del dia de la sol·licitud.

Per a l'entrada al territori i l'accés a la residència s'introdueix un règim d'indocumentats molt particular, que s'haurà de definir més bé en un reglament posterior, i que es refereix a una situació freqüent i problemàtica a Espanya, ja que als immigrants il·legals que no tenen documentació d'identitat, s'hi sumen els que la destrueixen o l'amaguen per evitar que els facin tornar al seu país d'origen. Segons aquest règim, els que manifestin que per una causa insuperable, diferent de la apatridia, no pot ser documentat per les autoritats de cap país, excepcionalment podrà obtenir un document d'identificació especial, un permís de residència i de treball de la mateixa durada que aquest document, i un títol de viatge. En particular, es regulen amb més detall els passos que s'han de seguir en cas que les forces d'ordre públic localitzin un estranger indocumentat que es declari (o que se sospiti) menor d'edat. Se li donarà l'atenció immediata que necessiti, i es deixarà la identificació de l'edat en mans del

Ministeri Fiscal (en comptes que ho facin els Jutjats de Menors designats per la llei d'estrangeria). Podran intervenir en les proves d'edat les institucions sanitàries, i la policia podrà investigar la informació disponible en les institucions públiques, nacionals o estrangeres, encarregades de la seva protecció. La tornada o no al país d'origen es regirà pel principi de reagrupament familiar del menor; si s'acredita la impossibilitat de la tornada, se li concedirà un permís de residència però quedarà sota la tutela d'una administració pública.

Després de regular l'entrada al territori espanyol, totes dues lleis contemplan la sortida. Encara que els motius d'expulsió per haver comès infraccions contra la mateixa llei es detallen al títol tercer, en aquest segon apartat s'enumeren els supòsits de sortida obligatòria. Es mantenen els tres casos contemplats en l'anterior versió de la llei: per raons de salut pública o de seguretat nacional establertes amb caràcter excepcional, per ordre judicial en funció del Codi Penal, per ordre administrativa d'acord amb la mateixa llei i per denegació administrativa de les sol·licituds de permanència formulades per l'estranger en qüestió. Però aquest últim cas es modifica en dos sentits, fonamentals per al control de fluxos. En primer lloc, la reforma elimina l'excepció contemplada en la llei 4/2000 segons la qual no hauria d'abandonar el país l'estranger que va cursar la sol·licitud denegada pel procediment de regularització permanent previst en la llei, que descrivim al paràgraf següent. En segon lloc, i més important, la reforma afegeix en general la «falta d'autorització per estar a Espanya» com a causa de sortida obligatòria. Amb aquests dos canvis s'obre el camí per a l'expulsió dels il·legals detectats en el territori espanyol que no hagin comès cap delictes ni hagin presentat cap sol·licitud, o dels que hagin vist denegats els permisos que han sol·licitat.

El procediment de regularització permanent previst a la llei d'estrangeria, i endurit però no eliminat en la llei de reforma, obre una via d'accés a la residència després d'un període prolongat de permanència il·legal en el país. La primera llei oferia el permís de residència temporal als estrangers que acreditessin una estada ininterrompuda de dos anys a Espanya, que estiguessin empadronats⁽⁴⁾ i que tinguessin mitjans de subsistència suficients. La

(4) Diverses de les reformes de la llei d'estrangeria eliminen la categoria d'«estranger empadronat» com a garantia de drets que la llei acabava creant, si bé d'una manera fragmentada, quan contemplava en diversos articles el padró com a mitjà de demostració d'arrelament o d'intenció de permanència.

segona llei allarga el termini de permanència il·legal a cinc anys i reserva per a un reglament posterior la definició dels requisits que s'han de demostrar, en particular, però no únicament, els mitjans de subsistència i la permanència ininterrompuda a Espanya. El període d'espera és, doncs, igual al que han de complir els residents temporals abans d'accedir a la residència permanent: cinc anys, que a partir d'ara hauran de ser continuats (excepte vacances), mentre que a la Llei 4/2000 podien ser interromputs.

Al costat d'aquesta forma d'accés automàtic a la residència temporal des de la il·legalitat, la reforma introdueix excepcions humanitàries, més discrecionals, a les normes, com la possibilitat de concessió extraordinària de la residència temporal si s'acredita una situació d'arrelament, o la possibilitat de l'exempció de visat si es compleixen els requisits de la residència temporal. Així mateix, la nova versió de la llei amplia el marge d'acció de les administracions públiques pel que fa a l'accés a la residència temporal dels delinqüents que han complert pena, que han estat indultats o que estan en situació de remissió condicional de la pena: aquesta condició, segons la llei d'estrangeria, «no serà obstacle» per a l'obtenció de la residència temporal, mentre que segons la llei de reforma, la concessió del permís «es valorarà en funció de les circumstàncies de cada supòsit».

Els permisos de residència no seran suficients per treballar a Espanya, com pretenien en un principi uns quants partits menors. La llei de reforma afirma explícitament que per poder exercir qualsevol activitat lucrativa, l'estranger haurà d'obtenir, a més del permís de residència o d'estada, una autorització administrativa per treballar. A part d'aquesta ratificació del permís de treball com a document bàsic dels immigrants, la reforma inclou una modificació que afecta el nombre de permisos de treball concedits, ja que condiona la publicació anual d'un contingent de treballadors immigrants, prevista a la llei 4/2000, al fet que «hi hagi necessitat de mà d'obra». El contingent tindrà caràcter anual però no serà obligatori; d'altra banda, les comunitats autònomes podran elevar propostes a l'hora d'elaborar-lo, entre elles el nombre i les característiques de les ofertes d'ocupació. Les comunitats autònomes també informaran el govern central per a la regulació reglamentària dels permisos de treball dels temporers, un grup en què la garantia d'allotjament digne per part dels empresaris serà condició per a la concessió de

permisos de treball (i no únicament un bon propòsit pel qual vetllarien les administracions públiques, com en la norma anterior).

El títol tercer de les dues lleis que comparem està dedicat a les infraccions d'aquestes lleis i a les maneres de sancionar-les. L'objectiu central de la reforma en aquesta secció va consistir a introduir, com a infracció sancionable amb expulsió, la permanència de forma il·legal en el territori espanyol, d'acord, segons el preàmbul de la llei de reforma, amb la pràctica en altres països europeus i amb les conclusions del Consell Europeu de Tampere. També pot resultar molt rellevant (i problemàtica) en la pràctica, l'atribució de responsabilitat en el control de la immigració il·legal als transportistes, ja que es tipifica la falta de comprovació de la documentació necessària per al viatge i l'entrada en el país com una infracció molt greu de la llei d'estrangeria.⁽⁵⁾ En tots dos aspectes, el partit en el govern va reprendre, en l'elaboració del projecte de llei de reforma, les esmenes presentades al Senat a la primera versió de la llei.

Efectivament, ja hem descrit, arran de la tramitació en el Senat de la llei d'estrangeria, la regulació de l'expulsió com a sanció. Segons la llei de reforma i segons les esmenes presentades aleshores, es podran sancionar amb expulsió, en lloc de multa, els estrangers que es trobin de manera irregular en territori espanyol (perquè fa més de tres mesos que els ha caducat la pròrroga d'estada o residència) i que no hagin sol·licitat la renovació dins dels terminis reglamentaris. També podran ser expulsats del país els que no tinguin permís de residència i que estiguin treballant sense permís; els que incorrin en ocultació dolosa o en falsedat greu en la comunicació dels canvis de nacionalitat, d'estat civil o de domicili que afectin el seu estatus legal a Espanya; i els que hagin comès, a dins o a fora del país, un delicte sancionat en la legislació espanyola amb pena privativa de la llibertat superior a un any, tret que els antecedents penals hagin estat cancel·lats.

La llei de reforma detalla dos procediments d'expulsió, preferent i general, i noves mesures cautelars que es podran adoptar per evitar la fugida dels estrangers que han d'abandonar el país. Les ordres d'expulsió es trami-

(5) Al costat d'aquests dos canvis, podem destacar l'enduriment de les sancions als empresaris, que ara incorreran en falta per cada treballador il·legal contractat, i no tant perquè ho facin de manera habitual.

taran per procediment preferent en els casos dels que han participat en activitats contràries a la seguretat ciutadana o en el tràfic de persones, i dels que no han complert les mesures de presentació periòdica o d'allunyament de fronteres o de municipis específics. Els interessats podran presentar al·legacions dins d'un termini de 48 hores; si estan detinguts, tindran dret a un advocat i a un intèrpret. En aquests supòsits d'urgència, l'ordre d'expulsió s'executarà de manera immediata. En la resta de casos es fixarà un termini per a l'abandonament del territori espanyol, amb un mínim de 72 hores, i passat aquest termini, es detindrà l'estranger i se'l durà a la frontera. Si no es pot complir l'expulsió en menys de 72 hores, se'l podrà internar durant un termini màxim de 40 dies. L'estranger pagarà el viatge de sortida si té mitjans per fer-ho. Si sol·licita asil, s'esperarà a veure si la seva sol·licitud s'admet a tràmit o no. Durant la tramitació dels expedients d'expulsió es podran prendre noves mesures cautelars: residència obligatòria en un lloc determinat, detenció cautelar durant 72 hores o internament preventiu. L'internament s'aplicarà a aquells que, havent estat expulsats, tornin a entrar a Espanya, quan la devolució no es pugui fer en el termini de 72 hores; tal com la primera llei d'estrangeria preveia com a possibilitat, no com a procediment estàndard.

La responsabilitat atribuïda als transportistes els converteix en una prolongació del sistema administratiu de les entrades a Espanya.⁽⁶⁾ La llei de reforma inclou, entre les infraccions molt greus, el transport d'estrangers fins a territori espanyol (inclòs des de Ceuta i Melilla) sense haver comprovat la validesa i la vigència dels títols de viatge, els documents d'identitat ni els visats. Els transportistes estan obligats a fer-se càrrec immediatament dels estrangers els documents dels quals no siguin acceptats a la frontera, i hauran de pagar el manteniment de l'estranger i el transport de tornada si així ho sol·liciten les autoritats de control d'entrada. La devolució haurà de tenir lloc, de manera immediata, a l'estat des del qual hagi estat transportat,

(6) El paper dels transportistes és particularment problemàtic en el cas dels sol·licitants d'asil que no poden cursar la seva candidatura des del país d'origen. Segons la llei de reforma no constitueix infracció el transport fins a la frontera espanyola d'un estranger que, havent presentat sense demora la sol·licitud d'asil, l'hi sigui admesa a tràmit. A primera vista, tant el viatger com el transportista queden, d'aquesta manera, desprotegits: el segon, perquè assumeix el risc de pagar la tornada si la sol·licitud no és admesa; el primer, perquè assumeix el risc que el segon es negui a embarcar-lo perquè no assumeix el risc anterior.

a l'estat que hagi expedit el document de viatge o a qualsevol altre on estigui garantida la seva admissió. Les sancions als transportistes inclouen, a més de les multes, la immobilització del mitjà de transport utilitzat o fins i tot la suspensió de l'activitat.

L'enduriment de les sancions imposades als que entren o es queden a Espanya d'una manera il·legal, incloent-hi l'expulsió, i als que els transporten, ha concentrat part de les crítiques dirigides contra la llei de reforma des de l'oposició parlamentària i des de les associacions del ram. Més temps i espai en els mitjans de comunicació han merescut les protestes per a la denegació de l'exercici dels drets de reunió, associació, sindicació i vaga dels immigrants il·legals, i per la gradació de la tutela judicial efectiva.⁽⁷⁾ A principis del 2001, a aquestes crítiques s'haurien de sumar les reflexions sobre la capacitat del govern per aplicar la llei, a la vista de les mobilitzacions d'irregulars generades per la seva entrada en vigor.

Reunions, manifestacions i vagues arran de l'entrada en vigor de la llei de reforma

Als avatars parlamentaris de la llei d'estrangeria i la seva llei de reforma van seguir, els mesos de gener i de febrer del 2001, mobilitzacions de grups d'immigrants i d'espanyols en protesta per l'entrada en vigor de la llei de reforma. Les primeres setmanes de vigència de la llei van constituir una experiència crítica de la dificultat en la seva aplicació, en particular en els aspectes que havien demostrat ser més conflictius durant la seva tramitació parlamentària, és a dir, la denegació dels drets de reunió, manifestació, associació i vaga als il·legals i la seva expulsió. Paradoxalment, alguns grups d'immigrants il·legals van trobar una arma enfront de l'amenaça d'expulsió precisament en l'exercici dels drets que la llei els negava.

(7) Comparant-la amb la llei 4/2000, d'una vida molt breu, múltiples veus han titllat la llei 8/2000 de restrictiva i retrògrada; però aquesta qualificació no se sosté si es pren com a referència la llei 7/1985 sobre drets i llibertats dels estrangers a Espanya, vigent fins l'any 2000. Aquesta norma, a pesar dels avenços introduïts pel tribunal Constitucional (sentència 115/87 de 15 de juliol) i de la modificació de 1996 (Reial Decret 155/96) del reglament que va seguir la llei, ara més limitada en relació amb els drets socials dels immigrants (especialment els il·legals), el reagrupament familiar, la durada dels permisos de treball i residència, i la discrecionalitat de les administracions (Sáinz de la Peña 1997: 128-131).

Les mobilitzacions més evidents d'immigrants il·legals van tenir origen en un accident de trànsit que va tenir lloc a Lorca (Múrcia) el dia 3 de gener del 2001, en el qual van morir dotze treballadors equatorians sense papers quan un tren va atropellar la furgoneta amb què anaven a treballar. Amb motiu de l'accident els mitjans de comunicació van airejar les freqüents irregularitats en la contractació de treballadors immigrants a l'horta murciana i la seva indefensió davant l'incompliment dels pagaments per part dels empresaris. El propietari de l'explotació on anava la furgoneta accidentada va passar cinc dies a la presó, la majoria dels empresaris de la zona van pactar no contractar il·legals els dies següents, i uns quants van expressar sense manies el seu suport a l'empresonat, a pesar dels seus antecedents de violació de les normes laborals i d'estrangeria i dels deutes acumulats amb els seus treballadors i socis. Atabalats per la seva precària posició a Lorca i pels deutes contrets a Equador, la suspensió dels jornals va col·locar molts dels nombrosos immigrants il·legals en una situació límit. L'associació Ruminahui, la més activa en la defensa dels interessos dels immigrants d'aquesta nacionalitat a Espanya, va organitzar les assemblees i caminades de protesta subsegüents. Demanaven la regularització de tots els equatorians il·legals a Espanya sense haver de sol·licitar el visat personalment a Equador, com estableixen les normes d'estrangeria en general i, en particular, el conveni firmat entre els governs d'Espanya i Equador poc després⁽⁸⁾ (*ABC*, 9-1-2001, 10-1-2001, 12-1-2001; *El País*, 6-1-2001, 1-2-2001; *El Mundo*, 27-1-2001).

Aquestes activitats a Lorca van merèixer el suport o la participació tant de diverses associacions d'immigrants i humanitàries com dels empresaris.

(8) La resposta del govern espanyol a les mobilitzacions dels equatorians va oferir un exemple espectacular de les dificultats en l'aplicació de les noves normes sobre estrangeria. En principi, el Delegat del Govern per a l'Estrangeria, Enrique Fernández-Miranda, va engegar un pla de repatriació de tots els equatorians il·legals que s'hi volguessin acollir. Se'ls pagaria el viatge de tornada al seu país, perquè poguessin tramitar-hi els seus visats d'entrada a Espanya així que obtinguessin un contracte de treball aquí, contracte que el govern havia de garantir. Jaime Mayor Oreja i José María Aznar van expressar el seu suport a aquest programa, acordat amb el govern d'Equador, i també ho van fer indirectament els 24.000 equatorians que van sol·licitar la tornada voluntària. Després dels primers dies de vols transoceànics especials, el delegat del govern va començar a rebaixar els nombres de candidats que podrien viatjar i la quantia de l'ajuda per als trasllats. Poc després, la successió de Mayor Oreja per Mariano Rajoy com a Ministre d'Interior va donar lloc a l'abandonament del programa a causa dels seus enormes costos. Com a contrapartida, es procediria a regularitzar el major nombre possible d'equatorians a través dels mecanismes humanitaris i basant-se en l'arrelament previstos per la llei: en particular, no haurien de tornar al seu país per legalitzar els papers els que tinguessin menors al seu càrrec a Espanya, els possibles beneficiaris de la relectura dels 61.000 expedients denegats en l'anterior procés de regularització extraordinària, les dones embarassades i els responsables d'atenció a la gent gran (*El País*, 14-3-2001).

ris i dels polítics municipals, que d'aquesta manera van donar fe de la convergència d'interessos en la violació de la llei d'estrangeria reformada, que havia d'entrar en vigor al cap de poc: el 23 de gener. A partir d'aquesta data van proliferar en les zones de més immigració d'Espanya els tancaments d'immigrants il·legals a les esglésies, molts dels quals es van declarar en vaga de fam durant diversos dies. Si bé les xifres varien segons les fonts i els moments, es van arribar a comptabilitzar 700 tancats de diferents nacionalitats a Barcelona, 200 a Múrcia, 100 a Melilla i 50 a Madrid. La situació més crítica va tenir lloc a Barcelona, durant 49 dies dels mesos de gener i febrer, on vuit esglésies de la ciutat es van convertir en campaments improvisats en què es multiplicaven els problemes d'higiene, de salut i de convivència. Als tancaments, s'hi va sumar la convocatòria (per part d'associacions d'immigrants, sindicats, associacions humanitàries i veïnals, i partits d'esquerra) de manifestacions en diverses ciutats; amb més èxit a Barcelona i Madrid, els dies 4 i 11 de febrer del 2001, respectivament, on hi van anar, en tots dos casos, 10.000 persones segons les forces d'ordre públic i 50.000 segons els organitzadors. La principal reivindicació dels tancats i dels manifestants consistia en la concessió de permisos de treball i de residència als 34.000 immigrants il·legals que s'havien presentat al procés extraordinari de regularització de l'any 2000, però se'ls havia rebutjat les sol·licituds per no haver acreditat la seva presència a Espanya abans del 30 de juny de 1999, encara que complien la resta dels requisits (*El Mundo*, 27-1-2001, 2-2-2001; *El País*, 26-1-2001, 5-2-2001, 12-2-2001).

La revisió de les sol·licituds denegades en el procés extraordinari de regularització estava pendent a principis del 2001, ja que el govern havia acceptat aquesta tasca en el marc de les negociacions amb el PSOE per a la reforma de la llei d'estrangeria, només per als 34.000 casos mencionats. No obstant això, els criteris per a la revisió no estaven clars i la premsa havia recollit la previsió governamental de 27.000 expulsions entre aquests 34.000 (*El País*, 23-12-2000). La presència d'aquests immigrants sense papers, posada en evidència pel mateix procés de regularització, plantejava un problema especialment important a Barcelona, on s'havia rebutjat el 71% de les sol·licituds, davant d'un 17% a Madrid (*El País*, 23-12-2000, 30-1-2001). En els seus esforços per desactivar les mobilitzacions de principis d'any, el

govern es va comprometre a revisar els expedients denegats amb criteris de «màxima amplitud», a més, es va comprometre a regularitzar tots els il·legals que haguessin arribat abans del 24 de gener (quan va entrar en vigor la llei) i que tinguessin una oferta de treball, i a aplicar la possibilitat de residència temporal per motius humanitaris o d'arrelament a la resta d'immigrants (*El País*, 28-2-2001).

Les mobilitzacions generades per l'entrada en vigor de la llei d'estrangeria reformada van oferir als espanyols i als seus governants una prova immediata de les dificultats amb què s'enfronta l'aplicació de les normes sobre immigració il·legal. No obstant això, per apreciar la magnitud del problema d'aplicació de la llei també s'han de considerar tots els estrangers en situació irregular que no es van presentar a aquesta convocatòria i que encara no han estat detectats per la policia, més aquells que estan en possessió d'una ordre d'expulsió però que no l'han complerta, més els que han entrat al país o aquells que han expirat els visats i permisos després del procés de regularització. La dificultat per identificar la nacionalitat d'alguns dels il·legals, les condicions especials garantides als que sol·liciten asil fins que els és denegat, la falta d'acords de repatriació amb la majoria dels països d'origen i les llargues distàncies recorregudes en la migració, permeten imaginar els costos en què haurà d'incórrer l'estat espanyol per aplicar l'expulsió dels irregulars. Seria d'esperar que bona part del debat públic espanyol dels pròxims temps se centri, per part d'uns, a estimar i denunciar aquests costos i, per part dels altres, a recordar l'incentiu a la immigració il·legal que significa la no aplicació de la legislació vigent.

L'evolució del discurs dels principals partits polítics: ¿cap a una comunitat de discurs entorn d'una política (relativament) estricta de la immigració?

De l'anterior relat dels avatars parlamentaris de la llei d'estrangeria i de la seva llei de reforma es desprèn ja una primera impressió sobre les posicions adoptades pels partits polítics amb més presència a les cambres i sobre la seva evolució. Es pot interpretar aquesta evolució de diverses for-

mes. En certa manera, es pot entendre com el resultat de la recerca d'un discurs coherent amb una «ètica política de la responsabilitat» de tipus weberianà, és a dir, amb l'adopció d'una política en funció de les conseqüències previstes en la seva aplicació. També es pot entendre com el resultat d'un procés d'aprenentatge, mitjançant el qual s'ha anat entenent la complexitat i la gravetat dels problemes plantejats pel fenomen de la immigració. Així mateix, se la pot entendre com un intent d'adaptar-se a una opinió pública en estat relativament fluid, amb vista a maximitzar els resultats electorals si arriba el cas. Tampoc és segur que, com a resultat, més o menys important, hàgim assistit a una convergència de les posicions tal que s'intueixi un «pacte d'estat» entre elles, i a l'emergència d'una comunitat de discurs entorn d'una política relativament més estricta (que en el passat) sobre la immigració. Els senyals són, en aquest sentit, ambigus. En tot cas, per explorar aquests interrogants, convé observar amb més deteniment els canvis en la posició d'aquests partits.

Tant en el partit del govern com en el principal partit de l'oposició s'enregistren canvis de posició: en el primer cas són molt evidents pel viratge des del consens (aparent) de la llei 4/2000 cap a la notable reforma plasmada en la llei 8/2000; en el segon cas, la tramitació de la llei 8/2000 va presenciar un gest final d'oposició que contrasta amb els signes anteriors de col·laboració en la reforma i en les propostes d'un pacte d'estat. Amb l'oposició a la revisió de la llei, el PSOE se sumava al PNB i IU, a més d'altres partits menors. CiU va mostrar la seva disposició a modificar la llei d'estrangeria en el suport prestat a les esmenes al Senat, i que més tard va retirar al Congrés davant la perspectiva de perdre la votació final. Com els canaris, els nacionalistes catalans van oscil·lar durant la negociació entre el suport i l'oposició a la reforma per acabar donant-hi els vots, però reiterant el seu descontentament per la limitació dels drets d'associació, reunió, manifestació, sindicació i vaga als immigrants legals. Aquest aspecte de la norma va constituir el focus del debat públic (i de la cerimònia de la diferenciació electoral dels partits) mentre que l'altre aspecte central, l'expulsió, va merèixer, pel que sembla, l'aprovació tàcita de la majoria de l'oposició.

En les pàgines següents exposem els principals arguments utilitzats pels partits polítics en el debat públic sobre immigració. En l'ús d'unes o

altres raons, i en la defensa d'unes postures o altres, trobarem diferències entre els partits, però també a l'interior dels partits. El discurs del partit en el govern va cobrar un perfil més marcat a partir de la tardor de 1999, quan els responsables del Ministeri de l'Interior van adquirir protagonisme en el debat davant dels d'Afers Socials, i es van veure reforçats més tard per la majoria absoluta obtinguda en les eleccions generals de març del 2000. El discurs del principal partit de l'oposició, en canvi, va difuminar el seu perfil o va rebaixar el to de l'enfrontament amb el PP a partir de la successió en el lideratge, el mes de juliol de 2000.

Apartant-se del consens que va donar a llum la llei 4/2000, el PP es va enfrontar en el debat públic a tots els altres partits i a la imatge que fins aleshores havia predominat en aquest debat, construïda sobretot des del món associatiu, que retrata els immigrants com a víctimes d'un ordre mundial injust i defensa la seva integració en la societat espanyola mitjançant la igualtat de drets amb els ciutadans.

Els dos discursos del Partit Popular

El primerenc viratge en la postura del PP, des de la participació en el consens que va donar a llum la llei d'estrangeria en la primera volta de discussió al Congrés, fins a les nombroses esmenes al Senat i la posterior llei de reforma, va anar acompanyat d'una notable substitució de persones i d'arguments. En la primera fase de la tramitació de la llei d'estrangeria, van protagonitzar l'escena del PP el que llavors era ministre de Treball i d'Afers Socials, Manuel Pimentel (amb Amalia Gómez, secretària d'Estat d'Afers Socials) i el ponent al Congrés, Diego Jordano; amb un discurs centrat en la necessitat de treballadors i cotitzants a la Seguretat Social a Espanya i en els mitjans per a la seva integració social. En la segona fase, iniciada el novembre de 1999, van ocupar el centre de l'escenari els responsables del Ministeri de l'Interior, és a dir, el ministre Jaime Mayor Oreja i el Delegat del Govern per a la Immigració, Enrique Fernández-Miranda, nomenat el maig del 2000; en aquest cas amb arguments «de responsabilitat» centrats en la necessitat d'establir instruments eficaços de control de fluxos per reduir l'«efecte crida» de la nova llei, alinear-la amb els compro-

misos europeus i garantir als immigrants legals unes condicions de treball i de vida dignes.

Mentre va tenir la veu del PP en el Congrés, Diego Jordano va declarar amb orgull que amb la llei d'estrangeria «passem d'una llei policial a una llei d'integració social» (*El Mundo*, 2-10-1999), que havia de facilitar uns processos migratoris inevitables tret que els espanyols es mostressin disposats a «cobrir els índexs de natalitat per mantenir la població i acceptar qual-sevol tipus de feina, sobretot, en l'agricultura» (*Levante*, 14-7-1999). Tot i reconeixent la necessitat d'adaptar-la a les conclusions de Tampere, Jordano va respondre als atacs de Mayor Oreja afirmant que la 4/2000 era «una norma equilibrada i gens insensata. Les polítiques de contenció no resolen res, com no ho va fer el mur de Berlín» (*El País*, 20-11-1999). Quan el govern va publicar el seu projecte de llei de reforma, el portaveu popular va considerar que era «innecessària i injustificada» i que la limitació dels drets de reunió o de vaga xocava amb la Constitució (*El Mundo*, 16-6-2000; *El País*, 8-7-2000).

També Manuel Pimentel va defensar la primera versió de la llei recordant els problemes de falta de mà d'obra en moltes regions i sectors productius espanyols, com ho provava, en la seva opinió, el fet que els contingents d'anys anteriors havien estat sempre superats per la demanda (30.000 permisos davant de 100.000 sol·licituds l'any 1999), i sempre per part d'immigrants que tenien contractes de treball. La immigració, segons el ministre, també contribuiria a equilibrar la població i el saldo de la Seguretat Social (*Cinco Días*, 19-11-1999). Igual que Jordano, ja des de fora de l'escena política, es va oposar a la llei de reforma principalment per l'assumpte dels drets: «Hi ha una cosa en què la llei no ha de canviar: als immigrants se'ls ha de veure com a persones, no com a il·legals, i els compromisos internacionals ens obliguen a donar-los una assistència i una sèrie de drets. No seria positiu que l'avenç que es va donar en la llei quedi ara modificat, els drets no s'han de tocar». Desplaçant la iniciativa governamental del seu ministeri al d'Interior, en la seva opinió, s'estava donant més importància a la visió de la immigració com un problema d'ordre públic, que no pas a la d'«una font de riquesa i benestar per a tots»; reforçant el control de fluxos, s'estava incentivant la immigració il·legal, que ell atribuïa a la rigidesa de les

normes i a l'escassetesa dels contingents (*El País*, 12-6-2000). Un any després de l'enfrontament entre Treball i Interior per la iniciativa en la política d'estrangeria, Pimentel es va sumar a un manifest afavorit per la Plataforma para la Convivencia (firmat també per associacions, sindicats, PNB i IU) que afirmava que els canvis proposats en la llei de reforma reforçaven l'arbitrarietat de l'administració, feien cas omís dels tractats internacionals de drets humans i potenciaven l'explotació laboral (*El País*, 22-11-2000).

El viratge del PP des d'aquesta postura més pròxima al discurs de la integració social, habitual entre els altres partits polítics i les associacions, cap a arguments més centrats en el control dels fluxos va ser imposat per José María Aznar, president del govern, el novembre de 1999, després d'escoltar els responsables d'Interior, Economia i Afers Estrangers (segons fonts governamentals citades a *El Mundo*, 9-12-1999). Entre una postura i l'altra van intervenir el paper d'Aznar com a impulsor de la reunió de Tampere i les decisions que s'hi van prendre, les experiències de violència xenòfoba de Terrassa, el mes de juliol, i (poc després, el febrer de 2000) de El Ejido, i l'increment del nombre d'immigrants il·legals que van arribar a les platges i a les oficines d'estrangeria espanyoles durant l'estiu i la tardor.⁽⁹⁾ El mateix dia que el Congrés va aprovar la llei d'estrangeria i va rebutjar les esmenes introduïdes pel PP al Senat, el desembre de 1999, el govern va anunciar el seu propòsit de modificar-la en la legislatura següent. El febrer de 2000, Pimentel va dimitir del seu càrrec amb motiu de l'escàndol protagonitzat pel seu director general de migracions, Juan Aycart de Andrés (l'empresa de la seva dona es va beneficiar a través del finançament públic de cursos de formació); en el moment de reemplaçar-los, Juan Carlos Aparicio i Antonio Maceda, respectivament, van declarar la seva voluntat continuista, però van admetre la necessitat d'introduir modificacions a la llei. Jordano no va figurar en les llistes electorals del mes de març, i la seva veu en el Congrés va ser substituïda per la de Luis de Grandes. Per completar la renovació de l'escena, el mes de maig va prendre possessió del nou càrrec de Delegat del Govern

(9) És difícil estimar si aquest increment en l'arribada d'il·legals va ser degut a aquest «efecte crida» de la llei d'estrangeria i al procés extraordinari de regularització que la va acompanyar, com no va parar de repetir el govern, o si igualment hagués tingut lloc amb o sense llei, a la vista dels augments dels estius anteriors, com va afirmar l'oposició. Les dades sobre detencions efectuades, en què es van basar les afirmacions d'Interior, no enregistren només el comportament dels estrangers sinó també el de la policia espanyola, el control de la qual a l'estret de Gibraltar s'ha anat reforçant amb el temps.

per a l'Estrangeria i la Immigració, amb rang de Secretari d'Estat i depenent d'Interior, Enrique Fernández-Miranda. Aquest últim protagonitzaria a partir d'aleshores les declaracions als mitjans de comunicació, amb la qual cosa descarregava progressivament d'aquesta responsabilitat Mayor Oreja.

Mayor Oreja va pujar el to del debat (en una actitud que l'oposició qualificaria d'«alarmista») plantejant la immigració com la principal amenaça contra l'ordre públic i la pau social dels pròxims temps, i va arribar a comparar-la amb les tensions ideològiques del passat i el terrorisme del present: «Els espanyols hem de saber que amb aquest tema ens estem jugant el factor de convivència més important d'Espanya els pròxims decennis; no tindrem els problemes derivats de les nostres intoleràncies, de les esquerres i les dretes, que ja estan superades, sinó que els problemes seran entre les desigualtats dels continents» (*Canarias* 7, 20-7-1999).

En les seves crides a la sensatesa, a la maduresa i a la prudència en aquest àmbit, Mayor va utilitzar contínuament el patrimoni comunitari com a referent. La falta d'adequació de la llei d'estrangeria als compromisos europeus va passar a ser un dels principals arguments en defensa de la llei de reforma, amb referències freqüents a Schengen i, sobretot, als recents acords de Tampere. La intervenció dels responsables del Ministeri d'Afers Estrangers en el debat va reforçar aquesta línia argumentativa, ja que insistia en la necessitat de complir les obligacions comunes europees i de mantenir el control sobre els fluxos migratoris (*ABC*, 19-11-1999; *El Mundo* 18-11-1999). En particular, la comparació amb les normes d'altres països europeus va contribuir a justificar una part fonamental de la reforma, és a dir, l'expulsió dels il·legals. En paraules de Mayor Oreja: «Els països de la Unió Europea compten, en els seus ordenaments jurídics, amb la possibilitat d'expulsar els estrangers que es trobin en aquesta situació. Amb aquest mateix criteri es van acostar a les conclusions del Consell Europeu de Tampere i no hi ha cap raó perquè Espanya no tingui aquest mateix instrument jurídic que tenen els altres països de la Unió Europea» (*Diario de Sesiones del Congreso de los Diputados -DSCD-* núm. 32 de 5-10-2000: 1427). «El que jo dic és que no fem bestieses, que actuem amb una prudència especial. Allunyem-nos de postures utòpiques que col·loquin Espanya a l'avantguarda de la immigració. És fonamental que Espanya sàpiga jugar el seu paper des de la prudència.

Avui dia no s'entendria, en l'actual redacció de la llei, per cap país de la Unió Europea, la posició d'Espanya» (*El Mundo*, 18-11-1999).

Un segon argument, molt repetit pels populars, en contra de la llei d'estrangeria, va ser l'«efecte crida» produït per la seva generositat. En el projecte de llei de reforma, segons el Ministre de l'Interior, «partim de la constatació o de l'evidència de què la realitat del fenomen migratori en el nostre país està sent desbordada per les previsions de la llei vigent» (*DSCD* núm. 32 de 5-10-2000: 1424). El procés extraordinari de regularització d'immigrants il·legals previst a la llei 4/2000 i el mecanisme de regularització permanent al cap de dos anys de presència a Espanya, van ser criticats com a incentius a l'entrada irregular: segons Abel Matutes, el principal problema de la primera versió de la llei era «un mecanisme de regularització permanent d'il·legals a través d'un empadronament municipal, i això no és altra cosa que cridar a totes les màfies que es dediquen a la immigració il·legal perquè converteixin el territori espanyol en el centre d'operacions» (*ABC*, 20-11-1999). Per sustentar l'argument de l'efecte crida, els mitjans de comunicació controlats pel govern o pels simpatitzants, van multiplicar les notícies sobre arribades d'immigrants, i des d'Interior es va donar més publicitat a les dades sobre detencions. A principis de juliol del 2000, Mayor va afirmar que des de l'entrada en vigor de la llei d'estrangeria a finals de gener s'havien detectat 287 embarcacions i s'havien detingut 1.057 persones, mentre que al llarg de tot l'any anterior s'havien interceptat 160 embarcacions i s'havien detingut 809 persones, la qual cosa representa un increment en tots dos casos; d'altra banda, 177.000 estrangers, el doble dels previstos, s'havien acollit al procés de regularització 25 dies abans que s'acabés (*El Mundo*, 8-7-2000; *El País*, 8-7-2000).

A l'afirmació de l'existència d'un allau d'immigrants s'afegia, en el discurs governamental, la posada en dubte de la capacitat de la societat i de les institucions espanyoles per acollir un elevat nombre d'estrangers, garantir-los unes condicions de treball i de vida dignes, i l'exercici efectiu dels drets reconeguts per la llei. Segons Mariano Rajoy, vicepresident primer del govern després de les eleccions (i substituït de Mayor Oreja a Interior a partir del mes de març del 2001), Espanya «ha d'acollir el major nombre possible de persones a les quals els pugui garantir una vida digna» (*El Mundo*, 9-7-

2000). Però aquesta garantia està condicionada, a més de per la magnitud del mercat de treball, per la capacitat de finançar un increment en la demanda dels serveis de sanitat i educació, de moment no pressupostat, i que el ministre d'Economia va estimar en 4.600 milions, només per regularitzar la situació sanitària de 60.000 immigrants (*ABC*, 19-11-1999; *El Mundo*, 17-11-1999). En paraules de Francisco Álvarez-Cascos, vicepresident del govern: «Obrir les fronteres per sobre de la proporció de les nostres capacitats és una irresponsabilitat i una utopia (...) un no pot oferir el que no té. No es pot cometre l'error d'enarborar una bandera de ciutadà del món i després tenir problemes per donar-los el tracte que es mereixen» (*ABC*, 27-11-1999).

D'altra banda, la capacitat d'acollida d'Espanya està condicionada per la tolerància dels espanyols envers els estrangers. L'amenaça de reaccions xenòfobes va ser utilitzada també en la defensa de la reforma de la llei, especialment després de la traumàtica experiència de El Ejido. Si Fernández-Miranda afirmava categòricament que «una immigració desorganitzada i incontrolada podria provocar el risc de fenòmens o de reaccions de caràcter racista» (*La Voz de Galicia*, 28-7-2000), Josep Piqué, portaveu del govern, expressava amb més cautela la seva preferència per una llei que «sigui entesa pels ciutadans, que no generi sentiments d'inquietud i que no alimenti actituds racistes i xenòfobes, ara minoritàries a Espanya» (*El País*, 20-11-1999), i Mayor Oreja comparava El Ejido amb altres «llocs de concentració de milers d'immigrants on aquestes situacions es poden produir», en particular a Catalunya (*ABC*, 16-2-2000). Aquest últim atribuïa als partits polítics la responsabilitat de no fomentar la divisió d'opinions, en el debat sobre la llei d'estrangeria: «Tenim l'oportunitat d'evitar els errors que han sacsejat altres països del nostre entorn, altres països de la Unió Europea, on certament han prevalgut debats de caràcter partidari, debats ideològics que, en massa ocasions, han fracturat i han dividit la societat on es produïa aquest fenomen» (*DSCD* núm. 32 de 5-10-2000: 1424).

Una combinació dels anteriors arguments va servir al PP per defensar, en particular, la limitació dels drets de reunió, associació, manifestació, sindicació i vaga dels immigrants il·legals, que va constituir la part més debatuda de la reforma. En termes més aviat tècnics, la diputada i secretària executiva d'assumptes socials del PP, Ángeles Muñoz Uriol, va informar al

ple del Congrés que la denegació dels drets als il·legals era constitucional, s'adaptava a la Convenció Europea de Drets Humans, a la jurisprudència del Tribunal Constitucional i als dictàmens del Consell General del Poder Judicial i el Consell d'Estat, ja que es tractava de drets reconeguts als espanyols que només corresponen als estrangers en la forma i la mesura establertes en les lleis i els tractats. Segons ella, era lògic que no tinguessin drets de reunió, d'associació i de manifestació els que se situen al marge de la llei, ni drets de vaga i de sindicació els que no tenen dret al treball (*DSCD* núm. 44 de 24 de novembre de 2000: 2149). En termes més aviat generals Rajoy, en canvi, va descartar la petició del CGPJ que no es limitessin aquests drets perquè «en el món no és possible, és metafísicament impossible» (*El Mundo*, 5-8-2000). En aquesta mateixa línia, Aznar va descriure la llei d'estrangeria en conjunt com «una llei irreal per a un món inexistent» (*ABC*, 11-7-2000).

El camí cap a la proposta d'una oposició política «útil a la societat» per part del PSOE

També en el discurs del PSOE sobre la llei d'estrangeria i la seva reforma constatem una evolució, encara que menys marcada que en el cas del PP. Presentant un text alternatiu a les proposicions de llei que van iniciar els avatars de la llei d'estrangeria a les Corts, el PSOE es va sumar molt aviat i de manera activa a les negociacions que després tots els partits van definir com un gran consens entorn de la llei, i va exigir que la llei quedés aprovada abans del final de la legislatura. Davant del projecte de llei de reforma del PP, el PSOE va defensar enèrgicament la llei 4/2000; no obstant això, l'oposició frontal a la llei va acabar cedint pas a una postura negociadora després de la renovació del lideratge del partit al Congrés del mes de juliol del 2000. Una vegada iniciada la tramitació de la llei 8/2000 al Congrés, el grup socialista va renunciar a presentar una esmena a la totalitat i es va abstenir en la votació de les esmenes presentades per altres partits, per després procedir a negociar minuciosament el text; segons el PP, el PSOE va acceptar 52 dels 67 articles del projecte (*ABC*, 15-12-2000). No obstant això, el PSOE va votar finalment en contra de la llei de reforma al Congrés i va presentar un veto al Senat.

Ara bé, una vegada en vigor, la llei va revitalitzar les propostes anteriors d'un pacte d'estat sobre immigració, que acceptés la llei reformada com a marc, però que construís les bases d'un nou consens comptant amb els diversos grups polítics, poders territorials, organitzacions patronals i sindicals i grups d'interès d'immigrants. Rodríguez Zapatero va defensar una reinterpretació de la llei reformada en el seu desenvolupament reglamentari i en la seva aplicació, en el si de l'esmentat pacte d'estat, i originalment va frenar els recursos d'inconstitucionalitat anunciats per diversos líders regionals socialistes; finalment, però, el mes de març del 2001, va justificar la seva decisió de dur la llei al Tribunal Constitucional com a conseqüència de l'escassa voluntat de diàleg del govern (*El País*, 19-3-2001). El Grup Parlamentari Socialista i cinc dels sis parlaments autonòmics governats pel PSOE, van interposar recursos d'inconstitucionalitat contra els articles de la llei que negaven els drets de manifestació, associació, sindicació, vaga i justícia gratuïta als immigrants en situació irregular (*El País*, 20-3-2001; *El Mundo*, 15-4-2001).

Aquesta actitud aparentment oscil·lant del partit socialista va ser presentada per part dels seus líders com un esforç d'oposició «útil a la societat», que no buscava l'enfrontament partidista sinó la resolució d'un problema central en el futur del país. En el moment d'entrar a negociar la llei de reforma, Jesús Caldera va afirmar que el seu grup no havia canviat d'actitud en relació amb la que mantenia sobre la llei 4/2000, però que per perseguir els objectius d'aleshores convenia ara buscar un mínim comú denominador amb el PP, mitjançant la crítica «constructiva», la «voluntat de consens», les «actituds generoses», el «diàleg serè», i la «responsabilitat», en un moment en què «tot queda obert» (*DSCD* núm. 32 de 5-10-2000: 1441-1443). Votant en contra del text negociat al Congrés, però, el PSOE es va emparar en la inflexibilitat del PP en un aspecte concret: si bé s'havien acceptat moltes esmenes del PSOE i s'havia millorat el text, l'exclusió dels immigrants il·legals de l'exercici dels drets de reunió, manifestació, associació, sindicació i vaga impossibilitava el vot favorable. Però això no va impedir reprendre la línia d'oposició «útil a la societat» amb les propostes de pacte d'estat sobre immigració al començament de l'any 2001, que incloïen una exigència de revisió dels expedients rebutjats en el procés de regularització extraordinari de l'any 2000.

Quan el govern va prometre una segona oportunitat de legalització, Consuelo Rumí, secretària de política social i portaveu socialista en matèria d'immigració, va considerar demostrada la utilitat de l'estratègia d'oposició del PSOE: «Avui es constata l'encert de l'estratègia que va mantenir el PSOE pel que fa a la Reforma i que va respondre a la nostra voluntat de fer una oposició útil a la societat. Vam optar per no presentar una esmena a la totalitat, i per això, vam ser objecte de severes crítiques. Ara es comprova que la nostra disposició al diàleg, si no va ser suficient per superar la inflexibilitat del Govern i del PP pel que fa al reconeixement dels drets fonamentals dels immigrants, sí que ha pogut servir per donar resposta a la situació en la qual vivien milers d'ells» (nota de premsa del PSOE de 16-02-01, a www.psoe.es).

Els arguments esgrimits pel PSOE en favor de la llei d'estrangeria i en contra de la llei de reforma coincideixen amb el discurs inicial del PP pel que fa als beneficis de la immigració per a la demografia, la societat i l'economia espanyoles i als efectes no desitjats del reforçament del control policial, que acaba incentivant la clandestinitat; i es distancien del discurs final del govern pel que fa a l'efecte de crida i a la inadaptació als compromisos europeus de la llei d'estrangeria. Especialment interessant és l'argument segons el qual l'enduriment del control de la immigració il·legal no farà altra cosa que afavorir les situacions de clandestinitat i de marginació que, a la llarga, fomenten el rebuig dels immigrants per part dels ciutadans del país. En un sentit semblant va l'argument crucial del PSOE en contra de la llei de reforma, que afirma que negar als il·legals els drets de reunió, manifestació, associació, sindicació i vaga, a més d'atemptar contra la seva dignitat com a persones, afavoreix situacions d'indefensió i d'explotació laboral inacceptables tant per a ells com per als espanyols.

El PSOE va coincidir amb el primer PP quan va ressaltar que els beneficis que la immigració aporta a Espanya són múltiples, i que s'han de considerar com el punt de partida de la discussió sobre estrangeria. Segons Ramón Jáuregui, secretari general de política autonòmica, els immigrants contribuirien al desenvolupament econòmic espanyol en general («no roben feina, creen riquesa i Espanya els necessita») i en particular a la viabilitat del seu sistema de pensions públiques («fa falta augmentar la població laboral activa que cotitza, i per això se'ls ha de legalitzar, perquè augmenti el nom-

bre de cotitzants i la quantitat d'actius que suporten a un nombre de passius molt elevat») (*El Mundo*, 18-11-1999). Consuelo Rumí, per la seva banda, va generalitzar els beneficis a tot el sistema de protecció social, justificant-ho amb l'argument que «l'entrada d'immigrants apareix com un element imprescindible perquè la societat espanyola, considerant la tendència a l'envel·liment de la nostra població, pugui mantenir i ampliar en el futur el model de benestar que té avui dia». D'altra banda, va proposar «explorar les enormes possibilitats que ens ofereix una convivència plural, rica en matisos, de cap manera incompatible amb un projecte de convivència», considerant que les «manifestacions més negatives» del rebuig no eren degudes al nombre d'immigrants sinó a la seva concentració geogràfica i a «la falta de serveis públics adequats per atendre les necessitats d'una població que s'ha incrementat de manera sobtada» (*El País*, 21-10-2000).

La llei d'estrangeria aprovada l'any 2000 hauria permès, segons el PSOE, regular suficientment els fluxos migratoris i integrar els estrangers en la societat espanyola. En la seva obstinació a no reformar-la ràpidament, el PP va trencar un consens construït amb molt esforç al llarg d'un any i mig de discussions parlamentàries, i va impedir comprovar els resultats de l'aplicació de la llei i treure'n ensenyances. A més, per justificar el rebuig precipitat d'una norma que es va aprovar contra la seva voluntat, el PP va orquestrar una campanya de propaganda en els mitjans de comunicació amb dos arguments bàsics, cap dels quals responia a la realitat segons els socialistes.

En primer lloc, l'argument alarmista referent a l'efecte «crida» de la llei d'estrangeria, que atrauria una invasió d'immigrants irregulars abocats a la delinqüència, no tenia prou base segons el PSOE. Ja anys abans havien proliferat els desembarcaments clandestins a Canàries i Andalusia, i s'havia multiplicat la presència d'irregulars en el territori; l'any 2000 el procés de regularització i la major dedicació de les forces d'ordre públic van incrementar l'evidència d'una immigració il·legal que ja era creixent. En aquest sentit, la diputada Matilde Fernández va arribar a atribuir les multitudinàries cues i els incidents ocorreguts davant les oficines d'immigració en el moment d'entrada en vigor de la llei, a més de a la «incapacitat del govern per organitzar-se», a la seva intenció de crear un ambient negatiu entorn del text legal (*El País*, 4-2-2000).

En segon lloc, representants del PSOE van negar que la llei d'estrangeria entrés en contradicció amb les normes i compromisos europeus. Una atenció especial va merèixer, en les discussions entre el principal partit de l'oposició i el partit en el govern, la interpretació dels acords de Tampere, que proposen l'aproximació dels drets dels estrangers residents als dels ciutadans. En afirmacions generals que, en ocasions, ampliaven indègudament aquest propòsit als immigrants il·legals, algunes veus socialistes van afirmar que era la retallada dels drets en la llei de reforma i no la seva ampliació en la llei d'estrangeria, el que xocava amb el patrimoni comunitari. Per exemple, Diego López Garrido, secretari general de Nueva Izquierda i portaveu en immigració al Congrés amb Consuelo Rumí, va insistir repetidament que «és un subterfugi i un argument totalment fal·laç dir que la causa de la modificació profunda d'aquesta proposició de llei és que vagi contra el que s'ha acordat a Europa», ja que en les conclusions de «la cimera de Tampere s'advoca per una integració i per una equiparació de drets dels estrangers i dels nacionals dels països de la Unió Europea» (*DSCD* núm. 277 de 25-11-1999: 14948).

Paral·lelament a la negació d'algunes de les principals raons del govern per a la reforma,⁽¹⁰⁾ el PSOE va defensar en el debat públic un argument de més profunditat i interès (compartit amb el primer PP i IU): si bé no es va oposar a la possibilitat d'expulsió dels irregulars introduïda en la llei de reforma, va suggerir que reforçant el control a les fronteres i al territori espanyol s'afavoriria l'entrada i la permanència d'immigrants il·legals en condicions més penoses encara que les actuals. Els majors controls i menors drets que el PP presentava com a mitjà per desincentivar la immigració irregular, segons el PSOE, podien tenir l'efecte contrari, és a dir, allunyar els sense papers (que vindrien igualment) de les oficines i serveis públics i llançar-los als braços de les màfies de tràfic de persones. Segons Delia Blanco, diputada socialista i presidenta del Comitè Espanyol d'Ajuda al Refugiat, la reforma «convertirà Espanya en un paradís per a les màfies i en un infern

(10) També va rebatre el PSOE, amb menys èmfasi, els arguments referents als costos dels drets socials concedits en la llei d'estrangeria, comparant les estimacions del cost sanitari i de les polítiques específiques d'integració amb les estimacions dels ingressos obtinguts per Hisenda i Seguretat Social en gravar el treball dels immigrants (*El Mundo*, 26-11-1999; *El País*, 26-9-2000).

per als immigrants»; segons Diego López Garrido «duplicarà el preu dels viatges en pastera» (*El País*, 8-7-2000): «La immigració regular, ordenada, senzillament no existeix. I les polítiques de ‘tolerància zero’ amb la immigració irregular, com la de la llei 8/2000, només han fet créixer les entrades clandestines i, per tant, la marginalitat, que és el germen de la xenofòbia i del racisme, del model El Ejido» (*El País*, 23-1-2001).

El discurs socialista sobre la llei d’estrangeria i la seva reforma va posar l’èmfasi en la integració social dels immigrants més que en el control de fronteres, i va presentar l’ampliació dels seus drets com el principal mitjà per aconseguir-ho. Segons Trinidad Jiménez, secretària de relacions internacionals: «no es tracta de veure com controlar les fronteres sinó de com integrar els immigrants d’aquí»; «hem d’evitar fer tornar els que estan establerts i arrelats en el nostre país» (*El Mundo*, 10-8-2000). Capitalitzant la tradició socialista de defensa dels drets socials dels treballadors, fàcilment el PSOE va poder incloure els immigrants en el discurs que concedeix als estats i a les seves polítiques socials un paper central en la construcció de societats estables i progressivament igualitàries.

La defensa dels drets dels immigrants va tenir un aspecte més general, motiu pel qual el PSOE defensava més drets socials i més polítiques específiques d’integració per a tots els estrangers, i un aspecte més particular, centrat en els drets d’associació, reunió, manifestació, sindicació i vaga dels irregulars. L’exercici d’aquests drets per part dels immigrants il·legals va ser defensat des d’un punt de vista normatiu, i va posar en dubte la constitucionalitat de la seva prohibició; però també des d’un punt de vista pràctic, semblant a l’exposat anteriorment sobre el control de fronteres. A la vida real, si neguem aquesta sèrie de drets a estrangers que efectivament estan treballant i vivint a Espanya, al marge del control establert en la llei, els aboquem a uns riscos d’explotació laboral i d’indefensió impropis d’un país avançat, que a la llarga generaran tensions socials. Incapaços d’evitar la presència d’un determinat nombre d’il·legals, n’impedim la integració social quan limitem els seus drets. En conjunt, segons Delia Blanco, es tracta «de drets que no es poden rebaixar als estrangers perquè són fonamentals, entre altres coses, per a la seva integració, i perquè la seva limitació podria considerar-se inconstitucional» (*El Mundo*, 27-9-2000).

Un altre argument en contra de la limitació dels drets es referia a les previsible dificultats en la seva aplicació, que van quedar demostrades per les mobilitzacions d'immigrants il·legals que van acompanyar l'entrada en vigor de la llei de reforma, i per la no intervenció de les forces de l'ordre per posar-los fi. Els sindicats van afirmar que afiliarien els irregulars, es van formar associacions i plataformes d'associacions d'irregulars es van reunir i es van manifestar. Com preguntava el diputat i exministre de Justícia Juan Alberto Belloch: «Els immigrants en situació irregular es reuniran i no podran evitar-ho, se sindicaran i no podran evitar-ho. ¿Què faran, registrar les seus dels sindicats? El que vostès defensen és una declaració de principis que no funcionarà» (*El Mundo*, 15-12-2000).

Convergència i Unió i Coalició Canària: grups nacionalistes amb responsabilitats de govern i en regions d'intensa immigració

Dos partits nacionalistes, CiU i CC, van prestar un suport incert als populars en els seus esforços per modificar i reformar la llei d'estrangeria. Tots dos van mostrar el seu tarannà negociador i van oferir els seus vots en ocasió de les esmenes introduïdes a aquesta llei al Senat, encara que només els nacionalistes catalans els van prestar efectivament (els canaris es van absentar), i després tots dos van votar en contra del text de la cambra alta en la decisió definitiva en el Congrés. En aquesta última ronda parlamentària, quan Coalició Canària va retirar el suport compromès al PP, CiU es va declarar alliberada dels seus compromisos anteriors amb el grup popular quan aquest últim no va aconseguir la majoria suficient al Congrés (*ABC*, 22-12-1999; *El Mundo*, 22-12-1999; *El País*, 23-12-1999). Més endavant, tots dos van declarar el seu interès per reformar la llei, encara que van expressar reserves cap a bona part de les propostes del PP al Senat; van negociar l'articulat, criticant durament alguns aspectes del projecte governamental; i finalment, amb els seus vots, van donar suport a la llei 8/2000. Amb aquesta última presa de posició, els nacionalistes catalans i canaris es van diferenciar dels socialistes (i dels nacionalistes bascos), encara que els tres primers van compartir una actitud oberta però bastant imprevisible en la negociació amb el PP.

Pel que fa al contingut dels seus discursos, també els partits català i canari van compartir amb el socialista l'acceptació (més aviat callada) de la reforma en relació amb la possibilitat d'expulsar els immigrants irregulars, i el seu rebuig en relació amb la negació dels drets d'associació, reunió, manifestació, sindicació i vaga als immigrants il·legals. Jordi Pujol, al capdavant de CiU i de la Generalitat de Catalunya, es va allunyar més clarament del PSOE quan va acabar reconeixent que la llei d'estrangeria «es va tractar amb lleugeresa i no és la que hauria ser», perquè els partits no van seguir-ne l'elaboració de prop i perquè els va faltar valor per paraitzar-ne l'aprovació en un ambient preelectoral (*El País*, 5-7-2000).⁽¹¹⁾ Tant el grup català com el canari es van distingir, sobretot, pels arguments esgrimits en relació amb la particularitat de les seves regions, la «capacitat d'acollida de les quals» així com d'integració social dels immigrants responien a condicions especials del territori, del mercat de treball o de la tradició de definició d'identitats col·lectives en cadascuna de les regions. L'especificitat de Catalunya i Canàries exigia, segons ells, una major participació dels governs respectius en la formulació de les polítiques sobre immigració i en la posada en pràctica dels sistemes de contingents i concessions de visats i permisos de treball.

CiU s'ha vist obligada a plantejar-se el paper de la creixent immigració estrangera en el procés de construcció o reconstrucció d'una identitat nacional catalana. Per a això, ha trobat suport en la seva doctrina tradicional que descriu Catalunya com una societat «gresol», capaç d'acollir i d'integrar les successives onades d'immigrants procedents d'altres regions d'Espanya, que contribueixen amb el seu treball i amb l'aprenentatge de la llengua catalana al progrés i a la cohesió del país⁽¹²⁾ (Barbosa 1999: 24-29). En el discurs de Jordi Pujol sobre la llei d'estrangeria, la immigració continuava apareixent com una contribució al desenvolupament econòmic (i demogràfic) català; de fet, ha reiterat en diverses ocasions que Catalunya necessita més immigrants i el govern central ha d'ampliar els contingents i ha d'agilitar els tràmits (*El País*, 2-6-2000). No obstant això, la immigració estrangera plan-

(11) CiU va negar originalment que la llei 4/2000 hagués produït un increment de l'arribada d'immigrants il·legals (Carlos Campuzano en *DSCD* núm. 32 de 5-10-2000:1444; a *El País*, 22-11-1999), però finalment va utilitzar aquest argument quan va defensar la reforma de la llei (Jordi Pujol a *El País*, 5-7-2000).

(12) El mateix Jordi Pujol va participar en l'elaboració d'aquesta doctrina, els anys seixanta, amb el seu llibre *La immigració, problema i esperança de Catalunya*, Barcelona: Nova Terra, 1966.

tejava nous reptes, perquè suscitava més rebuig entre els catalans que la provinent d'altres regions d'Espanya, un rebuig que no convenia subestimar, molt en particular en el cas dels musulmans.

En un article firmat el mes de juny del 2000, Jordi Pujol considerava que, si bé els catalans podien enorgullir-se d'«haver creat una societat oberta a tots els que han vingut els últims cinquanta anys» també havien de confessar una «tendència a rebutjar el foraster» (*La Vanguardia*, 26-7-1999). Convenia reconèixer que els immigrants són «en alguns casos, una font de conflictes de convivència que no s'eviten només amb discursos antiracistes benintencionats», i que el «racisme» és un fenomen «més generalitzat, aquí i a tot arreu, del que normalment s'accepta». Per intervenir en aquests conflictes de convivència calia garantir els drets dels immigrants, però també «el dret del país que els acull i el dels seus ciutadans a mantenir la seva identitat», que comportava per part dels estrangers un «deure d'adaptació a la societat que els acull» (*El Mundo*, 6-6-2000).

Més en particular, en un altre text, de febrer del 2001, Pujol es plantejava obertament el problema d'integració social generat per les diferències religioses. Aquestes diferències posaven en qüestió la doctrina tradicional de la integració nacional: «Catalunya va tenir i té una doctrina sobre immigració referida a la procedent de la resta d'Espanya», «que apunta a la integració i a la igualtat», però «ara la immigració és diferent». Encara que es declarava «partidari d'optar per la mateixa doctrina» reconeixia que «bona part de la immigració actual pot ser més refractària a la integració» pel «factor religiós», i es preguntava «¿podran sentir-se espanyols, els musulmans? ¿Podran sentir-se catalans?». Per fer possible una resposta afirmativa a aquestes preguntes, s'havien de combinar «l'accés de l'immigrant a una nova vida digna i orientada cap a la igualtat de drets» amb el seu «respecte a les identitats receptores», és a dir, el reconeixement que «aquest país té, com a col·lectivitat, les seves normes i els seus drets» i una idiosincràsia que vol conservar (*La Vanguardia Digital*, 8-2-2001).⁽¹³⁾

(13) L'exposició pública, amb paraules més punyents, de la mateixa preocupació per la conservació de la idiosincràsia de la societat catalana (la seva llengua, la seva religió, el seu nivell de benestar social) per part de l'esposa de Pujol, Marta Ferrusola, i de l'expresident del parlament català d'Esquerra Republicana, Heribert Barrera, va generar una allau de desqualificacions cap a ells, que Pujol va tractar de disculpar i eludir, però no va desdir del tot (*El País*, 5-3-2001).

També els canaris es van preocupar per la «seva capacitat d'acollida» d'immigrants, però en el seu cas, els límits eren més aviat els propis de la seva posició fronterera amb Àfrica, de tipus policial i assistencial. Si bé van compartir amb els catalans la preocupació per possibles brots de violència racista, les consideracions més immediates es referien a la insuficiència de les forces policials per controlar les costes canàries, així com als costos de l'assistència prestada als estrangers que havien arribat en pasteres. La saturació de les comissaries i dels centres d'acollida s'havia vist reforçada per una «arribada massiva a partir d'aquest estiu de pasteres d'immigrants il·legals», entre els quals creixia la presència de subsaharians i de menors d'edat, la repatriació dels quals era molt més complicada que en el cas, abans més freqüent, dels adults marroquins (*DSCD* núm. 277 de 25-11-1999: 14951; *El Mundo*, 2-5-2000). D'altra banda, el mercat laboral canari no enregistra un excés de demanda de treball com el català. Aquestes consideracions van empènyer CC a sol·licitar el trasllat d'una part dels seus immigrants irregulars a la península i de més efectius policials i administratius, i la revisió de la llei d'estrangeria, al cap de poc temps d'haver-li prestat el seu suport, amb la intenció principal d'endurir el control de les fronteres (*El País*, 11-5-2000; *El Mundo*, 17-5-2000; *ABC*, 6-6-2000).

D'aquestes particularitats regionals es van derivar les demandes de participació especial en la política i l'administració de l'estrangeria dels nacionalistes. CiU i CC (amb el suport del PNB i del BNG) van sol·licitar que les comunitats autònomes que governaven intervinguessin en la determinació del contingent anual d'estrangers (cosa que van aconseguir) i en la concessió de permisos de treball, perquè eren les que més bé coneixien les seves pròpies necessitats. Els catalans van demandar una presència en ambaixades i consolats per influir en la concessió de visats, i que s'aclarissin les funcions del Consell Superior de Política Migratòria; mentre que els canaris, per la seva banda, van decidir canalitzar la seva participació a través d'una comissió bilateral entre el govern autònom de Canàries i el central en matèria d'estrangeria (que també va quedar recollida a la llei) (*El País*, 10-7-2000; 2-10-2000; *ABC*, 8-12-1999, 27-9-2000; *El Mundo*, 10-12-1999).

La comunitat de discurs dels partidaris d'una política relativament permissiva de la immigració

Izquierda Unida: contra l'expulsió dels il·legals

La resta de partits polítics amb representació parlamentària van constituir el bloc de suport sostingut a la llei d'estrangeria i d'oposició invariable a la reforma. El Partit Nacionalista Basc, Euskadiko Ezquerria, Bloque Nacionalista Galego, Iniciativa per Catalunya-Els Verds, Esquerra Republicana de Catalunya, Chunta Aragonesista i Izquierda Unida van aplaudir la llei 4/2000 com un avenç per a la integració social dels immigrants, i van deplorar les iniciatives de modificació i de reforma del govern perquè, segons ells, trencaven el consens, eren precipitades a causa de la curta vigència de la llei, criminalitzaven els immigrants i afavorien la xenofòbia, creaven àmbits de clandestinitat que incentivarien l'explotació i el tràfic il·legal de persones, despullaven els il·legals dels seus drets bàsics i incrementaven la discrecionalitat de l'estat. Entre tots ells, IU va tenir una repercussió més gran en el debat públic pel seu àmbit nacional d'actuació i la seva recerca de protagonisme en les mobilitzacions convocades per sindicats i associacions.

Izquierda Unida va compartir amb el PSOE l'èmfasi en la integració social dels immigrants a través d'un repertori màxim de drets (entre els quals incloïa els de participació política), i per tant, també l'oposició a la retallada dels drets de reunió, manifestació, associació, sindicació i vaga dels il·legals. Però es va distingir del partit socialista en el fet que també es va oposar rotundament als mecanismes d'expulsió previstos en la llei 8/2000 (i fins i tot als més febles de la llei 4/2000). Els riscos d'explotació laboral i d'indefensió davant les administracions dels immigrants il·legals, que el PSOE atribuïa a la retallada de drets, IU els atribuïa també a la possibilitat de la seva expulsió, que els empeny a continuar en la clandestinitat.

L'explotació laboral dels immigrants és precisament l'objectiu central de les polítiques d'immigració seguides pels països de l'«Europa fortalesa», segons IU. En opinió de la responsable de migracions del partit, Susana López, en un capitalisme globalitzat, amb enormes desigualtats entre el nord

i el sud, els empresaris del primer món poden «utilitzar els treballadors i treballadores que abandonen els seus països d'origen impulsats per la necessitat –dictadures repressives, guerres, fams– per aprofundir la desregulació dels mercats interns [de treball] i pressionar a la baixa sobre els costos de la mà d'obra» (López, 1998; vegeu també Francisco Frutos a *DSCD* núm. 44 de 24-11-2000: 2140-2141). Les polítiques de control de fronteres permeten seleccionar la mà d'obra, mentre que les restriccions en l'exercici dels drets i les amenaces d'expulsió afebleixen encara més la posició negociadora d'aquests treballadors estrangers en l'empresa.

La indefensió dels immigrants davant les administracions actua en el mateix sentit, especialment en el cas dels il·legals. Mecanismes com l'expulsió «indiscriminada» amb «mesures expeditives», la detenció cautelar i la retenció en centres d'internament, la denegació no motivada de visats, el silenci administratiu negatiu en les resolucions sobre permisos de treball o de residència, etc., no fan sinó ampliar la discrecionalitat de les administracions i el poder de les màfies sobre els il·legals (Àrea Federal de Migracions de IU, 2000). Adoptant normes d'estrangeria restrictives en aquest sentit, els estats europeus, i l'espanyol en particular, renuncien a emparar els més febles davant dels interessos capitalistes.

Encara que extremant el to anticapitalista, IU se sumava amb aquests arguments (i amb les seves crides a la conscienciació i a la mobilització social) al discurs predominant entre moltes associacions, que presentava els immigrants com a víctimes d'un ordre mundial injust i d'unes societats receptores que els negaven la igualtat de drets.

El discurs de les associacions, l'Església, els sindicats i les patronals

Les associacions d'immigrants i humanitàries van adquirir, durant la prolongada tramitació de la llei d'estrangeria i la seva llei de reforma, un protagonisme poc habitual en els debats públics espanyols. Van disposar de diverses i eficaces vies d'influència al Parlament, al Fòrum per a la Immigració creat l'any 1995 i als mitjans de comunicació. A més, van trobar suport en els sindicats majoritaris, amb els quals van concertar els seus vots

al Fòrum i van formar plataformes d'acció conjunta; així com en l'Església catòlica, amb els representants de la qual van coincidir en les seves orientacions generals i opinions expressades sobre la llei d'estrangeria, i els temples de la qual van utilitzar en els tancaments i vagues de fam dels primers mesos de l'any 2001. D'altra banda, les associacions patronals, amb les seves peticions de mà d'obra estrangera, més nombrosa i més fàcilment i ràpidament disponible, van reforçar els arguments de la comunitat de discurs favorable a una política de fronteres obertes.

En conjunt, les organitzacions socials amb veu en aquest debat, hi van tenir un paper fonamental ja que van instal·lar al centre mateix el discurs que defineix l'immigrant com a víctima (tant de les desigualtats internacionals com de les polítiques nacionals dels països receptors) i que defensa la màxima generositat per part de la societat de destinació (tant pel que fa al nombre d'immigrants admesos com al seu estatus jurídic). Aquest discurs va comportar, més en particular, un suport unànim però matisat a la llei d'estrangeria, i un rebuig frontal als intents de retallar-la, ja fos mitjançant esmenes al senat o mitjançant una reforma posterior del seu articulat. Condemnant la llei de reforma, les associacions, els sindicats i l'Església van centrar l'atenció en els immigrants irregulars, els quals, deien, perdien la seva dignitat com a persones quan els retallaven els seus drets i els condemnaven a la clandestinitat, a l'explotació laboral i a la indefensió davant les autoritats per l'amenaça de l'expulsió. Compartien així bona part dels arguments del PSOE i de IU (i alguns del primer discurs del PP, de CiU i de CC); de tal manera que reforçaven l'aïllament del discurs «de la responsabilitat» del segon PP.

Durant la tramitació de la llei d'estrangeria al Congrés dels Diputats l'any 1999, el Fòrum per a la Immigració va enregistrar un consens similar al de la cambra, però en aquest cas entre membres de les administracions central, autonòmica i municipal, les associacions d'immigrants, les associacions humanitàries, els sindicats i la confederació nacional d'empresaris. En el seu si les associacions i els sindicats tenien la majoria, i van tendir a actuar de manera concertada. El desembre de 1999 van abandonar en bloc la taula de negociacions del Fòrum, en protesta per les esmenes presentades pel PP i per CiU al Senat (*ABC*, 11-12-1999). El juny del 2000 van aprovar en el Ple del Fòrum un comunicat en què rebutjaven l'avantprojecte de la llei de

reforma, criticant, entre altres aspectes, la distinció en els drets dels regulars i els irregulars, les modificacions en les condicions del reagrupament familiar, l'ampliació del termini d'estada previst pel procés de regularització permanent, i la no motivació de les resolucions sobre alguns tipus de visats (*El Mundo*, 24-6-2000).⁽¹⁴⁾

El rebuig del Fòrum a la llei de reforma responia també a motius institucionals. La llei afectava el Fòrum com a organització, perquè restringia a la integració dels immigrants la matèria en què seria preceptiu el seu assessorament (deixant de banda la regulació de fluxos) i obria la via per a la reforma de la seva composició i competències mitjançant reglament. Efectivament, el gener del 2001, el govern va fer circular un esborrany de decret llei sobre el Fòrum que n'eliminava les administracions autonòmiques i locals, substituïa les eleccions per la designació governamental a l'hora de decidir quines associacions estarien representades i garantia a l'administració central la majoria (11 vots dels 21) (*El País*, 11-1-2001). Després de recollir reaccions crítiques de les associacions, dels governs autonòmics i dels partits polítics, el govern va preparar un nou reial decret que contemplava 24 vocals: vuit de les administracions (quatre del govern, dos de les comunitats autònomes i dos dels ajuntaments), vuit de les associacions d'immigrants i vuit de les ONG, els sindicats i els empresaris (*El País*, 28-2-2001).

Les associacions d'immigrants s'han oposat frontalment a la reforma de la llei d'estrangeria, principalment per les pèssimes condicions creades en la llei 8/2000 per als irregulars, tan presents com els regulars entre la clientela d'aquestes organitzacions. Entre elles, l'Associació de Treballadors Immigrants Marroquins a Espanya (ATIME) ha merescut gran atenció en la premsa a partir del seu protagonisme en les vagues, manifestacions i negociacions que van seguir els atacs violents a El Ejido, i per la seva presència al Fòrum. Acceptant la necessitat de regular els fluxos migratoris des del Marroc, i de combatre les màfies, els seus representants consideren que retallar els drets atorgats als irregulars en la llei d'estrangeria no farà sinó gene-

(14) Quatre ONG i els dos sindicats van aprovar també un dictamen de la Comissió Permanent del Fòrum en el mateix sentit (*ABC*, 5-7-2000).

rar noves tensions socials, entre uns clandestins indefensos i marginats (que continuaran arribant, siguin quins siguin els mitjans de control, cada vegada amb un risc més elevat) i uns ciutadans que rebutgen aquesta manera de vida. Durant els conflictes generats per l'entrada en vigor de la llei de reforma, ATIME ha defensat una regularització àmplia dels il·legals ja presents a Espanya i la firma amb el Marroc d'acords similars al pactat amb l'Equador, per evitar una discriminació geogràfica o racial en la immigració (*El Mundo*, 23-1-2001).

Al costat de l'associació marroquina, ha destacat la presència de dues associacions llatinoamericanes: Ruminahui, que ha liderat les mobilitzacions d'equatorians a Múrcia després de l'entrada en vigor de la llei 8/2000, i Voluntariado de Madres Dominicanas (Vomade), que participa del Fòrum per a la Immigració. La primera ha estat més coneguda per la defensa dels interessos dels treballadors irregulars de l'horta murciana, però els grups nacionals que representen totes dues nodreixen també un sector d'immigració creixent i, sovint, il·legal: el de les dones que treballen en el servei domèstic o que exerceixen la prostitució. Si bé comparteixen les crítiques generals a la llei d'estrangeria reformada, aquesta especialització influeix clarament en la preocupació dels representants de Vomade per la reducció de la participació judicial en les decisions sobre estrangeria. Ja siguin els matrimonis de conveniència, l'entrada al país o l'expulsió, la intervenció del jutge limita les manipulacions de les xarxes de tràfic de dones destinades a la prostitució (i de drogues) en què, segons denuncia Vomade, no és rara la connivència dels policies i dels transportistes, la responsabilitat dels quals en el control de fluxos augmenta amb la llei 8/2000.

Entre les associacions humanitàries també trobem una gran diversitat. Algunes es dediquen principalment a la sensibilització de l'opinió pública en relació amb la convivència amb estrangers (com és el cas de SOS Racisme, la que té més ressò a la premsa), d'altres, a l'orientació jurídica i a l'assistència social (entre les quals destaquen les generalistes Creu Roja i Càritas, entre moltes especialitzades en immigrants com la xarxa Acoge o el Comité Español de Ayuda al Refugiado). Diverses d'aquestes organitzacions van criticar la llei d'estrangeria 4/2000 (per després defensar-la dels intents de reforma) en punts concrets com els centres d'internament, l'exigència de

permís de treball previ al de residència o la possibilitat de l'expulsió, adoptant posicions maximalistes que pretenien en última instància la igualació dels drets de tots els immigrants amb els ciutadans, a partir d'una consideració de la migració com a dret universal. Van estar d'acord que fins i tot des d'un punt de vista egoista convé incrementar la immigració a Espanya per garantir el desenvolupament demogràfic i econòmic i la viabilitat de la Seguretat Social, i per aprofitar l'experiència de la multiculturalitat (per exemple a www.cruzroja.es/art03001.htm i Declaració de Creu Roja a *ABC*, 16-2-2000). Des d'aquest punt de partida no es podia sinó rebutjar els arguments sobre compromisos europeus o possibles efectes de crida, com va fer més en concret SOS Racisme, per rebutjar els mecanismes de selecció d'immigrants que reflecteixen la discriminació generalitzada contra els musulmans i exigir una consideració de l'immigrant com a persona i no tan sols com a treballador (Vives, 2000).

Les reserves de Càritas envers la llei d'estrangeria tenen un caràcter més matísat i comparteixen alguns dels arguments governamentals en favor de la reforma. Especialment notable, perquè s'allunya del discurs dominant en el seu àmbit, és el reconeixement d'una «orientació en favor dels immigrants irregulars» en la llei 4/2000, ja que no es condiciona l'accés a l'estat de benestar a la residència legal, s'ofereix un mecanisme permanent de regularització i s'exclou l'expulsió com a sanció. El «desenfocament general per ometre la diferència (...) entre estranger i immigrant» en la llei, que complica el control de fluxos, sumat a les circumstàncies preelectorals en què es va aprovar, segons Càritas permetia entendre l'obstinació del govern a reformar-la, però aquesta reforma ni era oportuna ni estava justificada en els termes proposats en l'avantprojecte del govern. L'èmfasi en el control policial dels immigrants resultaria, a la llarga, ineficaç i poc ètic, si no anava acompanyat d'esforços de diversificació en les maneres d'integració laboral i social dels immigrants, de control dels empresaris que cometin frau i dels traficants de persones, i d'unes polítiques de cooperació i d'informació en els països d'origen. En particular, Càritas dissenteix del projecte de reforma, entre altres motius, perquè tanca l'educació no obligatòria als fills d'illegals, assigna el dret de reagrupament familiar a l'immigrant en comptes de fer-ho als familiars, limita l'assistència d'un lletrat d'ofici, no exigeix la

motivació d'algunes denegacions de visats i no garanteix la seguretat jurídica dels expulsats (Consell General de Càritas Espanyola, 2000).

En la seva apreciació general de la immigració, Càritas segueix la línia general de l'Església catòlica: «la solidaritat exigeix una interpretació generosa del nombre de persones que ha d'acollir la nostra societat privilegiada», a qui cal «reconèixer la seva dignitat humana», ja que es tracta «dels nostres germans que vénen de lluny». Les migracions tenen efectes revitalitzants tant per a la societat d'origen com per a la de destinació, i en aquesta última ofereixen una «ocasió privilegiada per verificar l'autenticitat de la seva vivència cristiana» i per exercir «la virtut teològica de la Caritat» (Càritas, 2000).

Una revisió de la «Visión cristiana de la inmigración» com la que fa José Antonio Martínez Díez (2000) permet rastrejar aquesta doble condició de l'immigrant, com una persona igual en dignitat però inferior en fortuna, en l'Antic Testament, el Nou, la patristica i la doctrina social de l'Església. Amb una lògica contrària a la que guia les normes d'estrangeria europees i nord-americana, l'Església ha afirmat l'obligació de les societats receptors d'acollir els immigrants perquè necessiten auxili per la seva pobresa i no perquè poden demostrar mitjans de subsistència suficients en el país de destinació. La caritat, la justícia i la solidaritat amb els immigrants es presenten com la prova crítica de l'amor a Crist, que va estimar tots els homes però particularment els que patien. Aquesta actitud cristiana cap als estrangers exigeix, segons el papa Joan Pau II, que la societat receptora afavoreixi l'hospitalitat i creï estructures d'acollida, d'informació i de formació social, i d'habitatge, la dignitat de les condicions de treball i dels salaris, el reagrupament familiar; la incorporació a la vida social, i garantir la protecció i la paritat dels seus drets, i el respecte a la identitat cultural dels que vénen de lluny (Martínez Díez, 2000: 376-379).

Basant-se en aquesta tradició, la Conferència Episcopal Espanyola, a través del seu portaveu Juan José Asenjo, va coincidir en la preferència de Càritas i de les altres associacions humanitàries per la llei 4/2000 abans que l'avantprojecte de reforma, en una definició similar dels immigrants i les seves necessitats: «S'ha de tenir en compte la seva dignitat com a persones i, en la seva condició de fills de Déu i germans nostres, el seu dret al treball, a

l'habitatge, a l'atenció sanitària, al reagrupament familiar i a la permanència legal d'aquells que es troben en situació irregular» (*El País*, 17-6-2000). «Creiem que no tan sols s'han de gestionar amb generositat els fluxos migratoris, sinó que les lleis han de tenir com a objectiu la integració, entesa com un aposta per la construcció d'una societat de tots, per tots, en un món de corresponsabilitat que garanteixi el tracte dels ciutadans en igualtat de drets i deures» (*El Mundo*, 17-6-2000).

Els sindicats majoritaris, la Unió General de Treballadors (UGT) i Comissions Obreres (CCOO), es van unir a les associacions d'immigrants i humanitàries en la defensa d'una política d'estrangeria més generosa en termes quantitius i qualitius. Van defensar la llei 4/2000 enfront dels intents de reforma, van participar en les mobilitzacions contra la llei 8/2000 i van anunciar la seva intenció de seguir afiliant tothom que ho sol·licités, amb o sense papers. Igual que les associacions, van denunciar la situació d'explotació i d'indefensió en què la segona llei deixava els immigrants il·legals, però van centrar els seus arguments en l'àmbit laboral. Segons la seva descripció de la situació, la llei limita els drets dels irregulars, en particular els de sindicació i de vaga, i amenaça d'expulsar-los perquè treballen sense permís. Però s'aplica en un context de desatenció i de falta de recursos en la inspecció de treball, i de contingents de permisos de treball sempre inferiors al nombre de sol·licituds, de manera que el govern espanyol garanteix als empresaris l'oferta d'una mà d'obra il·legal més barata i més dòcil que l'espanyola, i molt demandada en particular en els sectors hortícola i fruiter, el de la construcció i el turisme. En la pràctica, a causa de la inflexibilitat del sistema de concessió de permisos i visats, la majoria dels treballadors estrangers comencen les seves aventures a Espanya de manera il·legal, i dificultar la seva regularització no fa sinó minar el sistema de relacions laborals i de protecció social del país i generar borses d'economia submergida (*El País*, 5-8-1999, 17-6-2000, 7-7-2000, 6-1-2001; *El Mundo*, 10-12-1999).

Les organitzacions empresarials han mantingut una posició més discreta que els altres grups que hem tractat fins aquí, però les seves intervencions han ratificat les afirmacions de les associacions i els sindicats sobre l'existència d'una demanda insatisfeta de mà d'obra. A escala nacional o regional, diverses associacions patronals han sol·licitat al govern que faciliti

l'entrada d'immigrants i que amplii els contingents, agiliti els tràmits i permeti acords específics sobre temporers. La Mesa Hortofrutícola d'Almeria, per exemple, després dels conflictes de El Ejido, es va emparar en les polítiques restrictives del govern per justificar la contractació d'il·legals; la Coordinadora de Organizaciones de Agricultores y Ganaderos (COAG) ha promès defensar els empresaris que contractessin treballadors sense papers per falta de legals; i la Asociación de Jóvenes Agricultores (ASAJA) s'ha queixat de les excessives exigències del govern pel que fa a tràmits burocràtics i a condicions dels habitatges oferts als temporers (*El País*, 7-1-2000, 11-2-2000; *El Mundo*, 10-8-2000; www.elpais.es/p/d/20001203/espana/olivar.htm). Les patronals d'altres sectors, com la construcció (Seopan), el metall (Confemetal) o la petita empresa catalana (Pimec-Sefes i Cecot) han repetit les queixes sobre les dificultats de trobar especialistes, atribuïdes en gran part a la complexitat dels tràmits que s'han de fer. A Catalunya, la Unió de Pagesos i Cecot han organitzat viatges en grup de temporers i borses d'ocupació per fer de mitjancers entre oferta i demanda de treball (*Cinco Días*, 21-12-2000; *El País*, 2-6-2000, 9-7-2000).

La coincidència d'interessos i d'arguments de les associacions d'immigrants i humanitàries, eclesiàstiques i laiques, i els sindicats, es va posar de manifest, a més de fer-ho en el Fòrum per a la Immigració, en la formació d'aliances per a l'acció conjunta, com la Plataforma por la Ciudadanía y la Convivencia, la Plataforma para la Defensa de los Derechos de los Inmigrantes o Papeles para Todos. Assumint cadascuna un major o menor protagonisme en les diferents ocasions, i mereixent el suport més o menys explícit de PSOE i de IU, aquestes agrupacions han organitzat actes de protesta per les agressions a immigrants en diferents moments i llocs, manifestacions contra les esmenes al Senat a la llei d'estrangeria, en favor de la seva aprovació abans del final de l'anterior legislatura, i contra la seva reforma. Per la seva duresa i durada, les més notables han estat les mobilitzacions i els tancaments contra l'expulsió dels sense papers quan va entrar en vigor la llei de reforma. Pels mateixos motius, han estat també les que han deixat entreveure fissures en l'aliança proimmigració, per exemple, entre les dues plataformes de suport als immigrants il·legals tancats a Barcelona, quan la Plataforma por la Ciudadanía y la Convivencia els recomanava abandonar la vaga de fam i

Papeles para Todos els animava a mantenir-la; o en el si de l'Església, quan alguns rectors manifestaven amb entusiasme la seva solidaritat amb els tancats o firmaven manifestos per la derogació de la llei, com els de la diòcesi de Múrcia-Cartagena, i d'altres declaraven que la vaga podia estar manipulada per les màfies i els interessos polítics, com el de Sant Medir a Barcelona (*El País*, 1-2-200, 26-1-2001; 30-1-2001).

Es pot jutjar la participació de les organitzacions d'immigrants, humanitàries i sindicals en el debat sobre la immigració des de diversos punts de vista. D'una banda, les tasques assistencials, de vigilància en el terreny laboral, o d'«autoajuda» dutes a terme per algunes d'elles constitueixen el principal suport dels immigrants que s'enfronten a una precarietat més gran, i el contacte quotidià amb els immigrants permet a les associacions oferir als polítics un consell basat en una experiència directa dels seus problemes. D'altra banda, la capacitat d'aquestes organitzacions per fer un ús intens i generalitzat dels mitjans de comunicació, sovint interessats a dramatitzar els successos, les penúries i les mobilitzacions dels immigrants i emparar-los amb opinions diverses, els confereix una influència en l'opinió de la ciutadania i dels seus representants polítics que no és proporcional al caràcter particular dels interessos que representen. Revestint aquests interessos (per molt legítims que siguin) d'una «dosi exagerada de moralisme ideològic (...) que no correspongui amb una moral viscuda responsable» poden arribar a estigmatitzar i a inhibir els que representin interessos oposats als seus, en detriment d'un debat representatiu de la majoria de la societat, obert a arguments innovadors (Pérez-Díaz, 2000a, 2000b).

Observacions generals sobre el debat públic a Espanya

En termes molt generals, es pot dir que, a Espanya, el debat públic dels partits i de les organitzacions socials ha anat experimentant una evolució al llarg dels anys que s'ha reflectit, fins a cert punt, en una presa de consciència gradual de l'amplitud, la complexitat i la importància creixents del fenomen migratori. És possible que l'evolució de les posicions dels principals partits polítics es pugui entendre com una evolució que respon a l'in-

tent d'aconseguir un discurs coherent amb una ètica política de la responsabilitat o de les conseqüències en el sentit complex en què Max Weber utilitza aquesta expressió (1967 [1919]). És a dir, com una evolució que respon no a l'intent de seguir una mera política d'interessos, sinó al d'aconseguir un cert equilibri entre la vigilància dels principis i l'atenció a les conseqüències de l'acció política; mesurant aquestes últimes en termes tant de conseqüències electorals com de governació d'una determinada societat. En un primer moment, als partits potser els va semblar que pagarien un preu electoral per adoptar una política immigratòria relativament dura, i per això la van evitar, i després van pensar que, si l'adoptaven, les conseqüències tampoc no serien tan greus. Potser van creure que en cas d'adoptar una política tova, aquesta no comportaria una pèrdua de reputació davant la resta dels governs europeus que els impedís ocupar el lloc que volen tenir a Europa, i després es van convèncer del cas contrari. I ara tracten de «situar-se en el centre».

D'altra banda, pot passar que la seva lectura de les coses es veïés enterbolida per la importància relativa que van poder concedir a la comunitat de discurs en favor d'una política immigratòria relativament permissiva, de tràmits simples i ràpids per a l'entrada i la incorporació dels immigrants, (inclosos els il·legals) a la comunitat nacional. Però la veritat és que la comunitat de discurs dels partits polítics minoritaris i sense expectatives de responsabilitat de govern (com Izquierda Unida), l'Església, els sindicats, les patronals i les associacions no governamentals és, en aquest sentit, més feble del que pugui semblar a primera vista.

Simplement, per il·lustrar aquesta debilitat, es pot començar citant el cas dels sindicats. El seu discurs en favor dels immigrants està matisat per la sensació d'incomoditat davant el fet que una presència massiva d'il·legals, o fins i tot simplement d'immigrants, tendeix o bé a pressionar a la baixa els salaris dels menys qualificats o a augmentar el volum de l'economia subterrània, o bé totes dues coses alhora. A més, és difícil mantenir una retòrica de lluita contra l'atur al·ludint a una taxa d'atur molt alta, quan sembla que hi ha un excés d'oportunitats de treball que els immigrants estan disposats a utilitzar. Els empresaris poden pressionar en favor d'una immigració més generosa, sobretot a escala local, però és obvi que, per a la majoria d'ells, els majors beneficis s'obtenen utilitzant uns immigrants als quals es paga el

salari mínim o, de fet, menys que el salari mínim, i pels quals es paguen unes cotitzacions socials mínimes, o menys que les mínimes. En tot cas, posar junts els dos discursos anteriors no és fàcil. Com tampoc no ho és conciliar, a llarg termini, entorn d'una exaltació dels «desheretats de la terra», les filosofies subjacents als clergues catòlics i als dirigents de Izquierda Unida, posem per cas.

El discurs en favor d'una política immigratòria permissiva acostuma a apel·lar a sentiments humanitaris de certa intensitat, però té algunes dificultats per diferenciar, dins de la societat, els guanyadors dels perdedors en la política immigratòria. El seu impuls bàsic sol ser el de posar l'èmfasi en una divisió de la societat entre una minoria dels «de dalt» i el poble, o la societat en conjunt. Però el fet és que, dins d'aquest conjunt, s'observa, segons els grups en els quals ens centrem, un ventall molt ampli de sentiments morals i d'interessos pràctics contradictoris. A l'hora de la veritat, la tendència a accentuar el moralisme i a silenciar el llenguatge dels interessos acostuma a comportar una distància creixent entre aquesta comunitat de discurs i la societat en qüestió.

Dins d'aquesta societat, hi ha grups de «perdedors» amb sentiments morals intensos i amb interessos pràctics molt clars, que són hostils a la política immigratòria. L'operació d'estigmatitzar aquests grups (com a «racistes» o «xenòfobs») i d'intentar silenciar-los pot tenir, i sol tenir, efectes contra productius a la llarga, a part que sigui poc defensable des del punt de vista d'una moral universalista o d'una ètica comunicativa, que són justament les posicions morals que defensa aquesta comunitat de discurs en favor d'una política immigratòria generosa.

D'una manera o altra, és possible que estiguem davant d'un procés d'aprenentatge a través del qual el país va comprènent que qualsevol posició raonada i persuasiva sobre aquesta qüestió ha de considerar diversos fronts alhora, valors i interessos inclosos. Però aquesta és una lectura optimista el fonament real de la qual encara és dubtós.

De moment, encara tenim un debat públic aparentment dividit en dos camps, amb un espai al mig. En el primer camp se situa el Partit Popular (flanquejat per dos partits nacionalistes, el català i el canari), que va obtenir una victòria parlamentària en reformar la llei d'estrangeria i que es va

enfrontar a enormes problemes en la seva aplicació. Aquest partit insisteix en el problema del control dels fluxos migratoris. En l'espai intermedi se situa el partit socialista. Entre l'un i l'altre és possible que es reforcin els punts de coincidència i que s'arribi a una certa comunitat de discurs que els inclogui tots dos, o és possible que la lògica de la diferenciació electoral allunyi les seves posicions. Mentrestant, en el camp oposat, se situa una àmplia comunitat de discurs amb diversos agents polítics, religiosos, econòmics i socials, que solen predicar la solidaritat i la integració social dels immigrants.

Deixant de banda que la insistència dels camps oposats en temes lleugerament diferents pot generar, de vegades, més que un debat un diàleg de sords, queda que hi ha certa ambigüitat, probablement deliberada, per part de tots, pel que fa a la qüestió dels fluxos migratoris. Per sota d'aquesta ambigüitat es dibuixa de vegades una complicitat tàcita per part de tothom a mantenir dos tipus de discurs.

D'una banda, dins de l'àmbit de les declaracions de principis, tots semblen tenir interès a subscriure declaracions aperturistes i universalistes. Així es crea de vegades la ficció que, ja sigui a través de l'oposició explícita al control més estricte dels fluxos migratoris, en particular, a l'expulsió dels immigrants il·legals, o bé a través d'un discret silenci referent a això, hi ha una gran aliança en favor d'acceptar més immigrants i de concedir-los un estatus jurídic semblant al dels ciutadans del país.

Però, d'altra banda, aquesta és una impressió equívoca, ja que el partit socialista, que ocupa l'espai intermedi abans esmentat, combina l'oposició al govern amb l'apel·lació a un pacte d'estat que equilibri la referència als valors amb la dels interessos, i al qual se suposa que el govern podria fàcilment acomodar-se. D'aquí ve que sovint es creï la impressió contrària, que tots volen presentar-se com a partits realistes i responsables, o bé mitjançant la defensa de polítiques relativament estrictes d'immigració o bé mitjançant aquest mateix discret silenci en relació amb l'expulsió dels il·legals que es pot interpretar com una invitació a deixar fer als partidaris d'una política estricta, i reservar-se, després, la possibilitat de protestar en contra.

És difícil saber a priori si amb tots aquests jocs tàctics del moment, tan enginyosos, els partits aclareixen les seves idees o es confonen; si apre-

nen o desaprenen; si promouen l'educació política del país o la deseducació. Però el que, en tot cas, és segur, és que totes aquestes operacions depenen en gran mesura, encara que no únicament, d'allò que els partits i les organitzacions socials perceben com l'evolució dels sentiments i de les actituds de la societat en general; que és, justament, el que tractarem d'analitzar en els capítols següents.

IV. L'opinió pública a través d'enquestes: la visió des de lluny

Les enquestes

En aquest quart capítol ens acostem a les opinions sobre la immigració entre el públic en general. Encara que utilitzem algunes dades comparades amb altres països europeus, la nostra atenció se centra en la percepció que tenen els espanyols de la immigració. Per observar-la, fem servir el mètode quantitatiu més habitual en sociologia, és a dir, l'enquesta, que té avantatges però també inconvenients. El seu principal avantatge és la representativitat. Mitjançant la selecció d'una mostra representativa de la població espanyola, podem suposar que l'opinió manifestada pels entrevistats en l'enquesta reflecteix molt aproximadament l'opinió de tots els espanyols. D'altra banda, un inconvenient de l'enquesta és que el qüestionari i el format de l'entrevista redueix i limita la capacitat d'expressió dels entrevistats, sobretot en matèries complexes com aquesta. Normalment, les preguntes sobre qüestions com les de la immigració suggereixen respostes simples, fermes i inequívokes, en canvi les opinions són superficials i els sentiments intensos però poc articulats, sotmesos a un procés de canvi com a conseqüència de múltiples influències. A més, tant el qüestionari com el format de l'entrevista normalment indueix l'entrevistat a adoptar una posició procliu a la manifestació de judicis abstractes o descontextualitzats, sense fer referència a situacions reals en les quals es pogués trobar en un moment donat. Per tot això, convé observar els resultats de les enquestes en aquesta matèria, però

també convé anar més enllà, i aquesta és la raó per la qual, al capítol següent, oferim una informació complementària que respon a una visió més «de prop» del problema de la immigració, mitjançant el mètode dels grups de discussió (que també té els seus avantatges i els seus inconvenients).

Comencem amb una comparació entre les actituds dels espanyols i les d'altres europeus (britànics, alemanys, francesos i italians) basada en una enquesta de 1999, que suggereix una actitud general marcadament més positiva envers la immigració per part dels espanyols. Però el gruix del capítol es dedica a l'anàlisi d'una enquesta feta pel Centre d'Investigacions Sociològiques (CIS) el febrer de l'any 2000, dedicada monogràficament a aquesta qüestió. D'una banda, això permet entendre més bé la complexitat subjacent a aquella actitud favorable i assenyalar-ne tant les «llums» com les «ombres». De l'altra, comparant els resultats d'aquesta enquesta amb els d'altres que es remunten al començament dels anys noranta, sembla com si les opinions de principis de l'any 2000, més o menys coincidents amb el debat entorn de la primera llei d'estrangeria del mateix any, reflectissin un punt d'inflexió d'una trajectòria general. Aquesta trajectòria té una tendència favorable a la immigració fins a mitjan anys noranta, però a partir de 1996 passen dues coses: l'economia experimenta un notable dinamisme en la segona meitat dels noranta, i els immigrants (probablement atrets per aquest dinamisme econòmic) es fan més visibles. I així, a poc a poc, es va instal·lant en l'opinió pública l'ambivalència consegüent a la doble percepció que els immigrants són «necessaris» però alhora comencen a ser vistos com a «massa». Finalment, assenyalarem com aquesta ambivalència sembla que es vagi fent més marcada a partir d'aquest moment, si ens atenim al que suggereixen els resultats d'una enquesta posterior, també del CIS, de l'any 2001.⁽¹⁾ Com veiem, si aquesta interpretació de les coses és correcta, l'evolució de l'opinió de la societat sembla que correspon, aproximadament, a les oscil·lacions de la classe política durant els dos últims anys, que acabem d'analitzar.

(1) En general, sobre l'evolució de les actituds de la població en aquesta matèria o en d'altres de connexes convé veure no tan sols els resultats dels baròmetres del CIS, sinó també altres estudis com els de l'Instituto de la Juventud (Martín Serrano, 2000) i els de CIRES i ASEP (Díez Nicolás, 1999).

Una actitud molt favorable en comparació de la d'altres països europeus segons una enquesta de 1999

En comparació amb la majoria dels països d'Europa occidental, la immigració a Espanya ha estat fins fa poc un fenomen relativament marginal, i això ha repercutit en el grau de percepció i d'alerta davant dels problemes que podia implicar i en el d'elaboració de l'opinió pública. A pesar de l'acceleració dels esdeveniments de la segona meitat dels noranta, encara en els últims anys del segle passat els espanyols mostraven unes actituds des preocupades davant d'aquesta qüestió. En aquests moments, Espanya es presenta com una societat acollidora amb els immigrants. D'aquesta manera, en una enquesta dirigida per Ilvo Diamanti, feta l'octubre de 1999, s'obtenien els resultats recollits a la taula 4.1.⁽²⁾

Taula 4.1

ACTITUDS CAP ALS IMMIGRANTS. 1999

Percentatge que està bastant d'acord o molt amb les frases següents

	Itàlia	França	Espanya	Gran Bretanya	Alemanya	Mitjana
Els immigrants representen un perill per a la nostra cultura i la nostra identitat	27,3	25,6	10,6	31,0	25,1	25,0
Els immigrants són una amenaça per a l'ocupació	32,2	28,3	18,7	–	28,8	–
Els immigrants són una amenaça per a l'ordre públic i la seguretat	46,1	29,4	13,7	26,2	22,5	28,4

Font: Diamanti, 2000.

Crida l'atenció el fet que, per als espanyols, els immigrants a penes són un perill per a la seva identitat, en contrast amb el que sembla que passa en altres països, on almenys per a una quarta part dels entrevistats sí que representen un perill; i això tenint en compte que l'índex de «pertinença nacional» (o de tirada cap a la identitat nacional) és bastant similar en tots

(2) L'enquesta va ser feta amb una mostra d'uns 1.000 individus en cadascun dels cinc països següents: França, Alemanya, Gran Bretanya, Itàlia i Espanya. Vegeu Diamanti, 2000.

els casos (Diamanti, 2000, 78). Una cosa semblant passa en relació amb l'altra opinió, la que diu que els immigrants són un perill per a l'ordre públic; encara que, com veurem, aquesta és una qüestió sobre la qual s'enregistren, una mica més endavant, posicions molt diferents. L'estat d'«alarma» davant la immigració en el qual sembla que es trobi el públic italià l'octubre de 1999, no és compartit de cap manera, almenys en les mateixes dates, per l'espanyol.

És interessant observar com, en aquests moments, els espanyols tampoc consideren que els immigrants siguin una amenaça per a l'ocupació, o ho consideren en una proporció molt inferior a la dels italians, els alemanys i els francesos. Això és així a pesar que la taxa d'atur d'Espanya en aquells moments era molt superior (aproximadament el doble) a la dels altres països. Aquesta última dada suggereix una aparent incapacitat per establir la connexió entre una taxa d'atur alta, unes oportunitats de treball aparentment reduïdes i la competència per aquests llocs de treball aparentment escassos entre els nadius (en atur) i els immigrants. O, al contrari, el que suggereix és que, en la percepció popular, més sofisticada que l'«oficial», la taxa d'atur és relativament «irreal», ja que es dona per feta una segmentació del mercat de treball segons la qual els immigrants aspiren a uns llocs de treball en els quals els nadius no estan interessats.

Sistemàticament, en aquesta enquesta els espanyols mostren més confiança en els immigrants «llunyans» (o «extracomunitaris»; és a dir, sobretot, els procedents d'Europa de l'Est o de l'anomenat «tercer món») que els alemanys, els italians i els britànics, encara que en una posició pròxima a la dels francesos; si bé la seva confiança en els immigrants «propers», els mateixos europeus occidentals, és comparativament modesta (Diamanti, 2000, 79). En coherència amb el que acabem de dir, veiem que en general els espanyols estan més disposats que la resta dels europeus a concedir als immigrants tot tipus de drets: prestacions socials, vot en les eleccions locals i fins i tot en les legislatives, i la possibilitat que tinguin dues nacionalitats i que conservin la dels seus països d'origen (*ibídem* 80-83).

Semblen coherents amb aquests resultats els del Eurobaròmetre d'Opinió Pública a la Unió Europea de l'any 2000, de la Comissió Europea, que assenyalava els espanyols com el grup nacional de la UE amb menor rebuig

cap a les persones d'altres països, d'altres races i d'altres religions (<http://europa.eu.int/comm/dg10/epo/>). Segons els resultats, només el 4% dels espanyols admet que li molesta la presència de persones d'altres països, davant del 24% dels grecs i del 27% dels belgues, de l'extrem de més xenofòbia; el 8% dels espanyols reconeix que li molesta la presència de persones d'altres religions, davant del 26% dels belgues i del 31% dels danesos. Les dades respectives per a «persones d'una altra raça» són del 5% a Espanya, del 24% a Grècia i del 27% a Bèlgica.

Una valoració positiva però reticent segons l'enquesta espanyola de l'any 2000

Novament trobem opinions molt positives envers la immigració, de caràcter general, recollides pel CIS en la seva enquesta del febrer del 2000. El 96% dels espanyols creu que «tothom ha de tenir dret a treballar en qual-sevol país, encara que no sigui el seu». El 55% pensa que els immigrants en el nostre país són «pocs» o «bastants però no massa», davant d'un 31% que considera que el nombre ja és excessiu. Quatre de cada cinc afirmen que no els importaria gens tenir com a veí, company de feina o company de col·legi del seu fill un immigrant o els fills d'un immigrant. Tots els estrangers reben una puntuació mitjana per sobre del 6 en una escala de simpatia que va de 0 a 10. Només un 8% creu que s'ha de «fer molt difícil» l'entrada d'immigrants en el nostre país. Una gran majoria està a favor de concedir als immigrants tot tipus de drets socials i polítics, des del dret al vot en les eleccions generals (un 71% a favor) fins al dret a cobrar el subsidi d'atur (un 92% a favor).

És interessant observar que, en la segona meitat de la dècada dels noranta, la valoració globalment positiva de la immigració semblava que s'havia estès entre els espanyols al mateix temps que es consolidava la seva percepció de la immigració com un fenomen clarament creixent. Efectivament, eren cada vegada més nombrosos els espanyols que creien que aquests immigrants venien per quedar-se definitivament a Espanya (ho creia el 38% dels entrevistats l'any 1996 i el 48% dels entrevistats el 2000) i que la immigració augmentaria molt els anys següents.

Taula 4.2

¿Creu que els anys vinents el nombre d'estrangers a Espanya...?

Percentatges verticals

	1996	2000
Augmentarà molt	26	46
Augmentarà una mica	44	38
Es mantindrà igual	12	5
Disminuirà	2	0
NS/NC	16	11

Font: CIS Baròmetres sobre immigració 1996 i 2000.

Els residents a les províncies que tenen més presència d'immigrants són els que més sovint trien la resposta «augmentarà molt», cosa que es pot interpretar com una percepció més clara dels motius en el país d'origen i de les oportunitats en el de destinació que provoquen la immigració. Però, d'altra banda, també els que creuen que els immigrants són ja «massa» pensen amb més freqüència que el nombre augmentarà molt els anys vinents; i aquest grup està lleugerament més present en les províncies amb més immigració. Tenint en compte que el terme «massa» implica òbviament un excés indesitjable, podem concloure que possiblement aquesta valoració negativa està associada a una presència més gran. De totes maneres, hi ha un problema semàntic que dificulta la interpretació d'aquestes preguntes en els casos dels nuclis turístics densament habitats per estrangers europeus, com passa a les Balears, a les Canàries o a Màlaga. En aquestes zones és impossible saber si l'entrevistat està pensant en aquest tipus de residents o en els immigrants laborals, ja que la pregunta es refereix genèricament a «persones procedents d'altres països» o «estrangers». Òbviament el tipus de relació social i de reaccions que provoquen uns grups i els altres són molt diferents. Per això, en l'agrupació de províncies que hem fet per a la tabulació de l'enquesta, aquestes últimes s'han classificat d'acord amb la major o menor presència d'immigrants, exclosos els europeus occidentals, que són la majoria dels estrangers a les zones turístiques esmentades.⁽³⁾

(3) En la classificació de les províncies ens hem guiat per les dades de l'INE de 1997, procedents del Ministeri de l'Interior, que enregistra els estrangers que resideixen legalment a Espanya (www.ine.es).

Taula 4.3

¿Creu que el nombre d'estrangers a Espanya els anys vinents...?

Percentatges horitzontals. Exclosos els NS/NC

	Augmentarà molt	Augmentarà una mica	Es mantindrà igual o disminuirà
Províncies del tipus 1	65	31	5
Províncies del tipus 2	48	47	6
Províncies del tipus 3	38	54	8
Els estrangers són massa	69	28	4
Són bastants, però no massa	42	51	6
Són pocs	52	41	7

Font: CIS Baròmetre sobre immigració 2000.

Les províncies del tipus 1 són les de més presència d'immigrants, per sobre del 0,9% de la població total (Almeria, Barcelona, Madrid, Balears, Las Palmas, Santa Cruz de Tenerife, Girona, Lleida i Tarragona). En el tipus 2 hi ha les províncies amb un pes relatiu d'immigrants d'entre el 0,4 i el 0,8% (Cadis, Granada, Màlaga, Osca, Terol, Saragossa, Cantàbria, Lleó, Segòvia, Guadalajara, Toledo, Alacant, Castelló, València, Càceres, Ourense, Múrcia, Navarra, Àlaba i La Rioja). Finalment, en el grup 3 hi ha la resta de les províncies, amb un 0,3% o menys de la població formada per estrangers (Còrdova, Jaén, Huelva, Sevilla, Astúries, Burgos, Salamanca, Zamora, Albacete, Ciudad Real, Conca, Badajoz, A Corunya, Lugo, Pontevedra, Guipúscoa i Biscaia).⁽⁴⁾

L'actitud generalment positiva envers els immigrants es mostra també en la simpatia que susciten i que ha millorat lleugerament des de 1996: cap grup d'immigrants està per sota d'un 6 de mitjana en una escala de simpatia de 0 a 10, escala que encapçalen els dos grups culturalment més pròxims als espanyols, els europeus occidentals i els llatinoamericans, i que acaba amb els marroquins, que, al seu torn, ofereixen la dispersió més gran de respostes. Però ja veurem més endavant que aquestes diferències graduals de simpatia es tradueixen en una posició nítida i rotunda quan la pregunta es planteja en termes de preferència pels uns o pels altres (vegeu la referència a l'enquesta del 2001 *infra*).

(4) Aquesta llista no cobreix totes les províncies espanyoles ja que es refereix únicament a les que estan recollides a l'enquesta. Falten Ceuta, Melilla, Àvila, Palència i Valladolid.

Taula 4.4

Li llegiré una llista de persones de diferents països o regions del món. Sisplau, digui'm, en una escala de 0 a 10, la simpatia que sent per cada un d'ells, tenint en compte que 0 vol dir «gens de simpatia» i 10 «molta simpatia»

	Mitjana 1996	Mitjana 2000	Desviació típica 2000
Nord-africans (marroquins, etc.)	6,0	6,0	2,6
Africans (resta del continent)	6,3	6,4	2,4
Nord-americans	6,2	6,3	2,4
Europeus de l'Est	6,8 i 6,6 ^(*)	6,6	2,3
Portuguesos	6,7	6,7	2,3
Altres europeus occidentals i de la UE	7,2	7,2	2,1
Llatinoamericans	7,2	7,1	2,2

(*) El qüestionari de 1996 separava «Europeus de l'Est (polonesos, hongaresos, etc.)», amb un 6,8 de mitjana, i «Rusos i CEI (antiga Unió Soviètica)», amb un 6,6.

Font: CIS Baròmetres sobre immigració 1996 i 2000.

A primera vista, el contacte personal amb immigrants que, com hem dit, està augmentant alhora que ho fa la presència d'immigrants en la societat espanyola, afavoreix sentiments positius per als immigrants. De fet, els que afirmen que han tingut tracte amb immigrants puntuen més alt tots els grups d'estrangers. Però en relació amb això convé assenyalar dues coses. La primera és que no sabem el caràcter i la intensitat d'aquest tracte; i pot passar que, en certes condicions, el tracte provoqui desconfiança (com suggereixen diverses manifestacions que s'han donat en els grups de discussió: vegeu *infra*). La segona és que el qüestionari no pregunta l'origen dels immigrants amb els quals hi ha hagut tracte, i que probablement cada entrevistat que sí que ha tingut relació personal amb immigrants l'haurà establert amb un o dos grups i no amb tots. De totes maneres, el simple contacte sembla que afavoreix una actitud més positiva cap a tots els estrangers en general i no només cap aquells amb els quals s'ha tingut tracte, com ho mostra el fet que la desviació típica de les mitjanes de simpatia cap als diferents grups sigui més baixa entre els que han tingut contacte amb els immigrants que entre els que no l'han tingut.

Taula 4.5

CONTACTE AMB ELS IMMIGRANTS I SIMPATIA ENVERS ELS ESTRANGERS

Mitjana, escala 0-10

Grau de simpatia envers...	Hi ha tingut tracte	No hi ha tingut tracte
Magribins	63	56
Altres africans	68	59
Nord-americans	65	61
Europeus de l'Est	69	62
Portuguesos	70	64
Europeus Occidentals	74	68
Llatinoamericans	74	68

Font: CIS Baròmetre sobre immigració 2000.

Els efectes positius de la immigració «en general»

El CIS mesura sistemàticament l'evolució de l'opinió envers la immigració a Espanya des de 1991. Encara que el qüestionari de l'any 2000 és més breu i per tant menys informatiu que el d'anys anteriors, les respostes a les preguntes que es mantenen suggereixen un augment de les opinions favorables. L'apreciació global sobre l'efecte de la immigració en «els països desenvolupats» (entre els quals, suposadament, hi hauria Espanya) es considerava «més aviat positiva» per part d'un 29% dels entrevistats l'any 1993; aquest percentatge ha anat augmentant gradualment des d'aleshores fins arribar al 43% en el Baròmetre del 2000 (alhora que es reduïa el percentatge

Taula 4.6

Com vostè sap, tots els països desenvolupats reben immigrants. ¿Creu que, en general, la immigració és més aviat positiva o més aviat negativa per a aquests països?

Percentatges verticals

	1993	1995	1996	2000
Més aviat positiva	29	34	37	43
Més aviat negativa	31	31	31	24
Ni una cosa ni l'altra (resposta espontània)	17	17	17	19
NS/NC	22	18	15	13

Font: CIS Baròmetre sobre immigració 2000 i Vallés, Cea i Izquierdo, 1999: 92.

del «no sap»). A més, aquest any, per primera vegada, ha disminuït el pes de la resposta «més aviat negativa» que es va mantenir idèntic en els tres baròmetres anteriors, si bé la *suma* d'opinions negatives i neutres s'ha reduït molt poc, del 48 al 43% l'any 2000 (una xifra equivalent a la dels que tenen una opinió positiva sobre la qüestió).

Excurs sobre la influència de l'educació en la valoració de la immigració

A primera vista el grau d'educació influeix de manera important en una percepció positiva del fenomen de la immigració. Ja quan es tracta d'establir si els immigrants a Espanya són «massa» podem observar que, entre els que tenen estudis inferiors a primària, el 51% pensa que els immigrants són massa, davant del 15% que pensa això mateix entre els llicenciats universitaris, amb un gradient al mig (un 43% a la primària completa i un 30% a la secundària).

Analitzant ara les opinions sobre els efectes de la immigració en general en «els països desenvolupats», s'observa un biaix favorable similar entre les persones amb més estudis. Es podria deduir que, ja que ens dirigim sens dubte cap a una societat més formada que l'actual, es pot preveure que, en les mateixes condicions, el rebuig a la immigració disminuirà quan les noves generacions substituïxin les actuals.⁽⁵⁾ En canvi, són els que tenen menys formació els que expressen més rebuig.

Al seu torn, els resultats de l'enquesta suggereixen que el contacte personal amb els immigrants disminueix el rebuig cap a la immigració en general i redueix la desconfiança que és, com veurem, el principal sentiment negatiu cap als estrangers; també sembla que el contacte amb immigrants i el nivell d'estudis són variables que es reforcen mútuament, ja que la relació amb immigrants augmenta amb el nivell d'estudis, des del 32% corresponent als que no han acabat els estudis primaris fins al 69% dels llicenciats universitaris, passant pel 47% dels que han rebut educació primària completa i el 64% dels d'educació secundària.

(5) Encara que hi ha una relació evident en la societat espanyola entre edat i nivell educatiu, en el sentit que el nivell educatiu es redueix en les cohorts d'edat superior, actuen de manera independent pel que fa a les actituds envers la immigració, i en tot cas, l'educació és més influent que l'edat.

Taula 4.7

Com vostè sap tots els països desenvolupats reben immigrants. ¿Creu que, en general, la immigració és més aviat positiva o més aviat negativa per a aquests països?

Percentatges horitzontals. Exclosos els NS/NC

Nivell d'estudis	Positiva	Negativa	Ni l'una ni l'altra
Primària incompleta	42	35	24
Primària completa	47	32	21
Secundària completa	51	23	26
Llicenciat universitari	63	15	23
Tracte personal amb immigrants	Positiva	Negativa	Ni l'una ni l'altra
Hi ha tingut tracte	57	22	22
No hi ha tingut tracte	42	35	23
Total	50	28	22

Font: CIS Baròmetre sobre immigració 2000.

De totes maneres, convé tenir en compte que, encara que, com ja hem assenyalat, el qüestionari del CIS no inclou cap pregunta aclaridora sobre l'origen dels immigrants amb els quals l'entrevistat ha tingut tracte, sembla una hipòtesi plausible la que manté que els immigrants amb els quals els llicenciats universitaris han tingut contacte personal són diferents dels que s'han relacionat amb persones de nivells educatius més baixos. És probable que els universitaris s'hagin relacionat sobretot amb altres europeus (que constitueixen el gruix dels estrangers residents a Espanya) o amb nord-americans que estudien o treballen a Espanya, mentre que en els nivells educatius inferiors probablement han tingut contacte amb marroquins o llatino-americans.

Si això fos així, és possible que l'efecte de l'educació sigui menys decisiu del que hauria semblat a primera vista. Els que tenen més estudis, simplement, estarien més lluny, i no més a prop, del que és el fenomen migratori i, en certa manera, és possible que en sabessin menys del que en saben, pel seu contacte immediat, els sectors amb menys formació.⁽⁶⁾

(6) Queda pendent de saber si es podria fer un argument anàleg dels joves, que tenen també una actitud relativament més favorable envers la immigració. D'una banda tenen menys responsabilitats laborals i professionals que els adults. De l'altra, estan més «al carrer», encara que caldria veure si en «els seus carrers» tenen més o menys contacte amb els joves immigrants.

Efectes negatius o dubtosos: ¿prenen treball els immigrants als espanyols?, i ¿són responsables de l'augment de la delinqüència?

Els efectes percebuts de la immigració sobre el mercat de treball

Si observem ara l'evolució de les opinions dels espanyols sobre els efectes econòmics de la immigració a Espanya, veiem que sembla que entre ells s'ha consolidat la sensació que els immigrants ocupen els treballs que els espanyols no volen, i això d'una manera bastant rotunda. És suficient comparar les respostes de 1991 (un 55% dels entrevistats estan d'acord amb aquesta afirmació) amb les del 2000 (el 80% hi estan d'acord). Està clar que entre aquests «espanyols que no volen aquestes feines» hi ha els dos o tres milions (segons el moment) d'espanyols declarats oficialment en atur durant aquest temps.

En canvi, l'evolució és una mica més complexa si analitzem altres aspectes de la qüestió. Prop de la meitat dels espanyols ha pensat, al llarg de la primera meitat de la dècada dels noranta, que els treballadors estrangers feien baixar els salaris dels espanyols. I durant aquests mateixos anys, entre la meitat i els dos terços ha cregut que els immigrants prenen llocs de treball als espanyols. Però, entre 1996 i el 2000, que precisament ha estat un període de notable dinamisme de l'economia espanyola, hi ha hagut un canvi. En aquestes condicions, la sensació de prosperitat general ha contribuït, probablement, a modificar la percepció dels immigrants com un problema per les seves conseqüències, tant sobre els salaris (que haurien pogut pressionar a la baixa) com sobre els llocs de treball disponibles (que haurien pogut prendre als espanyols).

Encara que l'evolució de l'economia i la reducció relativa del volum i la taxa d'atur, que continua sent comparativament enorme durant els anys 1996-2000, i l'evidència de la falta de mà d'obra en diversos sectors laborals, com la construcció, l'agricultura o alguns serveis, han influït en la diferent apreciació del buit ocupacional que omplen els immigrants, tampoc hem d'oblidar la laxitud del raonament que els espanyols apliquen a aquesta qüestió. Si s'entrecreuen les respostes a aquesta bateria de preguntes entre si

Taula 4.8

Pensant en els treballadors estrangers a Espanya que procedeixen de països menys desenvolupats, digui'm si està d'acord amb...

Percentatges verticals

	1991	1993	1995	1996	2000
<i>Fan feines que els espanyols no volen</i>					
D'acord	55	71	74	78	80
En desacord	28	18	18	15	14
NS/NC	17	12	8	7	6
<i>Com que accepten sous més baixos, els treballadors estrangers fan que baixin els salaris dels espanyols</i>					
D'acord	48	57	54	53	42
En desacord	32	27	35	36	47
NS/NC	20	16	12	10	11
<i>Els immigrants treuen llocs de treball als espanyols^(*)</i>					
D'acord	62	65	58	54	37
En desacord	22	23	33	38	55
NS/NS	16	12	9	8	8

(*) La frase corresponent de l'any 1991 deia «Els treballadors estrangers ocupen llocs que podrien ocupar els espanyols, en particular, els joves».

Font: Vallés, Cea i Izquierdo, 1999: 88 i explotació pròpia del Baròmetre sobre immigració 2000 del CIS.

es detecta un grau d'incoherència important, que pot ser indicatiu d'una opinió poc formada. Així, per exemple, el 36% dels que estan d'acord amb la frase «...ocupen treballs que els espanyols no volen fer» també ho estan amb la frase «...treuen llocs de treball als espanyols», la qual cosa resulta, en principi, contradictòria, encara que no ho és tant si tenim en compte la seva percepció (realista) d'una segmentació del mercat de treball, entre els llocs que els espanyols volen ocupar i els que deixen per als immigrants.

La percepció que els immigrants prenen feina als espanyols xoca amb el fet que estem davant d'un mercat de treball segmentat. Potser per això els treballadors tenen menys aquesta percepció que les mestresses de casa i els pensionistes, més allunyats de la realitat d'aquest mercat. En general, hi ha diferències significatives pel que fa a l'edat i al nivell d'educació dels que comparteixen o rebutgen aquesta percepció. Els més joves i els que tenen més estudis la rebutgen, encara que això pot tenir a veure amb el fet que els més joves tampoc no tenen gaire experiència laboral i els més for-

VALORACIÓ DE LA IMMIGRACIÓ EN RELACIÓ AMB L'ACORD AMB LES FRASES SEGÜENTS

Percentatges horitzontals. Exclosos els NS/NC

Valoració de la immigració	Positiva	Negativa	Ni positiva ni negativa
Prenen llocs de treball als espanyols	30	49	21
Fan que baixin els salaris dels espanyols	41	38	22
Fan les feines que els espanyols no volen fer	53	25	22
Total	50	28	22

Font: CIS Baròmetre sobre immigració 2000.

mats se senten menys amenaçats per la competència dels immigrants; al contrari del que els pot passar a les persones més grans i menys formades.

En la percepció de l'amenaça sobre els llocs de treball hi deu haver, per tant, un component realista, des de la perspectiva d'alguns col·lectius, i un component d'opinió estereotipada i poc reflexionada per part d'altres sectors. De fet, sabem que els immigrants es concentren a les grans ciutats i, analitzant la composició de la mostra, hem comprovat que els nuclis rurals seleccionats per a les entrevistes no pertanyen a les zones que a Espanya acullen més immigrants (per exemple, en la mostra no hi ha cap nucli de menys de 10.000 habitants d'Almeria o Alacant, i en conjunt la submostra del Llevant és més urbana que la mostra total). Segons que es dedueix de la mateixa enquesta, els entrevistats residents en nuclis petits han tingut contacte personal amb immigrants en una proporció molt inferior que els de ciutats mitjanes o grans (el 39% en els nuclis de menys de 10.000 habitants, davant del 58% en el cas dels de més de 100.000). Segons això, una part apreciable dels que pensen que els immigrants prenen llocs de treball als espanyols resideixen majoritàriament en nuclis en els quals no hi ha immigrants i, per tant, probablement no tenen experiències personals o properes sobre l'efecte dels immigrants en l'ocupació.

Novament, aquest caràcter d'estereotip relativament aliè a la realitat de la frase «els immigrants prenen llocs de treball als espanyols» es fa patent per l'elevat grau d'acord que suscita entre els inactius, les mestresses de casa i els pensionistes, que estan al marge del mercat de treball. Els desocupats

ACORD AMB AQUESTES FRASES EN LA POBLACIÓ TOTAL I EN CADA UN DELS GRUPS SEGÜENTS

Percentatge que hi estan d'acord

	Prenen llocs de treball als espanyols
Total	40
Nuclis de menys de 50.000 habitants	47
Estudis primaris incomplets	58
Treballadors manuals	46
Pensionistes	49
Mestresses de casa	51
Homes de més de 55 anys	44
Dones de més de 55 anys	55

Font: CIS Baròmetre sobre immigració 2000.

queden quatre punts per sobre de la mitjana en l'acord amb aquesta frase (amb una freqüència del 44%), i onze punts per sobre dels que treballen (amb una freqüència del 33%), però, com es veu a la taula següent, queden per sota dels inactius (amb freqüències del 49% entre els pensionistes i del 51% entre les mestresses de casa).

Percepció general d'un augment de la delinqüència, i la seva vinculació amb el fenomen immigratori

En l'enquesta del 2000, el CIS va incloure una pregunta que no figurava en qüestionaris anteriors i que deia: «L'augment dels immigrants afavoreix l'increment de la delinqüència en el nostre país». Amb aquesta pregunta hi estaria d'acord la majoria dels entrevistats, un 51%, davant d'un 35% en desacord, i un 13% de «no ho sap/no contesta». Aquest és un fenomen perceptiu important que potser s'ha de situar en el seu context.

Com és sabut, hi ha hagut un augment considerable de la delinqüència al llarg dels últims vint anys no tan sols Espanya sinó, en general, en la major part dels països occidentals. En quina mesura es tracti d'un augment real o d'un augment estadístic, perquè el registre de delictes i d'infraccions s'hagi anat fent més rigorós, és una cosa que s'ha de discutir, però tot just es

discuteix el fet que *grosso modo* hi ha hagut al mateix temps un augment real i un augment de la seva constatació.⁽⁷⁾

De fet, no està clar que el nombre d'infraccions (en general) hagi augmentat considerablement al llarg dels anys noranta. No obstant això, el fet és que Espanya tenia l'any 1998 la taxa més alta d'homicidis de la Unió Europea (2,6 per cada cent mil habitants; mitjana europea: 1,7) i Madrid, en particular, tenia, amb una taxa mitjana en el període 1996-1998 de 3,12 homicidis per cent mil habitants, una taxa més alta que la de Londres (2,15), París (2,52), Roma (1,51) o Lisboa (2,65) (encara que fos més baixa que la de Berlín, amb 4,17, i estava molt lluny de les de Moscou, amb 17,85 i la de Washington, amb 59,9).⁽⁸⁾ Però no es tracta només de les grans ciutats si observem el fet que l'índex de criminalitat en zones rurals (enregistrat per la Guàrdia Civil) va augmentar un 77 % entre 1992 i l'any 2000. D'altra banda, també l'any 1998, Espanya tenia la tercera taxa més alta de la Unió Europea de població reclosa (113 reclusos per cent mil habitants; mitjana europea: 97) (IESP, 2000: a www.sup.es/iesp/iesp06/iesp06.htm).

A Espanya, l'augment de la població reclusa, important els anys vuitanta i primers dels noranta, s'ha contingut a partir de 1993 (45.341 reclusos l'any 1993; 46.747 el juny del 2001). Però el que també ha passat és que la població reclusa d'origen estranger ha estat desproporcionadament alta al llarg de tot el període, i amb una clara tendència a augmentar: l'any 1990 era del 16,7% (4.739 estrangers d'un total de 33.035 reclusos) i del 21,6% el maig del 2001 (10.055 estrangers sobre un total de 46.543 reclusos), i això significa que, en termes absoluts, la població reclusa estrangera ha augmentat més del doble, i en termes relatius, ha passat d'una mica menys d'una sisena part a una mica més d'una cinquena part del total (el pes en el conjunt de la població és d'un tres per cent). (Dirección General de Instituciones Penitenciarias: en <http://www.mir.es/instpeni/cifras.htm>).

Es diu que les màfies que traslladen els immigrants il·legals els informen que si cometen un delictes a Espanya el tràmit d'expulsió és més difícil,

(7) Vegeu Ruidiaz, 1997, on s'enregistra un augment molt notable de delictes contra la propietat entre 1972 i 1994.

(8) L'augment de la criminalitat en el conjunt de la Comunitat de Madrid (principalment a la capital) sembla que s'ha accelerat notablement aquests últims temps (i així s'ha parlat d'un increment d'un 60% de les morts violentes «des del començament de l'any [2001] ençà a la Comunitat de Madrid» en relació amb l'any 2000, segons ABC, 23-9-2001).

i que, per això, un nombre dels que travessen la frontera cometen un delictes de petites proporcions, esperant que, detinguts per les forces de seguretat, no siguin expulsats perquè tenen una reclamació judicial. El fet és que, si aproximadament un 20% dels reclusos són estrangers, el percentatge d'estrangers entre els presos preventius és de més del 40%. Dins d'aquests presos preventius, es diu que la majoria ha perpetrat petits delictes i que «la resta estan relacionats amb el tràfic de drogues» (*El Mundo*, 16-7-2001).

Aquesta qüestió d'una part de la immigració delinquent associada d'alguna forma amb el tràfic de drogues toca un punt delicat en l'imaginari popular, especialment pel que fa al consum de drogues de la gent jove. Segons una Enquesta sobre Drogues a la Població Escolar feta l'any 1998, el 25,1% dels joves entre 14 i 18 anys, que inclou un 11,2% d'escolars de 14 anys, haurien consumit cànnabis els últims 30 dies, cosa que comporta un notable increment en relació amb l'any 1994 (les taxes corresponents a aquest any haurien estat del 18,1% per als joves en general i d'un 5,1% per als de 14 anys). També s'ha enregistrat un augment important del consum de cocaïna (d'un 1,7 a un 4,1% per als joves en general, i del 0,4 a l'1,6% per als de 14 anys). Es pot argumentar que probablement l'augment del consum d'alcohol ha anat paral·lel amb aquest augment de drogues; i de fet, el 23,6% dels joves de 14 a 18 anys reconeixia, en la mateixa enquesta, haver-se emborratxat l'últim mes. Però la comparació no exclou, òbviament, la percepció de mal o de perill que la major part de la població associa amb les drogues entre els joves, i encara més si es té en compte que aquests últims tenen, pel que sembla, una percepció cada vegada més reduïda del risc vinculat al consum de drogues i la sensació que és cada vegada més fàcil aconseguir-les. En aquestes circumstàncies, sembla lògic esperar que en l'imaginari d'una part indeterminada de la població s'associï la delinqüència d'uns immigrants (la població reclusa representa bastant menys d'un 1% de la població estrangera a Espanya) amb un perill difús, però pel que sembla creixent, de consum de drogues entre els més joves. (IESP, 2000: a www.sup.es/iesp06/iesp06.htm).

En qualsevol cas, els que imaginem que els immigrants provoquen un augment de la delinqüència es concentren en les grans ciutats, de més d'un milió d'habitants, i la seva resposta pot estar motivada per una percepció

generalitzada en la ciutat que, específicament, «ha augmentat la delinqüència protagonitzada per estrangers», o simplement «ha augmentat la delinqüència» i es viu en un ambient que sembla cada vegada més amenaçador i perillós, en general, o en relació amb els joves en particular, i els és «fàcil» (intel·lectualment i emocionalment) associar aquest estat de coses amb la presència d'immigrants.

La regulació de la immigració: «que vinguin amb un contracte de treball i (en aquest cas) que tinguin tots els drets»

L'enquesta de l'any 2000 que analitzem aquí es va fer tot just dos mesos després de l'aprovació definitiva de la Llei d'Estrangeria per part del Congrés dels Diputats, amb l'oposició del partit en el govern. La promesa per part de membres de l'executiu de reformar aquesta llei va mantenir viu en els mitjans de comunicació el debat sobre els seus continguts i els seus efectes previsibles. Aquesta constatació del tema en l'esfera pública es reflecteix en les respostes a l'enquesta, en particular en l'augment del percentatge d'espanyols que té una opinió sobre les normes d'estrangeria entre 1996 i el 2000, així com en una moderada polarització de les opinions sobre la seva duresa (que es relacionen amb l'orientació del vot dels que les expressen). A pesar d'aquesta divisió d'opinions, segueixen sent una molt notable majoria els que condicionen l'entrada d'immigrants a la firma d'un contracte de treball i que estan disposats a garantir-los drets socials i polítics.

Els últims anys ha augmentat el nombre d'entrevistats que afirmen que coneixen la normativa que regula l'entrada i la permanència dels estrangers a Espanya, fins al punt que només un 12% afirma que desconeix la legislació (percentatge al qual hem de sumar una part incerta del 13% de respostes «no ho sap/no contesta»), i el dels que en tenen una opinió: del 68% l'any 1996 al 75% l'any 2000. Aquest augment s'ha concentrat en dues posicions extremes, la que considera que la normativa és excessivament tolerant i la que opina que és massa dura.

En la distribució d'aquestes opinions sobre les normes d'estrangeria trobem rastres significatius del paper dels partits en la formació de l'opinió

(o, potser, de la receptivitat dels partits per les preferències dels seus votants). En el debat públic sobre la Llei d'Estrangeria del 2000, les diferències descrites en el capítol tercer entre les posicions dels partits coincideixen amb l'opinió dels seus electors. Així doncs, més de la meitat (el 53%) dels que van votar pel PP a les eleccions de 1996 considera que les normes són massa tolerants o més aviat tolerants, opinió compartida per només un 33% dels votants de IU i un 36% dels del PSOE. En canvi, un 19% dels votants del PP pensa que les normes són més aviat dures o massa dures, davant del 43% entre els votants de IU i el 29% entre els del PSOE. Com era d'esperar, entre els que sostenen unes actituds generals més negatives cap a la immigració és significativament superior el pes dels que consideren tolerant la normativa que la regula: un 59% dels que opinen que la immigració té un impacte negatiu sobre els països desenvolupats i un 56% dels que creuen que a Espanya ja hi ha massa immigrants pensen alhora que la normativa és «més aviat» tolerant o «massa» tolerant.

En els debats públics sobre la Llei d'Estrangeria van merèixer una presència notable els arguments sobre la seva adequació als compromisos de la Unió Europea pel que fa a política d'immigració i d'asil. Encara que es pot dubtar del grau de coneixement que els espanyols tenen sobre la naturalesa d'aquests compromisos, podem observar la seva predisposició més general a la posada en comú de la responsabilitat en aquest camp. També aquí les successives enquestes del CIS enregistren percentatges creixents: l'any 2000, tres de cada cinc espanyols (61%) estan a favor que hi hagi lleis comunes europees, un percentatge similar al de 1996 (60%) i superior al de 1993 (53%). Són els entrevistats amb actituds més negatives envers la immi-

Taula 4.11

Creu que les lleis que regulen l'entrada i la permanència d'estrangers a Espanya...

Percentatges verticals

	1996	2000
Són tolerants	31	36
Són correctes	21	16
Són dures	17	23
No coneix la legislació	15	12
NS/NC	16	13

Font: CIS Baròmetre sobre immigració 2000.

gració els més proclius a afavorir solucions nacionals enfront d'unes eventuais normes europees.

Part substancial de la normativa que afecta els estrangers és la que regula les condicions de la seva entrada i permanència a Espanya i, en relació amb ella, dos de cada tres espanyols opten per facilitar l'entrada dels immigrants quan tinguin un contracte de treball (65%). Hi ha un 22% que està a favor de facilitar-la sense cap condició. En altres paraules, només (una mica més de) una cinquena part dels espanyols estaria a favor d'una política de fronteres plenament obertes, en les quals no es requerís als estrangers un contracte de treball per residir en el país. En l'extrem oposat se situa el 8% del total, que considera que s'ha de «fer molt difícil» o fins i tot «prohibir» aquesta entrada (una proporció que augmentaria fins al 19% entre els que creuen que els immigrants són ja «massa»: una proporció que és en rigor modesta, i que suggereix que la major part dels que creuen que la immigració és excessiva ho creuen amb escassa convicció). En general, aquesta distribució de l'opinió és similar a la de 1996.

Una vegada han arribat al país, els estrangers estan subjectes a una sèrie de drets i d'obligacions que els concedeixen un estatus jurídic diferent del dels ciutadans del país. Per a la gran majoria dels espanyols, però, aquesta diferència ha de ser reduïda. Efectivament, hi ha un acord general sobre el fet que els immigrants han de poder exercir drets socials i polítics amplis, alguns de fet reservats als nacionals en la majoria de les normatives europees, com hem vist. Els percentatges oscil·len des del 71% que estan a favor que puguin votar en les eleccions generals fins al 92% que estan a favor que cobrin el subsidi d'atur, si ve al cas; passant pel 74% a favor que votin en les municipals, el 79% que estan a favor que puguin afiliar-se a partits o sindicats i el 90% que estan a favor que a la llarga obtinguin la nacionalitat espanyola. En conjunt, el 60% dels entrevistats concediria als immigrants tots els drets suggerits en el qüestionari. Aquesta distribució d'opinions és bàsicament similar a la detectada en el Baròmetre de 1996.⁽⁹⁾

(9) La pregunta del qüestionari del CIS es refereix literalment als estrangers que «treballen habitualment a Espanya», és a dir, no a tots els estrangers residents al nostre país i, com passa amb altres preguntes del qüestionari, aquesta formulació suscita dubtes d'interpretació respecte al col·lectiu en el qual està pensant realment l'entrevistat, ja que el qüestionari modifica contínuament la denominació («immigrants que arriben a Espanya», «estrangers que viuen a Espanya», «treballadors immigrants», etc.).

Com era d'esperar, els entrevistats que expressen actituds més positives envers la immigració donen suport amb més freqüència a la concessió d'aquests drets als immigrants però, fins i tot entre els que tenen actituds negatives, és majoritària l'opinió favorable a garantir-los. Així, per exemple, el 47% dels que expressen una valoració negativa del paper de la immigració en els països desenvolupats contesten afirmativament a totes les preguntes relatives a drets socials i polítics dels immigrants, davant d'un 15% que considera que els immigrants no haurien de tenir cap d'aquests drets. Fins i tot entre els que pensen que els immigrants prenen llocs de treball als espanyols o que fan augmentar la delinqüència, la resposta més freqüent és la favorable a la concessió de drets als immigrants. Crida l'atenció, per exemple, que el 85% dels que creuen que prenen llocs de treball als espanyols estiguin a favor que puguin cobrar el subsidi d'atur en cas de quedar en atur.

Si en conjunt els resultats de l'enquesta de l'any 2000 són marcadament optimistes pel que fa als efectes de la immigració en la societat espanyola, aquest últim grup de preguntes sobre els drets dels immigrants mostra una generositat notable per part dels espanyols. En particular, destaquen els

Taula 4.12

¿Creu que qualsevol persona estrangera que treballi habitualment a Espanya hauria de tenir dret a...?

Percentatges verticals, respostes positives. Exclous els NS/NC

Entrevistats d'acord amb aquestes frases	Total	Els immigrants prenen llocs de treball als espanyols	Els immigrants fan augmentar la delinqüència
Cobrar el subsidi d'atur si es queda aturat	92	85	89
Votar en les eleccions municipals	74	62	66
Votar en les eleccions generals	71	59	63
Afiliar-se a partits polítics o a sindicats	79	69	72
Obtenir, a la llarga, la nacionalitat espanyola	90	82	86
Sí a tots els drets	60	49	54
No a tots els drets	7	12	9
Uns sí i els altres no	28	32	32

Font: CIS Baròmetre sobre immigració 2000.

elevats percentatges, superiors al 70%, de les respostes que ofereixen el sufragi actiu als estrangers, en un moment en què només els europeus l'exerceixen i això només en el cas de les eleccions municipals. En una llista que no contempla els drets socials més bàsics (com la sanitat en cas d'urgència, o l'educació dels fills en edat escolar obligatòria), sinó la protecció per atur, el vot i l'obtenció de la nacionalitat, només un 28% dels espanyols negaria als immigrants algun dret o uns quants, i un reduït 7% els negaria tots.

Convivència i tracte: convivències imaginàries i projecció dels sentiments

Els resultats de l'enquesta comentats fins aquí, referits a la valoració general de la immigració, als seus efectes i a la seva regulació, podrien conduir a una interpretació segons la qual l'acceptació de la immigració a Espanya hauria anat augmentant alhora que ho feia el nombre d'immigrants. No obstant això, aquesta imatge ha de ser matisada substancialment. Els efectes de la immigració sobre el mercat de treball poden ser considerats més o menys positius segons quina sigui la conjuntura econòmica i la posició de l'entrevistat en l'estructura social; els efectes sobre la delinqüència són, segons l'opinió de bastants entrevistats, inquietants; la major part dels espanyols, encara que són favorables a la concessió de drets als immigrants, insisteixen que aquests tinguin un contracte de treball.

Aquesta lectura complexa de la visió de la immigració sembla corroborada per altres respostes que veurem a continuació. En aquest cas, indaguem sobre l'actitud dels espanyols davant de situacions de convivència imaginària amb els immigrants, i davant d'interpretacions que ells fan sobre com «els espanyols en general», és a dir, «els altres» tracten els immigrants.

Les actituds obertes de les convivències imaginàries

El que es posa de manifest en les respostes dels espanyols a preguntes sobre la disposició a conviure amb els immigrants és, sobretot, una actitud expressa summament oberta i receptiva; al mateix temps, però, l'evolució d'aquestes respostes suggereix una certa reticència a partir d'un moment.

Hi ha aquí un contrast entre les tendències a l'alça de les respostes positives a les preguntes referents als efectes econòmics de la immigració, que acabem de veure, i la ruptura d'aquesta tendència en les preguntes contemplades en aquesta secció relatives a convivències imaginàries en la vida social i quotidiana.

De fet, les respostes a les preguntes sobre convivència segueixen la mateixa tendència cap a un increment de l'acceptació dels immigrants fins a 1996; a partir d'aquesta data, l'evolució de les respostes més obertes a la immigració és negativa, amb un augment del rebuig a tenir com a veí, company de feina, gendre/jove o company del col·legi dels fills un estranger (o els fills d'un estranger).

No convé exagerar la significació del canvi de tendència o, en tot cas, cal observar-lo sobre el teló de fons d'un grau molt alt d'acceptació d'una possible convivència amb els immigrants. La gran majoria de la població afirma que no li molestaria cap de les següents formes de convivència amb estrangers.

Com es pot apreciar a les taules següents, hi ha diferències importants d'opinió en relació amb les diverses formes de convivència que s'ofereixen. Hi ha un gradient de proximitat-rebuig en què tant l'un com l'altre creixen alhora; així, la relació de treball és la més acceptada, la de veïnatge provoca més negatives i la més estreta, la familiar, és la que es rebutja més.

També hi ha diferències en l'acceptació dels diferents grups d'estrangers segons la seva procedència geogràfica. Mentre que la gran majoria accepta imaginàriament la convivència de veïnatge o la de la feina amb els diferents tipus d'immigrants, el matrimoni d'un fill/a amb un estranger suscita menys acceptació, especialment quan es parla de marroquins o de persones de l'Àfrica negra.

En general, per grups nacionals, és molt clar el rebuig superior cap als marroquins, seguits dels africans negres, encara que crida l'atenció el fet que, fins i tot en el cas dels menys rebutjats, els europeus de la UE, hi ha un 22% dels entrevistats als quals no els seria indiferent (ja sigui molt, bastant o poc) tenir-los com a gendres/joves. És molt probable que la negativa a aquesta eventual unió matrimonial estigui relacionada amb el temor que el fill/a es

Taula 4.13

No li faria res que el seu fill/a es casés amb un ciutadà de... (Percentatges)

	1991	1993	1995	1996	2000
Portugal	54	53	69	76	71
Un altre país de la UE	54	57	72	79	75
EUA	55	56	69	76	73
Europa de l'Est	53	52	67	75	69
Amèrica Llatina	53	51	68	75	70
Marroc	42	42	52	62	56
Un país de l'Àfrica negra	42	41	54	62	59

Font: CIS Baròmetre sobre immigració 2000 i Vallés, Cea i Izquierdo, 1999: 109.

Taula 4.14

No li faria res tenir com a veí un ciutadà de... (Percentatges)

	1991	1993	1995	1996	2000
Portugal	68	70	85	89	85
Un altre país de la UE	70	72	87	90	86
EUA	70	72	86	90	85
Europa de l'Est	69	71	85	89	84
Amèrica Llatina	69	71	85	89	84
Marroc	63	66	78	83	76
Un país de l'Àfrica negra	64	67	80	85	80

Font: CIS Baròmetre sobre immigració 2000 i Vallés, Cea i Izquierdo, 1999: 111.

Taula 4.15

No li faria res tenir com a company de feina un ciutadà de... (Percentatges)

	1991	1993	1995	1996	2000
Portugal	70	72	87	90	87
Un altre país de la UE	71	73	88	91	88
EUA	71	73	87	91	87
Europa de l'Est	71	73	87	90	86
Amèrica Llatina	70	73	87	90	86
Marroc	66	70	81	86	82
Un país de l'Àfrica negra	67	70	83	87	84

Font: CIS Baròmetre sobre immigració 2000 i Vallés, Cea i Izquierdo, 1999: 111.

traslladi a viure a un altre país i s'allunyi de l'entrevistat. No seria d'estranyar que es rebutgés també el matrimoni d'un fill/a amb algú d'una altra regió espanyola si això impliqués un trasllat. En qualsevol cas, la negativa al matrimoni amb marroquins i africans està sens dubte relacionada amb la distància cultural que, entre els set grups que s'ofereixen en la pregunta, és sens dubte la més gran. El qüestionari no indaga sobre altres grups culturalment llunyans, com els xinesos o els indis, i que probablement haurien suscitat també negatives en la relació familiar. Per exemple, el CIS va incloure «les Filipines» en els baròmetres de 1991 i 1993 i «l'Àsia» en el de 1993, i tant l'un com l'altre estaven a prop del Marroc i de l'Àfrica negra pel que fa al rebuig al matrimoni, encara que lleugerament per sota d'ells (Vallés, Cea i Izquierdo, 1999: 109).

L'anàlisi de l'opinió sobre la convivència en funció de l'educació, l'edat i el contacte amb els immigrants dels espanyols dona resultats semblants als de les seccions anteriors. L'acceptació és més gran quan es diu que s'ha tingut contacte amb els immigrants, també si l'edat és menor i l'educació superior.

A les preguntes anteriors sobre convivència en la feina, en el veïnat i en la família, els qüestionaris de 1996 i del 2000 n'hi sumaven una altra sobre la convivència en el col·legi amb els fills dels immigrants. En aquest cas també ha augmentat el rebuig en els últims anys: el percentatge d'aquells

Taula 4.16

ACTITUD DAVANT DE L'EVENTUAL MATRIMONI D'UN FILL/A AMB ELS MAGRIBINS I LES PERSONES DE L'ÀFRICA NEGRA

Percentatges horitzontals. Exclosos els NS/NC

Li importaria (poc, bastant o molt) que un fill/a es casés amb un/a...	Magribí	De l'Àfrica negra
Ha tingut contacte amb immigrants	37	33
No hi ha tingut contacte	50	47
Universitari	39	36
Menys de primària	47	46
18 a 29 anys	35	29
50 a 59 anys	54	51

Font: CIS Baròmetre sobre immigració del 2000.

als quals els importaria, ja sigui «poc», «bastant» o «molt», que els seus fills compartissin la classe amb fills d'immigrants ha passat del 9% l'any 1996 al 14% el 2000. En qualsevol cas, un notable 83% afirma que no li faria res. En aquest cas no podem replicar l'anàlisi anterior per grups d'estrangers, perquè la pregunta es refereix genèricament a fills d'immigrants sense precisar-ne la procedència geogràfica.

Aquesta resposta és una altra mostra del caràcter prematur d'aquest tipus de preguntes quan es plantegen a tota la societat espanyola que, majoritàriament, no té experiència directa ni indirecta dels problemes que planteja la integració dels immigrants en les aules i ofereix una resposta que reflecteix l'adequació a un principi moral. La realitat és que en les zones on la immigració està més present, com Madrid, Barcelona o Llevant, la integració en l'ensenyança pública primària i secundària de nens procedents d'altres cultures, amb altres idiomes i altres nivells de coneixements, està creant conflictes en la comunitat educativa i insatisfacció entre pares i professors (vegeu el capítol següent, i Pérez-Díaz, Rodríguez i Sánchez-Ferrer, 2000). El cas de les escoles, d'altra banda, no ofereix sinó un exemple d'aquest caràcter allunyat de la realitat de les preguntes sobre convivència quan es plantegen a la població espanyola en general. Al capítol següent, com que se centra l'atenció en aquells grups d'espanyols que efectivament tenen una experiència personal i directa de tracte amb immigrants al veïnat, a la feina i a l'escola, tornarem a al·ludir a aquesta qüestió.

¿La desconfiança atribuïda als altres com a projecció dels propis sentiments?

Ara bé, a la dada sobre l'actitud dels espanyols en relació amb situacions imaginades de convivència amb els immigrants, s'hi ha d'afegir la de la seva visió de la manera com la resta dels espanyols, o els espanyols en general, tracten els immigrants. En certa manera, no està clar si amb aquest judici el que fan és una descripció del que entenen que passa o una projecció (inconscient, o potser semiconscient) dels seus propis sentiments sobre el col·lectiu dels immigrants. És possible que el que no s'atreveixen a dir, que ells tenen desconfiança o altres sentiments hostils cap als immigrants,

perquè els semblaria indecent o «moralment incorrecte», ho diguin de manera indirecta, projectant els seus sentiments sobre la resta del país i atribuint-los-hi.

En cas de dubte, no podem atribuir un significat clar a aquestes respostes. Però hem de constatar que la resposta a la pregunta projectiva «¿Com creu que els espanyols tracten els immigrants?», acostuma a ser una resposta que suggereix sentiments de desconfiança, de menyspreu i d'agressivitat (un 61% de les respostes l'any 2000), seguida de sentiments d'indiferència o d'amabilitat repartits gairebé a parts iguals (un 14% de les respostes indiquen indiferència i un 16%, amabilitat o un sentiment semblant al que es pugui tenir cap als mateixos espanyols, i que, imaginem que és més positiu). A penes hi ha diferències en les respostes entre 1996 i el 2000.

Taula 4.17

¿Com diria que els espanyols tracten els immigrants estrangers?

¿I els que són d'una altra raça diferent de la nostra?

Percentatges verticals

	Estrangers 1996	Estrangers 2000	D'una altra raça 1996	D'una altra raça 2000
Amb menyspreu	14	11	19	14
Amb agressivitat	3	3	5	3
Amb desconfiança	44	47	40	44
Amb indiferència	15	14	14	15
Amb amabilitat	9	11	8	10
Igual que si fossin espanyols	6	5	7	5
NS/NC	10	8	9	9

Font: CIS Baròmetres sobre immigració 1996 i 2000.

El cas dels episodis de violència

Convé que ens fixem en el fet que els immigrants identificats com a «marroquins» (i que solen ser efectivament marroquins, però que pot ser que no ho siguin, i que procedeixin d'altres països del Magrib) són els immigrants més rebutjats i els que desperten menys simpatia. En realitat, el nombre d'immigrants marroquins ha augmentat substancialment al llarg de l'última dècada, i representa l'any 2000 el grup nacional més important, i el 22,3% de tots els estrangers residents a Espanya. Aquest grup és també el

grup en el qual pensa la majoria dels entrevistats quan parla d'immigrants. El 77% dels entrevistats contesta «marroquins» a la pregunta «Quan es parla d'immigrants estrangers que viuen a Espanya ¿en qui pensa de manera immediata?», molt per sobre del següent grup esmentat, el dels africans negres, amb un 34% de referències. La menció espontània als marroquins ha augmentat des del 1996, en què era del 70%. Aquesta opinió negativa o reticent envers els marroquins influeix en la configuració de l'opinió general sobre la immigració. Així, en les preguntes sobre política d'immigració, s'aprecia una diferència en favor de lleis més restrictives entre els que pensen en marroquins quan es refereixen a immigrants.

És probable que en la consolidació (relativa) d'una opinió desfavorable cap als immigrants marroquins (i africans en general), hi hagin influït diversos episodis de violència col·lectiva, com els que van tenir lloc a Ca N'Anglada (Terrassa) el 1999 i a El Ejido (Almeria) l'any 2000. Abans de 1999, la violència contra immigrants havia estat sempre protagonitzada per individus aïllats, generalment adolescents, o bandes de *caps rapats* i similars, però mai, com va passar a Terrassa i a Almeria, per grups amplis de població, aparentment molts d'ells d'extracció modesta. Podem suposar que la cobertura dels mitjans de comunicació a aquests episodis de violència hi hagi influït i hagi creat la sensació que hi ha un problema important i que les accions violentes contra els immigrants poden augmentar en el futur. Els mitjans de comunicació presenten els conflictes sense prestar gaire atenció a les seves arrels o raons, i això contribueix a accentuar la seva aparença d'inevitabilitat i a crear la imatge que allí on hi ha una forta presència d'immigrants, el conflicte està assegurat.

Les dades d'enquesta corroboren aquesta interpretació, que suposa una expectativa estesa entre els espanyols que els episodis violents contra els immigrants augmentaran. Així ho pensa una mica més de la meitat dels espanyols (51%), davant d'una quarta part (27%) que opina que no augmentaran. Si s'exclouen els que no tenen opinió (22%), dos de cada tres creuen que la violència augmentarà al nostre país, un percentatge similar al de l'any 1996. I si ens referim únicament als que pronostiquen un important augment de la immigració els anys vinents, ens trobem que tres de cada quatre (74%) creuen que aquestes accions violentes augmentaran.

OPINIÓ SOBRE LA VIOLÈNCIA CONTRA ELS ESTRANGERS I PRONÒSTIC SOBRE L'AUGMENT EN RELACIÓ AMB LES EXPECTATIVES RESPECTE EL NOMBRE D'IMMIGRANTS

Percentatges verticals. Excloso els NS/NC

	Total	La immigració augmentarà molt	Augmentarà una mica	Es mantindrà o disminuirà
Les accions violentes són un problema important	58	60	55	59
Són fets aïllats	42	40	45	41
Tendiran a augmentar	65	73	59	49
No tendiran a augmentar	35	27	41	51

Font: CIS Baròmetre sobre immigració 2000.

En qualsevol cas, la influència dels fets de El Ejido (el febrer del 2000) sobre aquestes respostes probablement es va veure reforçada per la seva proximitat en el temps, ja que l'últim baròmetre del CIS sobre immigració es va fer pocs dies després. Pel que fa al que fins ara ha estat el principal episodi de violència xenòfoba enregistrat a Espanya, bona part dels habitants espanyols del nucli de El Ejido, de la província d'Almeria, van participar en un atac violent contra les persones i les propietats dels immigrants magribins, uns dies després que un jove marroquí (aparentment amb problemes psíquics) hagués assassinat una adolescent del poble.⁽¹⁰⁾ Els mitjans de comunicació nacionals van destacar les penoses condicions de vida dels treballadors marroquins però, en general, van proporcionar una informació insuficient sobre les circumstàncies que podien haver influït en l'explosió del conflicte. Tampoc el qüestionari utilitzat en el baròmetre del CIS va incloure cap pregunta sobre les possibles causes del conflicte, cosa que hauria ajudat a entendre com aquest conflicte va influir en l'opinió de la societat espanyola envers la immigració.

En tot cas, sorprèn l'escassa atenció prestada al fet que a El Ejido hi hagués hagut durant bastant temps una situació d'aparent excepció en l'aplicació de la legislació vigent en una sèrie de matèries; o potser precisament

(10) Sobre els successos de El Ejido, vegeu les ponències dedicades a la qüestió i presentades al II Congrés sobre la Immigració a Espanya (Madrid, 5 a 7 d'octubre del 2000), especialment les de Castaño (2000), Pumares, Fernández Prados, Rojas i Asensio (2000), Navas, Cuadrado, Molero i Alemán (2000), i l'article d'Azurmendi (2001).

aquest fet era la conseqüència que no es tractava d'una excepció, sinó d'una situació generalitzada d'incompliment de les regles que no acabava d'interessar a ningú que fos posada en relleu. Com ha assenyalat José Luis Oller en un article sobre la qüestió, de les informacions dels mitjans de comunicació es podia deduir que no s'aplicaven les normes de la Llei d'Estrangeria aleshores vigent, ni les de policia i higiene local, ni la normativa laboral, ni la de seguretat social, ni probablement la fiscal. Era almenys probable que les administracions nacional, autonòmica i local haguessin permès que cristal·litzés una situació en la qual els empresaris contractaven al marge de la normativa vigent, els propietaris llogaven habitatges desproveïts de cèdules d'habitabilitat i els immigrants il·legals no eren extradits.⁽¹¹⁾ De manera que l'esclat de violència, amb les seves característiques específiques, va tenir lloc sobre el teló de fons d'una tradició d'al·legalitat o d'il·legalitat que, sens dubte, va amplificar els efectes (sense que això impliqui cap atenuació de les responsabilitats individuals corresponents).

L'enquesta de febrer del 2001: s'accentua la reticència envers la immigració

Amb un qüestionari que dedicava a la immigració unes quantes preguntes menys que el de l'any 2000, el CIS va tornar a abordar el tema el mes de febrer del 2001 i els resultats de l'enquesta confirmen les tendències que s'han assenyalat anteriorment. Encara que l'opinió que la immigració és «més aviat positiva» per «al país que la rep» ha continuat augmentant (i ha passat del 43%, el 2000, al 50% el 2001), un 60% considera que «Espanya necessita treballadors immigrants», i s'incrementa el percentatge dels que creuen que el nombre d'estrangers a Espanya augmentarà molt els anys vidents (un 46% l'any 2000 i un 55% l'any 2001); no obstant això, augmenten també els que opinen que ara ja n'hi ha «massa»: eren un 31% l'any 2000, i són un 42% el 2001.

En coherència amb aquesta percepció d'«excés» hi ha la que considera que la immigració constitueix un dels problemes principals del país. En efecte, un dels resultats més sorprenents de l'estudi és l'avenç substancial de

(11) José Luis Oller, «El Ejido y la ley», a *Expansión*, 11-3-2000.

la immigració en l'escala de preocupacions dels espanyols: la immigració comença a ser considerada com un «problema important». Mentre que al Baròmetre del CIS del mes de març de 1999 la immigració no apareix en les respostes espontànies a la pregunta sobre els tres principals «problemes d'Espanya», el setembre del 2000 ja era esmentada pel 6,7% dels entrevistats i ocupava el sisè lloc entre els problemes més importants, i el febrer del 2001 havia pujat al tercer lloc i era assenyalada pel 31% dels entrevistats, molt lluny de l'atur (67%) i el terrorisme (65%), però per sobre del problema de les drogues i de l'alcoholisme (assenyalats pel 16%).

Apareix, a més, en quart lloc com a «problema que afecta personalment» l'entrevistat, amb un 9,5% de respostes, per sota de l'atur (38%), el terrorisme (24%) i els problemes econòmics (13%). Fins i tot apareix en primer lloc quan es pregunta pels «problemes socials que afecten els espanyols», amb un 32% de les mencions, i seguit, en aquest cas, per l'atur (30%).⁽¹²⁾

Aquesta elevada presència de la immigració entre els temes que preocupen els espanyols podria tenir un fort component conjuntural, perquè coincideix la realització de l'enquesta amb una època d'agitació social sobre la qüestió, amb tancaments d'immigrants, manifestacions en favor dels seus drets i debats polítics sobre l'aplicació de la (segona) Llei d'Extranjeria, tot això reflectit pels mitjans de comunicació. Al mateix temps, amb el concurs d'aquests mitjans, al llarg de l'any 2001, s'ha produït un increment substancial de la constatació del fenomen dels intents de travessar irregularment l'estret de Gibraltar, sobretot si es compara amb la que tenia el mateix fenomen els anys anteriors.

Pel que fa a la política d'immigració que els entrevistats consideren més adequada, les respostes del 2000 i del 2001 no són estrictament comparables, ja que s'ha restringit el nombre d'opcions que es presenten en el qüestionari i s'ha modificat el text de la primera resposta, que l'any 2000

(12) Aquesta preeminència sembla a primera vista sorprendent a la llum de les respostes a altres preguntes semblants (però no idèntiques: aquí es parla de «problemes socials dels espanyols», no dels seus problemes personals ni dels problemes generals d'Espanya) en les quals el problema de l'atur apareix com a més greu. Això pot tenir a veure amb el fet que, en aquest cas, la pregunta s'ha col·locat després de la bateria de preguntes dedicades a la immigració, al contrari que les preguntes abans esmentades sobre els principals problemes dels espanyols, que obren el qüestionari i que, per tant, no «orienten» la resposta (i presumptament reflectirien de manera més fidel la percepció de l'entrevistat sobre els «problemes del país»). També pot tenir a veure amb circumstàncies del moment, a alguna de les quals es refereix el text a continuació.

proposava «facilitar l'entrada de treballadors immigrants» i ara diu «permetre l'entrada dels treballadors immigrants sense posar cap obstacle legal», la qual cosa dificulta la interpretació del descens en el percentatge d'entrevistats que trien aquesta resposta (del 20% el 2000 al 13% el 2001).

Però en tot cas, la segona resposta que es proposava, «facilitar l'entrada només a aquells que tinguin un contracte de treball», s'ha mantingut bàsicament idèntica (s'ha substituït «facilitar» per «permetre»), i en relació amb això hem de destacar clarament que el percentatge d'entrevistats que la trien ha augmentat del 65% l'any 2000 al 79%. De les dues terceres parts d'espanyols que requerien el contracte de treball per a la residència de l'estranger a Espanya, ara s'ha passat a una (aclaparadora) majoria de quatre cinquenes parts.⁽¹³⁾

En relació amb el tracte que suposadament els espanyols donen als immigrants, el qüestionari del 2001 corrobora la impressió que s'obté de l'anàlisi de l'enquesta de l'any anterior. En general, el percentatge de respostes negatives segons les quals els espanyols entenen que els seus compatriotes tracten els immigrants amb desconfiança, menyspreu o agressivitat, es mantenen en un percentatge gairebé idèntic i bastant alt: un 62% el 2001 i un 61% el 2000.

No obstant això, les respostes són molt diferents si es passa d'una pregunta presumptament projectiva (sobre com els altres tracten els immigrants) a una pregunta directa (sobre com el mateix interessat tracta els immigrants). En aquest cas, la gran majoria, el 57%, tria la resposta de «amb normalitat, igual que si fossin espanyols», un 17% afirma que ho fa «amb amabilitat» i les respostes negatives només sumen un 13%. Aquesta és una pregunta nova que s'ha fet a tots els entrevistats, fins i tot al 44% que afirma que mai no ha tingut cap tracte amb immigrants, la qual cosa suggereix la possibilitat que una bona part dels entrevistats hagi contestat amb una resposta que reflecteix no la seva conducta efectiva sinó la seva conducta ideal moral o la imatge de si mateix que vol presentar a l'entrevistador o al públic en general.

(13) D'altra banda, els que creuen que s'ha de «prohibir totalment l'entrada de treballadors immigrants», continuen sent una minsa minoria (3%), encara que ha desaparegut una opció pròxima del qüestionari del 2000 («fer molt difícil l'entrada de treballadors immigrants») que recollia el 6% de les respostes; alhora que s'ha reduït el percentatge dels que no tenen opinió, del 8% al 5%.

Continua sent molt alta o bastant alta la disposició dels espanyols a acceptar una convivència imaginària (sens dubte en ocasions també real) amb els immigrants, encara que es manté la lleugera tendència al descens que ja hem assenyalat. El percentatge dels que diuen que no els importaria gens que un fill o una filla es casés amb un/a estranger/a ha disminuït uns 2 punts percentuals de mitjana. En aquest cas, el grup dels marroquins continua sent el més rebutjat, o el menys acceptat, per a una convivència imaginària (al 28% li importaria «molt» o «bastant» contreure en aquest cas una relació familiar), seguit pel dels africans negres o subsaharians (23%), amb percentatges de rebuig un parell de punts per sobre dels de l'any 2000. D'altra banda, es manté idèntic el percentatge dels que afirmen que no els importaria que els seus fills compartissin col·legi amb nens immigrants (83%) i també són similars els resultats relatius a les relacions de veïnatge o a les de feina. Novament, els marroquins són els relativament més rebutjats com a veïns i com a companys de feina, però sempre dins d'uns percentatges molt baixos: el 4,1% diu que els importaria molt conviure amb ells en el barri (el 3,7% el 2000) i el 3,3% en la feina (el 2,6% dos anys abans).

L'enquesta continua reflectint de manera bastant feble l'efecte de la diferent apreciació dels immigrants segons el seu origen geogràfic sobre la seva regulació. Quan es pregunta a l'entrevistat la seva opinió sobre si «les mesures que prengui el govern en matèria d'immigració han de ser les mateixes per a tots els immigrants o han de ser diferents tenint en compte la seva nacionalitat», la resposta majoritària (un 87%) continua sent favorable al fet que les mesures siguin les mateixes per a tots, una mica menys d'un de cada deu (9%) va contestar que «han de ser diferents».⁽¹⁴⁾ Al mateix temps, cal tenir en compte que, quan es pregunta a aquests últims (és a dir, a aquest 9%) a quin grup donarien preferència a l'hora de facilitar la seva permanència a Espanya, només un 4% assenyalava els marroquins com a grup «preferent», davant del 60% en favor dels llatinoamericans i del 18% que esmenta els europeus de l'Est.

(14) La formulació de la pregunta es pot interpretar com si es referís als immigrants que ja són a Espanya. Probablement, una pregunta que indagés directament fins a quin punt els espanyols prefereixen o no l'arribada d'immigrants d'origens geogràfics específics hauria obtingut resultats diferents, més d'acord amb la clara preferència mostrada envers els llatinoamericans en preguntes distintes d'aquest Baròmetre i dels anteriors.

V. L'opinió a través dels grups de discussió: una visió de prop

Grups de discussió en zones de convivència

Al capítol III hem observat la classe política que va prendre les decisions que en el seu moment van permetre la creació d'uns «espais multiculturals» on conviuen immigrants i espanyols nadius. Al capítol IV hem sentit les opinions d'enquestats situats, en general, a certa distància d'aquests espais, i el contacte dels quals amb els immigrants, quan hi és, sol ser superficial i infreqüent. Ara veurem les actituds de persones que hi viuen i, per tant, que viuen amb les conseqüències, en la seva vida quotidiana, de les decisions d'aquella classe política. D'aquesta manera potser podem entendre més bé com funcionen realment, i no simplement com haurien de funcionar, aquests espais multiculturals vistos relativament de prop.

Per a això, hem recorregut a una sèrie de grups de discussió, i hem reunit, en cada cas, al voltant d'una taula unes vuit persones residents a la zona escollida o relacionades amb immigrants segons uns criteris de selecció prèviament fixats; orientem la conversa mitjançant unes intervencions breus del moderador del grup, i gravem i transcrivim els discursos. En la presentació dels resultats combinem una descripció de les opinions dominants en els grups, amb la il·lustració mitjançant cites textuais (però anònimes) del que s'ha dit.

Hem elegit per a l'estudi qualitatiu tres tipus de zones:⁽¹⁾ nuclis històrics de grans ciutats, molt poblats d'immigrants i amb una elevada presència de magribins (Lavapiés a Madrid i el Raval a Barcelona); barris perifèrics amb una elevada presència d'immigrants però amb un pes més gran de llatino-americans (Juan XXIII a Alacant); i àrees on els immigrants hi treballen a més de residir-hi (Mataró, capital del Maresme barceloní).

En l'elecció dels components dels grups ens hem guiat sobretot pel criteri de convivència amb diferents tipus d'immigrants. Hem triat persones que passen la major part del temps al barri i que es relacionen amb els immigrants en diferents situacions i en diferents espais de convivència: el treball, el comerç, el bloc d'habitatges, el carrer i les places i parcs. En totes les reunions hi ha hagut mestresses de casa, jubilats, estudiants escolaritzats al barri i comerciants amb botigues o bars utilitzats pels immigrants. A Mataró, s'hi han inclòs també diversos empresaris que contractaven mà d'obra immigrant. Diverses d'aquestes persones conviuen amb immigrants en els seus blocs d'habitatge.

A més d'aquestes quatre reunions destinades a analitzar els conflictes de convivència entre espanyols i immigrants, n'hem fet una altra sobre la presència dels fills dels immigrants en el sistema educatiu públic, i l'hem completat amb tres entrevistes a directors i caps d'estudi de tres col·legis de primària i instituts públics amb un elevat percentatge d'alumnes estrangers. La reunió sobre educació, amb pares i professors, es va celebrar a València, i les entrevistes a responsables de centres educatius van tenir lloc a Madrid. Hem considerat necessari dedicar una atenció específica a l'educació perquè (com s'ha dit en el capítol anterior) la presència de nens estrangers a les aules està originant conflictes que aparentment repercuteixen en la qualitat de l'educació, expressen les actituds cap als immigrants entre la població amb fills en edat escolar i alhora hi influeixen.

(1) La zona de El Ejido que al principi vam considerar com idònia per a la realització d'un grup posteriorment va ser descartada per la proximitat dels successos de febrer del 2000 i perquè el cas ha estat analitzat en profunditat en altres estudis. No obstant això, hem introduït en el guió de les reunions preguntes projectives sobre les causes que van originar el conflicte de El Ejido, amb respostes que han resultat ser reveladores.

Els guions dels grups de discussió utilitzats a Madrid, Barcelona, Alacant i Mataró es poden desglossar en dues grans àrees temàtiques: d'una banda, la convivència diària amb els immigrants i els judicis sobre els diferents grups d'immigrants que es formen en aquesta convivència, i, de l'altra, les opinions sobre la política d'immigració a Espanya i els drets dels immigrants.

Convé assenyalar els límits d'aquest mètode i no sobrevalorar-ne els resultats. Les entrevistes de grup no proporcionen resultats estadísticament representatius. Però, a més, no sempre ens proporcionen el discurs adequat a la conducta efectiva de les persones. Dues maneres de suplir aquesta limitació són, d'una banda, les entrevistes en profunditat i elaborar les biografies,⁽²⁾ i l'altra, la de fer una immersió personal més intensa i llarga en les comunitats de referència, incloent-hi nadius i immigrants. Una altra seria la d'augmentar la base comparativa i històrica de l'estudi. El tema exigeix un treball prolongat, acumulatiu i multidisciplinar, i el que aquí oferim és una mera contribució a aquest esforç.

Les dificultats de la convivència: la pèrdua de «la casa»

L'escassetat de contactes: «estan tancats i van a la seva»

Si s'ha de jutjar pel que se sol dir en aquestes entrevistes de grup, el primer que hem de destacar és que la relació social entre espanyols i immigrants a les zones estudiades és mínima, limitada a la inevitable presència simultània de tots dos grups en els mateixos espais. Espanyols i immigrants viuen a prop, però no junts. No hi ha entre ells les relacions d'un bon veïnatge (que inclouen confiança i una certa disposició a la conversa i a l'ajuda mútua) que se suposa que són «normals» entre veïns.

Si aquesta experiència es pogués generalitzar, hauríem de fer-nos a la idea que la societat espanyola està composta pels que tenen més contacte

(2) Com ha fet, per exemple, Eugenia Ramírez Goicoechea (1996) en una detallada monografia basada en un treball de camp de 1992 i 1993, que anticipa molts dels temes la importància dels quals s'ha fet particularment visible anys després.

amb els immigrants però no hi «conviu», pels que a les enquestes diuen que tenen contacte amb els immigrants però que, com que no viuen al mateix barri, probablement el contacte és superficial i episòdic i els que ni tan sols tenen aquest contacte. El que això suggereix és un dèficit radical de contacte i de convivència.

Però tornem als nostres grups de discussió. Els espanyols d'aquests grups atribueixen aquesta falta de relació social a l'actitud dels mateixos immigrants, als quals retreuen una tendència a l'aïllament i a la formació de ghettos amb els seus compatriotes.

– *«És que no pots relacionar-t'hi, perquè ells tampoc no es relacionen. Ells es tanquen i van a la seva i no parlen ni...»* (dona comerciant, Alacant).

– *«Perquè fins i tot els casos de famílies que estan adaptades, que treballen, jo ho veig al parc, jo que sé, deu ser perquè tenen una altra sang, però sempre veus en un banc les mores, i a les espanyoles en l'altre (...) I si hi ha contacte és de passada»* (mestressa de casa, Lavapiés).

Aquesta mateixa queixa s'expressa quan es refereixen a l'anomenada «integració» dels immigrants, terme que per als participants en els grups sembla que englobi dues activitats: la relació social (d'amistat, de bon veïnatge) amb els espanyols i l'assimilació de les formes de vida espanyoles. En aquest sentit, integració i tracte fluid són parts de la mateixa cosa. La protesta per l'absència de l'un es fon amb la protesta per l'absència de l'altre.

– *«Si parlem d'aquest barri, la integració serà cada vegada menor, perquè, a més, com més quantitat de gent hi ve i es formen petits ghettos, la convivència és zero»* (dona comerciant, el Raval).

– *«Hi ha com una desconfiança per part d'ells... coincidim moltíssim a cal metge, hi vas un dia a la consulta i n'hi ha cinquanta mil i realment tu intentes fer un gest significatiu, dir bon dia o com va, o el que sigui, simplement per pura cortesia, i et trobes que realment passen olímpicament»* (mestressa de casa, el Raval).

– *«Només que no se t'obren, perquè a mi tant me fa que siguin de la nacionalitat que siguin, si necessiten alguna cosa i els puc ajudar, però és*

que no t'ho demanen. Es queden, s'aïllen ells sols sense que tu..., jo no els rebutjo per descomptat» (jubilada, Alacant).

– *«Doncs no sé, ja que estan aquí que no es busquin només amics que siguin marroquins, no buscar-te només amics de la teva raça, busca't amics que siguin espanyols, que visquin aquí, i que ho sàpiguen tot del teu barri i que fins i tot et puguin defensar» (estudiant, Lavapiés).*

– *«No sé, que puguis anar pel carrer i et puguin parlar, que puguis saludar a una persona (immigrant) i que puguis comentar qualsevol cosa, però ells no, són molt tancats» (mestressa de casa, Mataró).*

– *«Jo no els he vist relacionar-se més que amb un 'bon dia', 'bona tarda', 'hola'...» (jubilada, Alacant).*

– *«Ells són racistes ¿eh? Jo tinc l'experiència d'uns morenets i ells són racistes, contra nosaltres (...) Hi ha morenos racistes i moros racistes, i després ens acusen a nosaltres de racistes, però ells són racistes» (mestressa de casa, Mataró).*

Encara que els més joves dels grups tendeixen a reconèixer que també hi ha per part dels espanyols una actitud de rebuig cap als immigrants, alhora destaquen que els immigrants eludeixen els espanyols i aquest rebuig mutu sembla que el consideren natural i inevitable. Així, quan imaginem un eventual futur escolar amb molta més presència d'immigrants en els centres educatius, automàticament suposen que es formaran grups segons les nacionalitats. Sembla com si el model de segregació racial entre adolescents es considerés un destí natural i inexorable en condicions de convivència multiètnica.

– *«Nosaltres els rebutgem però ells a nosaltres també ens rebutgen» (estudiant, Lavapiés).*

– *«Jo crec que es farien grups. Es muntaria per un costat el dels emigrants, i per un altre el dels que són d'aquí» [en el supòsit que hi hagués més immigrants en l'institut] (estudiant, Alacant).*

Aquesta tendència a no relacionar-se s'atribueix fins i tot als nens immigrants:

– *«Hi ha una placeta on els nens juguen, i quan vénen els fills dels immigrants, pobres, són ells mateixos els que no volen jugar amb els nostres»* (mestressa de casa, el Raval).

S'ofereixen poques explicacions en els grups, almenys formals, explícites i directes, en relació amb aquest comportament dels immigrants. Les poques que hi ha, al·ludeixen a la «idiosincràsia», especialment en el cas dels orientals (xinesos i filipins) i en el dels negres i magribins. Pel que fa als llatinoamericans, es reconeix que l'idioma els ajuda a integrar-se i en aquest cas es ressalta menys aquesta tendència a l'autosegregació. (De totes maneres, tornarem sobre aquesta qüestió més endavant.)

– *«El dominicà, el colombià, el peruà, el que sigui, són gent més oberta perquè és gent hispana i és més oberta i potser t'explica els seus problemes, et diu 'Doncs mira, em passa això' o fins i tot et diuen si tenen papers o no tenen papers, perquè ells ho solen dir, si hi tens amistat acostumen a dir-t'ho.»* (mestressa de casa, Alacant).

Però també, de vegades, s'introdueixen matisos en la narrativa que suggereixen factors explicatius complementaris a l'actitud dels immigrants. La por al rebuig, la desconfiança cap al desconegut, el temor a ser expulsat en el cas dels que estan «sense papers», les dures experiències viscudes fins arribar a Espanya, es presenten com a possibles explicacions; però sempre es fa com si aquestes explicacions, addicionals, ocupessin un paper secundari davant de la primera, la que actuen així perquè «són així», especialment en el cas dels xinesos, sobre els quals sembla que hi ha un consens general en els grups en relació amb el fet que no volen relacionar-se socialment amb els espanyols.

Ja que no hi ha relació social amb els immigrants, tampoc es produeix cap forma d'intercanvi cultural en la qual els estrangers mostrin als espanyols elements de la seva cultura.

– *«Bé, t'enriqueixes culturalment quan viatges, perquè canvies el xip, però aquí ¿quin xip canvies si no pots convida amb ells? Quan estan aquí no pots estar amb ells, per la vida que duus, no tens temps, si no tens temps per veure la teva família, encara menys per sortir a veure com cuina un àrab, per exemple. Però quan viatges, aleshores ja veus com viuen, com*

mengen i en el seu context és molt bonic, però treu-los del seu context, llavors ja ni te n'interes» (empresària, Mataró).

La sensació d'invasió: «és casa teva»

El segon component significatiu en l'ús que els entrevistats fan de l'expressió «integració dels immigrants» acostuma a ser, almenys per a molts, l'equivalent de la seva assimilació a les formes de vida dels espanyols. Integrar-se és arribar a ser «com nosaltres». I si no ho aconsegueixen és perquè no volen. Ja que són ells els que han vingut al nostre país i són ells els que hi estan en minoria, són també ells els que han de fer l'esforç d'«integrar-se». Però en explicitar l'argument, ens adonem de la presència d'un altre component. Aquest component està relacionat amb la percepció que, si no passa així, la sensació que un viu a la seva pròpia casa es perd: que un ja no controla els seus carrers, les seves places, el seu territori habitual. És a dir, que un està perdut en un territori aliè, envaït.

– *«Que es posin a viure, que facin les coses com les fem tots ¿no? Per començar, la seva forma de vestir» (empresària, Mataró).*

– *«De totes maneres jo penso que també a ells els costa integrar-se (...) És que no volen integrar-se» (dona comerciant, Lavapiés).*

– *«Lo normal és que quan tu vas a un lloc en què només tu ets diferent, lo normal no és que tothom s'integri a tu, no és que tothom canviï per ser igual que tu, lo normal és que aquesta persona que és diferent s'integri i sigui com els altres, però són ells els que no volen canviar i volen seguir com són i això» (estudiant, Lavapiés).*

– *«A Espanya tu et sents com si estiguessis a casa teva i aquesta casa és la teva propietat i no vols que hi vingui ningú de fora. I si vénen, doncs que aprenguin el que fem aquí i si no ho aprenen i fan una altra cosa, doncs...» (propietari d'un bar, Alacant).*

– *«Ells han de pensar que s'han d'adaptar aquí, que ells vénen aquí, no nosaltres. O sigui que ells són els que vénen, s'han d'adaptar ells, nosaltres no ens hem d'adaptar als seus costums» (estudiant, Alacant).*

– (Entrevistador, Alacant) *«En concret ¿a quins costums us referiu?»*

– «*A la forma de vida*» (propietari d'un bar, Alacant).

– «*Al sistema de vida, eh, l'educació, tot, és tot el que entra*» (jubilada, Alacant).

– «*A fiar-se més de nosaltres*» (estudiant, Alacant).

Tots els grups expressen queixes en relació amb una presència excessiva d'immigrants en el seu espai, queixes que són més intenses en el cas de Lavapiés i el Raval, uns barris amb més densitat objectiva d'immigrants, però que es formulen també a Mataró i a Alacant. La sensació compartida que es manifesta és que el barri ha estat «envaït», que ha deixat de pertànyer als seus antics habitants, i que això ha provocat un greu deteriorament de les condicions de vida locals.

No es tracta només d'un estat emocional o d'una experiència viscuda de caràcter general. Això està lligat, també, amb problemes i interessos econòmics i socials concrets. En primer lloc, els immigrants s'estableixen als barris on hi ha un mercat d'habitatge de lloguer barat i per això s'han concentrat en els barris cèntrics populars. Tant el Raval com Lavapiés comparteixen també una forta i tradicional presència de població gitana i, avui dia, «pateixen» els processos de renovació urbana dirigits des dels ajuntaments, que estan provocant una expulsió de la població local més pobra, incapaç de pagar els lloguers dels nous habitatges que es construeixen. En tots dos casos els veïns més grans recorden amb nostàlgia una època no gaire llunyana en què hi havia una important vida de comunitat al carrer i als blocs, i de la desaparició de la qual es responsabilitza (potser només en part) als immigrants.

– «*En aquest barri s'hi han instal·lat perquè és un barri pobre, perquè és un barri en el qual l'Ajuntament ha trigat milions d'anys a fer-li cas i encara continua volent oblidar que existim, i perquè és fàcil estar aquí*» (mestressa de casa, Lavapiés).

– «*Però ara m'he tornat racista, perquè jo visc en una escala de 22 pisos i hi ha només dos espanyols vivint-hi. Però és que aquí els veïns se n'han anat, han anat llogant els pisos, ells se n'han anat perquè no s'hi pot viure, i ho han llogat a aquesta gent i paguen 40 o 50 mil pessetes per una misèria de pis, perquè és al Raval i és un ¿eh?»* (jubilada, el Raval).

– «*Jo penso que el que tenim aquí és una invasió*» (dona comerciant, el Raval).

– «*Una invasió, això*» (dona comerciant, el Raval).

– «*És una cosa exagerada, és que hi ha zones, petits ghettos, que ha desaparegut la gent del barri. Si un local, un comerç tanca, ja hi ha un pakistanès esperant-lo*» (dona comerciant, el Raval).

Als barris perifèrics, com el de Juan XXIII d'Alacant, es constata que l'habitatge està perdent valor de mercat per la presència dels immigrants i que per això els que hi viuen de sempre, quan poden, abandonen la zona i venen a baix preu els seus pisos a immigrants. Es formaria així un cercle viciós que acabaria amb la substitució total de la població local per la immigrant.

– «*És que ara mateix [els espanyols] se'n van, és que és un barri com si fos marginal. Encara que no sigui tot el barri, es converteix en un barri marginal. Llavors ¿què passa? Els habitatges, doncs la gent se'n va i el que fa és que venen més barat, amb la condició de vendre'l, ven més barat. I al final, doncs tota la zona es va degradant molt*» (mestressa de casa, Alacant).

– «*S'està deteriorant cada vegada més, és molt vell i ja és un barri... un Bronx, d'alguna manera*» (propietari d'un bar, Alacant).

Al costat de la sensació d'invasió, en aquests barris amb alta densitat d'immigrants hi ha la impressió que s'està produint una «injustícia social» (o una «injustícia distributiva») per aquesta concentració. El que seria just, es creu, fora que els immigrants es repartissin per tota la ciutat. Si es prolonga una mica el seu pensament, potser pensin que els barris residencials d'estatus alt haurien de tenir la seva part de població immigrant magribí, africana, colombiana, vivint al costat de les classes altes, però no com a servidors domèstics, confinats a les cuines i a les habitacions de servei, sinó com a veïns amb els quals comparteixen els supermercats, els cinemes de la zona, els bars, potser les esglésies.

– «*Jo opino que podríem repartir, per exemple, en el barri nostre doncs n'hi ha bastants, entre gitanos i tal, que es concentren (...) haurien d'estar més repartits per diferents punts de la ciutat*» (propietari d'un bar, Alacant).

«I la plaça va desaparèixer»

La sensació d'haver perdut el control dels espais propis es pot expressar de forma malenconiosa o airada. Es recorden els bons temps en què l'espai era considerat com a propi. Es contrasta aquest record amb el present. Hi ha hagut una pèrdua. Els «responsables» d'aquesta pèrdua estan aquí. Se'ls veu amb temor. Si han estat «capaços» d'apoderar-se del barri, podrien anar més enllà. Se suposa que «se senten més importants». Es recela de les seves intencions.

– *«Ja és tot el carrer, passes pel carrer i és tot, tots són magribins»* (mestressa de casa, Mataró).

– *«Aquí, en aquesta barriada que (...) a la plaça Illa Cristina hi ha un bar que està a la plaça i a l'estiu doncs, han arreglat la plaça, ara és per als vianants, i a les tardes la gent gran, les criatures juguen i tal, i va començar aquest bar amb marroquins, marroquins i la plaça va desaparèixer perquè és que et senties... entrar o asseure't allà a la plaça amb ells, et senties malament»* (mestressa de casa, Mataró).

– (Entrevistadora) *«¿Per què?»*

– *«Perquè, no sé, t'incomoda, et sents incòmoda, et sents que potser, doncs clar, la teva forma de vestir, potser si ets una noia, ja et miren, ja parlen entre ells i et sents...»* (mestressa de casa, Mataró).

– *«Sí, sí, intimiden»* (diversos, Mataró).

– *«Si vas pel carrer i en veus dos, però com siguin quatre i vagis sola... Perquè és que et miren amb un descaro, com dient ¿què passa? Som moros però estem aquí, ¿què passa? T'ho diuen clar amb la mirada, sents por»* (mestressa de casa, Mataró).

– *«A vegades estan tots els bancs plens de moros i no n'hi ha cap per als espanyols»* (jubilat, Lavapiés).

– *«El Retiro el diumenge està ocupat per hispanoamericans»* (mestressa de casa, Lavapiés) *«I Legazpi igual»* (estudiant, Lavapiés).

– *«Només hi són ells menjant els seus menjars, ballant els seus balls i totes les seves coses»* (mestressa de casa, Lavapiés).

– «*I la Puerta del Sol, i la Puerta del Sol està plena de marroquins*» (comerciant, Lavapiés).

– «*Espantós Barcelona ¿eh? Pensa que jo no sóc racista, perquè m'agrada molt viatjar i m'agrada el contacte amb altres cultures, però feia cosa ¿eh?, o sigui, veure aquelles cues [d'immigrants] allà a l'Estació de França*» (empresària, Mataró).

El compliment de les regles: el mercat i l'ordre públic

Però no es tracta només que aquestes persones hagin perdut el control del seu territori immediat, sinó que, de cop i volta, descobreixen que aquesta pèrdua està lligada amb l'aparició d'altres persones que, des del seu punt de vista, tampoc no respecten les regles de l'espai social més ampli. No és probable que la major part d'aquesta gent modesta, de barris difícils, observin un compliment estricte de les regles. És lògic suposar que entre ells hi ha la seva part proporcional de transgressors de la llei, com hi és en el conjunt dels espanyols, en totes les classes socials, que fan trampes amb les regles, es beneficien d'informació privilegiada en els tractes financers, defrauden impostos, cobren subsidi d'atur mentre treballen o alimenten una economia subterrània que potser representa una cinquena part del total de l'economia real.⁽³⁾ Però tot això no impedeix que se sentin inquiets quan els sembla que veuen una conducta de sistemàtica vulneració de les regles bàsiques del joc per part d'una part dels immigrants que ells, des de la perspectiva de les seves frustracions i dels seus temors, se senten inclinats a veure com representatius del conjunt dels immigrants.

Aquestes consideracions s'apliquen, en particular, a dues àrees d'activitats bàsiques, la vida econòmica i la seguretat ciutadana, que són, justament, les dues àrees problemàtiques en la percepció que la societat espanyola té dels immigrants, com hem vist al capítol anterior.

(3) De fet, aquesta suposició es revela bastant realista en llocs com els de El Ejido, al qual ens referíem abans (vegeu el capítol anterior).

L'objecció que els immigrants competeixin amb el comerç local i que facin baixar els salaris del treball tant si és a preu fet com per hores

Els grups expressen un acord general respecte al fet que els immigrants vénen a ocupar els llocs de treball que els espanyols no volen, ja sigui per la duresa de la feina com per l'escassa retribució, però hi ha alguns sectors en els quals els immigrants entren en competència directa amb els espanyols, com el sector del treball domèstic i el de l'atenció als nens i a la gent gran, que no requereix una qualificació educativa especial, el comerç al detall d'alguns productes i el treball en la confecció.

– «Perquè un va a una empresa a demanar feina, i abans potser valia la peça 150 i ara te la paguen a 100 ¿per què? Perquè ve el xinès i s'endú tot el carregament de peces, i ho fa per 100 pessetes» (treballadora del tèxtil, Mataró).

– «I noies també del servei domèstic, pensa que ho arrasen tot, avis, tot. No veuràs cap casa de Barcelona, o d'aquí els voltants... Però el servei domèstic també el tenen molt acaparat ¿eh?» (empresària, Mataró).

– «Em molesta el que ve a destrossar el comerç, perquè hi ha molta gent que s'està muntant sense llicència, portant coses que vés a saber d'on vénen, i per quina línia vénen, que si això l'estat o el govern o el poder judicial ho ataquessin, o l'administració de l'ajuntament, ataqués per aquí, a veure per on ve aquesta mercaderia, i quina llicència té i quins impostos paguen, com paguem tots els que tenim un establiment obert, i jo crec que és per aquí per on falla la llei d'estrangeria» (comerciant, Lavapiés).

– «S'autotitulen comerciants, el que fan és fer la punyeta al comerciant, venen cinturons més barats i venen bolsos i tot és més barat, al comerciant que té una botiga el destrossen (...) Passa com amb els gitanos que venen fruita» (jubilat, Lavapiés).

L'objecció que els immigrants vulnerin la llei

Aquesta queixa es refereix especialment als menors marroquins (o tal vegada, magribins) que no tenen edat penal i que l'estat espanyol no pot

repatriar perquè desconeix la identitat dels seus pares, però també, en general, a activitats delictives d'adults, especialment protagonitzades, segons aquests grups, per marroquins. La delinqüència que molesta és la que es veu al carrer i no es considera causada per la necessitat sinó pel «consumisme»; és a dir, molts dels participants en els grups opinen que els que roben tenen les seves necessitats resoltes o podrien tenir-les resoltes d'altres maneres. Se sap que alguns, i s'imagina que potser molts, delinqueixen per retardar els tràmits de la seva deportació. Els grups es fan ressò, tal vegada, del que el mateix ministre de l'Interior, Mariano Rajoy, ha declarat, és a dir, que els immigrants «sense papers» acusats de delictes menors són detinguts pels agents «vint vegades i fins i tot cent vegades en un mateix any, però aquesta persona està al carrer pendent que se la jutgi i no pot ser expulsada d'Espanya».⁽⁴⁾

– «*Marroquins, nois de catorze i quinze anys que et prenen els bolsos, bé, una cosa fora de sèrie (...) els nois petits robaven i no estaves tranquil·la a casa. Després, a nivell d'altres problemes bastant serios, i ho sé perquè, perquè ho sé directe ¿no?, que hi ha molta droga ficada, i viuen d'això també, aquesta és una de les coses més importants, i saben qui són i no els diuen res*» (treballadora del tèxtil, Mataró).

– «*Hi ha una xarxa de marroquins que encara està a Los Molinos, que a la nit no s'hi pot passar, no s'hi pot anar (...) roben cotxes, bé, han fet de tot, roben les cases, una cosa fora de sèrie i la gent doncs...*» (empresària, Mataró).

– «*El que fan és intimidar-nos, robar-nos i de tot, i això és el que més em molesta*» (estudiant, Lavapiés).

– «*Van quatre o cinc, i agafen una dona gran de 70 anys, li prenen el bolso, li prenen les cadenes del coll*» (jubilat, Lavapiés).

– «*Estan totalment descontrolats, es pensen que poden fer qualsevol cosa, van amb una cara pel carrer increïble, ataquen algú i se'n van rient amb la navalla fora, és una cosa...*» (mestressa de casa, Lavapiés).

(4) Vegeu *Diario 16*, 29-6-2001, citat a Fundació CIPIE *Inmigración y racismo: análisis de radio, televisión y prensa española*, abril-juny 2001, pàg.117.

– «*Els ensenyen oficis i tot [als menors immigrants] però quan surten és molt més fàcil robar que treballar, clar, i ells ho saben, i s’hi han acostumat*» (dona estudiant, Lavapiés).

– (Entrevistador, Lavapiés) «*¿Com els ha canviat la vida la presència d’immigrants en el barri?*».

– «*Doncs a la nit per exemple, la seguretat, (...), o sigui, la nit el carrer és d’ells*» (dona comerciant, Lavapiés).

– «*Però, ¿què passa? Estem aquí vivint des que vam néixer i de cop i volta sents que es barallen xinesos i marroquins al teu carrer, es llencen ampolles i trossos de runa d’obra i ocupen el carrer (...) és un problema de seguretat i que això és insuportable a qualsevol nivell*» (mestressa de casa, Lavapiés).

– «*És que et fan fora, et fan fora del barri*» (dona comerciant, Lavapiés).

– «*Però si no treballen, és clar, no tenen diners i fan el que poden. Si poden agafar alguna cosa i endur-se-la, doncs se l’enduen*» (dona comerciant, Alacant).

– «*Jo vaig anar a la plaça Reial una nit i no hi he tornat. O sigui, era impossible, jo m’asseia en una terrassa i tenia quatre magribins, dos aquí i dos aquí, i ja quan els veus així, penses: aquests et vénen a robar. I no pot ser, o sigui, una inseguretat i una por...*» (mestressa de casa, el Raval).

– «*També n’hi ha d’altres que vénen directament a robar, ja no només menjar, sinó pel·lícules de vídeo i moltes coses de consumisme, que no són de robar per gana*» (mestressa de casa, el Raval).

– «*Aquí al Raval, la setmana passada hi va haver grups de gent que van sortir al carrer, perquè la policia no fa res i van sortir..., tampoc és això, però també jo comprenc que viure al Raval, perquè els polítics el que haurien de fer és venir a viure al Raval*» (jubilada, el Raval).

Les raons de la distància reticent o hostil: la barreja de recels pràctics i d'estranyesa i irritació davant formes de vida diferents

¿Per què la convivència amb els immigrants produeix rebuig? Probablement aquest rebuig no és *simplement* el resultat de la intolerància davant d'allò que és diferent, és a dir, una cosa que podria superar-se amb una «bona educació», com la que s'obté anant molts anys a l'escola, assistint als sermons de clergues benèvolos, llegint les editorials dels diaris il·lustrats i escoltant amb respecte els discursos de líders polítics responsables. Tot això pot ajudar, possiblement, a la superació (intel·lectual) d'una part de l'estranyesa. Però el més probable és que l'estranyesa només cedeixi si passen dues coses: que s'instal·li el *costum* de viure amb allò que és diferent; i que aquesta experiència prolongada en el temps «demostrï» que es pot viure així sense experimentar, alhora, una por per aquest motiu, és a dir, que aquell costum estigui *associat amb l'absència de por*. En cas contrari, l'estranyesa es converteix en irritació davant d'una forma de vida que s'intueix, aparentment, incompatible amb les formes de vida pròpies.

Dels motius, reals o imaginaris, d'aquesta por, n'acabem de parlar a la secció anterior. Ara es tracta de veure la «irritabilitat» davant d'allò que és diferent que, en bona part, com a conseqüència d'aquelles pors, caracteritza els entrevistats. Sembla, en efecte, com si els irrités «tot» o «gairebé tot», almenys si ens referim als immigrants del nord d'Àfrica, encara que no només a ells.

Com es veurà pel que exposem a continuació, molts d'aquests trets que molesten els espanyols són característiques exclusives dels immigrants magribins, el rebuig als quals domina el discurs fins i tot allí on els llatinoamericans són majoria, com al barri Juan XXIII d'Alacant. En els altres casos (Lavapiés, el Raval i Mataró) els marroquins són els immigrants més nombrosos.

Estranyeses i irritacions de la vida quotidiana

Molesta que els immigrants visquin amuntegats, que siguin sorollosos, que facin olors estranyes, que parlin un idioma intel·ligible per als

nadius. En la seva crítica de l'amuntegament dels immigrants es barregen en aquests espanyols un element d'hipersensibilitat amb un altre d'autisme: la sensació del poder de l'altre i de la pròpia impotència que acompanya la concentració de persones amb les quals no hi ha tracte ni confiança i que viuen paret per paret; i la desatenció a les raons econòmiques d'aquest amuntegament, que haurien de ser òbvies. Perquè, evidentment, si els immigrants fan les feines que els espanyols no volen fer, no poden estar, en general, ben pagats, i si no ho estan, tampoc poden pagar un lloguer en condicions de no amuntegament.

– «*Quan lloguen un pis potser al començament són dos, i al cap d'un mes ja hi ha deu persones*» (mestressa de casa, Alacant).

– «*Jo els tinc just davant de la casa on visc ara (...) allí hi va anar el matrimoni només, ara allò sembla una conillera*» (jubilat, Alacant).

– «*L'altre dia al carrer Aurora hi va haver un incendi i d'allí van sortir una quantitat de gent que vivien ficats tots en aquell pis...*» (jubilada, el Raval).

– «*Doncs perquè en un pis de 90 metres quadrats hi pot haver 50 o 60 persones*» (dona comerciant, el Raval).

Però tampoc volen que els immigrants facin soroll, ni que cuinin a la seva manera, ni que facin les olors que fan, meitat per la cuina meitat per allò que els nadius consideren problemes d'higiene, que poden tenir a veure, o no, amb els problemes d'amuntegament.

– «*El seu problema és que quan fan una festa posen música, és clar, i comencen a parlar fort*» (mestressa de casa, Alacant).

– «*És que han de cantar cinc vegades al dia. I jo els comprenc, i està molt bé que es canti, però no a les cinc de la matinada. (...) I quan ve el Ramadà allò és horrorós. Potser són les quatre del matí (...) i vinga a cantar i a rentar-se els peus*» (jubilada, el Raval).

– «*La higiene, normalment no són gaire nets*» (mestressa de casa, Alacant).

– «*A mi també m'ho sembla, això*» (jubilada, Alacant).

– «*Pots vestir-te de la manera que vulguis, però si ets net, has d'anar net*» (estudiant, Alacant).

– «*Ningú ho ha dit potser perquè no us molesta, però tenen una olor que molesta*» (agricultora, Mataró).

– (Entrevistadora) «*L'olor corporal de qui, de qui parlem?*»

– «*D'ells, dels homes, de les dones, dels magribins. Sí, dels morenos també, tots fan una olor completament diferent. Tu vas a comprar i vas amb el carretó, i com els tinguis a davant, et pots morir. Potser jo també els molesto a ells, segur, però...*» (agricultora, Mataró).

– (Entrevistadora) «*¿I a què ho atribueixes?*»

– «*Falta d'higiene (...) No estan acostumats a banyar-se, a lo de la higiene*» (empresària, Mataró).

– «*I la pell*» (treballadora del tèxtil, Mataró).

– (Entrevistadora) «*¿La pell dels magribins?*»

– «*Jo crec que és la pell, perquè la companya que jo tinc es dutxa cada dia i l'olor és forta...*» (treballadora del tèxtil, Mataró).

Donant per descomptat que els produeixin irritació, els immigrants sembla que ho fan, a aquests nadius, fins i tot per l'idioma que utilitzen, és a dir, pel que són en definitiva. I així es traspasa la línia de la coexistència civil i s'entra en el terreny de la negació de la identitat de l'altre.

– «*Però és que ara vas pel carrer i quan sents a parlar el magribí, és com dient...*» (agricultora, Mataró).

– «*Ja és ofensiu, ja t'ofenen*» (mestressa de casa, Mataró).

– «*Si, és com un parlar, com una cridòria, com lleig, clar que no me n'entero, no me n'entero de res*» (agricultora, Mataró).

– «*El dissabte a la nit hi va haver una baralla entre xinesos i xineses, i com són pititi, pititi, xinès, àrab, se sent de tot*» (dona comerciant, Lavapiés).

– «*Hi ha xivarri i parlen, passen grups parlant en portuguès, en rus*» (jubilat, Lavapiés).

Estranyeses i irritacions davant les formes de vida musulmana i les seves relacions de gènere

L'estranyesa i, aparentment, la irritació de molts entrevistats és més gran en relació amb les formes de vida associades a l'islamisme. En principi, aquestes formes són molt variades. Se sol suposar (si s'ha de jutjar per la informació més difosa i potser superficial, però que és important tenir en compte per entendre l'imaginari col·lectiu dels espanyols sobre la matèria) que a Espanya hi ha, en una primera aproximació molt sumària, dues formes principals. Una fóra la forma tradicional d'un islamisme diguem-ne «moderat», que seria pròpia d'una petita minoria de 30.000 espanyols islàmics. L'altra fóra la forma que, se suposa, més es va difonent, aparentment, entre la massa dels musulmans immigrants, que potser sigui deu o dotze vegades més gran que la minoria hispanomusulmana, i que és la forma d'islamisme que alguns denominen, de manera una mica confusa, «integrista» o «fonamentalista» (*El País*, 19-9-2001).⁽⁵⁾ Mentre que la forma moderada de l'islamisme sembla més pròxima a les formes de vida dels espanyols, la segona pot ser vista per una part d'aquests últims no tan sols com a diferent, sinó com a incompatible amb la seva forma de vida.

Per això, si bé l'objecció de molts entrevistats contra els immigrants sembla que s'orienti cap a la seva religió, en el cas que aquesta sigui la musulmana, per la manera d'expressar-se sembla que es tractaria d'una objecció dirigida no a la religió com a tal, sinó a la seva manera de viure aquesta religió. Potser passa, pensen aquests espanyols nadius, que els immigrants se la prenen «massa seriosament», o que en dedueixen regles de conducta que els semblen inacceptables.

D'una banda, es creu percebre (i aquesta percepció genera rebuig) que els musulmans encara estan en una fase de «guerres de religió», que suposadament la societat espanyola ha deixat enrere; i que, a més a més l'Islam afecta massa, o d'una manera inadequada, la seva forma de vida.

(5) Els diaris ofereixen una estimació de 400.000 a 500.000 musulmans a Espanya. L'INE donava una xifra d'uns 260.000 immigrants africans a finals de l'any 2000 (no tots musulmans, als quals podem afegir una part dels asiàtics), sobre un total d'una mica menys de 900.000 (a mitjan del 2001, s'estima una xifra total de 1.200.000). Sobre les comunitats musulmanes a Espanya, vegeu també Moreras 1999.

– «*Tenen costums diferents, no es volen adaptar, la religió és un handicap molt fort per a ells [els magribins], això els pesa com una pedra damunt del cap*» (agricultora, Mataró).

– «*Els estan encara en la fase de les guerres de religió, és el que nosaltres teníem a l'Edat Mitjana, la gent es matava per la religió i vivia de la religió, en canvi ara la religió ha passat a un pla més cultural, ja no és tant vida o mort, i ells estan com una mica més desfasats, estan en la fase encara de superar aquest... perquè nosaltres ja ho tenim com una cosa, com una cultura, una tradició, la religió, no com una forma de vida*» (empresària, Mataró).

– «*Perquè, és clar, a veure, han de fer dejuni, quan ara ve el Ramadà, ¿no?, doncs com et passi que tens a la feina gent que faci el Ramadà, ja em diràs com treballaran a ple sol sense menjar, no es menja, des de la matinalda*» (agricultora, Mataró).

D'altra banda, estem davant d'un rebuig de certes regles de conducta que avui dia semblen inacceptables a Espanya, com són les d'una diferència molt marcada dels gèneres. El cas és que aquests entrevistats diuen objectar a la manera com es vesteixen les dones magribines, els extrems de la seva subordinació, els dobles estàndards dels immigrants respecte a les seves pròpies dones, a les quals dominen i pretenen acaparar per a ells, i a les dones natives, a les quals assetgen i amb les quals volen relacionar-se.

– «*Ara, en aquests dies que ha fet tanta calor, les veus a la cuina tapades, les veus amb vestits llargs fins als peus, i les noies al col·legi amb el mocador i tot això. S'ha d'ofegar una persona, si estàs a casa teva, doncs treu-te la roba*» (jubilada, el Raval).

– «*Ha de ser molt dur canviar de país, de costums, de vestir, de menjar, de tot, però clar, si vas a un país i vols demanar molt a aquest país, doncs almenys integra't; a casa teva vesteix-te com vulguis i parla com vulguis, però almenys dóna una oportunitat que els teus fills no vagin com una mica discriminats (...) Clar, i les dones també, les magribines van vestides tan estrofolàries diguem a la nostra manera (...), que ja et crida l'atenció aquesta manera i els costums tan diferents que tenen*» (agricultora, Mataró).

– «Van al col·legi amb el mocadoret, van amb el xandall i el mocador» (mestressa de casa, Mataró).

– «Potser si dus minifaldilla se senten ofeses per estar parlant amb tu perquè portes una mini (...) No és que elles s'hagin de treure el mocador, però jo no sé si els molesta el meu tirant» (mestressa de casa, Lavapiés).

– «Sí, segurament no ho troben bé, igual que la teva mare o la meva no trobava bé que jo em posés mini quan tenia 15 anys» (mestressa de casa, Lavapiés).

– «En el cas de les dones musulmanes, em sap greu com a dona que tinguin aquest tracte» (empleada de comerç, el Raval).

– «Els familiars les obliguen a casar-se amb qui ells volen» (treballadora del tèxtil, Mataró).

– «S'independitzen del pare per anar-se'n amb el marit, i s'ha acabat» (agricultora, Mataró).

– «Sí, i viuen tot el dia tancades a casa» (empresària, Mataró).

– «Mira, jo que sóc rossa i...» (empresària, Mataró).

– «Bé, rossa, ja, és el sùmmum» (agricultora, Mataró).

– «I així, una mica entrada en carns, que això a ells els fascina. És el que diuen, jo no ho sé. Pensa que et miren d'una manera que dius: ja vale ¿no? T'ofenen» (empresària, Mataró).

– «Et poses unes bermudes [sic] a l'estiu o una bruseta, i és clar, com que elles van tan tapades. A l'hivern no fan servir mitjons, i només de veure-les m'agafa un fred horrible i a l'estiu nosaltres ens destapem una mica i elles continuen igual. (...) Però ells, a ells els agraden les seves tapades, però en canvi es miren la veïna» (agricultora, Mataró).

– «Pel que fa a les dones d'aquí, doncs diguem que hi ha com un cert assetjament sexual, més l'al·licient que així poden obtenir més fàcilment la nacionalitat» (mestressa de casa, el Raval).

– «És que no podien passar les noies, tenien por les nenes a passar amb faldilles curtes» [parlant sobre la plaça de Terrassa on va tenir lloc una trobada violenta entre natius i magribins] (empresària, Mataró).

– «*I pel carrer dient-te piropos... I seguir-te pel carrer estona i estona*» (dona comerciant, el Raval).

– «*Sí, sí. I que et segueixen, escolta, fins i tot se t'acosten i, i... i ja pots anar amb altres persones que se t'acosten i et parlen a cau d'orella, i et van seguint, et van seguint*» (mestressa de casa, el Raval).

– «*És jo per exemple, vaig pel carrer sola i aleshores a mi una persona de color, o sigui un negre, no em diu res, però és que els marroquins són molt, no sé, sempre tenen tirada per la dona espanyola, a ficar-se amb tu, a dir-te coses...*» (mestressa de casa, Alacant).

El rebuig als «marroquins»

Pel que hem vist fins ara, les objeccions contra els immigrants sembla que són sobretot (encara que no únicament) objeccions contra un tipus particular d'immigrants, el dels nord-africans, que, en el llenguatge popular, s'identifica com el dels «marroquins» (encara que inclogui també, per exemple, als algerians).

De fet, els immigrants procedents (pròpiament) del Marroc constitueixen el grup nacional més nombrós dels estrangers residents a Espanya: 199.782 el desembre del 2000, un 22,3% del total. Deixant de banda els europeus (britànics, alemanys, francesos, portuguesos i italians, amb efectius que oscil·len entre els 30.000 i els 70.000 cadascun), els marroquins superen molt àmpliament la resta dels grups nacionals americans (el més nombrós dels quals és el dels equatorians, amb 30.878 individus) i asiàtics (els xinesos serien 28.693). De fet, els immigrants marroquins són tants com el conjunt de tots els immigrants americans (199.964).

Aquesta superioritat numèrica i el fet que la població marroquina sigui la menys acceptada d'entre tots els grups d'immigrants, li confereix un paper central i dominant en el discurs dels espanyols sobre la immigració. El grup dels immigrants colombians, per exemple, té proporció de reclusos a les presons espanyoles molt superior a la dels marroquins (la proporció dels quals en la població reclosa és, per comparació a la d'altres grups immigrants, més aviat modesta); i no obstant això, ara com ara, hi ha una actitud

de sospita més marcada cap als marroquins. Podem imaginar que la presència ja gairebé diària als mitjans de comunicació de notícies sobre immigrants que arriben en «pasteres» des del Marroc accentua aquest domini dels marroquins en la imatge pública, a pesar que els negres subsaharians són almenys tan nombrosos com els marroquins, si no més, entre els que arriben a les costes espanyoles d'aquesta manera.

En tots els grups de discussió, els marroquins solen ser comparats de forma negativa amb els altres immigrants, ja siguin llatinoamericans, africans subsaharians o xinesos (els europeus de l'Est són encara escassos a Espanya i en els grups a penes se'ls esmenta). Se suposa que la cultura i forma de vida dels marroquins és la més allunyada i aliena a la pròpia. Als marroquins se'ls retreu la religió, el tracte amb les seves dones, l'idioma, l'«assetjament» a les espanyoles, la delinqüència, l'olor dels menjars que fan, la roba, la seva «prepotència». Els incidents de delinqüència són probablement el motiu explícit més important de rebuig al Raval i a Lavapiés, però no s'ha d'exagerar la seva importància explicativa perquè el rebuig és també molt fort a Mataró i a Alacant, on la delinqüència imputada als marroquins ocupa menys espai en el discurs dels grups, i probablement és menys freqüent en la realitat. Més clarament destaca la importància de l'Islam, que els espanyols identifiquen expressament com la principal dificultat dels marroquins per a la «integració» (entesa en els dos sentits abans esmentats, el de la freqüència de la relació social i el d'assimilació cultural), no tant com a conjunt de creences sinò com a manera de viure. El vel, la roba fins els peus, l'oració reiterada, el dejuni, la posició secundària de la dona, els grups d'homes sols al carrer, tot això molesta profundament a part de la societat espanyola.

El tema mereix una consideració extensa i minuciosa que no podem fer en aquestes pàgines. S'ha d'especular amb diverses possibilitats. Una és suposar que en el rerefons del problema de la relació entre les dues societats hi ha el ressò d'una llarga història de pugnes alternades amb convivències que van ser, amb freqüència, dificultoses, i inclouen la reconquesta (de vuit segles), l'expulsió dels moriscos i les guerres colonials contemporànies. Una altra (complementària de l'anterior) requereix referir-se a la disparitat profunda entre les dues matrius culturals històriques de les societats, cristianisme i islamisme, a pesar dels seus punts de trobada, que ha abocat a formes

molt diferents, de concebre les relacions entre política i religió (vegeu, per exemple, Geertz, 1968), i les relacions entre gèneres.

Una altra especulació podria referir-se a experiències més recents, i fins i tot a la possibilitat que, de vegades, el rebuig del marroquí amagui el rebuig a alguna cosa que es veu, paradoxalment, com a massa pròxima i semblant a una experiència pròpia que es vol deixar enrere. Amb això ens referim no tan sols a l'autoritarisme i la pobresa, sinó també a certes formes de vida. Potser passa que una part dels espanyols reacciona contra el present d'aquestes societats com una manera indirecta i desviada de rebutjar el seu passat recent, ja que ¿per ventura la militància religiosa, o antireligiosa (que pel cas és el mateix) és a Espanya una cosa que pertany a un passat molt llunyà? ¿O potser està molt allunyada en el temps, a Espanya, l'època de la subordinació de les dones als homes, o els dobles estàndards dels homes en relació amb les dones pròpies i les dones dels altres? A bona part d'Espanya, durant molt temps, les dones han viscut en una posició legal i social secundària, obligades a assistir a l'església amb vel al cap i els braços coberts, a vestir «decentment» per «no provocar els homes». Les dones estaven confinades a les cases i als espais privats, mentre que els llocs públics eren propis dels homes. Moltes dones tenien reticències a entrar als bars, mentre que l'espectacle dels homes piropejant les dones i assetjant-les al carrer era corrent. Certament hi ha una diferència qualitativa entre les formes relativament moderades de la discriminació sexual de la vida al camp i a les ciutats espanyoles dels anys trenta als seixanta del segle passat i les formes extremes de discriminació de l'integrisme islamita d'avui dia, però hi ha una analogia entre totes dues, i les diferències s'atenuen si es consideren les formes més moderades de l'islamisme tradicional.

Però deixant de banda les especulacions, en tot cas s'ha de constatar que hi ha un terreny en què a penes s'acusa de res als marroquins, que és el laboral. Ningú diu que siguin mals treballadors ni posa en dubte la seva capacitat o la seva disciplina laboral. A Mataró, la capital del Maresme, on treballen molts marroquins, hem obtingut les frases més dures respecte a ells, però mai han estan referides a les seves característiques com a treballadors. Se'ls accepta com a treballadors, però no com a veïns.

En un altre ordre de coses, hem d'assenyalar que el Marroc no sembla merèixer, per a aquests espanyols, la comprensió que desperten altres països del Tercer Món, origen dels immigrants que arriben a Espanya, que fa que diversos entrevistats proposin que se'ls ajudi econòmicament i directament. En el cas del Marroc, aquesta ajuda no es considera oportuna per dos motius: el conflicte pesquer amb Espanya, que amenaça arruïnar a moltes famílies espanyoles dependents de la pesca, i la corrupció al Marroc, que, suposadament, desviaria l'ajuda cap a finalitats espúries. A més, de vegades s'assenyala com a defecte dels marroquins la seva tendència a l'ostentació de consum davant dels familiars que s'han quedat al seu país, cosa que convertiria la seva estada a Espanya no tant en el fruit d'una necessitat econòmica com en el desig de «no ser menys» que altres veïns del barri o del poble que han aconseguit a Europa comprar un cotxe nou i altres símbols d'estatus. Aquest costum del retorn estacional a la seva terra per mostrar els béns adquirits s'interpreta com una dificultat més per a la integració, ja que el seu horitzó de referència seguiria sent el món marroquí i no l'espanyol. Des del punt de vista d'aquests nadius, aquesta immigració dels marroquins seria, en el fons, més una immigració laboral que una immigració permanent.

– *«Fins i tot les dones (negres) són d'una altra manera, són més recollides, no sé, d'una altra manera. Anys enrere potser no, però ara no fan soroll, la comunitat de morenos no fa soroll»* (agricultora, Mataró).

– (Entrevistadora, Mataró) *«Ara com ara el que estic observant, escoltant, és que parreu molt o us centreu molt en els marroquins.»*

– *«És que són els marroquins»* (uns quants).

– (Entrevistadora) *«Però ¿és per la quantitat o pel comportament?»*

– *«És la quantitat i el comportament»* (mestressa de casa, Mataró).

– *«Quantitat i qualitat»* (agricultora, Mataró).

– *«Abans hi havia molts negres i no passava res»* (mestressa de casa, Mataró).

– *«Res de res»* (uns quants).

– *«Els hem respectat i ells ens han respectat a nosaltres. I també fan el Ramadà i no fan soroll»* (mestressa de casa, Mataró).

– «*I van al col·legi amb els nens i no passa res*» (mestressa de casa, Mataró).

– «*Però el negre és més humil, s'ha integrat més*» (mestressa de casa, Mataró).

– «*Són una mica més esquerps, [els marroquins]*» (jubilada, Mataró).

– «*L'algerià no vol fer societat amb ningú*» (jubilat, Alacant).

– «*L'algerià, no*»⁽⁶⁾ (mestressa de casa, Alacant).

– «*Tenim més desconfiança. Jo, potser, desconfio més del que és un algerià, un marroquí i tal, no sé, sempre m'han creat més desconfiança ells que per exemple un negre o...*» (mestressa de casa, Alacant).

– «*Els algerians són poc de fiar, sigui per la seva cultura o pel seu caràcter i és, jo al bar alguna vegada m'han entrat i no et fies d'ells*» (propietari d'un bar, Alacant).

– «*Jo el que més diferencio són els sud-americans dels marroquins i això. Els sud-americans són més com nosaltres, són més oberts, o sigui, es relacionen més. Ells són més tancats, van més a la seva, no sé*» (mestressa de casa, Alacant).

– «*Sempre ens estem dirigint al grup dels magribins, del Marroc i tal. Però hi ha 50.000 emigrants d'altres països, el que passa és que estem obsessionats amb aquests*» (mestressa de casa, el Raval).

– «*El problema que hi ha és que la cultura magribina són molt poc discrets, o sigui, són molt orgullosos, llavors clar ells consideren que lo seu és lo correcte i no que no s'han d'amagar de res*» (mestressa de casa, el Raval).

– «*Jo crec que els que més acollida tenen són els filipins. Potser perquè tenen una mica més de cultura. També, clar, vulguis o no, les arrels filipines són espanyoles. I alguna cosa hi deu haver ¿no?, que t'uneix més a ells. Però els magribins, és fatal, és fatal, és fatal*» (jubilada, el Raval).

(6) Alacant ha tingut històricament relacions intenses amb Algèria, país al qual van emigrar molts alacantins a principis del segle xx. Per aquest motiu a Alacant es parla d'algerians per referir-se a tots els magribins, i també als marroquins. De fet, segons les dades del Ministeri de l'Interior, a Alacant hi ha quatre vegades més marroquins que algerians però, com reconeixen els participants en el grup, no saben distingir els dos grups nacionals.

– «Hi ha diferents cultures i algunes així, diguem entre cometes, cultura més europea, com poden ser els filipins o els negres, que diguem, pots parlar amb ells ¿no?, i em refereixo que hi ha convivència, diguem que respecten ¿no?, com molts sud-americans també» (mestressa de casa, el Raval).

– «És que li diré una cosa, ells es creuen que això és el seu país, els àrabs, els marroquins, creuen que aquest és el seu país» (jubilat, Lavapiés).

– «Si, però ara vénen tots els marroquins per aquí, en massa, i allí no ens deixen pescar ¿per què? Doncs ves-te'n al teu poble» (jubilat, Alacant).

La preocupació per una política d'immigració efectiva

Una sensació d'impotència

Hem trobat en els grups un clar sentiment d'impotència col·lectiva davant el problema de la immigració. Pensen no només que el problema desborda les seves pròpies capacitats per regular la convivència amb els immigrants de la seva àrea respectiva, sinó també que tot el país, el govern, el parlament i el sistema judicial, són incapaços d'ordenar el flux d'immigrants i la seva estada a Espanya.

La impressió general és que no hi ha cap forma d'aturar la creixent arribada d'immigrants a Espanya, ja que aquesta és encoratjada per la misèria als seus països d'origen i facilitada per les xarxes de tràfic d'immigrants i per la demanda d'ocupació barata a Espanya, especialment en l'agricultura. Es considera que les lleis relatives als immigrants no es compleixen i que no hi ha cap institució interessada a fer-les complir. La frase repetida una vegada i una altra de «és un problema molt difícil» suggereix, en el seu context, que la situació no es culpa de ningú especialment, sinó d'un conjunt d'elements que fan que el problema sigui irresoluble.

– «El que havíem de saber és enfrontar-nos a aquest problema, és que ningú ens ha ensenyat ni ens ha donat un manual ni ens diuen com podem enfrontar-nos amb aquest problema» (mestressa de casa, Alacant).

– «*Però és que aquest problema és de l'estat*» (jubilada, Alacant).

– «*Si, però l'estat fa poca cosa. Però és de tots, ens afecta a tots*» (mestressa de casa, Alacant).

– «*Que hi hagi ajudes per allà, que els creïn llocs de treball al seu país, que no vinguin aquí, i si fa falta enviar diners per crear empreses fora, doncs es fa, però no té sentit que vinguin a traslladar el problema que ells tenen, el traslladen aquí. Ens el traslladen a nosaltres que no en tenim cap culpa*» (empresària, Mataró).

– «*I a França tenen problemes de debò*» (mestressa de casa, Mataró).

– «*I aquí els tindrem d'aquí a poc, els tindrem bastant*» (jubilada, Mataró).

– «*El problema és que si els altres [països amb més immigració que Espanya] no han trobat solució per als seus problemes, nosaltres no estem capacitats...*» (agricultora, Mataró).

– «*Però és que no volen arreglar-ho*» (jubilada, Mataró).

– «*Perquè a qualsevol que agafin aquí que no té papers, el deixen aquí i no el tornen a enviar al seu país*» (estudiant, Lavapiés).

– «*A més, una cosa és donar facilitats a la gent perquè visqui millor, que això és una cosa legal i humana, i una altra cosa és ser germanetes de la caritat, que ens estan envaint, ahir va sortir una notícia al diari de no sé quantes persones que han mort [a l'estret de Gibraltar], vés a saber quantes han arribat sense papers i sense absolutament res, és una situació que no es pot defensar, perquè és il·legal totalment ¿no?, que t'envaeixi un país perquè allí estan malament, doncs em sembla molt bé que vulguin canviar de vida, però que ho facin com s'ha de fer*» (mestressa de casa, Lavapiés).

– «*Posen solucions que no són solucions, són pegats, van posant pegats [els governants]*» (comerciant, Lavapiés).

– «*Jo segueixo pensant que cal fer una llei amb tots els avantatges de l'emigrant, i també amb tots els càstigs que se'ls ha de donar, hem de depurar*» (comerciant, Lavapiés).

– «*Però els hem de fer efectius*» (jubilat, Lavapiés).

– «*Si és clar, una llei i que llavors el poder judicial sigui capaç de desenvolupar-la, ni més ni menys*» (comerciant, Lavapiés).

– «*Però és que entren com aquell que res, home, entren amb les pasteres per tot arreu, agafen una pastera per un costat [la policia] i en fiquen dues per l'altre*» (jubilat, Lavapiés).

– «*I és que després no hi ha cap filtre a la resta del país*» (comerciant, Lavapiés).

– «*Res, que no hi ha cap filtre, que no hi ha cap filtre*» (jubilat, Lavapiés).

– «*Aleshores ells, caram, però això és Amèrica, allà es veu que veuen la televisió i aquí es creuen que lliguem els gossos amb llonganisses i és que jo crec que el Govern no els pot aturar, que ens entraran per tot arreu*» (agricultora, Mataró).

– «*Jo crec que el Govern ho sap perfectament i quan fa això és perquè li convé*» (treballadora del tèxtil, Mataró).

– «*Li convé perquè ells saben que hi ha una sèrie de feines que en l'economia submergida o sense submergir, aquesta gent està cobrint uns llocs, hi ha molts pel carrer que no..., o sigui, això ho mantenim perquè ho veiem, perquè hi ha una sèrie de feines que no les vol fer ningú*» (agricultor, Mataró).

Però ¿quina seria la solució al problema? Bàsicament, d'allò que diuen es podria deduir que la solució seria convertir la immigració en una immigració ordenada, en la qual cada immigrant arribés a Espanya amb un contracte de treball sota el braç, rebés un sou prou alt perquè pogués llogar un habitatge digne, i se n'anés quan acabés la feina sense aprofitar la seva estada aquí per portar la seva extensa família. Espanya, es diu en els grups de discussió, només ha d'acollir els immigrants als quals pot donar treball en condicions dignes i, pel que fa als altres, en comptes de permetre que arribin als nostres carrers per malvendre quincalla, delinquir, prostituir-se o deixar-se explotar de forma inhumana, seria millor evitar que vinguessin.

¿I com s'aconseguiria reduir la pressió dels que a pesar de tot volen emigrar? Aquí apareix la resposta de l'ajuda directa al Tercer Món, encara que és una resposta dubitativa, perquè hi ha consciència que la corrupció en aquests països és molt alta. La solució de reforçar els controls fronterers es considera, d'alguna forma, amb fatalisme, com si estigués condemnada al fracàs, encara que probablement només en part. Alguna cosa semblant passa amb l'exigència d'una actuació policial més intensa als barris per evitar problemes d'ordre públic, i una expulsió més diligent dels delinqüents; al costat d'aquestes exigències, trobem expressions de resignació semblants a les que evoca la possibilitat de reforçar la vigilància fronterera.

«Amb contractes de treball»

Els participants en aquests grups no semblen interessats en la distinció entre immigrants «legals» i «il·legals». Sempre es remeten a una altra distinció, relacionada amb l'anterior però diferent. Es tracta de la distinció entre els «amb treball» i els «sense treball»; o la distinció, relacionada amb l'anterior, entre els que «vénen a treballar» (encara que de moment no ho facin) i els que «vénen a delinquir» o a viure de la caritat pública.

Aquí intervé el record de l'experiència de l'emigració espanyola a Europa occidental dels anys cinquanta, seixanta i part dels setanta del segle passat. Diversos dels participants en els grups recorden l'experiència de l'emigració a França, Alemanya i Suïssa, i sempre destaquen, en comparació amb la immigració actual a Espanya, el seu caràcter ordenat i controlat. Els espanyols arribaven allí amb un contracte de treball i, per descomptat, en condicions de legalitat. Aquesta és la principal diferència amb els immigrants actuals a Espanya, als quals es considera que estan en la corda fluixa entre la marginació i l'atur.

– *«Jo anava amb papers [a França], bé, jo no, el meu marit, amb papers per treballar en una empresa. Ells vénen sense papers, no els han donat una feina ¿què han de fer? Doncs això, el que poden»* (dona comerciant, Alacant).

– «*Jo estic en favor [de la immigració], però que ha d'estar una mica regulada ¿eh? Que no poden venir tant, tant així sense tenir un control*» (propietari d'un bar, Alacant).

– «*Que només entri la gent que té un contracte de treball*» (mestressa de casa, Alacant).

– «*Perquè si ara li donen una feina i després el dia de demà no, puf, aquest és que ja es queda, i és aquí on hi ha el problema*» (propietari d'un bar, Alacant).

– «*Jo crec que és que el problema se'ls escapa (al govern) una mica de les mans ¿eh?, entre que se'ls escapa i que no hi posen mitjans*» (empresària, Mataró).

– «*Que s'exigeixi el contracte de treball, com s'exigia a Alemanya, els que no tenien contracte no entraven*» (jubilat, Lavapiés).

– «*Que vinguin, però sempre que se'ls pugui atendre i tinguin les necessitats cobertes*» (jubilada, el Raval).

– «*Els espanyols se'n van anar a Alemanya, però els espanyols anaven amb contracte de treball...*» (dona comerciant, el Raval).

– «*Són gent que fa les feines que la gent d'aquí no vol fer. Estic d'acord amb la immigració i que vinguin aquí. Ara, en condicions, que vinguin amb un contracte de treball*» (dona comerciant, el Raval).

– (Entrevistador, el Raval) «*I si no tenen feina, què s'hauria de fer?*»

– «*Bé, de moment, per mi, que no vinguin. El que no té diners necessita treballar ¿no?, però si aquests senyors vénen aquí sense diners i sense treball ¿de què han de viure? Doncs d'estirar bolsos, de pispar...*» (jubilada, el Raval).

– (Entrevistador, el Raval) «*I per exemple, els immigrants que estan il·legals però que no són delinqüents...*»

– «*Si tenen mitjans per viure, molt bé, ¿però de què viu aquesta gent?*» (jubilada, el Raval).

– «*Si es poden mantenir, sí [que es podrien quedar], ara, si no, no*»
(dona comerciant, el Raval).

Els drets dels immigrants, i els seus deures

La llei d'estrangeria, la reforma de la qual es debatia al parlament i als mitjans de comunicació coincidint amb el nostre treball de camp, era gairebé completament desconeguda pels participants en els grups. A les enquestes que hem vist abans, molts enquestats afirmaven que coneixien aquestes normes. Entrevistats «de prop», aquests espanyols reconeixen que a penes les coneixen. Per això, quan a les reunions es van abordar els temes dels drets civils, socials i polítics dels immigrants (part fonamental del contingut d'aquella llei), els entrevistadors van haver d'aclarir quin tipus de drets concedia la norma o quin altres estaven en discussió. En general vam obtenir una resposta ràpida i breu a les preguntes directes sobre aquests temes, potser perquè no hi havia hagut una reflexió prèvia sobre ells, potser perquè no tenien dificultat per la seva banda per improvisar una resposta que ells consideraven acceptable. En algun cas, per exemple en referència als drets dels immigrants davant l'administració que regula i decideix sobre la seva estada a Espanya (per exemple, el dret a tenir l'assistència gratuïta d'un lletrat per als que són detinguts quan intenten entrar il·legalment a Espanya), els participants en els grups van mostrar el seu desconeixement del tema i el seu desinterès referent a això. Sí que en canvi vam obtenir opinions sobre els drets socials i polítics dels estrangers.

Igual que en els resultats de l'enquesta a la població general, en els grups apareix una predisposició a concedir als immigrants, sense distinció del seu estatus legal, tot tipus de drets socials, com el dret a cobrar el subsidi d'atur («si han cotitzat») i clarament el dret a l'educació i a la sanitat, la negació de la qual es considera «inhumana». No obstant això, insistint en les condicions que es poden exigir en la regulació de l'accés als drets socials, apareix un argument bastant clar, encara que s'expressi d'una manera fragmentada: els estrangers han de contribuir a finançar el sistema públic de benestar com els espanyols si se n'han de beneficiar, ja que si no fos així estarien competint d'una manera deslleial o injusta amb ells.

– «*La meva mare... Càritas li donava tres mil pessetes (...) Ara diga'm, amb tres mil pessetes què fa aquesta dona. En canvi vénen els de fora i els donen totes les ajudes. Per favor, i hi ha moltes, moltes persones que estan de la mà de Déu guanyant...*» (mestressa de casa, Mataró).

– «*[Els jubilats espanyols] han de pagar una sèrie de medicaments que són al cap del mes doncs són diners (...) Si han d'anar a l'hospital han d'agafar un taxi i no els cobreix, en canvi les altres persones [els immigrants] ho tenen tot*» (treballadora del tèxtil, Mataró).

– «*A mi em diuen que pel fet d'anar-me'n a un altre país, em donaran un habitatge i una manera de guanyar-me la vida i jo no m'ho penso dues vegades ¿eh?, em tiro a l'aigua si fa falta. ¿Per què he de lluitar, per què passar fam si et solucionen el problema a unes quantes milles?*» (empresària, Mataró).

– «*Els estan donant seguretat social gratis, els estan donant ajudes per a l'habitatge*» (comerciant, Lavapiés).

– (Entrevistador Lavapiés) «*¿Quin tipus d'ajudes? ¿Què en penseu, d'elles?*».

– «*Depèn en detriment de què, si és que la seguretat social et redueix l'atur, per exemple, doncs igual no t'interessa, si és en detriment de la despesa militar, doncs potser em sembla millor, però si és en detriment de mi, del meu atur, o que mengin els meus fills, doncs igual no m'interessa*» (mestressa de casa, Lavapiés).

– «*No, és veritat que hi ha poques habitacions [als hospitals] a vegades, i si ja alguns espanyols es queden fora, no estaria bé que vingués un immigrant a treure'n una que no li pertany, no sé com explicar-ho*» (estudiant, Alacant).

– «*La seguretat social l'estem mantenint tots, aleshores, si aquesta gent és il·legal, tu dius, se'ls ha d'atendre, el vessant humà et diu que sí, el vessant real et diu, si la seguretat social potser està en dèficit arribarà un moment que farem crac tots*» (professor de batxillerat, València).

Vam obtenir en els grups formulacions molt clares d'aquest tipus d'argument quan vam discutir les ajudes a la creació d'empreses i a l'accés a

l'habitatge per part dels estrangers. En tots dos casos vam trobar expressions del rebuig a la discriminació positiva dels immigrants, amb ajudes específiques que són vistes com un greuge comparatiu. Com veurem a la secció següent, trobem protestes similars pel que fa a l'accés a les guarderies i a les escoles públiques, perquè la situació econòmica menys afavorida dels immigrants permet que els seus fills desplacin als dels espanyols a les llistes d'admissió.

– «*Ells no s'integren, ells van a la seva i (...) a mi no em molesten però que paguin impostos com paguem tots, que n'hi ha vint, però els altres dos-cents viuen la mar de bé, els paguen els col·legis, els ho paguen tot i un està pagant seguretat social i aquí ens trobem que paguem els altres i tampoc és això*» (mestressa de casa, Mataró).

– «*És que tu vas a demanar un pis de protecció oficial i et demanen una sèrie de requisits que a ells no els hi demanen, igual que si obres un negoci al centre de Barcelona, a tota aquesta gent que els obren no paguen els impostos o els mòduls que paga qualsevol comerciant que decideix obrir un negoci. Tota aquesta gent no ho paga*» (empresària, Mataró).

– «*Un comerciant d'aquí vol obrir un negoci i agafa't fort ¿eh? agafa't que hi ha corbes, ve un hindú i per ser de fora els donen facilitats perquè obrin comerços, perquè obrin botigues (...), les botigues del centre de Barcelona, de les Rambles, tot lo de la Ciutat Vella, tot allò és hindú, tot. És horrorós, horrorós, perquè..., i els xinesos igual, tot és xinès i hindú i argentí, bé argentins, però ells són diferents*» (empresària, Mataró).

– «*I un pis (...) no me l'han concedit a mi. Jo conec a una noia que es diu Jakima que no li tinc mania perquè penso, pobra noia, però que no me l'han donat a mi i l'hi han donat a ella ¿eh?, li han concedit un pis de protecció oficial, que no sé com s'ho ha fet, jo estic en un pis de lloguer, antic (...) i vaig pensar: però aquesta noia a sant de què viu més bé que jo*» (empresària, Mataró).

– «*És que fins i tot, segons tinc entès, els paguen un pis llogat, l'Ajuntament, tres mesos, i la Generalitat tres mesos més, o sigui que poden estar de franc*» (agricultor, Mataró).

– «¿Què se'ls hi ha de donar? Un habitatge digne i seguretat social, doncs se'ls hi dóna» (comerciant, Lavapiés).

– «Com als gitanos. Se'ls dóna un habitatge digne i al cap de dos dies ja se l'han venut» (jubilat, Lavapiés).

Les mesures de suport específic als immigrants són denunciades de manera pràcticament unànime en els grups. És una actitud sorprenent si es pensa que aquestes mateixes persones estan a favor que s'ajudi econòmicament els països de procedència dels immigrants, en un raonament que sembla que digui: que se'ls ajudi perquè no vinguin, però si vénen que no se'ls doni cap tracte de favor.

Les ajudes destinades a facilitar-los l'inici d'activitats empresarials mitjançant exempcions d'impostos, les facilitats per accedir a les guarderies o als col·legis públics o per llogar habitatges van ser comentades molt negativament. La situació de l'immigrant que rep aquesta ajuda es compara amb la de l'ancià espanyol amb una pensió insuficient, amb la del jove que no pot independitzar-se i comprar un habitatge, amb les dificultats del que intenta començar un negoci. D'aquesta comparació es conclou que la discriminació positiva en favor de l'immigrant és injusta.

Sobre els drets polítics dels immigrants, apareix, igual que en l'enquesta, una resposta genèricament positiva però irreflexiva. Només en el cas del Maresme (sens dubte el grup amb una actitud menys favorable cap als immigrants), els participants opinaven en contra del seu dret al vot.

– «No, votar, no» (agricultor, Mataró).

– «Votar no, perquè no en tenen ni idea (...) Jo crec que ells tampoc tenen la capacitat de distingir entre el que pot interessar al país, ni els interessa» (empresària, Mataró).

– «[els interessa] el que els beneficia a ells, no el global, només a ells (...) aquí no barregem la religió amb la política, allí la religió és tot» (agricultora, Mataró).

Però, en la resta de grups es dóna una resposta ràpida i positiva als drets polítics dels immigrants (vot, vaga, sindicació, etc.). Són assumptes sobre els quals els participants no han acostumat a pensar. Només quan se'ls

fa veure explícitament algunes de les possibles conseqüències d'aquests drets, els grups reaccionen i mostren respostes més matisades. Així, per exemple, al grup d'Alacant se li va plantejar la possibilitat que els immigrants no només votessin sinó que formessin els seus propis partits i que arribessin a ser regidors a l'ajuntament. Aquesta possibilitat va trobar un clar rebuig.

– (Entrevistador, Alacant) «*I també podrien ser candidats i presentar-se a alcalde o regidor...*»

– «*Això és que ja...*» (propietari d'un bar, Alacant).

– «*Això ja ho trobaríem molt fort, això ja ho trobaríem molt fort potser*» (mestressa de casa, Alacant).

– «*D'aquí a uns anys...*» (mestressa de casa, Alacant).

– «*De moment ho trobo una mica fort*» (mestressa de casa, Alacant).

– (Entrevistador, Alacant) «*¿Què els semblaria que poguessin formar un partit polític, per exemple, el partit dels equatorians d'Alacant?*»

– «*No*» (estudiant, Alacant).

– «*Això ja no em semblaria bé*» (mestressa de casa, Alacant).

– «*Això ja seria massa*» (dona comerciant, Alacant).

El problema dels nens immigrants a l'escola

En l'àmbit de l'educació es repeteixen les expressions de descontentament pel que fa a la competència que els immigrants representen per als nadius en un sistema públic la dotació de recursos del qual es considera escassa. D'aquesta manera, en els grups de discussió vam enregistrar queixes en relació amb la posició avantatjosa dels immigrants en l'accés als centres, pel criteri de renda que s'utilitza en la selecció dels alumnes.

Però també s'objecta a l'alteració de l'homogeneïtat cultural i lingüística que comporta la presència de molts nens immigrants a les aules, el fet que complica la docència. Hem observat arguments similars entre els professors, que veuen amb preocupació la transformació que pateixen els centres quan

creix la presència de nens estrangers. En aquesta secció ens basem en la informació obtinguda en els grups, molt en particular en el que es va constituir a València amb la presència de pares d'alumnes i professors de centres amb immigrants, i en entrevistes amb directors i caps d'estudis de col·legis i instituts madrilenys amb un alt percentatge d'estrangers. Així és com s'expressaven diversos participants en els grups de Barcelona i Alacant.

– «*Jo entenc que, a veure, els impostos, Hisenda som tots, hi ha gent... jo escombro cap a casa ¿no?, per als espanyols. A mi no m'importa que una persona que realment doncs ho necessiti i que treballi i que tal, doncs que tingui l'opció d'entrar abans que el meu fill a l'escola, d'acord, però que vingui gent de fora, ho sento molt, que es carreguin de fills, que tinguin 50.000 punts per entrar a la guarderia, i que a sobre hakis de dur el teu fill a un altre barri, doncs tampoc em sembla (...) Em molesta pagar impostos i que el meu fill no pugui entrar [al col·legi públic] i que hi pugui entrar una persona de fora, així de clar*» (mestressa de casa, el Raval).

– «*Perquè, a veure, no em molesta en absolut que hi hagi un nen hindú o un nen marroquí, però si hi ha 20 nens a la classe, 18 seran immigrants, això ho sento però no, no ho tolero perquè jo visc en un país amb una cultura, amb un idioma i per a mi això és molt important*» (dona comerciant, el Raval).

Els fills dels immigrants s'estan incorporant al sistema educatiu espanyol en el sector públic, i aquesta incorporació exigeix dels centres una atenció extra, que en la majoria de casos no estan capacitats per donar per falta de personal suficient, segons manifesten els professors entrevistats. Bàsicament es tracta, diuen, d'un problema de dotació de professors de suport i d'assistents socials. Els professors de suport i d'educació compensatòria són imprescindibles per atendre els nens que arriben a l'escola sense entendre l'idioma castellà, o amb unes nocions escasses, i que amb freqüència tenen un nivell de coneixements inferior al mitjà en la seva edat a Espanya. Però a més són necessaris els assistents socials o figures equivalents, perquè gran part de les dificultats que afronten aquests nens deriven de les seves precàries condicions de vida, i la consciència d'aquestes persones es converteix en una càrrega extra per als docents, que acaben dedicant el seu

temps a tasques d'assistència social. Com diu un dels entrevistats, cap d'estudis d'un col·legi de primària: «*ara tots els professors estan abocats a tasques socials, buscant pisos, treball, beques...* [per a les famílies dels nens estrangers]».

Si no hi ha una forta dotació de personal de suport dedicat a suplir les deficiències dels nens immigrants, ja sigui en el terreny de l'idioma o en el dels coneixements, el professor es veu obligat a multiplicar, d'una manera «impossible», la seva atenció, repetint les mateixes explicacions per a diferents nivells de coneixement en la mateixa aula i en el mateix període de temps, un temps la durada del qual estava calculada en funció d'un ensenyament per a un alumnat d'un nivell més o menys homogeni. Però, en paraules del cap d'estudis citat anteriorment, «*el professorat no pot fer miracles*», i el resultat és un descens general del nivell educatiu de l'aula.

La necessitat de professors de suport és més gran en els cursos superiors, ja que el desfasament de coneixements en aquestes edats pot ser molt superior. Un nen marroquí que s'incorpora per primera vegada al sistema educatiu espanyol amb 9 anys és més difícilment assimilable que el que ho fa amb 4 anys. Per aquest motiu, el conflicte provocat en el sistema a causa de la immigració és més gran a l'ESO que a la primària, com veurem a continuació.

Com a conseqüència del descens del nivell educatiu, es produeix la fugida dels nens espanyols cap als centres concertats on, fins ara, el percentatge d'immigrants segueix sent molt més baix. D'aquesta manera, la immigració provoca una segregació ètnica o nacional en el sistema educatiu finançat amb fons públics; els nens espanyols van als col·legis concertats i els immigrants, als públics. Les últimes decisions de les autoritats educatives, en virtut de les quals s'ha concertat també amb els privats el nivell de preescolar, han acabat de consolidar aquest model, ja que ara els nens espanyols en zones de forta immigració ni tan sols van al centre públic en aquestes edats (3 i 4 anys). Òbviament aquest model existeix només en les zones urbanes ja que en les rurals l'educació pública és l'única present.

Un exemple sobre la situació en una aula de primària d'un col·legi madrileny amb forta immigració pot servir per mostrar aquesta dinàmica,

similar a l'oposada en altres centres visitats. Amb 20 nens en una aula de segon curs, només vuit són capaços de seguir el ritme d'aprenentatge corresponent a aquesta edat. Cinc tenen un nivell intermedi entre primer i segon curs, cinc més tenen un nivell de primer i la resta ni tan sols arriba al nivell de primer de primària (la normativa educativa obliga a situar als nens en funció de l'edat i no del nivell de coneixements). Amb uns 140 alumnes, el centre compta només amb dos professors d'educació compensatòria, una dotació del tot insuficient per atendre les necessitats especials dels alumnes d'origen marroquí, indi, filipí, xinès, equatorià, etc. Fa quatre anys el col·legi era bàsicament espanyol pel que fa a l'alumnat, però en aquest període els nens espanyols se n'han anat als centres concertats de la zona mentre que augmentava la matrícula d'immigrants. Aquesta situació provoca en el centre una sensació d'abandó per part de les autoritats educatives i l'opinió que aquestes no estan interessades en la qualitat de l'educació pública, i fins i tot la sospita que estan fomentant, amb la seva desatenció, la consolidació d'aquest model de segregació.

Expressions semblants se senten en boca tant de professors com de diferents responsables de centres educatius. Els problemes específics causats per la incorporació dels immigrants s'afegeixen a una situació que els professors d'ensenyament mitjà perceben com a molt deteriorada pel descens del nivell educatiu dels alumnes, el fracàs escolar a l'ESO i el batxillerat i els problemes de disciplina a les aules.

A la vista de tot això, aquests professors i responsables educatius sembla que hagin adoptat, o han estat a punt de fer-ho, el discurs de la queixa, la sospita i la recriminació adreçat, aparentment, cap a totes direccions:

– «Els [instituts] públics estan per als alumnes que no vol ningú», «el Ministeri no sap res, no sap que aquest tipus de col·legis existeixen, ni els importa» (professor de primària, Madrid).

– «Els immigrants no van als concertats perquè els fan comprar un xandall i pagar deu mil pessetes d'activitats complementàries. Doncs que els hi pagui l'estat. Que no es digui que són lliures d'escollir si després han de pagar» (professor de secundària, Madrid).

– «*Les autoritats són conscients dels problemes que tenim. Una altra cosa és que tinguin la voluntat de solucionar-los*»; «*Es volen carregar l'ensenyament públic.*»; «*Això creu la majoria de la gent que està treballant a l'ensenyament*»; «*Tots els que es dediquen a això estan molt contrariats*»; «*Fa deu anys que som a l'ESO i cada vegada hi ha més problemes*» (professor de secundària, Madrid).

Queixes semblants, però menys amargues, les hem sentit entre els professors participants a la reunió de València, amb menys immigrants en els seus centres.

– «*No tenim personal ni mitjans suficients*» (professor de secundària, València).

– «*Es compta amb la bona voluntat del professorat, perquè la directora del meu centre ha fet d'assistenta social, ha fet de pare, ha fet de mare, assumeixes tota la problemàtica de la família d'on vénen*» (mestra de primària, València).

– «*Després també el que passa socialment, la privada és una elit i selecciona. A pesar de tenir subvenció, cosa que és al·lucinant, és a dir, a pesar de tenir subvenció de l'estat*» (mestra de primària, València).

A l'escassetesa de recursos se sumen, en l'educació secundària, problemes d'indisciplina greus, notables entre els alumnes espanyols, però agreujats en el cas dels alumnes procedents d'alguns països, com els marroquins o els dominicans.

En relació amb els marroquins s'assenyalen, en dos instituts visitats, les dificultats dels alumnes masculins per acceptar la disciplina imposada per dones professores. En la seva cultura, la infància és més curta i als dotze o tretze anys un noi es veu a si mateix com un home i passa a comportar-se davant les dones com un ésser dominant. Comportaments també especialment altius s'assenyalen en relació amb els adolescents masculins dominicans. No obstant això, també hi ha grups d'alumnes, com els equatorians o els peruans, dels quals es destaca, al contrari que els altres, l'actitud disciplinada. Són alumnes que se sorprenen davant les mostres de falta de respecte al professor per part dels seus companys espanyols, cosa que no han viscut

en les seves societats d'origen. Aquest mateix aspecte, el major respecte al professor per part de nens immigrants, s'assenyala també per part d'alguns dels mestres o professors de secundària del grup de València.

També, a diferència de l'ensenyament primari, a la secundària els alumnes tendeixen a agrupar-se per procedències en el seu temps lliure, de manera que al pati es pot veure el grup de xinesos, el de marroquins, el d'equatorians, etc., la qual cosa té implicacions negatives per a la integració social dels immigrants, com ja hem assenyalat abans, en relació amb els adults.

Pel que fa a la seva actitud cap a l'esforç d'aprenentatge, en els dos instituts visitats es destaca la forta motivació dels alumnes orientals, bàsicament xinesos, que solen aprendre amb rapidesa l'idioma i que obtenen bones qualificacions en totes les assignatures. En un dels instituts visitats un adolescent xinès estava considerat el millor alumne de batxillerat, és a dir, millor fins i tot més que qualsevol altre alumne espanyol. En l'extrem contrari, pel seu desinterès per l'estudi, hi ha els marroquins, amb els llatinoamericans i els europeus de l'Est en una posició indistingible de la dels espanyols.

El multiculturalisme entès com a intercanvi i enriquiment mutu entre diferents cultures no passa de ser un lema sense contingut en la realitat de la convivència en els centres educatius d'ensenyament secundari als quals es refereixen aquests entrevistats. L'única mostra d'una altra cultura que és apreciada pels alumnes espanyols és el ball «llatí» del Carib. Cap altre senyal cultural, religiós, lingüístic, de costums o artístic desperta curiositat o interès entre els espanyols.

No obstant això, però, entre els nens de primària, segons assenyalen alguns professors del grup de València, el descobriment d'aspectes que criden l'atenció d'altres cultures (els vestits multicolor dels africans, els pentinats de les nenes negres, les cançons infantils de qualsevol part del món) s'integra amb interès alhora que es descobreixen els trets de la pròpia cultura espanyola.

A més, en els centres educatius espanyols amb immigrants no es plantegen encara els conflictes culturals que coneixem en relació amb Fran-

ça, per exemple, i que sorgeixen gairebé en la totalitat respecte als alumnes de famílies islàmiques. A Espanya les adolescents musulmanes acudeixen amb o sense mocador a classe, però no amb vel, no es neguen a fer gimnàstica, encara que de vegades la facin amb el mocador posat, ni a fer classe de música. Als menjadors escolars la renúncia a la carn de porc no comporta cap problema; s'ofereix una alternativa en el menú, igual que als nens diabètics o als vegetarians.

No obstant això, quan es planteja als pares i professors espanyols, com hem fet en els grups de discussió i entrevistes personals, un possible escenari en el qual els pares dels alumnes immigrants exigeixin formes d'educació pròpies adequades a les seves cultures d'origen, l'actitud general és de rebuig, amb un argument «assimilacionista» (si estan aquí, s'han d'«integrar» en la nostra cultura) i un altre de distributiu (hi ha altres prioritats a finançar en l'educació pública).

Pel que fa a l'ensenyament de les diverses religions a l'escola, se senten entre aquests professors i pares, dos tipus d'arguments. Un és «aconfessional»: en contra de l'ensenyament de la religió catòlica a l'escola i també de la musulmana o de qualsevol altra religió. Un altre és «ecumènic», que accepta que altres religions poden tenir el mateix dret que la catòlica a ser impartides a les aules, sempre que hi hagi un nombre mínim d'alumnes. En aquest cas, en vista dels problemes econòmics que això suscitaria, se sembla optar perquè aquestes classes siguin finançades per les comunitats religioses respectives.

– *«És a dir, nosaltres som ciutadans espanyols i els nostres impostos doncs potser van a parar a classes de religió. La comunitat musulmana, la comunitat budista, la comunitat que sigui, que atengui les necessitats de la seva gent»* (mestra de primària, València).

– *«I a més és perquè de fet l'ensenyament públic que és on més immigrants hi ha, té moltíssims problemes i és molt precari ara per ara (...) És tan precari que crec que és utòpic totalment, o sigui, pensar que nosaltres podem, que l'ensenyament públic pot arribar a fer-se'n càrrec [és a dir, l'ensenyament d'altres religions o de les llengües dels immigrants]»* (mare d'alumnes, València).

– «[Contesten] la pregunta que hi ha a l'expedient ¿què vol en l'àmbit educatiu per a la seva filla?, [amb la] resposta 'que sigui una bona musulmana'. Doncs sentint-ho molt, nosaltres no eduquem per ser bons musulmans, almenys aquí a Espanya, no sé» (professor de secundària, València).

Sembla que encara no han aparegut als centres educatius conflictes de tipus racial entre els alumnes, encara que diversos professors del grup de València van indicar que els alumnes gitanos tendeixen a expressar frases despectives cap als nens negres o orientals, i es percep la tendència dels adolescents a agrupar-se amb els seus compatriotes com un perill potencial.

– A secundària sí, a secundària es van formant [grups ètnics]... A mi em preocupa això en el sentit... ¿heu vist les pel·lícules d'aquestes americanes on es formen aquests...?. Doncs uns mica així. No a nivell de violència, que gràcies a Déu no estem en aquests nivells, però sí, com més grans són, més. Quan són petitets no» (professor de secundària, València).

La violència com un futur imaginable: «no sorprèn, no, ho veus a venir»

A pesar de l'àmplia cobertura informativa dels anomenats «successos de El Ejido», a la província d'Almeria, l'any 2000, en què la població espanyola es va enfrontar violentament amb immigrants, la informació es va centrar a narrar els esdeveniments, a reunir anècdotes, a recollir les posicions dels partits i a proposar mesures sense oferir una explicació dels orígens dels conflictes. Potser per això, les respostes en els grups de discussió a les preguntes sobre «¿per què va passar allò a El Ejido?» expressen no tant una comprensió de les tensions en el ponent d'Almeria sinó una projecció dels conflictes que es vivien a les zones dels grups de discussió i dels temors i perspectives dels seus participants respecte a les seves relacions amb els immigrants.

De fet, aquestes respostes ens alerten sobre la por dels entrevistats a la «invasió», i a l'ocupació del propi espai per un grup aliè i estrany, una por connectada amb la presència d'un grup relativament nombrós d'immigrants; al qual s'afegeix, en segon lloc, una menció de la presumpta activitat delictiva de

determinats immigrants.⁽⁷⁾ L'atac dels habitants d'Almeria contra els marroquins s'explicaria, doncs, pel nombre «excessiu» d'immigrants i aquest excés es considera raó suficient per provocar sensació d'invasió, d'incomoditat, de por i finalment, de violència.

– «A mi em sembla que això va passar perquè n'hi havia uns que tenien feina i uns altres que no en tenien. És clar, el que no tenia feina robava, perquè és que els robaven ràdiocassettes, robaven, entraven a les cases, i allà el que va passar és això, que no podien sortir al carrer perquè quan sortien si duïen un bolso, els hi estiraven i sortien corrents. Però és perquè no tenien feina, perquè si hi van tots i tots tenen feina, no roba ningú» (dona comerciant, Alacant).

– «Hi ha hagut una entrada massiva d'immigrants. Llavors ¿què passa? Que també s'han vist una mica envaïts al seu territori, o sigui, pel que es va veure a la tele, era una gran majoria. Aleshores s'han vist com una mica envaïts (...) tothom diu, no, és clar, que roben, que tal, que hi ha molta gent, que es fan els amos del carrer, que no tenen casa» (mestressa de casa, Alacant).

– «Però jo crec que va ser una mica com la lluita pel territori, o sigui El Ejido, els veïns, és nostre de tota la vida i...» (propietari d'un bar, Alacant).

– «Com una invasió» (mestressa de casa, Alacant).

– «És com una espècie de conquesta d'alguna manera. O sigui, s'han sentit ells d'alguna manera envaïts, jo crec que han atacat d'aquesta manera. Jo crec que ha estat per això d'alguna manera...» (propietari d'un bar, Alacant).

– «Jo crec que no va ser cosa de racisme, crec que va ser un sistema que el poble ja estava, hi havia una pila de moros...» (propietari d'un bar, Alacant).

(7) En realitat la delinqüència a la zona de El Ejido havia disminuït l'any anterior a l'atac de febrer del 2000, segons dades de la policia recollides en la ponència de Ángeles Castaño «Una sociedad ahogada en un "mar de plásticos": factores precipitantes de una persecución étnica», presentada al II Congrés sobre la Immigració a Espanya, Madrid, octubre 2000.

En els dos grups fets a Catalunya (el Raval i Mataró) apareixen també referències semblants als «successos de Terrassa» de 1999, al barri Ca N'Anglada, en els quals els joves del barri es van enfrontar als magribins. A totes dues entrevistes, la violència entre espanyols i immigrants es presenta com un horitzó versemblant de futur.

Així, per exemple, al Raval s'afirma que l'absència de joves espanyols al barri (es tracta d'un barri amb una població local molt envellida) és l'única causa que allí no s'hagi produït una cosa semblant als fets de Terrassa. Al seu torn, a Mataró, s'utilitza l'exemple de Terrassa per explicar la sensació d'«aclaparament» que produeix l'ocupació de l'espai per grups nombrosos de magribins.

– *«Com el que va passar a Terrassa, és que arriba un moment que la població se n'afarta, es cansa ja de... (...) Perquè ells [els habitants de El Ejido] arribin a aquest extrem, què deu haver hagut de passar, també s'ha de comprendre, quan una població es revolta no es revolta per gust, a tots ens agrada la pau, a tots ens agrada viure bé, però quan ells ja es revoltent és perquè no poden més, diuen: bé, aquí o ens revoltent o ens mengem vius»* (empresària, Mataró).

– *«Si jo visqués en aquella zona també em revoltaria, perquè allò és un calaix de sastre, fins i tot al carrer fa pudor. És impossible, no pots caminar»* (mestressa de casa, Mataró).

– *«Això serà el que deia la Carmen, que com que cuinen diferent, tu passes pel carrer i sents una olor fatal, una pudor... I encenen espelmes, no sé, però tu passes pel carrer i et miren com si fossis...»* (agricultora, Mataró).

– *«Sí, la que ha anat a envair el seu carrer»* (mestressa de casa, Mataró).

– *«Sí, et miren malament»* (agricultora, Mataró).

– (Entrevistadora, Mataró). *«Realment sorprèn que pugui passar això [El Ejido].»*

– *«No»* (uns quants).

– *«No, com ha de sorprendre, si has estat allí (...) no et sorprèn, no»* (empresària, Mataró).

– «*Ho veus a venir, el que passa és que jo dic: i a nosaltres, ¿què ens passarà d'aquí a dos anys?*» (agricultora, Mataró).

– (Entrevistadora, Mataró) «*Aquesta és la meva pregunta ¿què penseu que podria passar aquí?*»

– «*Perquè fins ara érem pocs, ara ja hi ha ghettos. I quan aquests ghettos vagin agafant força, no sé si hauriem de marxar nosaltres*» (agricultora, Mataró).

– [Parlant dels successos de Terrassa] «*... hi havia un plaça, un parc i els veïns es van rebel·lar perquè és que no podien passar les noies, tenien por les nenes de passar amb faldilla curta, i pensa que l'havien pres per assalt aquella plaça i si els veïns no arriben a rebel·lar-se, allí ja es va acabar passar, ni els vells ni els nens ni les nenes, res, aquell parc ja havia quedat invàlid*» (empresària, Mataró).

A la pregunta directa de si es repetiran a Espanya atacs als immigrants com els de El Ejido la resposta és que «*probablement sí*», sempre que es donin unes condicions semblants. De fet, a Mataró, la zona on l'experiència laboral dels immigrants estava més present, els participants en el grup afirmaven que la situació es mantindrà estable i pacífica mentre els immigrants continuïn tenint feina: «*mentre hi hagi pasta*». Però alhora preveien una disminució de l'ocupació dels immigrants, perquè una gran part d'ells treballava en la construcció, que estava experimentant allà en aquells moments, com a tota Espanya, un *boom*, però tenien por que aquesta onada s'acabés i que deixés en atur un gran nombre d'immigrants. Aleshores, segons ells, hi hauria «*problemes de debò*».

Immigració laboral o immigració permanent

En contrast amb les actituds positives envers la immigració que es dedueixen de les enquestes (abans analitzades) a la població espanyola en general, en les entrevistes fetes a les zones on es produeix una concentració d'immigrants trobem una expressió molt poc inhibida d'un profund rebuig cap a ells, lligat amb una sensació d'«invasió» per part d'elements forans. Sembla que estem davant d'un procés de formació de percepcions i d'opi-

nions sobre els immigrants que podrien acompanyar, en determinades condicions, episodis de violència com els viscuts a Ca N' Anglada o a El Ejido.

En aquest sentit, tan important com el que es diu i que hem recollit a les pàgines anteriors, és el que no es diu. Dels immigrants, com a veïns, a penes es diu espontàniament res de bo. No sembla que s'apreciïn, de manera espontània, trets positius en la seva cultura ni en la seva personalitat. Excepte tal vegada en el cas dels immigrants llatinoamericans, de qui a vegades es diu que són més «nobles» i més «solidaris» entre si. O dels fills dels quals s'afirma que són més «innocents», més «infantils», més «disciplinats» i més «respectuosos» amb els adults; encara que aquestes expressions són comunes només entre les persones que han tingut un contacte intens, més enllà del purament turístic, amb països d'origen d'immigració o amb immigrants (per diversos motius: matrimoni, adopció de nens, convivència a l'escola).

Pel que fa als altres, el millor que se sol afirmar d'ells és que no molesten. Aquest és el cas dels xinesos, als quals se'ls reconeix com a persones discretes (no s'emborratxen al carrer, no «fan espectacles») encara que aquesta mateixa discreció promou suspicàcies. Se sospita que tenen alguna cosa per amagar, probablement la seva situació administrativa irregular. Però els marroquins dominen el discurs general sobre la immigració i, aparentment diferents i nombrosos, són, com ja hem dit, els més rebutjats, menyspreats i temuts alhora.

En algunes zones, els espanyols perceben l'immigrant no només com a veí sinó també com a font de riquesa per la seva contribució laboral (sovint insubstituïble per mà d'obra espanyola) a les empreses de la zona. És el cas del Maresme, on els immigrants treballen en l'agricultura, la construcció, la indústria i els serveis. No obstant això, el que hem trobat ha estat que en aquesta zona, on el contacte físic amb els immigrants és més estret perquè té lloc alhora al barri i a la feina, s'estableix una distinció entre la seva condició de treballadors i la de veïns. En el terreny laboral, no s'expressen queixes sobre ells. Però es pronuncien les frases més dures cap als marroquins, el to utilitzat per parlar d'ells és el més incisiu, i només allí hem sentit dir que l'idioma dels marroquins «ofèn». En definitiva, per a aquesta gent, el marroquí és bo mentre treballa, però és molest com a veí.

– «*Diguem, tu a nivell de treball t’hi pots entendre, el seu horari, normes, el que sigui, però ja una vegada lloguen un pis (...) van ficant gent a dins i vinga, com et toqui a tu a la teva escala dues parelles d’aquestes que van venint, venint, venint, venint, doncs clar, és un desastre, aleshores la convivència no és possible*» (agricultora, Mataró).

– «*Perquè es degrada, la zona on ells habiten es degrada, encara que no vulguin, encara que ells no en siguin conscients, aquella zona queda degradada*» (empresària, Mataró).

– (Entrevistadora, Mataró) «*¿Què és el que fan perquè es degradi? No solament serà l’olor del menjar...*»

– «*No, no, és més, és la forma de viure, la forma d’actuar, la forma de comportar-se*» (empresària, Mataró).

– «*Neteja també, la neteja de l’escala...*» (mestressa de casa, Mataró).

Potser per això, aquests entrevistats desitjarien poder substituir aquests empleats magribins per immigrants procedents d’altres zones, bàsicament d’Amèrica Llatina o d’Europa de l’Est. L’immigrant d’Europa de l’Est és especialment apreciat perquè, aparentment, no ve per quedar-se i, sobretot, no es trasllada amb tota la seva família.⁽⁸⁾

– «*És que clar, primer en ve un i després porta a tota la família i el que pesa és la família, no és el que treballa, el que treballa doncs res, però és que en ve un a treballar i després es porta al germà, es porta la mare i es porta tota la família si pot*» (mestressa de casa, Mataró).

– «*El que no entenc és per què si hi ha d’haver dues-centes persones, per què n’hi ha dues mil o tres mil*» (treballadora del tèxtil, Mataró).

– (Entrevistadora, Mataró) «*¿Per què hi ha més del que es necessita, vols dir?*»

– «*Exactament*» (treballadora del tèxtil, Mataró).

(8) Cal assenyalar que a les zones on s’han fet els grups de discussió no hi havia presència d’immigrants romanesos gitanos. Aquests, dedicats massivament a la venda de revistes com *La Farola*, es desplacen en grans grups familiars.

– «*Però el marroquí i el moreno, doncs clar, uns vénen, se situen, tenen contracte de treball, però és que al darrere d'aquest en vénen vint, és el que passa*» (agricultora, Mataró).

Si es generalitzés aquest discurs, la conclusió seria que l'immigrant que no treballa, sobra. D'acord amb això, molts demanen a la política d'immigració que aconseguixi un ajustament entre la demanda i l'oferta de la mà d'obra estrangera, per als llocs que els espanyols no volen cobrir, i que controli l'arribada i l'estada d'immigrants.

En aquest sentit, els conceptes d'emigrant laboral i d'emigrant legal tendeixen a fondre's. El més decisiu és si l'immigrant té o no té feina. Si la té, ha de ser legal. Es demana a l'estat que legalitzi l'estada d'aquells que la tenen. S'està en contra que la seva estada sigui il·legal, perquè només serveix per beneficiar els empresaris sense escrúpols que s'aprofiten d'aquesta situació per pagar salaris inferiors i estalviar costos de seguretat social.

– «*Se'ls hauria de legalitzar, però hi ha gent que no els interessa que els legalitzin, empresaris...*» (mare d'alumnes, València).

– «*És que hi ha molts empresaris que se n'estan beneficiant*» (professora de primària, València).

– «*A sobre els paguen poc i a més no els tenen assegurats. Clar, estan il·legals, però és que se'ls hauria de legalitzar perquè és que, si no, és un desastre*» (mare d'alumnes, València).

Al costat d'aquestes percepcions de l'immigrant com a veí i com a treballador, o més aviat com a mà d'obra, hi ha la d'un ésser que necessita ajuda. Entre les dones d'edat avançada de vegades hi ha un discurs cristià i caritatiu d'aquest tipus, que és, d'altra banda, compatible amb el reconeixement de les molèsties que causen els immigrants com a veïns. Aquestes persones insisteixen a ajudar els immigrants, però acostumen a creure que el moment idoni per ajudar-los és l'anterior a la seva condició d'immigrants, quan estan al seu país d'origen. S'ha d'ajudar els immigrants abans que ho siguin. Potser per mitjà de desenvolupament o d'ajuda humanitària directa als seus països.

Un cop arriben a Espanya, l'actitud dels espanyols en relació amb el fet que se'ls atribueixi drets socials i se'ls faciliti l'accés a la sanitat i a l'educació públiques és ambivalent. Hi ha un acord de principi referent a la convivència d'aquesta atribució a tots els immigrants, siguin legals o il·legals. Però indagant una mica més, afloren arguments sobre la competència deslleial dels immigrants que es manifesta en el seu accés a uns serveis que no han contribuït a finançar en la mateixa mesura que els espanyols. En el cas de l'educació, la fugida en les zones urbanes cap a col·legis concertats evita a la majoria de pares un conflicte en àrees de forta concentració d'immigrants. (Falta veure què passa a les zones rurals on l'ensenyament públic no té alternativa). En relació amb els drets polítics, només en el grup del Maresme es nega als immigrants el dret a vot. En els altres, els entrevistats estan a favor de concedir-los tot tipus de drets polítics, encara que les respostes sobre aquesta qüestió semblen poc reflexionades.

Epíleg: Un debat cívic difícil però factible

Les premisses

De la informació reunida i analitzada en aquest llibre se'n poden treure conclusions molt variades segons quina sigui la posició valorativa de cada lector. En el nostre cas, estem a favor d'una societat oberta, lliure o civil: qualsevol d'aquests apel·latius serveix per caracteritzar un model de societat basat en el respecte a la llibertat dels individus i als seus drets humans i civils fonamentals. D'aquesta posició es deriven diverses propostes polítiques entre les quals cal trobar un equilibri, cas per cas.

Una d'aquestes propostes consisteix a fer tot el possible perquè arribi a donar-se un ordre de llibertat mundial, de tal manera que els individus es puguin moure amb llibertat des d'una societat fins a una altra, de manera que, arribin on arribin, la seva llibertat i els seus drets humans i civils siguin respectats. Aquesta és una aspiració secular que encara som lluny d'aconseguir, però val la pena d'anar-s'hi acostant.

Però mentre passa això, i al mateix temps que ho intentem, hem d'atendre a les societats obertes particulars. I aquí entra en joc l'altra proposta que es deriva del nostre postulat inicial: la de defensar la societat oberta particular en què cadascú estigui situat, encara que la realització del model disti molt de la perfecció. Això implica respectar les seves característiques pròpies com a societat, i per tant el seu possible desig de continuar sent ella mateixa, o dit d'una altra manera, el possible desig dels individus que la

componen de mantenir una determinada forma de vida, de cultura o de tradició pròpies.

En una societat oberta l'expressió «forma de vida» s'ha d'entendre en un sentit ampli i que sigui compatible amb el caràcter plural de la societat. Però, encara que aculli moltes variants en el seu si, se suposa que aquesta societat té certs trets propis dels quals totes aquestes variants d'alguna forma participen. Per posar un exemple de societat oberta i plural, als Estats Units els nord-americans de diferents ètnies, religions i altres creences poden constituir nombroses variants culturals, però si la immensa majoria dels que en participen no és lleial a un nucli de valors i d'institucions comunes, aquesta societat (lliure i pluralista) no pot subsistir.

Un dels complexos de valors i institucions comunes essencials per a una societat oberta és el de l'espai públic, on té lloc el debat cívic sobre els assumptes que afecten a tothom. I la qüestió de la immigració afecta decidivament societats com les europees en general, i l'espanyola en particular.

És un debat difícil

Pertot aquest debat té dificultats. A l'Espanya d'avui dia, aquestes dificultats són diverses. La primera és la del moment històric, ple d'incerteses, en el qual ens trobem. La lectura complaent i benigna de la globalització ha estat posada en qüestió. Sigui quin sigui el desenllaç dels esdeveniments desencadenats pels atemptats terroristes de l'11 de setembre de l'any 2001, el més probable és que afectin la percepció que les societats occidentals, i l'espanyola en particular, tenen de la seva posició en el món i de la seva relació amb els altres països. Però aquest no és el lloc per anticipar esdeveniments sinó, simplement, per indicar (i emfatitzar) el canvi.

Fins ara la societat espanyola ha enfocat el fenomen immigratori amb un bagatge de poca experiència. Espanya ha estat més un país d'emigrants que d'immigrants. Probablement, la seva disposició principal és tractar els immigrants tal com els espanyols han estat tractats com a immigrants a fora. Això pot implicar una disposició a acceptar fàcilment els immigrants llatino-americans, i, per extensió, els immigrants en general; però també a tenir pre-

sent l'experiència d'immigració regulada i laboral que molts van tenir a Europa fa menys d'una generació.

El fet que Espanya sigui part de la Unió Europea impulsa els espanyols a mirar amb especial atenció l'experiència d'altres països. França, Alemanya i el Regne Unit tenen tradicions relativament consolidades, però bastant diferents les unes de les altres; Itàlia no en té. Tots aquests països s'enfronten ara a un increment considerable de la immigració. Probablement, la seva tendència és passar d'una actitud permissiva i relativament universalista a una altra de més estricta i diferenciadora entre uns immigrants i els altres.

La classe política espanyola ha assistit al fenomen immigratori amb una actitud vacil·lant i per darrere dels esdeveniments, però es pot entendre que la seva evolució recent suggereix un increment de la seva capacitat d'alerta, una tendència a aproximar-se a les posicions europees (encara no definida amb claredat). S'estan dibuixant els contorns de dues comunitats de discurs polític sobre la qüestió, una entorn d'una política més estricta, i una altra de més permissiva de cara a la immigració (potser la primera intenta atènyer-se a una crida ètica política de la responsabilitat i la segona amb un caràcter més testimonial). Però tot això sembla encara subjecte a consideracions tàctiques diverses.

L'opinió pública presenta algunes ambivalències en la seva actitud envers la immigració, encara que sembla que recentment ha tingut una evolució cap a actituds que, presumptament, donarien suport a una política d'immigració relativament estricta, almenys pel que fa a l'exigència d'un contracte de treball als immigrants (o, potser, de tenir clares possibilitats de trobar ocupació) i al control de la delinqüència associada a una minoria d'aquest col·lectiu. Els resultats de les discussions de grup donen a entendre que, en les zones de convivència amb els immigrants, la tendència a donar suport a una política estricta és bastant més acusada (i la menor acceptació d'immigrants d'origen africà, especialment del nord d'Àfrica, és bastant visible), si bé això va acompanyat del dubte (i potser d'una relativa desesperança) que la classe política vulgui, sàpiga o pugui aplicar una política com aquesta.

Per sota d'aquestes actituds, tenim una economia que, encara que sotmesa a alces i baixes, ha tingut una experiència d'expansió al llarg de gaire-

bé deu anys. L'expansió ha generat un volum d'ocupació considerable, però l'atur oficial ha seguit sent bastant alt. Per a moltes feines, els empresaris s'han acostumat a recórrer a la mà d'obra immigrant, mentre que els treballadors s'han acostumat a alternar altres feines amb un subsidi d'atur relativament generós (i per un temps considerable).

Hi ha així mateix una cultura del debat polític que no acaba de cristal·litzar, però en la qual és freqüent observar dos fenòmens complementaris. D'una banda, la debilitat d'una ètica política de la responsabilitat en un segment de la població al qual podem qualificar de «moralista». Aplicada a la qüestió de la immigració, aquesta debilitat es tradueix a advocar per una política permissiva amb l'entrada d'immigrants que se'n van a viure molt lluny del seu país d'origen, físicament i socialment: altres viuran amb ells. Si protesten, és possible que aquells «moralistes» els estigmatitzin com a xenòfobs. Enfront d'ells hi ha els «immoralistes», és a dir aquells que es consideren «realistes» i que poden voler immigrants com a mà d'obra, però per pagar-los salaris per sota del mínim, excloure'ls de la seguretat social i oferir-los habitatges inhabitable.

Finalment, hi ha una certa falta de tradició a l'hora de deliberar sobre quina pugui ser la identitat pròpia del país al qual, suposadament, els immigrants s'haurien d'incorporar. El tema, per la seva pròpia naturalesa, requereix diferenciar uns immigrants dels altres, europeus, americans i africans, per exemple, perquè els problemes de la incorporació són qualitativament diferents segons els casos.

A Espanya sembla que s'ha «pres la decisió» que la societat sigui el més europea possible, segons el model dels països europeus occidentals. No és un model gaire clar, si es té en compte la diferència amb els francesos, els britànics, els alemanys i els danesos, posem per exemple. Tampoc no és gaire clar ja que tots aquests països diferents, pel fet de voler ser tots, a més, «europeus», estan obstinats a canviar acostant-se, per dir-ho així, els uns als altres, però sense perdre per això els seus trets propis. Suposen, pel que sembla amb alguna ingenuïtat, que les qüestions d'identitat són qüestions que es resolen mitjançant operacions d'enginyeria social i altres actes de disseny i de voluntat. Tampoc serà fàcil la conversió d'aquests pobles en («plena-

ment») «europeus», ja que tots estan afectats pels corrents immigratoris, que els desconcerten, de manera semblant a com passa a Espanya.

En tot cas, Espanya està profundament involucrada en aquest procés de reforçar els trets de la seva identitat europea i a això contribueixen diversos factors interns. Passa, per exemple, que, dins d'Espanya, hi ha intents de crear identitats territorials diferents una mica a tot arreu. Hi ha fins i tot processos de formació d'un caràcter nacional en curs en diverses regions del territori espanyol (amb els seus propis problemes d'assimilació d'immigrants, d'expulsió o de subordinació d'elements forans, etc.), que normalment, pretenen ser «encara més europees» que la resta d'Espanya. En general, aquest europeisme dels espanyols està lligat a una antiga obsessió nacional que el país sigui acceptat en peu d'igualtat pels altres països europeus, aguditzada durant el franquisme. El somni de tornar a Europa o de ser com Europa (se sobreentén, Europa occidental), sembla que s'ha fet realitat amb la modernització de l'economia, primer, amb la transició democràtica, després, i, finalment, amb la incorporació a la Unió Europea l'any 1986.

D'altra banda, el nombre d'europeus residents a Espanya és considerable. Entre 1991 i el 2000 s'ha doblat, i ha arribat a ser de 361.437. El seu pes relatiu ha anat disminuint: van ser la meitat dels estrangers l'any 1991, i el 2000, el 40%. En un col·lectiu tan ampli, i molt diferenciat internament, es poden trobar tot tipus de situacions. Ens podem plantejar la qüestió de si l'europeisme dels espanyols es tradueix en un esforç d'incorporació dels europeus que resideixen a Espanya. Si ens fixem, per exemple, en els europeus residents a la costa mediterrània (la majoria retirats, d'altres no), hem de tenir en compte que algun estudi sobre els britànics instal·lats a la Costa del Sol (O'Reilly, 2000) suggereix que, si bé aquests estan aparentment satisfets, també és cert que estan relativament aïllats, i això per motius complexos: en part perquè ho prefereixen així, perquè se senten més còmodes, i en part perquè s'adapten a les regles de joc que els imposa la societat receptora, la qual a penes fa esforços per establir-hi relacions permanents i de certa intensitat. Serien gairebé enclavaments, escassament integrats en el conjunt.

La implicació d'aquest europeisme dels espanyols, en tot cas, podria ser (encara que no necessàriament) l'atenuació dels vincles amb Amèrica

Llatina; encara que probablement l'atenuació seria relativa, perquè el vincle lingüístic, cultural i emocional és extremament fort, i els llaços econòmics s'han reforçat molt durant l'última dècada, d'una manera que no sembla conjuntural sinó profunda. Convé atendre les diferències dins de la població llatinoamericana a Espanya i les modalitats de la seva presència en el país, que afecten el seu procés d'incorporació. Són molt diferents, per exemple, el cas dels professionals que intenten obrir-se camí mitjançant operacions complexes de convalidació de títols i d'experiències, i el de les dones que vénen a treballar en el servei domèstic i se sotmeten a una experiència que és una barreja d'oportunitat i d'explotació, possiblement de desqualificació professional (Ribas-Mateos, 2000; Escrivá, 2000; i en general Anthias i Lazaridis, 2000; compareu amb Tapinos, 1993).

En el cas d'Àfrica, especialment del nord del continent, la situació és diferent. La història i la geografia han col·locat Espanya i el Marroc molt a prop. En l'imaginari col·lectiu dels dos països juguen memòries del passat que són intenses i complexes, i una profunda asimetria en el coneixement recíproc.

Els espanyols d'avui dia potser centren la seva atenció en els efectes de la disparitat econòmica d'aquests últims decennis, i potser en l'efecte de la televisió espanyola, almenys en el nord del Marroc, com un dels desencadenants pròxims de la immigració marroquina. Es veuen a si mateixos en unes condicions de superioritat que estan interessats a emfatitzar. Alhora, la immensa majoria dels espanyols ignoren en gran mesura la història llarga i complexa (i molt lligada a la història espanyola) d'aquell país, i el que passa avui, i aquesta ignorància s'estén a totes les capes socials, incloses les capes dirigents. Ignoren que la seva experiència quotidiana ha convertit molts immigrants marroquins en persones desconfiades de l'administració pública en general, i atentes a reforçar les seves pròpies xarxes familiars i socials per defensar-se. Desconeixen el lligam intern entre la religió musulmana i la seva forma de vida, que fan de la societat marroquina (d'altra banda, diferent segons si ens referim a la costa nord, a l'Atlas o al sud; a la ciutat o al camp) una societat amb uns trets diferencials molt acusats, elaborats al llarg de molts segles. Desconeixen així mateix els continguts d'aquesta religió, i les implicacions que, des de la perspectiva dels «bons musulmans» (que

ahora admet moltes variants), té la diferència entre musulmans i no musulmans per a la convivència entre els uns i els altres, per entendre la política i per a les relacions entre els gèneres.

Però el debat és factible

A pesar de tot, el debat cívic a Espanya sobre la qüestió ha existit i continua existint. Ha arrencat tard però ha recorregut ja un bon trajecte. I si combinem tots els àmbits del debat, governants i oposició, partits i associacions, enquestats i participants en els grups de discussió, i observem la seva evolució, veurem tres focus de relativa trobada entre les parts. És possible que no hi hagi consens entre ells, però la informació reunida en aquest llibre suggereix que hi pot haver una certa convergència, i que el dissens pot estar acotat i moderat per alguns acords subjacents.

Suposem que una gran part dels espanyols estaria d'acord a acceptar una immigració que compleixi tres condicions: la primera, que no impliqui un augment de la criminalitat; la segona, que estigui vinculada a les (presumptes) necessitats de l'economia (cosa que pot implicar el requeriment general que els immigrants vinguin amb un contracte de treball, o que demostrin que són capaços de mantenir-se econòmicament); i la tercera, que la immigració no canviï substancialment el caràcter propi de la comunitat política (que no sigui la base per a un moviment totalitari o fanàtic i intolerant, o el cavall de Troia per a una invasió exterior, posem per exemple).

Doncs bé, si fos cert que una gran part dels espanyols, potser la majoria, està més o menys a prop de donar suport a aquestes condicions, això suposaria la base d'un debat relativament acotat i factible.

A partir d'aquí, seria possible un debat per definir d'una manera o altra la relació entre la llibertat i la llei, el model d'ordre econòmic i la identitat del país. En aquest debat ens aniríem trobant amb els problemes següents.

En primer lloc, imaginem que hi ha un acord segons el qual la immigració, sigui quin sigui el seu volum, ha d'estar composta per persones que compleixin la llei vigent a Espanya. La immigració ha de ser, en aquest sen-

tit, «legal». La pràctica totalitat de la població entén que no és tolerable que la immigració pugui estar associada amb un increment substancial de la criminalitat. Si això fos així, les llibertats de tots sofririen una greu disminució.

Però no es tracta només de la legislació penal, sinó del conjunt de la llei; i no es tracta només dels immigrants, sinó de tots els espanyols. Si l'entrada il·legal dels immigrants no és acceptable, i les amnisties periòdiques signifiquen una concessió regular i previsible de la il·legalitat, i per tant indirectament una incitació, la il·legalitat en la prestació laboral tampoc ho és. Pagar per sota del salari mínim i no pagar la seguretat social és il·legal. De manera que o bé es mantenen les lleis i se'n persegueix l'incompliment o bé es canvien.

Ara bé, imaginem que reduir el salari mínim i els costos de la Seguretat Social comporti un canvi legislatiu que el país no està disposat a fer, i que, d'altra banda, tampoc estigui disposat a fer complir les seves pròpies lleis. En aquest cas, el fenomen de la immigració hauria posat de manifest que el país, com a país liberal i democràtic capaç de governar-se a si mateix, està sense madurar. No s'atreveix a dir-se les coses clarament, dissimula i espera que les coses «es resolguin per si mateixes». El que el país tindria davant, en aquest cas, seria el problema de com assumir aquesta imatge de si mateix i quant trigaria a fer-ho. L'alternativa és plantejar-se la disjuntiva inicial i decidir entre canviar la llei o fer complir la que es té.

Ara bé, en aquest cas, imaginem que el país vulgui complir les lleis que té, però que, en alguns sectors, els empresaris diguin que no poden incórrer en els costos de pagar la mà d'obra immigrant en condicions de legalitat, i que el que diuen és cert. En aquest cas, s'obren dues vies alternatives, potser complementàries. Una és desplaçar aquestes activitats econòmiques a d'altres països; i l'altra és fer-les a Espanya tot ajustant els costos de tot tipus. D'altra banda, resulta paradoxal el fet que a Espanya es registren un baix índex d'activitat i una taxa d'atur del 13% i, al mateix temps, una contractació massiva de treballadors immigrants. Fins i tot tenint en compte la gran segmentació espacial, sectorial i de qualificacions del mercat de treball és evident que molts joves, dones i gent gran podrien treballar, així com molts treballadors en atur podrien sortir de l'atur i ocupar-se en aquests treballs. El que això requeriria seria, probablement, un canvi en la quantitat del

subsidí d'atur i en la seva durada, però es podria fer, aparentment, amb una justificació bastant plausible, ja que ¿per què els contribuents, és a dir, els espanyols, haurien de pagar l'oci voluntari de gent a qui s'ofereix un treball en les condicions legals vigents (salari mínim, seguretat social, etcètera) i el rebutgen? És clar que això planteja, alhora, altres problemes relacionats amb la mobilitat de la mà d'obra com, per exemple, els relacionats amb el mercat de l'habitatge (i del sòl).

En part, la urgència de trobar una solució als dilemes anteriors es redueix en condicions econòmiques favorables i s'intensifica en circumstàncies difícils. Però imaginem que les condicions econòmiques són (¿quant temps? ¿per sempre?) d'una bonança tal que puguin venir masses creixents d'immigrants (¿quants? ¿quatre milions, és a dir, un de cada deu espanyols, si fa no fa? i ¿quants professionals i quants de poc qualificats? ¿quants europeus, llatinoamericans o africans? ¿quants cristians o musulmans? ¿o no ens farem aquestes preguntes?) per ser pagats i tractats d'acord amb la legislació, i que alhora hi pugui haver relativament pocs espanyols treballant i molts cobrant subsidis diversos. Doncs bé, tot i en aquest cas, sempre queda el problema de si es vol que els immigrants s'incorporin a la vida social, econòmica, política i cultural del país, o si se'ls vol a certa distància, en enclavaments, o en previsió que tornin als seus llocs d'origen com a immigrants temporals (com va passar amb una bona part dels immigrants espanyols a Europa occidental entre els anys cinquanta i setanta del segle passat).

Imaginem, finalment, que es vulgui incorporar de manera permanent els immigrants a la vida de la societat. En aquest cas, es planteja el problema de superar la ignorància arrelada i estesa entre els espanyols sobre com són realment aquests immigrants perquè en lloc de ser explotats i ignorats, o protegits i ignorats, siguin coneguts i tractats amb justícia. Un problema sens dubte considerable, però soluble, i sobre el qual, una vegada més, és possible un debat raonable.

Referències bibliogràfiques

- ALBA, RICHARD i NEE, VICTOR. 1997. «Rethinking Assimilation Theory for a New Era of Immigration», *International Migration Review*, 31 (4): 826-874.
- ALLASINO, ENRICO. 1999. «Questions autour des politiques publiques d'immigration en Italie», *Pôle Sud*, 11, novembre: 70-82.
- ANTHIAS, FLOYA i LAZARIDIS, GABRIELLA (coords.). 2000. *Gender and Migration in Southern Europe*. Oxford: Berg.
- APPADURAI, ARJUN. 1990. «Disjuncture and Difference in the Global Cultural Economy», a Featherstone, Mike (coord.), *Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity*, número especial de *Theory, Culture & Society*, 7 (2-3): 295-310.
- ARANGO, JOAQUÍN. 1985. «Las 'Leyes de las Migraciones' de E.G. Ravenstein, cien años después», *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, 32, octubre-diciembre: 27-42.
- Área Federal de Migraciones de IU. 2000. «Inmigración: la vuelta atrás. Reforma de la ley 4/2000 que propone el PP», document del partit, 20 de juny.
- AZURMENDI, MIKEL. 2001. «Inmigración y conflicto en El Ejido», a *Claves de razón práctica*, 116: 8-17.
- BARBOSA, CELIA. 1999. «Le 'creuset' catalan? Construction nationalitaire et capacité d'intégration», *Pôle Sud*, 11: 24-37.
- BAUBÖCK, RAINER. 1994. *Transnational Citizenship: Membership and Rights in International Migration*. Aldershot: Edward Elgar.
- BRETTELL, CAROLINE i HOLLIFIELD, JAMES (coords.). 2000. *Migration Theory: Taking Across Disciplines*. Nova York: Routledge.

- BROCHMANN, GRETE. 1996. *European Integration and Immigration from Third Countries*. Oslo: Scandinavian University Press.
- BRUBAKER, WILLIAM R. (ed.). 1989. *Immigration and the Politics of Citizenship in Europe and North America*. Nova York: University Press of America.
- 1990. «Immigration, Citizenship and the Nation-State in France and Germany: A Comparative Historical Analysis», *International Sociology*, 5: 379-407.
- CARENS, JOSEPH. 1988. «Immigration and the Welfare State», a Gutmann, A. (ed.) *Democracy and the Welfare State*. Princeton: Princeton University Press.
- 1995. «Aliens and Citizens: The Case for Open Borders», a Beiner, Ronald (ed.) *Theorizing Citizenship*. Nova York: State University of New York.
- 1999. «A Reply to Meilander: Reconsidering Open Borders», *International Migration Review*, 33 (4): 1082-1097.
- 2000a. *Culture, Citizenship and Community: A Contextual Exploration of Justice as Evenhandedness*. Oxford: Oxford University Press.
- 2000b. «Cosmopolitanism, Nationalism and Immigration: False Dichotomies and Shifting Presuppositions», a Beiner, Ronald i Norman, Wayne (eds.). *Canadian Political Philosophy at the Turn of the Century: Exemplary Essays*. Toronto: Oxford University Press.
- 2000c. «The Rights of Residents», a Hanson, R. i Weil, Patrick (eds.). *Reinventing Citizenship: Dual Citizenship, Social Rights and Federal Citizenship in Europe and the US*. Oxford: Berghahn Books.
- Càritas. 2000. «Càritas y la integración de los inmigrantes», document de l'associació.
- CASTAÑO, ÁNGELES. 2000. «Una sociedad ahogada en un mar de plásticos: factores precipitantes de una persecución étnica», ponència presentada al II Congreso sobre la Inmigración en España, Universidad Pontificia de Comillas i Instituto Universitario Ortega y Gasset, Madrid 5-7 d'octubre. Editada en CD-ROM.
- Colectivo IOÉ. 1995. «Discurso de los españoles sobre los extranjeros. Paradojas de la alteridad». Madrid: CIS, Colección Opiniones y Actitudes, 8.
- 2000. «La inmigración extranjera en España, 2000», a Aja, Eliseo; Carbonell, Francesc; Colectivo Ioé; Funes, Jaume; Vila, Ignasi. 2000. *La inmigración extranjera en España: Los retos educativos*. Barcelona: Fundació "la Caixa".
- Consell General de Càritas Espanyola. 2000. «Observaciones de Càritas Española a propósito de la propuesta de modificación de la LO 4/2000, sobre derechos y libertades de los extranjeros y su integración social», document de l'associació, 24 de juny.
- DELLA PORTA, DONATELLA. 2000. «Immigration and Protest: New Challenges for Italian Democracy», a *South European Society and Politics*, 5 (3): 108-132.

- DIAMANTI, ILVO. 2000. «Immigration et citoyenneté en Europe: une enquête», *Critique Internationale*, 8, juliol: 73-95.
- DÍEZ NICOLÁS, JUAN. 1999. *Los españoles y la inmigración*. Madrid: IMSERSO.
- DUPRAZ, PAULE i VIEIRA, FRANCINE. 1999. «Immigration et 'modernité': le Portugal entre héritage colonial et intégration européenne», *Pôle Sud*, 11, novembre: 38-54.
- ENZENSBERGER, HANS MAGNUS. 1995. *La grande migration (suivi de Vues sur la guerre civile)*. Trad. B. Lortholary. París: Gallimard.
- ESCRIVÁ, ÁNGELES. 2000. «The position and Status of Migrant Women in Spain», a Anthias, Floya i Lazaridis, Gabriella (coords.). *Gender and Migration in Southern Europe*. Oxford: Berg.
- Eurostat. 2000. *European Social Statistics. Migration*. Luxemburg: European Communities.
- FAVELL, ADRIAN. 1998. *Philosophies of Integration: Immigration and the Idea of Citizenship in France and Britain*. Roundmills: Macmillan.
- Fundación CIPIE. 2001. *Inmigración y racismo: análisis de radio, televisión y prensa española*. Abril-juny.
- GANS, HERBERT J. 1992. «Second Generation Decline: Scenarios for the Economic and Ethnic Futures of Post-1965 American Immigrants», *Ethnic and Racial Studies*, 15 (2): 173-192.
- GEDDES, ANDREW. 2000. *Immigration and European Integration: Towards Fortress Europe?* Manchester: Manchester University Press.
- GEERTZ, CLIFFORD. 1968. *Islam Observed: Religious Development in Morocco and Indonesia*. Chicago: The University of Chicago Press.
- GONZÁLEZ BAKER, SUSAN. 1997. «The 'Amnesty' Aftermath: Current Policy Issues Stemming from the Legalization Programs of the 1986 Immigration Reform and Control Act». *International Migration Review*, XXXI, 117, primavera: 5-27.
- GORDON, MILTON. 1964. *Assimilation in American Life*. Nova York: Oxford University Press.
- GRAY, JOHN. 2000. *Two Faces of Liberalism*. Cambridge: Polity Press.
- HANSEN, RANDALL. 1999. «Migration, Citizenship and Race in Europe: Between Incorporation and Exclusion», *European Journal of Political Research*, 35: 415-444.
- HOPPE, HANS-HERMANN. 1998. «The Case for Free Trade and Restricted Immigration», a *Journal of Libertarian Studies*, 13 (2): 221-233.
- Instituto de Estudios de Seguridad y Policía. 2000. *Observatorio de la Seguridad Pública*, 6, desembre.

- JACOBSON, DAVID. 1997. *Rights across Borders: Immigration and the Decline of Citizenship*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- JURADO, TERESA (ed.). 2000. «Easy Scapegoats: Sans Papiers Immigrants in Europe. State Strategies and Intervention Strategies for the Civil Society», manuscrit.
- KEELY, CHARLES B. 1993. «The United States of America: Retaining a Fair Immigration Policy», a Kubat, Daniel (ed.). *The Politics of Migration Policies. Settlement and Integration: The First World into the 1990s*. Nova York: Centre for Migration Studies.
- LEVELT, URSULA. 1995. «The European Union as a Political Community through the Lens of Immigration Policy», a Marco Martiniello (ed.). *Migration, Citizenship and Ethno-National Identities in the European Union*. Aldershot: Avebury, Ashgate Publishing Limited.
- LÓPEZ, SUSANA. 1998. «Globalización y 'mercados de trabajo'», manuscrit.
- LORCA, ALEJANDRO; ALONSO, MARCOS i LOZANO, LUIS ANTONIO. 1997. *Inmigración en las fronteras de la Unión Europea*. Madrid: Ediciones Encuentro.
- MACINTYRE, ALASDAIR. 1995. «Is Patriotism a Virtue?», a Beiner, Ronald (ed.). *Theorizing Citizenship*. Nova York: State University of New York.
- MARQUINA, ANTONIO. 1997. «El lento proceso de elaboración de una política de inmigración común en la Unión Europea», a Marquina, Antonio (ed.). *Flujos migratorios norteafricanos hacia la Unión Europea: asociación y diplomacia preventiva*. Madrid: Agencia Española de Cooperación Internacional.
- MARTÍN SERRANO, MANUEL. 2000. *Informe de Juventud España 2000*. Madrid: Instituto de la Juventud.
- MARTÍNEZ DíEZ, JOSÉ ANTONIO. 2000. «Visión cristiana de la inmigración», *Sociedad y Utopía, Revista de Ciencias Sociales*, 16: 355-380.
- MILLER, MARK J. 1994. «Towards Understanding State Capacity to Prevent Unwanted Migration: Employer Sanctions Enforcement in France, 1975-1990», *West European Politics*, 17 (2), abril: 140-167.
- MORERAS, JORDI. 1999. *Musulmanes en Barcelona*. Barcelona: CIDOC Ediciones.
- MUDEDE, CAS. 1999. «The Single Issue Party Thesis: Extreme Right Parties and the Immigration Issue», *West European Politics*, 22 (3), juliol: 182-197.
- NAVAS, MARISOL; CUADRADO, ISABEL; MOLERO, FERNANDO i ALEMÁN, PILAR. 2000. «Una aproximación psicosocial a la inmigración africana en un municipio del Poniente Almeriense: Causas, consecuencias y políticas futuras», ponència presentada al II Congreso sobre la Inmigración en España, Universidad Pontificia de Comillas i Instituto Universitario Ortega y Gasset, Madrid 5-7 d'octubre. Editada en CD-ROM.

- O'REILLY, KAREN. 2000. «Trading Intimacy for Liberty: British Women on the Costa del Sol», a Anthias, Floya i Lazaridis, Gabriella (coords.). *Gender and Migration in Southern Europe*. Oxford: Berg.
- Organization for Economic Co-operation and Development. 2001. *OECD Employment Outlook June 2001*. París: OECD.
- PASTORE, FERRUCCIO. 1999. «La genèse du droit de l'immigration en Italie (1986-1998)», *Pôle Sud*, 11, novembre: 83-94.
- PÉRÉS, HUBERT. 1999. «L'Europe commence à Gibraltar. Le dilemme espagnol face à l'immigration». *Pôle Sud*, 11, novembre: 8-23.
- PÉREZ-DÍAZ, VÍCTOR. 1969. *Emigración y sociedad en la Tierra de Campos: estudio de un proceso migratorio y un proceso de cambio social*. Madrid: Escuela Nacional de Administración Pública. (Versió abreujada: *Emigración y cambio social*, Barcelona: Ariel, 1971).
- 2000a. «La sociedad civil emergente a escala mundial», *ASP Research Paper* 40/2000.
- 2000b. «Sociedad civil, esfera pública y esfera privada. Tejido social y asociaciones en España en el quicio entre dos milenios», *ASP Research Paper* 39a/2000.
- PÉREZ-DÍAZ, VÍCTOR; RODRÍGUEZ, JUAN CARLOS i SÁNCHEZ FERRER, LEONARDO. 2001. *La familia española ante la educación de sus hijos*. Barcelona: Fundació "la Caixa".
- PERLMANN, JOEL i WALDINGER, ROGER. 1997. «Second Generation Decline? Children of Immigrants, Past and Present - A Reconsideration». *International Migration Review* 31 (4): 893-922.
- PISTONE, MICHELE R. 1998. «New Asylum Laws Undermining an American Ideal», *Policy Analysis*, Cato Institute, 299, 24 de març.
- POPPER, KARL R. 1963 [1945]. *The open society and its enemies*. Princeton: Princeton University Press.
- PORTES, ALEJANDRO. 1997. «Immigration Theory for a New Century: Some Problems and Opportunities», *International Migration Review*, 31 (4): 799-825.
- PUJOL, JORDI. 1966. *La immigració, problema i esperança de Catalunya*. Barcelona: Nova Terra.
- PUMARES, PABLO; FERNÁNDEZ PRADOS, JUAN SEBASTIÁN; ROJAS, ANTONIO JOSÉ i ASENSIO, ÁNGELES. 2000. «El futuro del Poniente Almeriense: situación actitudes y perspectivas tras los acontecimientos de febrero de 2000», ponència presentada al II Congreso sobre la Inmigración en España, Universidad Pontificia de Comillas i Instituto Universitario Ortega y Gasset, Madrid 5-7 d'octubre. Editada en CD-ROM.
- RAMÍREZ GOICOECHEA, EUGENIA. 1996. *Inmigrantes en España: vidas y experiencias*. Madrid: CIS.

- RAVENSTEIN, ERNEST GEORGE. 1976 [1885 i 1889]. *The Laws of Migration*. Nova York: Arno Press.
- REA, ANDREA. 1995. «Social Citizenship and Ethnic Minorities in the European Union», a Martiniello, Marco (ed.). *Migration, Citizenship and Ethno-National Identities in the European Union*. Aldershot: Avebury, Ashgate Publishing Limited.
- RIBAS-MATEOS, NATALIA. 2000. «Female Birds of Passage: Leaving and Settling in Spain» a Anthias, Floya i Lazaridis, Gabriella (coords.). *Gender and Migration in Southern Europe*. Oxford: Berg.
- RITAINÉ, ÉVELYNE. 1999a. «Présentation: convergence des normes, différenciation des débats?», *Pôle Sud*, 11, novembre: 3-7.
- 1999b. «Noi et gli altri: l'enjeu migratoire, miroir de la crise politique italienne», *Pôle Sud*, 11, novembre: 55-69.
- RUBIO-MARÍN, RUTH. 2000. *Immigration as a Democratic Challenge*. Cambridge: Cambridge University Press.
- RUIDIAZ, CARMEN. 1997. *Los españoles y la inseguridad ciudadana*. Madrid: CIS.
- SÁINZ DE LA PEÑA, JOSÉ ANTONIO. 1997. «La política de inmigración en España», a Marquina, Antonio (ed.). *Flujos migratorios norteafricanos hacia la Unión Europea: asociación y diplomacia preventiva*. Madrid: Agencia Española de Cooperación Internacional.
- SARTORI, GIOVANNI. 2001. *La sociedad multiétnica*. Madrid: Taurus.
- SASSEN, SASKIA. 1999. *Guests and Aliens*. Nova York: The New Press.
- SHIBUTANI, TOMATSU i KWAN, KIAN. 1965. *Ethnic Stratification*. Nova York: Macmillan.
- SOYSAL, YASEMIN N. 1994. *Limits of Citizenship: Migrants and Postnational Membership in Europe*. Chicago: Chicago University Press.
- STELZER, IRWIN. 2001. «Immigration Policy for an Age of Mass Movement», *Institute of Economic Affairs*, Londres (mimeo).
- TAPINOS, GEORGES (dir.). 1992. *La France dans deux générations*. París: Fayard.
- 1993. «Inmigración femenina y status de las mujeres extranjeras en Francia», a Tapiños, Georges (dir.). *Inmigración e integración en Europa*. Barcelona: Fundació Paulino Torres Domenech.
- 2000. «Irregular Migration: Economic and Political issues», a OECD, *Combating the Illegal Employment of Foreign Workers*. París: OECD.
- TODD, EMMANUEL. 1996. *El destino de los inmigrantes: asimilación y segregación en las democracias occidentales*. Barcelona: Tusquets.

- VALLÉS, MIGUEL S., CEA, Mª ÁNGELES i IZQUIERDO, ANTONIO. 1999. *Las encuestas sobre inmigración en España y Europa*. Madrid: IMSERSO.
- VIVES, NÚRIA. 2000. «Inmigración y modelo de sociedad», document de SOS Racisme.
- WALZER, MICHAEL. 1983. *Spheres of Justice: A Defense of Pluralism and Equality*. Nova York: Basic Books.
- 1992. *What it Means to Be an American*. Nova York: Marsilio.
- WEBER, MAX. 1967 [1919]. *El político y el científico*. Trad. Francisco Rubio Llorente. Madrid: Alianza.
- ZHOU, MIN. 1997. «Segmented Assimilation: Issues, Controversies, and Recent Research on the New Second Generation», *International Migration Review*, 31 (4): 975-1008.

Pàgines a Internet

- Acord de Schengen:
www.mir.es/extranje/schengen/acuschen.htm
- Butlletí Oficial de les Corts Generals:
www.congreso.es/public-oficiales/L7/cong/bocg
- Campanya electoral de Pat Buchanan:
www.buchananreform.com
- Campanya electoral de George Bush:
www.georgebush.com
- Campanya electoral d'Al Gore:
www.algore2000.com
- Cato Institute:
www.cato.org
- Centre d'Investigacions Sociològiques:
www.cis.es
- Creu Roja:
www.cruzroja.es
- Declaració Universal dels Drets Humans:
www.un.org/rights/50/decla.htm
- Entrades als Estats Units:
travel.state.gov/tiv96.html
- Eurobaròmetre:
europa.eu.int/comm/dg10/epo/

Observatorio de la Seguridad Pública, Instituto de Estudios de Seguridad y Policía:
www.sup.es/iesp/iesp06/iesp06.htm

Institut Nacional d'Estadística:
www.ine.es

Ministeri de l'Interior, Estrangeria:
www.mir.es/extranje/extranje.htm

Partit Socialista Obrer Espanyol:
www.psoe.es

Reportatge a *El País* sobre agricultura mediterrània:
www.elpais.es/p/d/20001203/espana/olivar.htm

Selecció de premsa sobre immigració:
www.imsersomigracion.upco.es/CIPIE/prensa.htm

Seguretat social al Regne Unit:
www.dss.gov.uk

Tramitació de les lleis 4/2000 i 8/2000:
www.reicaz.es/extranjeria

Publicacions periòdiques

ABC

Boletín Oficial de las Cortes Generales

Canarias 7

Cinco Días

Diario de Sesiones del Congreso de los Diputados

El Mundo

El País

El País Digital

Expansión

Financial Times

La Vanguardia Digital

La Voz de Galicia

Levante

The Economist

The Wall Street Journal Europe

Annex: fitxes tècniques

Per a la realització d'aquesta investigació ens hem basat en diverses tècniques d'investigació. D'una banda, hem explotat dues enquestes d'opinió pública elaborades pel Centre d'Investigacions Sociològiques (CIS) i, de l'altra, hem fet cinc reunions de grup dedicades a convivència i educació. Així mateix, i per tractar el tema de l'educació, hem entrevistat tres directores de centres educatius, un de primària i dos de secundària.

Per a la reexplotació estadística de les enquestes hem comptat amb la col·laboració d'IMOP ENCUESTAS. Per a l'organització de les reunions de grup hem comptat amb la col·laboració de PRECISA.

Enquesta Baròmetre de l'any 2000 del CIS

Estudi núm. 2.383. Treball de camp: del 25 al 29 de febrer del 2000. Mostra de 2.477 entrevistes, a 168 municipis i 47 províncies. Mostreig polietàpic i estratificat per comunitats autònomes i per nombre d'habitants de l'hàbitat. Entrevista personal als domicilis. Error del $\pm 2\%$ per a un nivell de confiança del 95,5%.

Enquesta Baròmetre de l'any 2001 del CIS

Estudi núm. 2.409. Treball de camp: del 17 al 22 de febrer del 2001. Mostra de 2.365 entrevistes, a 168 municipis i 47 províncies. Mostreig polie-

tàpic i estratificat per comunitats autònomes i per nombre d'habitants de l'hàbitat. Entrevista personal als domicilis. Error del $\pm 2\%$ per a un nivell de confiança del 95,5%.

Els grups de discussió

S'han celebrat cinc reunions de grup, quatre d'elles dedicades a la convivència amb immigrants en zones on la seva presència és intensa, i la cinquena als problemes apareguts en l'educació pública arran de la incorporació d'alumnes estrangers.

En les reunions dedicades a la convivència s'han seleccionat dos barris centrals amb gran concentració d'immigrants magribins (el Raval de Barcelona i Lavapiés de Madrid), una petita ciutat, Mataró, on els immigrants a més de treballar hi viuen, i la majoria també són magribins, i un barri perifèric, Juan XXIII d'Alacant, amb majoria d'immigrants llatinoamericans.

S'han seleccionat els membres dels grups dedicats a la convivència amb criteris diversos: que passin gran part del dia al barri, que utilitzin els espais públics, com parcs i jardins, que convisquin en blocs amb immigrants o que s'hi relacionin a les botigues o als bars. Així, en totes les reunions hi ha unes mestresses de casa amb fills petits, jubilats, estudiants matriculats en centres educatius del barri –i que, a més, hi viuen– i comerciants –en comerços de primera necessitat– o propietaris de bars. A Mataró s'han seleccionat diversos empresaris que habitualment contracten immigrants i una empleada amb companys de feina immigrants. En la reunió dedicada a l'educació, celebrada a València, es va buscar parets d'alumnes de l'educació pública que compartissin les aules amb nens estrangers, i professors que impartissin classe a alumnes estrangers. Tots ells pertanyen a centres educatius diferents. Els responsables educatius entrevistats individualment eren directors o caps d'estudi d'un centre de primària i de dos de secundària amb uns percentatges d'immigrants elevats, tots ells a Madrid.

Reunió de Lavapiés: 27 de juliol del 2000

Participants:

- Dona comerciant, 65 anys
- Home comerciant, 64 anys
- Mestressa de casa, 35 anys
- Periodista, mestressa de casa, 37 anys
- Home estudiant, 16 anys
- Dona estudiant, 17 anys
- Jubilat, 63 anys
- Jubilat, 77 anys

Reunió del Raval: 28 de juliol del 2000

Participants:

- Jubilada, 81 anys
- Jubilada, 82 anys
- Dependenta de comerç, 25 anys
- Dona comerciant, 40 anys
- Mestressa de casa, 35 anys
- Dona comerciant, 62 anys
- Dona comerciant, 50 anys
- Biòloga, mestressa de casa, 30 anys
- Mestressa de casa, 38 anys

Reunió de València: 25 d'octubre del 2000

Participants:

- Mare d'alumnes de primària, 31 anys
- Professor de secundària, 47 anys
- Mare d'alumnes de secundària, 47 anys
- Mestra de primària, 45 anys
- Mare d'alumnes de primària i secundària, 40 anys
- Pare d'alumne d'ESO, 43 anys
- Professora de primària, 51 anys
- Professora de primària, 40 anys
- Professor de secundària, 53 anys

Reunió d'Alacant: 26 d'octubre del 2000

Participants:

- Home comerciant, 24 anys
- Dona comerciant, 56 anys
- Jubilada, 73 anys
- Jubilat, 73 anys
- Home estudiant, 17 anys
- Home estudiant, 16 anys
- Mestressa de casa, 46 anys
- Mestressa de casa, 29 anys

Reunió de Mataró: 2 de novembre del 2000

Participants:

- Empresària agrícola, 57 anys
- Empresari agrícola, 43 anys
- Empresària de serveis, 33 anys
- Empleada d'un taller tèxtil, 25 anys
- Mestressa de casa, 50 anys
- Jubilada, 68 anys
- Home estudiant, 16 anys